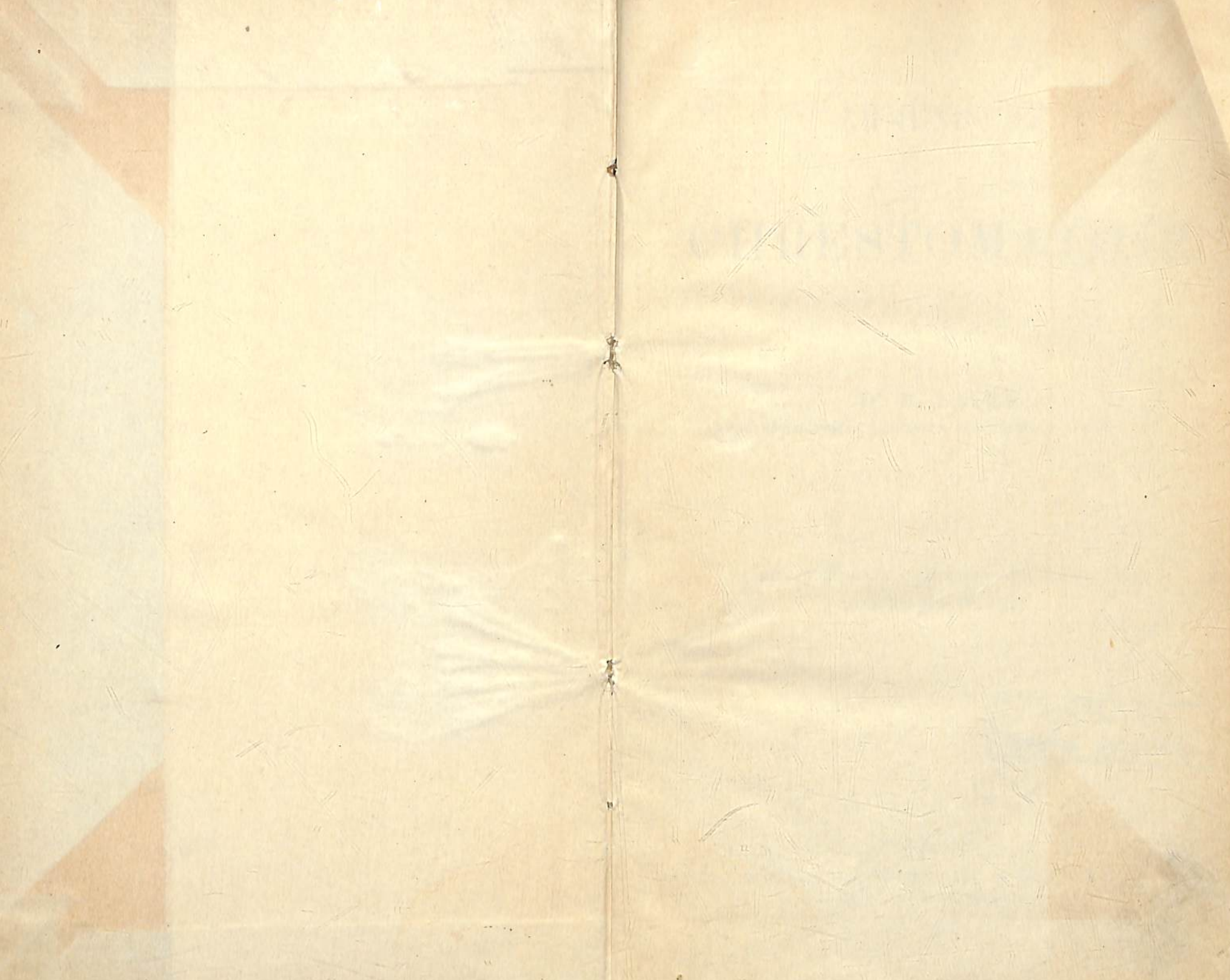

Man
2238

ARMENISCHE
CHRESTOMATHIE

VON

DR. M. LAUER

KÖNIGL. PREUSS. REGIERUNGS- UND SCHULRATH IN COLN.

38
ZU DES VERFASSERS GRAMMATIK DER CLASSISCHEN
ARMENISCHEN SPRACHE.

ԱԿԱԴԵՄԻԿՈՍ
ՀԱՎՈՐ Հ. ՄԱՆԱՆԴՅԱՆ

WIEN, 1881.

WILHELM BRAUMÜLLER
K. K. HOF- UND UNIVERSITÄTSBUCHHÄNDLER.

1999

VORWORT.

Bei Herausgabe meiner Grammatik der classischen armenischen Sprache im Jahre 1869 hatte ich die Absicht, eine armenische Chrestomathie, welche den ganzen Text der Geschichte Gross-Armeniens von Moses von Chorene mit erklärenden Noten und einem Glossar enthalten sollte, in kurzer Zeit folgen zu lassen. Indess haben meine seitherigen Amtsgeschäfte die Verwirklichung dieser Absicht erst jetzt ermöglicht und dazu noch die Beschränkung der Chrestomathie auf den Text des zweiten Buches des genannten Geschichtswerkes nebst grammatischen Noten und Glossar geboten.

Ich habe jenen Textabschnitt gewählt, weil er meistens erzählend ist, mehrere Briefe enthält und eine grosse Zahl griechischer und lateinischer Eigennamen in armenischer Schreibung gibt. Die grammatischen Noten sollen dem Anfänger die erste Lectüre erleichtern und gleichzeitig das Studium der Grammatik fördern, wesshalb sie stets auf diese verweisen. Das Glossar beansprucht nicht die etymologische, sondern die gebräuchliche Bedeutung der einzelnen Wörter zu geben.

h. 8 2221

Möge das Buch mit diesem Inhalte das Studium der armenischen Sprache und Literatur beleben und fördern, und von der Kritik mit Berücksichtigung seines Zweckes beurtheilt werden.

Cöln, im Herbste 1880.

Dr. M. Lauer,
Regierungs- und Schulrath.

I.

T E X T.

Ե

Պրեմիա քեզ այժմ և որ ինչ առանձին մերոյ աշխարհիս գործք, երկրորդ առնելով զիրս, սկսեալ 'ի թագաւորութենէն Աղեքսանդրի, մինչև զթագաւորութիւնն սրբոյ և քաջի առնն մեծին Տրդատոյ, կորդաւ, որ ինչ եղեալ աստ գործ քաջութեան և արութեան, իմաստից և կարգաց միոյ միոյ սբութ 'ի նոյնն, որք յաբարցեն Պարսից Արշակայ և Վաղարշակոյ եղբօրէ նորա, զոր մերոյ ազգիս թագաւորեցոյց. և ինչ որ յետ նորա եղեն թագաւորք աշխարհիս մերոյ 'ի նորին սերմանէ, որդի 'ի Տօրէ առնելով զտէրութիւնն՝ անուանեցան արշակունիք Արշակայ. աւերբդքն յազդ և 'ի բազմութիւն աճեցեալք, և միակն ըստ կարգի հետեանոյ 'ի թագաւորութիւն: Բայց զրեմ կործ 'ի կործոյ որ ինչ մեզ անկ է, և զաւերբդն թողում: Վանդի բաւական է յազադս տղոյ ազգաց որ ինչ 'ի բազմոյց ասացեալ եղև:

Յետ տիրելոյն ամենայն տիեզերաց Աղեքսանդրի մակեդոնացոյ, որդւոյ Փիլիպպոսայ և Ուրմոյիսպոս, որ երբօտն և չորրորդ Ալեքիզանդրոյ, բազմոյ տալով զտէրութիւնն կտակաւ, զի ամենեցուն իշխանութիւն՝ մակեդոնացոյն անուանեցի, ինքն մեռանի: Օգնի որոյ թագաւորեալ Բարեթմի Ալեքիս, զյաւրից կորցելով զիշխանութիւն. ուստի և զՊարթևս հնադանդեաց մեծաւ պատերազմաւ, և կոչեցաւ՝ Արտաշէս պարթև թագաւոր: Սորա տիրեալ ամա երեսուն և մի, թողաւ զթագաւորութիւնն որդւոյ իւրում Մնատրոյ անուանեցելոյն Սաւաթ ամա իննետասն: Օգտ յաջորդէ Անտիոքոս, ասացեալն թուաւ, ամա տասն. և 'ի մետասաներորդին ապոստմբն Պարթևք 'ի ծառայութենէ

մակեդոնացւոյն: Ուստի և թագաւորեաց Արշակ քաջ, որ է 'ի զաւակէ
Աբրահամ, 'ի քետուրական ծննդոց, առ 'ի հաստատել բանին Տեառն
առ Աբրահամ, թէ թագաւորը աղւաց 'ի քէն ելցեն:

Բ

Թագաւորեալ Արշակայ և որդւոյն, պատերազմ ընդ մակեդոնացիս, և սէր ընդ
հռովմայեցիս:

Որպէս ասացաք, յետ վաթսուն ամի մահուանն Աղէքսանդրի՝
թագաւորէ 'ի վերայ Պարթեւաց Արշակ քաջ 'ի քաղաքին, որ կոչի
Բահլ Աւաւատին, յերկրին Վաւանաց: Այս ասոյ պատերազմ աստիկ
յոյժ, թափելով յինքն զամենայն արեւելեաց: Հալած է և 'ի Բաբելոն
լոյնէ զմակեդոնացւոյ իշխանութիւնն: Այն զգործնալն հռովմայեցւոյ
'ի վերայ արեւմտից և ծովու, և թէ 'ի սպանիացւոյն թափեցին զովսն,
ուստի ոսկի և արծաթն հաստանի. և զգաղատացիս հարեալ ընդ հարկիւ
կացոյց, և զթագաւորութիւնն ասիացւոյ: Հրեշտակս առաքեալ, խնդրէր
զգաշնաւորութիւն, զի մի օգնեացէ մակեդոնացւոյն. ոչ տալով հարկս,
այլ պատարագս միայն ամի ամի հարիւր քանդարոյ:

Այսպէս տիրեալ ամս երեսուն և մի, և յետ նորա Արտաշէս որդի
նորա ամս քսան և վեց, զսա պոյսազատէ նորին որդի Արշակ, որ կոչեցաւ
մեծ. պատերազմի ընդ Պակետոր և որդւոյն Պակետորեաց Անտիոքոսեաց.
քանզի 'ի վերայ նորա եկն 'ի Բաբելոն մակեդոնական զօրու, և
պատերազմեալ 'ի գերութիւն ըմբռնեցաւ. զոր կալեալ Արշակայ՝ տարաւ
'ի Պարթեւս երկաթեղէն կապանօք, ուստի և Սիրիպինդէսն կոչեցաւ:
Այլ իմացեալ եղբոր նորին սիդիսացւոյ Անտիոքոյ զգնալն Արշակայ, զայ
ունի զԱշորիս: Իսկ Արշակ երկստասուն բիւրեաւ անդրէն զարձեալ, և
Անտիոքոս 'ի աստիկ ձմեռայնոյ հերքեալ, պատահի նմա պատերազմաւ
յանձուկ տեղիս, և կորնչի հանդերձ զօրօքն. և Արշակ տիրէ երրորդ
մասին աշխարհիս, որպէս յիրականացն պատմութեանց Հերոդոտեայ է
ուսանել 'ի չորրորդէ, որ յաղագս բաժանելոյ զբոլոր երկիրս յերիս
մասունս, և կոչեալ զովն Աւրոպիէ, և զովն Ասիոյ, և զովն Աֆրիկայ, որում
և տիրեաց Արշակ:

Գ

Թագաւորեցուցանել զԱղարշակ Հայոց աշխարհիս:

Ի ժամանակին յայնմիկ թագաւորեցուցանէ զեղբայր իւր Վա-
ղարշակ մերոյ աշխարհիս, զհիւսիսի և զարեւմուտս տալով նմա սահմանս:
Աս, որպէս յառաջնում մերում մատենին գրեցաք, այլ քաջ և խոհեմ՝
ընդարձակեաց 'ի վերայ սահմանաց իւրոյ. և կարգս կենցաղականս,
որչափ մարթէր, սահմանեաց աշխարհիս. և նախարարութիւնս, և նոյն
նախարարութեանցն նահապետութիւնս հաստատեաց զարս պիտանիս,
որ 'ի զաւակաց նախնւոյն մեր Հայկայ և յոյրոյ:

Վանդի յետ սանձահարելոյ զմակեդոնացիս և զաղարեցւոյ պա-
տերազմացն, սկիզբն առնէ բարեգործութեանց Պարթեւս քաջ. նախ և
առաջին փոխարէն բարեաց հաստեցանելով առնն զօրաւորի և իմաստնոյ,
որ 'ի Հրէիցն՝ Համբայ Բաղարատ. տալ նմա իշխանութիւն աղւաւ
թագադիր լինել արշակունեաց. և որ 'ի նմանէ ծնեալ աղւ՝ լինել յանուն
նորա կոչմամբ բաղրաստունի, որ և այժմ մեծ նախարարութիւն 'ի մէջ
աշխարհիս: Վանդի այս Բաղարատ նախաձեռն ընծայ ըստ կամաց
մատոյց զինքն Վաղարշակայ յառաջ քան զպատերազմն Արշակայ ընդ
մակեդոնացիսն, և սա 'ի զբան արքունի: Իսկ 'ի ծայրս հայերէն խօսից
կողմնակալ իշխան բիւրոյց և հաղարաց յարեւմտից կուսէ:

Բայց դարձցաւ անդրէն 'ի վեր պատմելով յաղագս պատերազմին
Վաղարշակայ ընդ պանդացիս, և որ 'ի Փոխդիս, և վասն յաղթու-
թեանն:

Գ

Եթէ որպէս միաբանեալ Վաղարշակայ զքաջս Հայոց 'ի կարգ զօրու, խաղաց 'ի
վերայ մակեդոնացւոյ մտերմաց:

Յետ պատերազմին Արշակայ ընդ մակեդոնացիս և ունելոյ զԲա-
բելոն և զարեւել և զարեւմուտս աստեատանի, միաբանէ և Վաղարշակ
զօր բաղում յԱրարատականէ և 'ի Հայոց, որ 'ի միջոցի աշխարհիս, արս
անուանիս և քաջս, և զկոչեցեալն Բաղարատ, և որ ընդ նովաւ քաջք,
1*

և զծովեղերեսցան մանկունս, որք 'ի Պօղոսայ և 'ի քանանացոյ, և Շարայի ծնունդք և Պաշարայ, և առ թեր սիսականան, և զկաղմանան և զնոյս մերձաւորսն, որպէս թէ զկէս մասն աշխարհիս: Հասանէ 'ի միջոյ աշխարհիս վերագոյն քան զսկսունս մօրին մեծիկային Երասկոյ, մօտ յԱրմաիւրն որ ասի բլուր. աւուրս շատ առնելով անդ, որպէս պարտ է ասել. զի ոչ զիտէին զկարգս ինչ:

Եւ աստի միաբանեալ զբոլոր կողմ աշխարհիս, հասանէ առ սահմանօքն Խաղտեսոյ: Վանդի Ղալիկայ, Պանդոս, Փոխիւդիոյ, Մաթաք և այլք, ոչ զիտելով զհամ պատերազմին Երշարայ, առ մակեդոնացոյ պետութիւնն զմիաբանութիւն դաշնոյն հաստատուն պահէին: Վասն որոյ ոմն Մորիւդիկէսայ միաբանեալ զասացեալ կողմանս զպոստիկ, և գրգռի 'ի պատերազմ ընդ Վալարշակոյ: Բայց պատահէն միմեանց առ բարձրաւանդակի միջ բլրով քարապաղածնիւ, որ այժմ ասի Վոլունիայ. և մօտեալք 'ի միմեանս ձիւ ասպարիսօք միջոյսցն. սմրանան երկոքին կողմանքն բովանդակ աւուրս:

Ե

Պատերազմ Մորիւդիկէսայ և միգահար մահ:

Օկնի անցանելոյ բազում աւուրց ամրանալոյ կողմանցն երկոյսնց, գրգռի պատերազմ 'ի մերմէ կողմանէս զիմեալ. վասն որոյ յարդարէ կամաւ կամ ակամայ և Մորիւդիկէսան զիւրոյ կողման ճակատն, հասանէ յանդուզն յարձակմամբ: Վանդի այր սրտեայ էր, և անդամովք երկար և ընդ իրեարս պատշաճ, զոյդ մարմնոյն և ոյժ տատիկ ունելով: Եմրացեալ պղնձով և երկաթով, և սլլովք ընտիր վառելովք, ոչ տատիկ ինչ թուով, տապաստ յերկիր արկանէր արս ընտիրս և քաջս 'ի մանկանցն Վալարշակոյ. և ջանայր անցանել հասանել յարքայն Հայոց 'ի մէջ խմբի մեծի և զինու ամրացելոյ: Եւ մօտ անցեալ աջողեցաւ ձիւն զսոխն. քանդի էր կորովի և երկայնածիւղ, հեռի դաշտանս արձակեալ որպէս 'ի թռիչս սրածի հաւուց: Եւ ոչ ինչ կարի յամեցին ընդ մէջ անցանել արք քաջք և անուանիք 'ի զարմից Հայկոյ և ասորեստանոյն Սենեքերիմայ. և աշտէիւ հարեալ սատակն զքաջն, և զգօրսն առաջի

արկեալ 'ի փախուստ դարձուցանէին. բազում վտակս արեան հեղեալ, զերկիրն սուգանէին իբրեւ հեղեղք անձրեաց: Եւ յայնմ հետէ դադարեալ խաղաղէր երկիրն, նուաճեալ ընդ ձեռամբ Վալարշակոյ, և մակեդոնացոյն դադարեալ գոռն:

Զ

Եթէ որպէս կարգեաց Վալարշակ զարեմուս և զհիւսիսի մերոյ աշխարհիս:

Եւ այս պայտէս կատարեալ, կարգէ զկողմանս Մաթաքոյ և զպանդացիս և զեզեւրացիս. դառնայ առ ատորոտովն Պարխարայ ընդ մէջ Տայոց 'ի զիջին և 'ի մառախլուտ տեղիս մայրեացն և 'ի լոռաւետս. զեզեցիկ իմն կարգելով զերկիրն, հաւատարելով զլեռնայինն և զջերմահատն 'ի բարեխառն և 'ի զուգադեղեցիկ վայելչութիւն իւրոյ թագաւորութեանն. ամառնային ժամանակին հովանոցս պատրաստելով, յորժամ զհիւսիսով երթիցէ: Պահմա զերկուս տափարակն անտառախիտս հանդերձ լեռանդս պղեայ և բուրաստանեաց: Եւ խտրեմ աստ վասն սիրելի առնն յայտնի զրել զամենայն և մանրապատում. զի անցի մայն զտեղին նշանակելով, զհաւատին և զոճն 'ի բաց թողեալ, վասն զկապ սիրոյ զհրաշալոյն անխղելի պահելոյ:

Եւ աստ կոչեցեալ զվայրենի եկամուտ ազգն, որ 'ի դաշին հիւսիսոյ և որ զատորոտով մեծի լերինն Վաւիսոյ, և որ 'ի հովիտս կամ 'ի ձորս երկայնագողս խորացեալս, 'ի լեռնէն որ զհարաւով իջեալ մինչ 'ի դաշտաբերանն մեծ. պատուէր տալով զաւագակութիւն և զմարդադատութի 'ի բաց քեցել յինքեանց, և հրամանայ և հարկայ արքունի հպատակ լինել. որպէս զի միւսանգամ տեսեալ զնոսս, առաջնորդս և իշխանս հանդերձ զեզեցիկ կարգօք հաստատեաց: Եւ արձակէ զնոսս հանդերձ արամբք իմաստնովք և վերակացուօք յիւրմէ: Եւ ինքն արձակեալ զարեմուսայ բազմութիւնն, իջանել 'ի տեղիս խոտաւետ մերձ 'ի սահմանն Շարայի, զոր հինքն Լնիոյս և վերին Բասեան կոչին. սակեայ վասն հաստաւին Վալարշակ Բաւկարայ Վնոյ ընակելոյ 'ի տեղիս, յանուն նորս անուանեցաւ Վանանդ. և անուանք շինիցն յանուն և զբարց և զարմից նորս անուանեալ կոչին մինչև յայժմ:

Իսկ 'ի ցրտանալ հիւսիսոյ 'ի դառնահոտ փշեղոյ, խաղաղ իջանէ 'ի դաշան մեծ. և անդ դափամբ մօրին մեծի բանակի 'ի տեղւոջ, ուր գետն մեծ 'ի ծովակէն հիւսիսոյ սկիզբն առեալ իջանէ և խառնի 'ի մօրն մեծ: Եւ անդ կարգեալ դիօրս աշխարհին, և թողեալ յինքնէ վերակացուս, և իւր առեալ զամենայն զլխաւորսն՝ չուէ 'ի Սփբին:

Է

Յօրինուած թագաւորութեանն, և թէ ուստի զնախարարութիւնն բազմացոյց, որպէս և զնորդ կենցաղավարել հրամայեաց:

Այս դրուակ մեծ, և հաւաստի պատմութեամբ լի, և արժանի բանից ողորկադուանից և յորովից: Վանդի բաղում ինչ աստ կարգաց և յօրինուածոց, տանց, ազգաց, քաղաքաց, շինից, դաստակերտաց, և համայն ասել օրէն թագաւորութեան, և որ ինչ շուրջ զթագաւորութեամբն. զօրաց, զօրապետաց, կողմանց կողմնակալաց, և որ նման սցոյցիկ:

Արդ նախ և առաջին օրինադրէ թագաւորն զինքն և զառն իւր, սկիզբն առնելով 'ի գլխոյն իւրմէ և 'ի թագէ: Եւ զկոչեցեալն Բադարատ, որ 'ի Հրէիցն, շնորհակարութիւն նմա վասն յառաջագոյն անձնատուր ձեռնտուութեան առ թագաւորն և միամտութեանն և քաջութեանն, զյառաջատացեալ տանուտէրական պատիւն ազգին պարգեւելով. և իշխել նմա թագ 'ի գլուխ դնել թագաւորին, և կոչել թագադիր և ասպետ. և առանդ ոսկւոյ և ականց զկրտսեր մարգարիտն երեքտակէն վարտակալ ածել՝ յորժամ յարքունիս և 'ի տան թագաւորին շրջիցի:

Եւ զգեցողցանողս իւր զձեռէս 'ի զաւակաց քանանացոց. անուն կոչէ ազգին գնթունիս: Եւ թիկնապահս իւր, զինու հանդերձ, 'ի զաւակացն Խոռայ հայկազնոյ՝ արս ընտիրս և քաջս, նիզակաւորս և սուսերաւորս. և գլուխ նահապետ նոցա զՄաղխազ ոմն: Բայց անուն ազգին զնախնականն պահէ: Իսկ զՎաստ 'ի զաւակէ Վառնկայ, որ 'ի Վեղամայ, 'ի վերայ սրտոյ արքունականաց կարգէ: Որոյ որդի եղեալ Վարժ, յանուն նորա անուանի ազգն. բայց այս զինի, յաւուրս Արտաշէսի: Եւ զՎաբաղ ոմն 'ի վերայ կուտից, և զԱբէլ ապաստարար և զահաւոր. և շէնս պարգեւէ նոցա, յորոյ և անուն կոչին. սպպէս և նախարարութիւնքն՝ արեղէն և գարեղէն:

Եւ զարծրունիսդ գիտեմ՝ ոչ արծրունիս, այլ արծիւ ունիս, որք արծուիս առաջի նորա կրէին: Թողում զառապելեացն բաջադանս, որ 'ի Հադամակերտին պատմին. մանկան նիրհէլոյ անձրեւ և արեւ հաւառակեալ, և հովանի թռչնոց պատանուցն թալկացելոյ: Պիտեմ զդնունիսդ զինի ունիս, որ առաջի թագաւորին պատրաստէր զըմպելինս. որ պանչելի իմն դիպեալ եղև ըստ գործոյն և անունն. քանզի պատրաստէր զըմպելինն արքայի յընտիր և համեղ գինեաց, ունէր և կոշումն անուան Պիլ. ընդ որ կարի զուարճացեալ, ասէն, Վաղարշակ, կարգէ 'ի թիւ նախարարութեան ազգաց մեծապէս: Եւ են այս երկու տունքս 'ի զաւակէ Սենքերիմայ, արծրունիս և գնունիս:

Առեմ և զսպանդունիսդ 'ի վերայ զենարանաց, և զհաւենունիսդ՝ բաղէակիրս և բաղէակալս յազադս 'ի մայրիս բնակելոյ: Եւ եթէ առ յոփս ոչ ունիցիս, զձիւնականդ՝ ամարացնոցաց պահակս և ձիւնակիրս, և յառաջագիմութեանէ ազատացեալս, որպէս ընտանիք թագաւորաց:

Եւ գունդս և պահապանս դրան արքունի պատրաստէ զարատ, զմի մի իւրաքանչիւր վառելովք 'ի նոյն հին զարմից թագաւորացն՝ որ 'ի Հայկոյ, որ ընդ ժամանակս ժամանակս ժառանգութեան 'ի հարանց ատացեալ գեւղս և դաստակերտս: Իսկ աստ ուրեմն Պարսից թագաւորութեան, որպէս լսեմ, յայլոց յարուցեալ գունդս և ստտան անուանել. ոչ գիտեմ թէ վասն ապաւելոյ ազգին առաջնոյ, թէ վասն ընդգիմութեան իրիք լինելոյ շկապեալ և 'ի բաց ընկեցեալ զազգն, զայլս 'ի տեղիս իրիք լինելոյ շկապեալ և 'ի բաց ընկեցեալ զազգն, զայլս 'ի տեղիս նոցա յարուցին գունդս անուամբ արքունի: Եւ առաջինն հատտատ 'ի զարմից թագաւորացն, առաջնոց. որպէս և այժմ 'ի Վրաց աշխարհին, որ Սեփծուղն կոչի: Եւ և ներքինիս հրամայէ 'ի նոյն ազգէ խղել. և նահապետ նոցա զՀայր իշխանն մասին յԱրապատականէ մինչև յընդհաւառ և Նախաւան: Բայց թէ որպէս է և ուր տրա իբր անցին անյիշատակելի, ես ոչ գիտեմ:

Ը

Երկրորդ թագաւորութեան լինել 'ի զաւակէ Աշգահակայ Մարաց թագաւորին:

Բայց յետ կարգելոյ զառն թագաւորին, երկրորդ թագաւորութեանն լինէր 'ի զաւակէ Աշգահակայ Մարաց եղելոյ թագաւորի, որ այժմ Սարացանդ կոչին: Վանդի ոչ ասեն նահապետի ազգին՝ Սու-

ըսցան տէր, այլ մարացոյցն տէր: Եւ թողլաւ 'ի վերայ նորա զամենայն շէնա, որ 'ի գերութենէն Սարայ: Եւ յարեւելից կողմանէ գեղերէ հոգեկան խօսից կողմնակալ, գերիւցեղից նախապետութեանցն սխալեանն և կազմեացն, զորոց զանուանան յառաջնում ճառին կարգեցաք:

Յետ սորա մեծ և անուանի և բազմաբեր զարեւելից հիւսիսայ կողմանն կարգէ կողմնակալութիւն՝ զայր անուանի և յամենայն գործ մտաւորութեան և հանձարոյ առաջին, զԼուան. առ մեծ գետովն, որ հասանէ զգալուն մեծ, որ անուանի Կուր: Բայց զայս գիտեա, զի զցեղս զայս մեծ և անուանի՝ մտացումն եղև մեղ յառաջին մատենին յիշատակել, զգուռս սխալան՝ որ ժառանգեաց զգալուն Եղուանից, և զեռնակալին նորին գալտի, 'ի գետնի Երասիայ մինչև յամուրն՝ որ ասի շնարակերտ. և աշխարհն յանուն քաղցրութեան բարուց նորա կաշեցան Եղուանք. զի աղաւ ձայնէին զնա: Եւ 'ի սորա ծննդոց այս Լուան անուանի և քաջ կարգեցաւ 'ի պարթեւէն Վաղարշապայ կողմնակալ բխրաւոր: Բարա զաւակէ ասեն սերեալ զաղղ առեացոյց և զարգամանացոյց և ծովգեացոյց և զարդարացոյց իշխանութիւնն:

Իսկ Գաւառաց, որ յարգւոյն Շարայի, ժառանգեաց զեւան ժին, որ է Կանդարք, և զիւս մասինն Ջաւախաց, զԱղբ, զԾար, զԶար՝ մինչև յամուրն շնարակերտ: Բայց զաւերութիւնն Եւրոպայ, և զսեպհակալութիւնն Տաւրոյ՝ կարգէ Վաղարշակ 'ի գաւառացն Գաւառաց չարաց հայկազնոյ: Իսկ ընդդէմ լեւինն Ասիոսայ կողմնակալ հիւսիսայ կարգէ զմեծ և զհզօր ազգն. և նախապետութեանն անուն կարգայ՝ բղեշն գաւառացոյց. որ էր լեալ 'ի գաւակէ Միհրդատոյ Գարեհի նախարարի, զոր ածեալ Եղեքսանդրի, թողեալ իշխան 'ի վերայ գերութեան 'ի վերիացոյց ազգացն, զորս էա՞ծ Եւթարդոգանտոր, որպէս Երիւզենոս պատմէ այսպէս ասելով. Մեծագորն Եւթարդոգանտոր բռնագոյն էր քան զԵրասիկէ լեւիացոյց. զօրութեամբ լեալ, հասանէր 'ի վերիացոյց աշխարհն, և վանեալ խորտակեալ ընդ ձեռամբ նաւաճէր. և զմասն մի 'ի նոցանէ յաջակալին Պանդոս ծովա յարեւմտաւ տարեալ բնակեցաւ յանէր: Իսկ 'ի հովտին մեծի Բասենայ կարգէ նախապետութիւն զորդունին անուանեալ, որ 'ի գաւառացն շարկոյ:

Իսկ զայր խոստագեղ և բարձր և կապտաբանն և տափաքիթ, խորակն և գմնահայեաց, 'ի գաւակէ Պառքամայ, 'ի շարկակայ թոռնէ,

Տորք անուն կոչեցեալ, որ վասն առաւել ժաշակիմութեանն ձայնէին անգեղեաց, վիթխարի հասակաւ և ուժով, հաստատէ կուտակալ արեւմտից. և յերեսացն անպիտանութենէ կոչէ զանուն ազգին Ենդեղ տուն: Բայց եթէ կամիս, ստեմ և ես յաղաչս նորա անյաջ և փցուն, որպէս պարսիկք վասն Ոստոմայ Սագճիկ հարեւր և քան փոյց ոյժ ասեն ունել: Վանդի կարի իմն անյարմար թուէին նմա երգ բանիցն վասն ուժեղութեանն և սրտեայ լինելոյն. որում ոչ Սամանի և ոչ Երակելեաց և ոչ Սագճիկն յարմարեն այս զրոյցքս: Վանդի երգէին նմա բուն հարկանել զործաքար վիճաց ձեռօք, ուր ոչ զայր գեղութիւն, և ճեղքել ըստ կամաց մեծ և փոքր. և քերել ըղբագամբ և կազմել որպէս տախտակ, և գրել նոյնպէս ըղբագամբ իւրովք արծուիս և այլս պոպկիս: Եւ յեղերս ծովուն Պանդոսի դիպեալ նաւաց թշնամեաց, զիմէ 'ի վերայ. և 'ի խաղաղն նոցա 'ի խորն իբրեւ ասպարէզս ութ, և սա ոչ ժամանեաց նոցա. առնու, ասեն, վէմն բլրաձեւ, և ձգէ զինի. և 'ի սաստիկ պատուամանէ ջուրցն ընկղմին նաւք ոչ սակաւք, և ամբարձումն ալեացն, որ 'ի պատուամանէ ջուրցն, վարէ զմնացեալ նաւն բազում մընո: Ոհ, կարի է առապելս, այլ և առապելաց առապել: Բայց քեզ զի է. քանզի էր արդարեւ սաստիկ հզօր, և այսպիսեաց զրուցաց արժանի:

Բայց զինի դորա հաստատէ զմեծ նախապետութիւնն Ծովաց 'ի չորրորդն կոչեցեալ շարս: Եւ և զնախարարութիւնն ապահանեաց և զմանաւագեանն և զըզնունեանն 'ի նոյն գաւառացն շարկայ. 'ի բնակաց գտեալ պերճադոյն, տեսար կարգէ յանուն շինից և գաւառաց կոչելով:

Եւ մտացաք և զգմեաց Սաքն անուանեալ այր. զոր ոչ կարեմ հաւատեաւ ասել, 'ի շարկայ եթէ յառաջագունից քան զնա եղելոց յաշխարհին, զոր հին զրոյցքն պատմեն լինել. բայց էր այր քաջ: Չսա կարգէ սակաւ արամբք պահել զեւանն, որսալ զքոշն. որք անուանեցան Սղիւնիք: Եւ յայտէս և 'ի նոյն իրս և զՄիանդակն անդառնալի. և 'ի ամանէ մանգալունիք:

Բայց յարգւոյն Վաշագնի գտեալ արս, որք ինքնակամ ինդրեցին զմեհենիցն պաշտամանս, պատուէ մեծապէս, 'ի ձեռն տալով նոցա զքրմութիւնն. և կարգէ ընդ առաջին նախարարութիւնն, և անուն կոչէ վահանիս: Սապէս և զառաւելեանն և զարեւմտեանն գտեալ 'ի զարմից առաջին թագաւորացն, կարգէ 'ի նոյնանուանս աւանս:

Եւ զՇարաշան 'ի տանէ Սանասարայ հաստատէ բղէշիս մեծ և կուտակալ յարեմոյից հարաւոյ, յեղեր սահմանացն ասորեստանի, առ ափն Տիգրիս գետոյ, դաւառս պարգեւելով զԱրծն, որ շուրջ զնովաւ, և զԼաւան Տաւրոս, ուր և Սիմ, և զԱղեստըն ամենայն:

Իսկ զմիկայցն 'ի նոյն դաւառէ գտեալ պր, որ ունէր բնդ իւրեաւ սրիկայս բազում, նախարարութիւնս հաստատէ: Այնպէս և զիւրդուացիս, զանձեացիս, զակէացիս 'ի նոյն դաւառաց: Իսկ զորշատենիս և զգող-թնեցիս գտի պատմեալ 'ի սիւտիանէն արդարեւ հաստաւած. ոչ զիտեմ, թէ յանուն արանցն զգաւառն անուանեն, և թէ յանուն դաւառացն զնախարարութիւնսն կոչեցեալ:

Իսկ յետ այսր ամենայնի մեհեան շինեալ յԱրմաւիր, անդրիս հաստատէ արեգական և լուսնի և իւրոյ նախնեաց: Եւ աղերսեալ որ 'ի Հրէիցն Շամբայ Բագարատ, որ և թագադիր և ասպետ, հանդերձ հարկեցուցանող բանիւք, թողուլ զօրէնս հրէութեան, և պաշտել զմեհեանս. զոր չառեալ յանձն, ըստ կամաց թողու զնա արքայն Սաղարշակ:

Հրամանս տայ և զքաղաքն Շամիրամայ նորոգել, և յայլ բազում տեղիս շինել քաղաքս բազմաբնակս, և շէնս զլիւարս և մարդախիտս:

Եւ օրէնս իմն հաստատէ 'ի տան թագաւորութեան իւրոյ, և ժամն որոշէ ելլմոյից և խորհրդոյ և խրախճանութեանց և զբօսանաց: Եւ կարգս զինուորութեանց, և նոյրոնց առաջինս և երկրորդս և երրորդս, և որ 'ի կարգին: Եւ յիշեցուցանողս երկուս 'ի ձեռն գրոյ. այլ ոմն զբարի յիշողութիւնն առնելով, և այլ ոմն զվրէժինդրութեանցն: Եւ բարւոյ յիշեցուցանողն հրամանս տայ 'ի բարկութեան արքայի և յանիրաւ հրամանս՝ յիշեցուցանել զիրան և զմարդասիրէն: Իրաւարարս 'ի տան արքունի, իրաւարարս 'ի քաղաքս և յաւանս: Հրամանս տայ քաղաքացեաց մարդկան արդոյ և պատիւ լինել քան զգեղջկաց, և զգեղջկաց պատուել զքաղաքացիս որպէս զելլանս. և քաղաքացեաց մէկ կարի առ գեղջկոքն պերճանալ, այլ և զբայրաբար վարիլ, վասն բարեկարգութեան և աննախանձօտ կենաց, որ է շինութեան և խաղաղութեան կենաց պատճառք. և որ ինչ նման այսոցիկ:

Եւ քանզի բազում ունէր ուստերս, պատշաճ վարկաւ ոչ ամենեցուն առ իւր կալ 'ի Սփրին. վասն որոյ առաքէ զնոսա բնակել 'ի դաւառս Հաշտենից, և 'ի ձորն նորին սահմանակալ, որ է արտաքոյ Տարօնոյ 'ի

նոսա թողալ զշէնս ամենայն, հանդերձ յաւելուածով մոյից առանձինն և ուսմկաց կարգելոյց յարքունուս: Եւ միայն զառաջին սրդին իւր, որ կոչէր Աշակ, պահէ առ իւր 'ի համար թագաւորութեան, և զնորին ուսար՝ զոր անուանեաց Արտաշէս, և յոյժ սիրեցեալ. քանզի էր արդարեւ սղայն կայսառ և հզօր մարմնով. որպէս զի կարծիս հայեցողայն տալ՝ որ 'ի նմայն աճեւոյ էին արութիւնք: Եւ եղև այս յայնմ հետէ և առ յապայ օրէնք 'ի մէջ արշակունեաց, միոյ սրգոյ բնակել ընդ արքայի՝ փախանորդ լինել թագաւորութեանն, և այլ ուստերաց և դատերաց գնալ 'ի կողմանս Հաշտենից՝ յազգին ժառանգութիւն:

Բայց Սաղարշակ յետ այսպիսեաց արութեանց և բարեկարգութեանց մեռանի 'ի Սփրին, թագաւորեալ ամն քսան և երկուս:

Թ

Յազագս մերոյ Արշակայ առաջնոյ, և նորին գործոց:

Արշակ որդի Սաղարշակայ թագաւորէ 'ի վերայ Հայոց ամն երեքստասն. նախանձաւոր և հետեալ հայրենի առաքինութեանցն լեալ, բազում կարգս ուղղութեանց գործեաց, պատերազմելով ընդ պոնդացիս, և նշանակ եթով յեղեր ծովուն մեծի. զնիզակն իւր զբոլորատեղ, որ էր արեամբ զեռնոյ մխեալ, ձգեալ 'ի հետեակոյ՝ խորագոյնս նստոյց յերկանաբար արձանին, զոր կանգնեաց 'ի ծովեզին: Չայս արձան բազում ժամանակս պատուեցին պոնդայիք որպէս զառ 'ի յաստուածոց գործ: Իսկ 'ի գոռալն Արտաշիսի միւսանգամ ընդ պոնդացիս, ընկեցեալ ասեն զարձանն 'ի ծով:

Ի սորա աւուրս աղմուկ մեծ լեալ 'ի գօտիս մեծի լերինն Սաւկասու յաշխարհին Բաղլարոյ, և բազումք 'ի նոյրանէ հաստաւածեալք եկին յաշխարհս մեր, և բնակեցան ներքոյ Սողայ՝ յարգաւանդ և 'ի հայաւետ տեղիս բազում ժամանակս:

Ի ամանէ նեղեալ որդիք Բագարատայ վասն զկուռս պաշտելոյ, երկու 'ի նոյրանէ սրով կատարեցան արիաբար 'ի վերայ հայրենի օրինայն. զորս ոչ պատկառեմ ասել հետեալ լինել անանիանցն և եղիադարանց: Բայց այլքն յանձն առնուն պոշափ միայն, 'ի շաբաթու հեծանել յորս

և 'ի պատերազմանս, և զմանկունս թողուլ անթլխատս, յորժամ լինիցին. քանզի անկին էին: Եւ հրամայեցաւ յԱրշակայ մի տալ նոցա կանայս յամենայն նախարարութեանցն, եթէ ոչ ուխտ պայմանի հաստատեսցեն՝ թողուլ ըզթլխատութիւնն: Օրս յանձն առնուն զերկուս զայս միայն, այլ ոչ զերկրպագութիւն կռոյցն:

Ատաննոր սպառն ըսնէր ծերունայն Մար Աբաս Կատինայ:

Ժ

Եթէ ուստի՝ եղիտ զպատմութիւնն զկնի մատենիցն Մար Աբաս Կատինայ:

Ակիզն արասցաւ պատմել քեզ 'ի հինգերորդ զրոյն Ափրիկանոսի ժամանակադրի, որում վկայէ Յովնէպոս և Հիւպոլիտոս և այլք բազումք Յունաց: Վանդի նա բովանդակ փոխադրեաց և որ ինչ 'ի քարտէսս դիւանին Եգէսիայ՝ որ է Ուսայ, որ յաղագս թագաւորացն մերոյ պատմէր. որ մատենքն 'ի Մծբնայ էին փոխեալ անդր. և 'ի Սինոպոյ Պանդոս 'ի մեհենական պատմութեանցն: Մի՞ ոք անհաւատացի, քանզի մեզէն իսկ սկանստես եղաք այն դիւանին: Եւ վկայ քեզ 'ի մօտոյ երաշխաւորեցէ Եգլէսիատէ գիրք Եւսերի կեսորացոյ, զորս ետ թարգմանել էրանելի վարդապետն Մաշտոյ 'ի հայ լեզու: Ինդիր արասցես 'ի Վեղաքունի 'ի գաւառին Սինեայ, և գտցես յառաջին հաղնեղութեանն յերեքստաներորդ թուին, զի վկայէ Յեգէսիայ դիւանին լինել ամենայն զործոյ առաջին թագաւորացն մերոյ մինչև յԱբդար, և զկնի Աբդարս մինչև յԱրուանդ: Որ այժմ կարծեմ գտանի պահեալ 'ի նոյն քաղաքի:

ԺԱ

Յաղագս մերոյ առաջնոյ Արտաշիսի, և յափշտակելոյ զնախագահութիւնն:

Արտաշէս թագաւորէ Հայոց փոխանակ Արշակայ հօր իւրոյ 'ի քսան և 'ի չորրորդ ամի Արշականոյ Պարսից արքայի. և յառաջագեմ եղեալ, ոչ զերկրորդականն ունի գահ, այլ զաւագութեան թեկն ամէ. որում հաւանեալ, յանձն առնու Արշական տալ նմա գնախագահութիւնն: Վանդի էր այր հպարտ և պատերազմատէր. որ և արքունիս իւր 'ի

Պարսից աշխարհին շնեաց, և դրամ առանձին զիւր պատկերն հարկանէր. և զԱրշական ընդ իւրով ձեռամբ կացուցանէր թագաւոր Պարսից, որպէս զՏիգրան որդի իւր՝ Հայոց:

Բայց տայ զՏիգրան որդի իւր ցպատանի ոմն Վարստ անուն, որդի Վատայ, որ 'ի գաւակէ Վանիայ՝ որ 'ի Վեղամայ, քանզի էր պատանին նշաւակ 'ի նետաձգութիւն կորովութեան, ուսուցանել զՏիգրան: Օհա իշխան արքունականացն արարեալ որոց, և շէսս պարզեալ նմա առ Հրազդան գետով, յանուն նորա կոչն ազգն վարաժնունի: Բայց զգուստր իւր զԱրտաշամայ տայ կին Միհրդատայ ումնն Վրաց բղէշի մեծի, որ էր 'ի գաւակէ Միհրդատայ՝ Վարեհի նախարարի, զոր կացուցեալ էր Աղեքսանդր 'ի վերայ գերութեանն վերիայոց, որպէս յառաջագոյն պատմեցաք. և հաւատայ սմա զկողմնակալութիւն հիւսիսային լեւանցն և Պանդոս ծովու:

ԺԲ

Խաղաղն Արտաշիսի յարեմուտս, և ձերբակալ առնել զԱրիստոս, և աւարել ընձեռել Հայոց զպատկերս կռոյց:

Յայնժամ հրաման տայ Արտաշէս զօր յարուցանել յարեւելոյ և 'ի հիւսիսոյ բազում յոյժ, մինչև ոչ գիտել նմա զհամարն, այլ յանցս և յիջևանս քար ըստ մարդաթափ կարկառ՝ նշան բաղմութեանն թողուլ: Խաղաղ յարեմուտս, և ձերբակալ արարեալ զԱրիստոս թագաւոր լուսաւոյ:

Եւ գտեալ Միսիայ պղնձաձող սոկեղօժ պատկերս զԱրտեմիդեայ և զՀերակլեայ և զԱպոլոնի, տայ բերել յաշխարհս մեր, զի կանգնեցեն յԱրմաիր: Օրս առեալ քրմապետացն, որ էին յազգէ վահանեաց, զԱպոլոնին և զԱրտեմիդայն կանգնեցին յԱրմաիր. իսկ զՀերակլայն զառնապատկերն, զոր արարեալ էր 'ի Սկիւզեայ և 'ի Վիպլիտոս կրետացոյ, զՎահագն իւրեանց վարկանելով նախնի, կանգնեցին 'ի Տաօն յիւրեանց սեփհական զեւոյն յԱշտիշատ, յետ մահուանն Արտաշիսի:

Բայց Արտաշիսի նաւաճեալ զցամաքս միջոցայ ծովոյն երկրոյնց, ընու զՈվկիանոս բաղմութեամբ նուազ, ծառայեցուցանել կամելով զրոյր արեմուտս: Վանդի մեծ յոյզք խռովութեան եղեալ 'ի Հռովմէ, ոչ ոք

ընդդիմանայ նմա հղորակէս : Այլ ոչ զիտեմ ասել յորպիսի ազդմանէ, ահագին իմն ազմուկ լեալ շփոթից, բազմութեան զօրացն զմիմեանս կոտորեալ . իսկ Արտաշէս փախուցեալ մեռանի, որպէս ասեն, յիւրոց զօրաց . թաղաւորեալ ամս քսան և հինգ :

Բայց և յԱլլաղայ առեալ պատկերս զՎիտի, զԱրտեմիդայ, զԱթենայ, զԱփեստու, զԱփրոդիտայ, տայ բերել 'ի Հայս . որ ոչ ժամանեալ միջամուտ լինել յաշխարհս, լսեն զթոթ մահուանն Արտաշիսի . և փախուցեալ բնկենուն զպատկերսն յամրոյն յԱշի . և քուրմը զնոցին զհետ լինելով, դադարեն առ նոսա :

ԺԳ.

Ախարթիւնք տիեզերակալութեանն Արտաշիսի և կապելոյն զԱրիւստս, յայլոց պատմագրաց :

Օպոս ասացեալ պատմագրացն Յունաց, ոչ միայ կամերկուց, այլ բազմաց . ընդ որ տարախուսեալ մեր՝ բազում խոյզ խնդրոյ արարաք : Վանդի լսէաք 'ի պատմութեանց ոմանց՝ Աիւրոսի սպանեալ զԱրիւստս, և բարձեալ զԹաղաւորութիւնն լիւդէացոյ : Եւ դարձեալ պատմի առարկութիւնն Արիւսեայ և Նեքտանեայ . և Նեքտանեոսս այս վերջին թաղաւոր է եզիւպտացոյ 'ի Սանեթոս պատմեալ զոր ոմանք հայր Աղեքսանդրի ասացին : Եւ գտանեմք զժամանակս Արիւստի երկերիւր ամառ յառաջ քան զՆեքտանեայ, իսկ զՆեքտանեայ ժամանակս աւելի ևս երկերիւր ամառ յառաջ եղեալ քան զառաջին Արտաշիսի թաղաւորի Հայոց :

Բայց քանզի բազումք են, որ ասեն զԱրիւստս մերոյ Արտաշիսի կալեալ, և ոճով իմն պատմեն, ես հաւանիմ : Վանդի ասէ Պոլիկրատէս այսպէս . Սէհ ինձ Արտաշէս պարթև քան զմակեդոնացին Աղեքսանդր, զի կալով յիւրում աշխարհին, իշխեաց թաւրայ և Բարեկոնի . և չև ընդ Ալիսս գետ անցեալ, զլիւդականն սատակեաց զգօրս, և կալաւ զԱրիւստս . և յառաջ քան յԱշիայ հասանելն՝ յԱտտիկէ դղիկին քարոյկեաց : Ասող բախաին . միայն թէ 'ի տէրութեանն և ոչ 'ի փախստեան էր փախճանեալ :

Հանդոյն դմին ասէ Եւաղարոս . Փոքր Աղեքսանդրի և Վարեսի պատերազմ՝ առ Արտաշիսին բաղդատեալ . քանզի նոցայն ոչ փոշոյն մաքուր երևէր լոյս տուրնջեանն, այլ սա ծածկեաց նետաձգութեամբն և ստուերացոյց զարեգակն, ձեռագործ դիշեր զմիջօրէիւ արարեալ : Ոչ փախստեաց համբաւաբեր լիւդացոյն թողեալ . այլ և զԹաղաւորն նոցին զԱրիւստս 'ի տապակի հրամայեաց կացուցանել : Սէսն տրա և ոչ ուրք զգետն ստուարացոյցին, արքմամբն 'ի ձմեռնային նուազութիւն իջուցանելով . վասն զի և զթուացն եցոյց տկար՝ բազմութեամբ զօրացն, մինչ զի չափոյ պէտք եղեն առաւել քան զհամարոյ : Մեղ այս ոչ հպարտացեալ, այլ արտասուեաց ասելով . Ասող փառացս անցաւորի :

Վրէ և Սամադրոս այսպէս . Խաբկանը լինէին հպարտացելոյն լիւդացոյ, Արիւսեայ Պիւթիայ հարցուին պատասխանելով . Արիւստս անցեալ ընդ Ալիսս գետ քակեաց զիշխանութիւնս : Օր նորա զօտարաց կարծեցեալ, զինքն քակէ . քանզի կալեալ գնա պարթևին Արտաշիսի, հրամայեաց հանել յերկութեղէն տապակ : Իսկ Արիւստի յիշեալ զքան Սողոմնի աթենացոյ, ասէ յիւր լեզուն . Ո՛վ Սողոմ Սողոմ, զեղեցիկ բարբառեցար, ոչ երանել զբարեբախտութիւն մարդոյ մինչև ցվախճան : Եւ լուեալ որ մերձն կային, պատմեցին Արտաշիսի, եթէ զնոր ոմն աստուած կարգայ Արիւստս : Եւ զթացեալ Արտաշիսի, հրամայեաց ածել, և հարցեալ և ուսեալ, թէ զինչ է որ ազաղակեացն, հրամայեաց ներել զտանջանն :

Վրէ և Փղեդոնիս . Ամենայն թաղաւորաց հուժկու եղեալ պարթևն Արտաշէս, և ոչ միայն զլիւդացիս վանեալ և զԱրիւստս կապեալ, այլ յԱշէսպոնտոս և 'ի թարակէ գտարեացն փոխեաց զքնութիւն . ծովադնաց ընդ երկիր բերեալ լինէր, և ընդ ծով հետեակելով . թետեղացոյն սպանալով, և համբան հիացուցանէր զհելլենականն : Արծանեաց զակեղեմնացիս, փախոյց զփոկեացիս, զավիրացիք անձնատուրք եղեն, բիւտացիք մասն են 'ի կազմածոյ նորա . առ հասարակ նմա Ելլաղայ մատուցանէր զահն : Յետ փոքր ժամանակի աղէաք անցին զամենք քուրմը . ոչ այնքան թշուառացաւ Աիւրոս ընդ Մաքրութս պատերազմելով, ոչ այսպիսի կիրս կրեաց Վարես 'ի սկիւթացոյն պահուստ, և ոչ Սամբիսէս յեթովպացիս . փոքր և Վսեբքոն յԱլլաղայ զօրու երթան, թողլով նոցա զգանձս և զխորանս, միայն կենդանի փախուցեալ մաղապուր :

Այլ առ մեծամեծ յաղթանակօք պանծացեալ, 'ի յիւրոյ զօրացն խողխողի:

Արդ ես հաւատարմութեան արժանի համարեմ զայստիկ պատմութիւնս. և զայն Արիւստոս, որ առ Աիւրասիւ և կամ Աեքրտանեբան պատմին, կամ առ լեալ, և խամ միով անուամբ բաղում թաղաւորաց վարեալ, որպէս յարկից է սովորութիւն:

ԺԳ

Յաղապս թաղաւորութեանն Տիգրանայ միջնոյ և ընդդէմ կալոյ զօրացն Յունաց, և զմեհեանն շինելոյ, և արշաւանս առնելոյ 'ի Պաղեստինէ:

Յետ Արտաշէսի առաջնոյ թաղաւորէ Տիգրանս որդի նորա յիննւտաններորդ ամի Արշականայ թաղաւորի Պարսից: Աւ ժողովեալ զզօրս Հայոց, ընդդէմ երթայ զօրացն Յունաց. որք յետ մահուանն Արտաշէսի հօրն իւրոյ և ցրուելոյ զօրացն՝ հետամուտ լեալ դիմեալ զայնն յաշխարհս մեր: Որոյ ընդդէմ պատահեալ Տիգրանայ, արդեւեալ 'ի վերջ նահանջէ: Աւ 'ի քեռայր իւր Միհրդատ հաւատացեալ զՄաթաթ և զհօդս մեջերկրացն, և զօր բաղում թողեալ նմա, դառնայ յաշխարհս մեր:

Առաջին զործ զմեհեանն շինել կամեցաւ: Իսկ քրմացն, որ եկեալ էին 'ի Յունաց, զմտաւ ածեալ՝ զի մի 'ի խորագոյն Հայս վարիցին, պատճառեցան ըզմութիւնս, իբր թէ գիշն անդէն կամին զքնակիլն: Որում հաւանեալ Տիգրանս, կանգնեաց զորմագիական պատկերն Վիտի յամուրն յԱնի, և զԱթենաս 'ի Թիլ, և զԱրտեմիդայ զմեւ պատկերն յԱրիզայ, և զԱփեստան 'ի Բաղայասինջ: Բայց զԱփրոդիտայ զպատկերն իբրեւ Արտիզեայ տարժաւորի առ նորին պատկերին Արտիզեայ հրամայեաց կանգնել յաշտից տեղին: Աւ ցատուցեալ ընդ վահանին, եթէ ընդէր յիւրեանց սեպհականին իշխեցին կանգնեցին զպատկերն Արտիզեայ առաքեալ 'ի նորին հօրէ, ընկենաւ գնտա 'ի քրմութենէն, և զգեւոյն յարքունիս առնաւ, յորում պատկերքն կանգնեցան:

Աւ այսպէս մեհեանս շինեալ, և առաջի մեհենիցն բաղինս կանգնեալ, զսհս ամենայն նախարարացն հրամայէ մատուցանել հանդերձ երկրպագութեամբ. զոր չառեալ յանձն ազգին բաղրատունեաց, զմիոյ

զեղուն հատեալ, որում անուն էր Ասուդ, վասն պատկերացն անարդաթեան, և ոչ այլ իւր խոշտանդէ. քանզի յանձն առին ուտել 'ի զոհիցն և զմիս խոզի, թէպէտ և ոչ ինքեանք զոհեցին երկրպագութեամբ: Վասն որոյ առնաւ 'ի նոցանէ 'ի բաց զիշխանութիւն զօրուն. բայց միայն զթագակապ ասպետութիւնն ոչ հանէ: Ինքն իջանէ 'ի Սիջագետս, և դտեալ անդ զԲարշաւինայ զպատկերն, զոր 'ի փղակոյ և 'ի բիւրեղէ կաղմեալ էր արծաթով, հրամայէ տանել կանգնել յառանին Թարդան:

Աւ նոյնհետոյն զիմէ յաշխարհս պաղեստինացոյ վրէժ պահանջել 'ի Պաղմայիդ Աղեոպատայ յաղապս Վիտինիս որդւոյ նորա առ հայր իւր յանցանաց: Առեալ գերի բաղում և 'ի Հրէիցն, նոսի շուրջ զՊաղմայիդ քաղաքաւ: Իսկ զշեյն Հրէից Աղեքսանդրիայ, որ և Սեստրիայ, որ էր լեալ կին Աղեքսանդրի, որդւոյ Յահանու, որդւոյ Շմաւնի, եղբօր Յուդայ Մակաբէի, որ զայնու ժամանակաւ ունէր զթագաւորութիւնն Հրէից, ինչս բաղումս տարով դարձոյց զնա անտի: Բանդի էր լուեալ և համբաւ, թէ Վայկուն ոմն անուն յեղուզակ խոպէ զերկիրն Հայոց, զեւառն ամուր կալեալ. որ և այժմ յանուն յեղուզակին կոչին վայկանիք:

ԺԵ

Վիտինս 'ի մեզ Պոմպիլիոսի համայնեցոյ զօրավարի, և առնուն շՄաթաթ, և մահն Միհրդատայ:

Յայնմ ժամանակի Պոմպիլիոս համայնեցոյ զօրավար զօրօք բաղմաք եկեալ հասեալ 'ի մեջերկրայս, զԱլաւրոս սպարապետ իւր յԱտրիս առաքէ՝ տալ պատերազմ ընդ Տիգրանայ: Որոյ եկեալ, և ոչ պատահեալ Տիգրանայ, քանզի էր դարձեալ յիւր աշխարհն վասն խաճապանաց յեղուզակին, անցեալ Սիւարոս 'ի Վամասիոս, և տեսեալ զքաղաքն առեալ 'ի Մետեղայ և 'ի Վուդայ, գնտա հարածեալ անտի, ինքն 'ի հրէաստան փաթայր հասանել 'ի վերայ Արիտաբուղի օդնաւանութեամբ եղբօր նորա երիցո՝ Հիւրկանու քահանայապետի, որդւոյ Աղեքսանդրի:

Իսկ Պոմպիոս պատերազմեալ ընդ Միհրդատայ, տեսանէ սաստիկ ընդդիմակացութիւնս և ահագին մարտս, և վտանգի յոյժ. ոսկայն բազմութեանն յաղթեալ, փախտական լինի Միհրդատ 'ի կղմանս Պոնդոսի: Յորմէ իբր թէ զերծեալ Պոմպիոս, որում ակն ոչ ունէր, և առեալ զՄաթաբ, և կալեալ զորդի նորա զՄիհրդատ, նստուցանէ զոր 'ի քաղաքին. և ինքն ոչ հետամուտ լինի նմա, այլ ընդ Ասորիս 'ի հրէաստան փութայ հասանել: Եւ 'ի ձեռն հօրն պոնդապոլս Պիլատոսի զՄիհրդատ սպանանէ թռնաւոր դեղովք: Վկայէ այսմ բանիս և Յովնէստ 'ի ճառին, որ վասն Ապրտամին պատմէ, այսպէս ասելով. Պոմպէի հուսկ յԱրիւքով հասանեն աւետիք մահուանն Միհրդատայ:

Ժ.Բ.

Յաղագս յարձակմանն Տիգրանայ 'ի վերայ զօրացն հռոմայեցոց, և խոյս տալ Գարիանոսի, և արձակելոյ զմանուկն Միհրդատ:

Իսկ թագաւորն Հայոց Տիգրան զգերութիւն Հրէկոյն նստուցեալ 'ի Ալմաւիր և 'ի յաւանին Վարդգէսի, որ 'ի վերայ Վատաղ գետոյ, և գլեղազական բնաջինջ արարեալ 'ի լեռնէն, և զսուգն Միհրդատայ կատարեալ, խաղայ գնայ յԱսորիս 'ի վերայ զօրացն հռոմայեցոց՝ առ 'ի վրէժս պահանջել: Ընդդէմ նորա գայ Գաբիանոս սպարապետն հռոմայեցոց, զոր թողեալ էր Պոմպիոս 'ի դառնալն իւրում 'ի Հռոմ. և Գաբիանոս ոչ իշխեաց 'ի դիմի հարկանել Տիգրանայ, դառնայ յԱփրատայ յԱրիւքոս, զՊտղոմէոս ունելով պատճառս: Եւ գաղտնի հաշտութիւն խօսեցեալ ընդ Տիգրանայ, տայ զքերորդին նորա զպատանին Միհրդատ, զորդին Միհրդատայ, զոր կալեալ էր Պոմպէի 'ի Մաթաբ, ասելով՝ թէ գաղտ գնաց:

Ժ.Ե.

Պատերազմ Արտաքի, և աստակունն նորին 'ի Տիգրանայ:

Օկտակոս առեալ հռոմայեցոցն, զԳաբիանոս փոխեն, և զԱրտաք փոխանակ առաքեն. որոյ եկեալ և առեալ զամենայն գանձս

գտեալս 'ի տաճարին Աստուծոյ յԱրտաղէմ, խաղայ 'ի վերայ Տիգրանայ: Եւ անցեալ ընդ Եփրատ, սատակի ամենայն զօրօքն հանդերձ 'ի պատերազմին ընդ Տիգրանայ: Օրոյ ժողովեալ Տիգրանայ զգանձան, դառնայ 'ի Հայս:

Ժ.Զ.

Թէ որպէս Աստիոս ընդդիմակաց եղեւ Տիգրանայ, և ապստամբեն Միհրդատայ, և շինեն զԱեսարիայ:

Օչարեալ հռոմայեցոց, առաքեն զԱստիոս անթիւ զօրօք: Սա եկեալ և ընդդէմ կացեալ, չտայ թոյլ զօրացն Հայոց անցանել ընդ Եփրատ և ստպատակել յԱսորիս:

Օպրոս ժամանակաւ թերահաւատութիւն լեալ Տիգրանայ 'ի պատանին Միհրդատ, չկարծելով ինքեան քուեր սրդի, չտայ նմա մասն ինչ իշխանութեան, այլ և ոչ զիւր աշխարհն Վրաց: Եւ Միհրդատայ արհամարհութիւն կրեալ 'ի քեռոյն իւրմէ Տիգրանայ, ապստամբութեամբ անկանի առ Աեսար. իշխանութիւն գտեալ 'ի նմանէ զՊերդեայ քաղաքի, զօրավիդ օգնականութեան լինի Անդիպատրոսի հօր Հերովդի, Աեսարու հրամանաւ: Սա շինէ զՄաթաբ ընդարձակագոյն և պայծառ շինուածովք, և անուանէ Աեսարիայ 'ի պատիւ Աեսարու: Եւ յայնմ հետէ բարձեալ լինի իշխանութիւն Հայոց 'ի քաղաքն յայնմանէ:

Ժ.Ը.

Յաղագս միաբանութեան Տիգրանայ և Արտաշէի, և առաքեալ ստպատակ 'ի Պաղեստինէ, և գերութիւն Հիւրկանոս քահանայապետի և այլ բազմութեան Հրէից:

Յետ այսր ամենայնի 'ի հիւանդութիւն եղեալ Տիգրան, աղերսէ 'ի ուր զԱրտաշէ աքբայ Պարսից, յաղագս հպարտութեան հօրն՝ հանելով 'ի նոցանէ զնախագահութիւնն: Իսկ սա իւրովք կամօք զերկրորդականն ունելով ըստ իրաւանց, դարձուցանէ 'ի նա զնախագահութիւնն. և 'ի հաշտութիւն ածեալ զԱրտաշէ, առնու 'ի նմանէ զօր յօգնականութիւն ինքեան: Յայնմ ժամանակի առեալ Տիգրանայ

դՊարզափրան նահապետ ըռքառնեաց նախարարութեանն, սպարապետ կացուցանէ Հայոց և Պարսից զօրաց, և առաքէ 'ի վերայ զօրացն հռովմայեցւոյ, հրաման տուեալ զքնակիչս աշխարհին Ասորոց և պաղեստինացւոյ 'ի հաշտութիւն հաւանութեան խօսել: Եւ մն ընդ առաջ լինի ոմն Պակարոս անուն, որոյ հայրն թագաւոր լեալ Ասորոց, և ինքն խնամի Անտիոքնեայ արխտաւորուղեանց: Եւ եկեալ առ Ռարգափրան նահապետ ըռքառնեաց և սպարապետ Հայոց և Պարսից, և խոտանայ հինդ հարիւր կին զեղեղիկ և հազար քանքար սուսայ, զի օգնեսցէ նոցա՝ ընկենլով՝ 'ի թագաւորութեանէ Հրեից զՀիւրկանոս, և թագաւորեցուցանէ զԱնտիոքնոս:

Իբրեւ ետես Հիւրկանոս Հրեից քահանայապետ և թագաւոր, և Փառայեղոս եղբայր Հերովդէի, եթէ զգօրս հռովմայեցւոյ փախտաւորսն արարեալ, զոմանս 'ի ծով, զոմանս 'ի քաղաքս, խաղաղութեամբ ընդ երկիրն անցանէր Ռարգափրան, խօսին և ինքեանք զխաղաղութիւն առ Ռարգափրան: Եւ նորա զՊանէլ ոմն տակառապետ արքային Հայոց, որ էր յազգէն գնունեաց, առաքէ յԱրուստղէմ հանդերձ հեծելազօրու, իբր թէ 'ի պատճառս խաղաղութեան. բայց 'ի դաղանիս՝ օգնել Անտիոքնեայ: Եւ Հիւրկանոս զտակառապետն ամենայն զօրքն ոչ բնդոնէր յԱրուստղէմ, այլ միայն հինդ հարիւր հեծելով: Եւ տակառապետին դառով խրատ տուեալ Հիւրկանոս՝ զի առ Ռարգափրան երթիցէ վասն աւերածոյ աշխարհին. և ինքն խոտանայր լինել բարեխօս: Եւ Հիւրկանոս երգումն խնդրեալ 'ի Ռարգափրանայ, երգնու նմա յարեղակն և յամենայն պաշտամունս իւրեանց երկնայինս և երկրայինս, և յարեւ Արուստղէի և Տիգրանայ: Ինդ որ վտառհացեալ Հիւրկանոս, թողու զՀերովդէս 'ի վերայ Արուստղէմի, և զՓառայեղոս երեց եղբայր Հերովդէի առեալ ընդ իւր, զայ առ Ռարգափրան 'ի ծովեղն՝ 'ի դեօշն որ կոչի Աքոսիս:

Եւ Ռարգափրան խորամանկութեամբ պատուէր գնտաս. և ինքն յանկարծակի գնացեալ անտի, մնացելոյ զօրացն հրաման տայր՝ 'ի բառն առնուլ գնտաս, և 'ի ձեռն Անտիոքնի մատնել: Եւ Անտիոքնոս 'ի վերայ Հիւրկանոս անկեալ, զականջն ատամամբքն 'ի բաց կտրէր. զի թէ և այլ ժամանակ փոխեսցի, անհնար լիցի նմա զքահանայապետութիւնն տնել, քանզի օրէնքն զօղջանդամն հրամայեն կացուցանել քահանայ:

Եւ Փառայեղ եղբայր Հերովդէի իւրով զարկեալ զգլուխ իւր զքարի, առաքեցաւ բժիշկ յԱնտիոքնէ, իբր թէ բժշկել գնա. ելից զվէրն թուհաւոր գեղովք և վախճանեցոյց:

Եւ Ռարգափրանայ հրաման տուեալ տակառապետին Հայոց յԱրուստղէմ զՀերովդէս որսալ. իսկ տակառապետն ելեալ արտաքս քան զպարիսպն, զՀերովդէս պատրել. զոր չստեալ յանձն Հերովդէի, այլ և ոչ կալ 'ի քաղաքին, երկուցեալ 'ի պատառմանէ անտիոքնեանցն, 'ի զիշերի 'ի ծածուկ ընդանեօքն հանդերձ առ եղովմայեցիս փախէր. 'ի Սասանդան յամուր թողեալ զքնտանիսն, ինքն 'ի Հռոմ փութայր հասանել: Բայց զօրքն Հայոց ձեռնառութեամբ անտիոքնեանցն յԱրուստղէմ մտանեն՝ ոչ ինչ ումէք մնասեալ, բայց միայն զՀիւրկանոս զինչն առնուին աւելի քան զերեքարիւր քանքար: Եւ ընդ դատան ստպատակեալ, զՀիւրկանեանն առեալ աւերէին. և զմարիտացւոյ քաղաքն գերի առեալ, թագաւոր կացուցանելով զԱնտիոքնոս: Եւ զՀիւրկանոս կապեալ ածեն Տիգրանայ հանդերձ գերութեամբն. և Տիգրան հրաման տայ Ռարգափրանայ նստուցանել զգլերին Հրեից՝ որ 'ի մարիտացւոյ, 'ի քաղաքն Շամիրամայ: Եւ Տիգրանայ ոչ աւելի բաւեալ քան զերեամ յետ այնորիկ՝ վախճանի, թագաւորեալ ամս երեսուն և երիս:

Ի

Եւ Սպարապետ Հայոց ընդ զօրս հռովմայեցւոյ, և սպարապետ Սիդոնի և Բենդիգեայ:

Հերովդէս անցեալ 'ի Հռովմէ առաջի Անտիոքն և Ալեսարու և Ինկիլիտափն, զինքեան միամտութիւն առ հռովմայեցիսն պատմէ, և թագաւոր եղեալ հրէատանի յԱնտիոքնէ, առնու իւր զօրովք օգնականութեան զԲենդիգիոս սպարապետ հռովմայեցւոյ զօրք, 'ի պատերազմել ընդ զօրս Հայոց և քակել զԱնտիոքնոս: Որոյ հասեալ յԱսորիս, փախտաւորսն առնէ զգօրս Հայոց, և զՍիդոն թողեալ ընդգլխակայ Հայոց մերձ 'ի յԱփրատ, և զՊակարոս սպանեալ, դառնայ յԱրուստղէմ 'ի վերայ Անտիոքնի: Իսկ Հայոց միւսանդամ օգնականութիւն գտեալ 'ի Պարսից, գիմեալ 'ի վերայ Սիդոնի, և փախտաւորսն 'ի Բենդիգիոս արկանեն, հեղումն արեանց առնելով անբաւ:

ԻԸ

Եթէ զիսորդ Անտոնինոս իւրովի դիմեալ 'ի վերայ զօրացն Հայոց, առնու
զՀամշատ:

Օչարեալ Անտոնինոս, իւրովի հասանէ ամենայն զօրօք հոռոմայեցւոց. և հասեալ 'ի Համշատ, լւէ զմահն Տիգրանայ. և առեալ զքաղաքն, և թողեալ զՍովխոս զօրավիպն Հերովդէի՝ մարտ դնել ընդ Երուսաղէմի 'ի վերայ Անտիգոնի, և ինքն 'ի ձմերոց գնայ յԱգիպտոս: Փութայր հասանել ըստ Համշութեան առնն կնամարց, ցանկութեամբ վառեալ 'ի Կղէսպատրեայ դշտն եղիպտացոյ: Այս Կղէսպատրեայ դուստր է Պտղամէս Վիսնիսի, թուռն Պտղոմայի. Կղէսպատրայ, և Հերովդէի յոյժ սիրելի. վասն որոյ առաւել ևս յանձնէ Անտոնինոս զՀերովդէս Սովխայ: Որ և մարտուցեալ իսկ քաջապէս, առնու զԵրուսաղէմ. և սպանեալ զԱնտիգոնոս, թագաւորեցուցանէ զՀերովդէս ամենայն հրէաստանի և Վալիլեայ:

ԻԹ

Յաղապս թագաւորելոյն Արտաւազդայ, ևս պատերազմել ընդ հռոմայեցիս:

Հայոց թագաւորէ Արտաւազդ որդի Տիգրանայ: Սա ժառանգեցուցանէ զեղբարս իւր և զքորս 'ի գաւառս Աղիովտի և Առբերանոյ, թողլով 'ի նոսա զմասն արքունի որ 'ի շէնս այնմ գաւառաց, հանդերձ առանձին մտից և ռոճկաց, ըստ օրինակի ազգականացն՝ որ 'ի կողմանս Հաշտենից. որպէս զի լինել նոցա պատուականագոյն և առաւել թագաւորազնն քան զայնս արշակունիս. միայն օրինադրէ ոչ կեալ յԱյրարատ 'ի բնակութիւն արքայի:

Բայց այլ ոչ ինչ գործ արութեան և քաջութեան եցոյց. այլ ուտելեաց և ըմպելեաց պարապեալ, մօրից և եղբնապարակաց թափառեալ շրջէր և առապարաց, զիշափայլիս և զխոզս արածելով. զիմաստութենէ և զքաջութենէ և զբարի յիշատակաց անփոյթ արարեալ, ծառայ և ստրուկ արդարեւ որովայնի լինելով, զաղբիս մեծացուցանէր: Սա բասրելով յիւրոց զօրացն վասն առաւել պղերդութեանն և սաստիկ

որորամարտութեանն, մանաւանդ զի և զՄիջագետս Անտոնի հանեալ էր 'ի նմանէ, զայրացեալ՝ հրաման տայր զօր յարուցանել զբիւրաւորս Ատրպատական նահանգին և զբնակիչս լերինն Սաւկասու հանդերձ Աղուանիք և Վրօք. խաղայ իջանէ 'ի Միջագետս, և հալածական առնէ զզօրս հռոմայեցւոց:

ԻԿ

Չերբակալ արարեալ Անտոնինոս զԱրտաւազդ:

Մընչեալ առիւծաբար դադանութեան Անտոնինոս, տուաւել ևս թունեալ 'ի Կղէսպատրայ, քանզի քէն պահէր վասն լկանաց իւրոյ հանոյն, որ 'ի Տիգրանայ. և ոչ միայն Հայոց, այլ բազում թագաւորաց լինէր մահաբեր, զի նոցայոցն տիրեացէ իշխանութեանց: Սակս որոյ բազում թագաւորս սպանեալ Անտոնի, 'ի Կղէսպատրայ հաւատայ գնոցա իշխանութիւնն, բայց 'ի Տիւրոսէ և 'ի Սիդոնիէ, և որ միանգամ ընդ Աղատ դետովն էին: Եւ առեալ զբազմութիւն զօրացն, դիմէ 'ի վերայ Արտաւազդայ. և անցեալ ընդ Միջագետս, կոտորէ անհնարին զզօրս Հայոց, և ձերբակալ առնէ զարքայն նոցա: Եւ դառնայ յԱգիպտոս պարգեւել Կղէսպատրի զԱրտաւազդ որդի Տիգրանայ, հանդերձ բազում ընչիւք յանկածէ պատերազմին:

ԻԿ

Յաղապս թագաւորելոյն Արշամայ. և զառաջինն մասնաւոր հարկիլ Հայոց հռոմայեցւոց, և արձակումն Հիւրկանոսի և վասն նորին վասնդ ազգին բազրատունեաց:

Իբրաներորդի ամի 'ի կատարումն աւուրց թագաւորութեանն Արշէղի, ժողովեալ զօրք Հայոց՝ հրամանաւ նորին թագաւորեցուցին 'ի վերայ ինքեանց զԱրշամ, որ և Արշամ, որդի Արտաշեսի եղբօր Տիգրանայ, հայր Աբգարու: Օսա ամանք յԱտրուոց կոչեցին Սանովայ, ըստ յորովից սովորութեան կրկին առնելով անուանա. որպէս Հերովդէս Ագրիպաս, և որպէս Տիտոս Անտոնինոս և կամ Տիտոս Յատոս: Բայց

Քանզի 'ի նմին ամի վախճանեցաւ Արշէզ, թողլով զԹագաւորութիւնն Պարսից որդւոյ իւրում՝ Արշաւրի, որ եր փոքրիկ մանուկ և տղայ, ոչ ոք եր որ օգնէր Արշամայ՝ ընդդէմ՝ կալ հռոմայեցոյոյ։ Խօսի ընդ նոսա 'ի հաշտութիւն խաղաղութեան, տալով հարկս 'ի Սիջազէտաց և 'ի կողմանց Կեսարու 'ի ձեռն շէրովդի։ Այս եղև սկիզբն շայոյ մասնաւոր մասնեյ ընդ հարկաւ հռոմայեցոյոյ։

Չայտու ժամանակաւ եղև մեծ ցատումն Ալլամայ 'ի վերայ Աշտ-
նոսի ասպետի որումն թաղակապի. քանզի նա արձակեաց զՀիւրկանոս
Հրէից քահանայապետ, զոր վերեալ էր Քարղափրանայ ընդշտունայ
յուսուրս Տիգրանայ: Իսկ Աշննոս պատճառի աքցայի, ամելով՝ եթէ
փրկանոս խոստացաւ հարկեր քանքար. ակն ունելով առնուլ 'ի նմանէ. և
յանձն էառ տալ: Այսն որոյ ժամադրութիւն 'ի վերայ նորա սահմանէ
Ալլամ: Աւ նորա առաքեալ զմի յեղբարց իւրոց 'ի հրէաստան առ
Հիւրկանոս, որում անուն էր Սենեքիայ. զի սոցէ ինչս վասն փրկու-
թեան իւրոյ: Աւ երթեալ առաքեալն յԱշննոսէ, պատահէ ուրանալ
Հերովդէս զՀիւրկանոս, զի մի ինչ դաւ լիցի թագաւորութեան նորա:
Արդ իրբև եհաս ժամադրութիւն և չտայ դանձս փրկանայն Հիւրկանոս
Աշննոս, բարկանայ 'ի վերայ նորա Ալլամ, և բնկեցեալ 'ի պատուոյն՝
հրամայէ դնել 'ի բանտի:

Յայնմ ժամանակի քուծիւն զնմանէ մատուցանէ արքայի Օջրայ նահապետ ազգին զնթառնեաց, ասելով. Գիտեա, արքայ, զե ապա- տամբել 'ի քէն կամեցաւ Անանոս, խորհուրդ ընդ իս բերելով, զի եր- դումն խնդրեսցուք 'ի Հերովդէէ թաղաւորէ հրէաստանի, իբր ընդունել զմեզ և տալ ժառանգութիւն 'ի բնակ երկրի մերում. քանզի նորակ- տուտ ծանակեցաւ յաշխարհիս յայլմ. Աւ իմ ոչ առնելով յանձն, ասեմ ցնա. Ընդէր պատրիմք զրուցօք վարընջուց և պառաւեալ առաա- պելօք, պաղեստինացիս զմեզ վարկանելով. Աւ նորա անյուսացեալ յինէն, նմին իրի առաքեալ զ. քահանայապետն Հիւրկանոս, և առաւել յինէն, 'ի Հերովդէէ անյուսացաւ. այլ ոչ մեկնի 'ի զբոկութեան բարուցն, և թէ ոչ արքայդ աճապարեսցես նմա: Այս քուծեանցս հաւատայ Ար- շամ. հրամայեալ տանջանա պէս պէս 'ի վերայ Անանոսի կուռել. և վախճանս զործոյն, կամ թողուլ 'ի սպառ զօրէնս հրէութեան, և երկիր պագաննէլ արեգական, և պաշտել զկուռս արքայի, ընդ որով հարկեալ

արքայ տաղէ նմա զնոյն իշխանութիւնն, կամ կախել զփայտէ և բնա-
ջինջ լինել ազգի դուրս: Եւ սպաննեալ մի յաղգականանցն առաջի նորա,
որում անուն էր Սարիայ, և առննթեր զորդիւն մատուցեալ՝ ի տեղի
սպանմանն, որոց անուանքն Սափատիայ, և Ազարիայ, յերկիւղէ մա-
հուան որդւոցն և ՚ի թախանձելոյ կանանցն կատարէ զկամս արքայի՝
հանդերձ ամենայն աղգատոհմիւն, և յառաջին պատին իւր հաստատի:
Սակայն ոչ ամենեւին վտտահացաւ ՚ի նա արքայ. այլ առաքէ ՚ի Հայս,
հաւատարմոյ նմա զաշխարհն, զի ՚ի Սիթագետաց միայն հեռացուցէ:

16

ԳԺԽՈՒԹԻՒՆ ԸՆԴ ՀԵՐՈՂԵԻ ՄՐՇԱՄԱՅ, և ԵԿԻՄԱՅ ՀՆԱՂԱՆՂՈՒԹԻՒՆ:

Յետ այդ եղև խոսվութիւն 'ի մէջ Հերովդի արքայի հրէաստանի և մերոյն արքայի Արշամայ: Վանգեւ Հերովդէս, յետ բազում դարձոց արութեանց, ձեռնամուխ լինի 'ի բարեգործութիւնս, շինուածս բազումս առնելով յորով քաղաքաց, սխեալ 'ի Հռովմէ մինչև ցՎամասկոս: Իսնդրեալ 'ի յԱրշամայ բազմութիւն արանց անարուեստից գործաւորաց, որովք զԱսորաց զԱնտիոքաց զանանց և զանկոխ հրապարակսն 'ի խոհերացն և 'ի տղմոցն լցցէ: Քոր չառեալ յանձն Արշամայ, զօրս ժողովէ ընդդիմանալ Հերովդի. և 'ի ձեռն հրեշտակաց յղէ առ կայսրն 'ի Հռոմ, զի մի զնա ընդ իշխանութեամբ Հերովդի արացէ: Իսկ կայսրն ոչ միայն զԱրշամ չազատէ յիշխանութենէ Հերովդի, ոչ և զամենայն միջերկրայս նմա հաւատայ:

Յայնմ ժամանակի Հերովդէս զանէր Աղէքսանդրի որդւոյ իւրոյ, որ էր 'ի հօրէ Տիմոնէ և 'ի մօրէ Թադաւորութենէ Սարայ՝ 'ի զաւակէ Վարեհի վշտասպեանց, ընդ իւրով ձեռամբ Թադաւոր միջերկրեանց կացուցանէր, առեալ իւր 'ի սպասաւորութիւն տաան զունդ 'ի զազատաւցոյ և 'ի պոնդաւցոյ: Տեսեալ զայն Արշամայ, երկրպագէ Հերովդի իբրեւ տեսան ամենայնի, տալով զոր խնդրէին գործաւորս. որովք լցեալ զհրապարակս անտիրբացոյ քսան վտաւանաւ երկայնութեամբ, յատակեաց սպիտակ կճասալ յատակօք, զի ուխաւորք յատակացն դիւրագոյնս

կարգեցեն առ ոչ ինչ վնաս առնել քաղաքին: Բայց Արշամայ վարեալ զԹագաւորութիւնն ամս քսան, վախճանեցաւ:

ԻՕ.

Թագաւորութիւն Աբգարու, և մտանել բոլորովմբ Հայոց ընդ հարկաւ հռոմայեցւոց. և պատերազմ ընդ զօրս Հերովդի, և սպանանել զԷդբորորդի նորա զՅուսիփ:

Թագաւորէ Աբգար որդի Արշամայ 'ի քսաներորդ ամի Արշաւրի արքայի Պարսից: Այս Աբգարէս կոչիւր աւագ այր՝ վասն առաւել հեղութեանն և իմաստութեանն. որում յետոյ և տիքն. զայս ոչ կարելով ուղղախօսել Յունաց և Ասորոց, կոչեցին Աբգարիոս: Ի սորա երկրորդ ամի Թագաւորութեանն հարկին հռոմայեցւոց բոլորովմբ ամենայն կողմանքն Հայոց: Վանդի հրամայեալ յԱւգոստոս կայսերէ, որպէս ասի 'ի Ղուկայ աւետարանին, աշխարհագիր լինել ընդ ամենայն տիեզերս. վասն որոյ և 'ի Հայս առաքեալ գործակաւք հռոմայեցւոց բերելով զպատկերն Աւգոստոսի կայսեր, կանգնեցին յամենայն մեհեանս: Օայսու ժամանակաւ լինի ծնեալ Փրկիչն մեր Յիսուս Վրիստոս որդի Ատուծոյ:

Օամին աւուրբք լինի խռովութիւն 'ի մէջ Աբգարու և Հերովդի: Վանդի Հերովդի հրամայեալ զիւր պատկերն հապ 'ի կայսերական պատկերն կանգնել 'ի մեհեանս Հայոց, զոր չառեալ յանձն Աբգարու, պատճառս 'ի վերայ նորա յուզէր Հերովդէս: Առաքէ զգօրս Թրակացոց և գերմանացոց ասպատակաւ հինից յերկիրն Պարսից, հրաման տուեալ ընդ աշխարհն Աբգարու անցանել: Իսկ Աբգարու ոչ հաւատուեալ ընդ աշխարհն Աբգարու անցանել: Իսկ Աբգարու ոչ հաւատուեալ, ընդգիմանայ ասելով, եթէ ընդ անապատ է հրաման կայսեր անցանել զօրացոյ 'ի յերկիրն Պարսից: Բնդ որ դառնացեալ Հերովդէս, անձամբ ինչ ոչ կարէր վճարել, պէս պէս ցաւոց զնա ըմբռնեալ՝ վասն որոյ 'ի Վրիստոս համարձակեցաւ, որպէս պատմէ Յովնէպոս. առաքէ զԷդբորորդին իւր, որում տուեալ էր զգոռտոր իւր որ էր յառաջ կին Փերուրի եղբոր իւրոյ: Եւ նորա առեալ զբաղմութիւն զօրացն, դայ հասանէ յաշխարհն Սիջաբետաց, պատահէ Աբգարու 'ի զօրանիստ գաւառին Բաւքանն. և մարտուցեալ մեռանի, և զօրքն փախտական

լինին: Եւ այն հետայն վախճանի և Հերովդէս, և Հրէից ազգապետ ՂԱբբեղայոս նորին որդի Աւգոստոս կացուցանէ:

ԻԵ.

Շինուած Եդեսիայ քաղաքի, և յիշատակումն սակաւուք ազգի մերոյ Լուսաւորչին:

Օկնի ոչ բազում աւուրց վախճանի Աւգոստոս, և փոխանակ նորա Թագաւորէ հռոմայեցւոց Տիբեր. և Վերմանիկոս կեոար եղեալ, ձաղէ զառաքեալն 'ի Հռովմ զիշխանս Արշաւրի և Աբգարու, յաղագս պատերազմին նոցա՝ յորում սպանին զԷդբորորդին Հերովդի: Բնդ որ խտացեալ Աբգարու, խորհի ապստամբութիւն և պատրաստութիւն պատերազմի: Յայնչամ շինէ քաղաք զտեղի պահպանութեան զնդին Հայոց, ուր յառաջագոյն զգուշանային Եփրատու 'ի Կաստիսէ, որ կոչի Եդեսիայ. և փոխէ 'ի նա զաբբուհիս իւր՝ որ 'ի Սիբին, և զամենայն կուռս իւր, զՆաբոգ և զԲէլ և զԲաթնիքալ և զԹաւարթայ, և զմատեանս մեհեանցն վարժարանին, և միանգամայն զգիւհանս Թագաւորացն:

Յետ այսր մեռեալ Արշաւր, Թագաւորէ 'ի վերայ Պարսից Արտաշէս որդի նորա: Արդ Թէպէտ և ոչ է կարգ պատմութեանս 'ի ժամանակի, և ոչ ըստ կարգի զոր ասելս ձեռնարկեցաք, այլ քանզի սերունդք Արշաւրի Թագաւորին են, և արիւն և հարազատութիւն Արտաշէսի որդւոյ նորա, սկիզբն արացոյք յաղագս պատուականութեան մարդկանն, նախակարգեալ 'ի զիրոս առ ընթեր Արտաշէսի. զի իմացին որք ընթերունն, եթէ համազգիք քաջին են: Իսկ զկնի ապա նշանակեսցուք և զժամանակ դալստեան հարցն նոցա 'ի Հայս, որք են կարենանք և սուրենանք, յորմէ սուրբն Վրիգոր, և յորմէ կամարակներ, յորժամ 'ի շարի կարգին հասանիցեմք 'ի ժամանակն Թագաւորին, որ զնոսա ընկալաւ:

Բայց Աբգարու ոչ յաջողեցաւ խորհուրդն ապստամբութեան. զի խռովութիւն անկեալ 'ի մէջ ազգականաց իւրոց՝ Թագաւորութեանն Պարսից, զոր ժողովեալ անդր չուէր 'ի համոզել և 'ի դադարեցուցանել զնոսա:

ԻԸ

Յաղագս երթալոյն Արդարու յարեւել և թաղաւորեցուցանելոյ Պարսից զԱրտաշէս. և թէ զհարկ կարգեաց զեղբարս իւր, յորոց մեր Լուսաւորին և նորին ազգակիցքն:

Եւ թեալ Արդարու յարեւել, դտանէ թաղաւորեալ Պարսից զԱրտաշէս սրդի Արշաւրի, և ընդդիմացեալ նմա զեղբարս իւր. քանզի նա խորհէր ազգաւ 'ի վերայ նոցա թաղաւորել, և նոքա ոչ առնուին յանձն: Այսն սրոյ պաշարեալ զնոսա Արտաշիսի և երկիւղ մահու եղեալ 'ի վերայ նոցա, բազում պատառմանք և անմիաբանութիւնք 'ի մէջ զօրացն և այլ ազգականացն լինէին: Վրանզի էին Արշաւրի թագաւորի սրդիք երեք և գուստր մի. առաջին՝ նոյն ինքն արքայն Արտաշէս, երկրորդն Սարէն, երրորդն Սուրէն, և քոյր սոցին՝ որ անուանեալ կոչի Արշմ, կին զօրավարին ամենայն Արեաց 'ի հօրէն կարգեցեալ:

Իսկ Արդարու համոզեալ զնոսա խաղաղանալ, 'ի մէջ ամենեցունց հաստատէ զայս ինչ սահմանելով. թաղաւորել Արտաշիսի հանդերձ ծննդովք իւրովք՝ որպէս և խորհեցան, և զեղբարսն անուանեալ Պահլաւ՝ յանուն քաղաքին իւրեանց և աշխարհին մեծի և քաջարեւոյ. որպէս զի լինել նոցա պատուականադոյն և առաջին քան զամենայն նախարարութիւնս Պարսից՝ որպէս արգարեւ զարմա թաղաւորաց: Եւ դաշինս և երդմունս 'ի միջի հաստատեալ, զի թէ լիցի սպառել զարմից Արտաշիսի 'ի պատանեաց, նոքա մատնիցեն 'ի թաղաւորութիւնն: Եւ արտաքոյ ցեղի նորա թաղաւորեցելոյ՝ ցեղս որոշել զնոսա երիս, կոչմամբ այսպիսեալ. Սարէնի Պահլաւ, Սուրէնի Պահլաւ, և զքոյրն՝ ասպահապետի Պահլաւ, յառնն տանուտէրութենէ զանունն որոշեալ:

Եւ ասեն զսուրբն Վրիդոր 'ի սուրենեանն Պահլաւէ, և զկամսարականս 'ի կարենեանն Պահլաւէ: Եւ զայր զաւրին զօրպիսութիւն 'ի կարգին պատմեցուք. միայն նշանակելով այժմ առ ընթեր Արտաշիսի, զի ծանիցես զազգս զայս մեծ, թէ հաւատարի արիւն Աղարշակայ են. այս ինքն զարմ Արշակայ մեծի, եղբօր Աղարշակայ:

Եւ այսոցիկ այսպէս կարգեցերոց, և զգիր ուխտին ընդ իւր առեալ Արդարու՝ դառնայ ոչ առողջ մարմնով, այլ չարաչար ցաւովք ակտացեալ:

ԻԹ

Դարձ Արդարու յարեւելից և տալ օգնականութիւն Արեւոյ 'ի մարտ ընդ Հերովդի շորորդապետի:

Իբրեւ դարձաւ Արդարիս յարեւելից, լուաւ նա զհալմայեցեաց, թէ 'ի կառնածանս անկեալ են վասն նորա, որպէս թէ զկնի զօրու գնաց յարեւել Արդար: Այսն սրոյ յղէ առ դործակալ հալմայեցեաց զպատճառս երթալոյն իւրոյ 'ի Պարսս, միանդամայն և զգիր ուխտին՝ որ ընդ Արտաշէս և ընդ եղբարս նորա՝ տայ տանել: Եւ նոքա ոչ հաւատացին նմա. վասն զի և թշնամիք չարախօսէին զնմանէ, Պիղատոս և Հերովդէս շորորդապետ և Եստանայ և Փիլիպպոս: Իսկ Արդարու եկեալ 'ի քաղաքն իւր Մագեսիայ, միաբանեաց ընդ Արեւոյ արքայի պատրիացեաց, սատարս տալով նմա 'ի ձեռն Խոսրանայ սրումն արծրունայ՝ մարտնչել ընդ Հերովդէի. Վրանզի նախ զգուստրն Արեւոյ կին առեալ Հերովդէի, և անարգեալ 'ի բաց եթող. և զՀերովդիադայ մեկնեալ յառնէ իւրմէ եհան կենդանւոյն, յաղաղս որոյ սպանեալ զՅովհաննէս Մկրտիչ: Եւ եղև պատերազմ ընդ նա և ընդ Արեւ վասն անարգանաց դատերն. յորում սատակապէս հարեալ սատակեցան զօրքն Հերովդի յօգնականութենէ քաջացն Հայոց. որպէս յաստուածային գողցես տեսութենէ, վրէժս հատուցանել ընդ մահուան Մկրտիչն:

Լ

Առաքումն իշխանացն Արդարու տու Մառինոս, յորում տեսին զՓրիկն մեր Վրիտոս, ուստի եղև սկիզբն հաւատացն Արդարու:

Ինչոպէս ժամանակս եկաց 'ի դործ հաղարապետութեան կայսեր 'ի վերայ փրնիկեցեաց և պաղեստինացեաց, Ասորոց և Միջագետաց Մառինոս սրդի Ստորգեայ. առ որ առաքեաց Արդարիս երկուս 'ի դըրխաւորաց իւրոց, զՄար Իհար բղեշխն Աղճնեաց, և զՀամշադրամ նահապետ ասպահանեաց տոհմին, և զԱնան հաւատարիմ իւր՝ 'ի քաղաքն Բեթլեմիւն, զգացուցանել նմա զպատճառս երթալոյն իւրոյ յա-

րեւել, ցուցանելով և զգիր ուխտին՝ որ ընդ Արտաշէս և ընդ Եղբարս իւր, և առնել զնա թիկունս օգնականութեան: Որոյ եկեալ զտին զնա յԱշխարհայօլիս: Եւ նորա ընկալեալ զնոսա խաղաղութեամբ և մեծարանօք, առնէ պատասխանի Աբգարու. Սի կասկածեր 'ի կայսերէ սակա այնր, միայն զի զհարկեալն լիով փութացիս:

Եւ նոցա դարձեալ անտի, ելին յԱրուստղէմ տեսանել զՓրկիչն մեր Վրիտտոս վասն լրոյ համբաւուց սքանչելագործութեանցն. որում և ականատես եղեալ, պատմեցին Աբգարու: Բնդ որ զարմացեալ Աբգարու, հաւատաց ճշմարտապէս իբր յարդարեւ սրդի Աստուծոյ, և ասէ. Այն զօրութիւնք ոչ մարդոյ են, այլ Աստուծոյ. զի չեք ոք 'ի մարդկանէ որ կարէ զմեռեալս յարուցանել, բայց միայն Աստուած: Եւ քանզի ապականեալ էր մարմինն իւր 'ի չարաչար ցաւոյ, որ պատահեցին նմա 'ի Պարսից աշխարհին յառաջ քան զեւթն ամ, և 'ի մարդկանէ ոչ եղև նմա հնար բժշկութեան, ետ տանել նմա թուղթ աղաչանաց, դալ և բժշկել զնա 'ի ցաւոցն, օրինակ զայս:

ԼԵ

Թուղթ Աբգարու առ Փրկիչն Յիստուս Վրիտտոս:

Աբգար Արշամայ իշխան աշխարհի, առ Յիստուս Փրկիչ և բարեբար, որ երեւցար աշխարհի երուստղէմացոց, ողջոյն:

Եւ եալ է իմ վասն քոյ և վասն բժշկութեանդ, որ լինին 'ի ձեռս քո առանց դէրոց և արմատոց. զի որպէս ասի, տաս դու կուրաց տեսանել և կաղաց գնալ և զսորոտս սրբել, և զայսս պիղծս հանես, և որ միանգամ չարչարեալ են երկար հիւանդութեամբք՝ բժշկես. դու և զմեռեալս յարուցանես: Եւ իբրև լուայ վասն քո զայս ամենայն, եդի 'ի մօի իմում մի յերկուց աստի. կամ թէ դու Աստուած իցես, իջեալ յերկնից գործես զայդ. կամ թէ որդի իցես դու Աստուծոյ, և զայդ առնես: Արդ վասն այնորիկ գրեցի ես առ քեզ՝ աղաչել զքեզ, զի աշխատ լինիցիս և եկեացես առ իս և բժշկեացես զհիւանդութիւնս, զոր ունիմ ես: Եւ և լուայ զի Հրեայք տրանջեն զքէն և կամին չարչարել

զքեզ. բայց քաղաք մի փոքրիկ և գեղեցիկ է իմ, և բաւական է մեզ երկոցունցս:

Որոյ տարեալ զթուղթն, պատահեցին նմա յԱրուստղէմ: Չայս վկայէ աւետարանական բանն, եթէ էին ոմանք 'ի հեթանոսաց ելեւոյ առ նա. վասն որոյ ոչ համարձակին, որք լուանն, ասել ցՅիստուս, այլ ասեն ցՓրկիչս և ցԱնդրէաս. և նոքա ասեն ցՅիստուս: Իսկ ինքն Փրկիչն յայնմ ժամանակի յորում կոչեացն զնա, ոչ առ յանձն. բայց թղթոյ արժանի արար զնա, որ ունի այսպէս:

ԼԶ

Պատասխանի թղթոյն Աբգարու, զոր գրեաց Թուոմաս Առաքեալն հրամանաւ Փրկչին:

Եւրանի իցէ այնմ, որ հաւատայ յիս՝ իբրև ոչ իցէ նորա տեսեալ զիս. զի գրեալ է վասն իմ այսպէս. Չի որք տեսանենն զիս՝ ոչ հաւատացեն յիս, և որք ոչն տեսանենն՝ նոքա հաւատացեն և կեցցեն: Իսկ վասն այնր զի գրեցեր դու առ իս դալ ինձ առ քեզ, արժան է ինձ կատարել աստ զամենայն ինչ վասն որոյ առաքեցայ ես: Եւ իբրև կատարեցիք զայս, ապա համբարձայց առ այն՝ որ առաքեացն զիս. և յորժամ համբարձայց, առաքեցիք զմի յաշակերտաց աստի իմոց, զի զցաս քո բժշկեացէ, և կեանս քեզ և որոյ ընդ քեզ են շնորհեացէ:

Չայս թուղթ եբեր Անան սուրհանդակ Աբգարու, ընդ որում և զկենդանագրութիւն ժրիշական պատկերին, որ կայ յեղեոացոց քաղաքին մինչև ցայսօր ժամանակի:

ԼԷ

Վարդութիւն յԱդեսիայ Առաքելոյն Թադէի, և պատճէն թղթոյն հնգից:

Բայց յետ համբառնալոյ Փրկչին մերոյ՝ Թափմաս առաքեալ, մի յերկստասանիցն, առաքեաց մի յեւթանանից անտի՝ զԹադէոս, 'ի քաղաքն Ադեսիայ՝ բժշկել զԱբգար և աւետարանել ըստ բանին Տեառն: Որոյ եկեալ 'ի տուն Տուբիայ իշխանի հրէի, զոր ասեն լինել

յազդէն բազրատունեաց. որոյ խուսեալ յԱրշամայ՝ ոչ ուրացաւ զհրէութիւնն ընդ այլ աղաւկանս իւր, այլ նոյն օրինօքն եկաց մինչև հաւատալ 'ի Վրիտտոս: Եւ ել համբաւ նորա ընդ ամենայն քաղաքն: Եւ ետալ Աբգարու ասէ. 'Նա է վասն որոյ դրեացն Յիսուս. և իսկոյն կոչեաց զնա: Եւ եղև 'ի մտանէն թաղէի, տեսիլ մեծ երևեցաւ Աբգարու յերեսն թաղէի. և յարուցեալ 'ի գահայիցն անկաւ 'ի վերայ երեսաց իւրոց և երկիր եպագ նմա. և զարմացան ամենայն իշխանքն՝ որ շուրջն կային, զի ոչ գիտացին զտեսիլն: Եւ ցնա Աբգար. Եթէ դո՞ իցես արդարեւ աշակերտ օրհնորցն Յիսուսի, զոր ասաց առաքել ինձ այս, և կարող իցես բժշկել զցաւս իմ: Պատասխանի ետ թաղէ. Եթէ հաւատացես 'ի Վրիտտոս Յիսուս յորդին Աստուծոյ, ասցին խնդրուածք որտի քո: Եւ ցնա Աբգար. Ես հաւատացի 'ի նա և 'ի հայրն նորա. վասն որոյ կամեցայ առնուլ զգօրս իմ և դալ կոտորել զՀրէայն, որ խաչեցին զնա, եթէ ոչ եր արդեւեալ վասն թագաւորութեանն հռովմայեցաց:

Եւ յայժմ բանէ սկիզբն արարեալ թաղէի, աւետարանեաց նմա և քաղաքի նորա. և եղեալ ձեռն 'ի վերայ բժշկեաց զնա, և զԱբգիտ պատագրոս իշխան քաղաքին և պատուական յամենայն տանն արքայի. նա և զամենայն՝ որ էին 'ի քաղաքին հիւանդք և ախտաժեպք, բժշկեաց: Եւ հաւատացին ամենեքեան. և մկրտեցաւ ինքն Աբգար և ամենայն քաղաքն. և զգուրս տաճարաց կռոյն փակեցին. և որ 'ի վերայ բազնին և սեանն կային պատկերքն՝ ծածկեալ պատեցին եղեգամբ. և ոչ զքր ածէր բռնութեամբ 'ի հաւատոս, բայց օր ըստ օրէ յաւելեալ 'ի հաւատացեալն բազմանային:

Իսկ Առաքելոյն թաղէի զխոյրարար ոմն մետաքսագործ մկրտեալ, և անուն կոչեցեալ Ադգէ, ձեռնադրեալ 'ի վերայ Եղեսիայ, փոխանակ իւր թողու առ արքայի: Եւ իւր առեալ հրովարտակ յԱբգարէ, զի ամենեքեան լուիցեն աւետարանին Վրիտտոսի, գայ առ Սանատրուկ քեռորդի նորին, զոր կարգեալ էր 'ի վերայ աշխարհին և զօրացն: Բայց Աբգար յօժարեցաւ գրել թուղթ առ Տիբերիոս կայսր, որ ունի օրինակ զայս:

Թուղթ Աբգարու առ Տիբերիոս:

Աբգար արքայ Հայոց, տեսան իմում Տիբերի կայսեր հռովմայեցաց խնդալ:

Պիտեալ իմ, թէ ոչ ինչ ծածկի 'ի քումմէ թագաւորութենէդ, այլ իրեւ զմտերիմ քո՝ աւելի ևս իմացուցանեմ 'ի ձեռն գրոյ: Օ՛ի Հրէայք, որ բնակեալ են 'ի դաւառս պաղեստինացաց, ժողովեալ խաչեցին զՎրիտտոս առանց իրիք յանցանաց, 'ի վերայ մեծամեծ երախտեացն՝ զոր արար առ նոսա, նշանաւ և սքանչելիս, մինչև զմեռեալս անդամ՝ յարուցանել: Եւ գիտեա, զի զօրութիւնքս այս ոչ են սոսկ մարդոյ, այլ Աստուծոյ: Օ՛ի և 'ի ժամանակին յորում խաչեցինն զնա՝ արեգակն խաւարեցաւ, և երկիր շարժեալ տատանեցաւ. և ինքն յետ երկից աւարց յարեաւ 'ի մեռելոց և երևեցաւ բազմաց: Եւ այժմ՝ յամենայն տեղիս անուն նորա 'ի ձեռն աշակերտաց նորա սքանչելիս մեծամեծս կատարէ. որ և առ իս ինքեան եցոյց յայտնապէս: Եւ արդ այսուհետեւ տերութիւնդ քո գիտէ, որ ինչ արժան է հրամայել 'ի վերայ ժողովրդեանն Հրէից, որք զայն դործեցին, և գրել ընդ ամենայն տիեզերս, զի երկրպագեցեն Վրիտտոսի իրբեւ ճմարիտ Աստուծոյ: Ողջ լեր:

Պատասխանի թղթոյն Աբգարու 'ի Տիբերեայ:

Տիբերիոս կայսր հռովմայեցաց, Աբգարու թագաւորի Հայոց խնդալ:

Օ՛ թուղթ մտերմութեանդ քո ընթերցան առաջի իմ, վասն որոյ Հնորհակալութիւն 'ի մէջք քեզ հասցէ: Թեպէտ և 'ի բազմաց մեր լուեալ զայդ յառաջագոյն, եցոյց և Պիլատոս ստուգապէս վասն նշանացն նորա, և եթէ յետ յարութեանն 'ի մեռելոց հաւատարիմ եղև բազմաց, թէ Աստուած է: Վասն որոյ և ես կամեցայ առնել զայդ, զոր և դու խորհցար: Եւ քանզի սովորութիւն է հռովմայեցաց՝ աստուած 'ի հրամանէ թագաւորի միայնոյ ոչ նստուցանել, մինչև ոչ փորձեալ քննեայի նա 'ի սինկղիտոսէն, վասն որոյ և իմ յայտնեալ զբանս զայս սինկղիտոսին, արհամարհեաց սինկղիտոսն, զի ոչ քննեցաւ նա յառաջագոյն 'ի ամանէ: Եւ մեք առաք հրաման ամենայն ումեք որում և

հաճոյ թուեացի Յիսուս, ընկալցին զնա ընդ աստուածս. և մահ պիտոյիկ սպառնացեալ, որ չարախօս կայցեն զքրիստոնէից: Եւ վասն ժողովրդեանն Հրէից, որ յանգղնեցան խաչել զնա, զորմէ լռեմ՝ թէ ոչ արժանի խաչի էր նա և մահու, այլ պատուի և երկրպագութեան, յորժամ առից պարապումն 'ի պատերազմէս սպանիացւոց ասպատակողաց յինէն, քննեալ հաստացից նոցա զարժանն:

Գարձեալ զրէ թուղթ Արգար առ Տիրերիս:

Արգար արքայ Հայոց, տեսուն իմում Տիրերի կայսեր հռովմայեցւոյ խնդալ:

Օ թուղթ գրեալ ըստ արժանի քոյոյ տէրութեանդ տեսի, և ընդ հրաման մտածութեանդ քո ուրախացայ. և եթէ ոչ ցտանուցու ինձ, զորձ սինդղիտոսիդ յոյժ պայանելի է. քանզի առ դոստ՝ 'ի քննութենէ մարդկան տուեալ լինի աստուածութիւնն: Եւ արդ այսուհետեւ եթէ ոչ լինիցի հաճոյ Աստուածն մարդոյն, Աստուած լինել նա ոչ կարէ. և իբրեւ յայժմանէ մարդոյն արժան է քուել զԱստուածն: Բայց քեզ տեսուն իմոյ հաճոյ թուեացի առաքել զայլ ոք յԱրուստղէմ փոխանակ Պիղատոսի, զի լուծցի նա անարգանօք յիշխանութենէն՝ յոր կարգեցեր զնա. վասն զի արար զկամս Հրէիցն, և խաչեաց զՎարիստոս 'ի տարապարտուց առանց քոյոյ հրամանի: Ողջ լինել քեզ ըզձամ:

Օ այս գրեալ Արգարու, զհաւասար թղթոյն եղ 'ի գիւանի իւրում, որպէս և զայլն: Վերեաց և առ Ներսէս մանուկ արքայ ասորեստանի 'ի Բաբելոն:

Թուղթ Արգարու առ Ներսէս:

Արգար արքայ Հայոց, որդւոյ իմոյ Ներսէսի խնդալ:

Օ գիր սղջունի քոյոյ տեսի, և զՊերող լուծի 'ի կապանաց, և զիմաս նորա թողի նմա. և եթէ կամ իցէ քեզ, կարդեացես զնա 'ի վերակացութիւն Նիսուէի, որպէս և կամիս: Եւ վասն այնր զի գրեցեր առ իս, թէ տուր ածել զայլով բժիշկի, որ զնշանող առնէ և քարոզէ այլ աստուած 'ի վեր քան զհօր և զջուր, զի տեսից և լուսոյց դմա, նա ոչ էր բժիշկ ըստ արուեստի մարդկան, այլ աշակերտ էր որդւոյն Աստուծոյ:

արարչի հրոյ և ջրոյ. և վիճակ հասեալ 'ի կողմանս Հայոց առաքեցաւ: Բայց յընկերաց նորա գլխաւորաց Սիմոն անուն, նա 'ի կողմանս Պարսից առաքեալ է. խնդիր արարեալ՝ լուիցես նմա, յորժամ և հայրն քո Արտաշէս: Եւ նա բժշկեաց զամենայն հիւանդութիւնս, և ճանապարհ կենաց ցուցցէ:

Եւ յաւել ևս զրել առ Արտաշէս արքայ Պարսից օրինակ զայս:

Թուղթ Արգարու առ Արտաշէս:

Արգար արքայ Հայոց, Արտաշէսի եղբօր իմում Պարսից արքայի խնդալ:

Վախում զի արդ լուեալ է քո վասն Յիսուսի Վարիստոսի որդւոյն Աստուծոյ, զոր խաչեցին Հրէայքն. որ յարեան 'ի մեռելոց, և առաքեաց զաշակերտսն իւր ընդ ամենայն տիեզերս՝ ստուցանել ընդ հանուր: Եւ մի յաշակերտաց նորա գլխաւորաց Սիմոն անուն է 'ի կողմանս քոյոյ տէրութեանդ: Արդ խնդիր արարեալ գտցես զնա, և նա բժշկեաց զամենայն ախտս հիւանդութեանց՝ որ 'ի ձեզ, և ճանապարհ կենաց ցուցցէ. և հաւատացես բանի նորա, դու և եղբարք քո և ամենեքեան, որ հնազանդին քեզ կամաւոր: Օ ի ախորժելի է ինձ, զձեզ ըստ մարմնոյ ազգականս՝ լինել ինչ մտերիմ հարազատս և ըստ հոգւոյ:

Եւ մինչ գեռ պատասխանի այսոյ թղթոյ ոչ էր ընկալեալ, վախճանի Արգարիս, թաղաւորեալ ամս երեսուն և ութ:

Եւ

Յաղագս վկայութեան Առաքելոցն մերոց:

Յետ մահուանն Արգարու բաժանի թաղաւորութիւնն Հայոց յերկուս. քանզի Ենանուն որդի նորա կապեաց թագ՝ թաղաւորել յԱդեսիս, և քեռորդի նորա Սանատրուկ 'ի Հայս: Չատանէ որ ինչ առ սոցա ժամանակաւ՝ յառաջագոյն գրեալ յայլոց, զգալուստ Առաքելոյն 'ի Հայս, և հաւատալ Սանատրուկոյ, և թողուլ զհաւատն յերկուցն նախարարացն Հայոց, և կատարումն Առաքելոյն և որք ընդ նմա՝ 'ի գաւառին Հաւարշան՝ որ այժմ կոչի Արտաղ, և պատառումն քարին

և յիրար դալ և ընդունել զմարմին Առաքելոյն, և առնուլ անտի աշակերտացն և թաղել 'ի դաշտին. և մարտիրոսանալ թաղաւորի դատերն Սանդխտոյ հուպ 'ի ճանապարհն. և աստ ուրեմն յայտնեալ նշխարաց երկոցունց, և փոխել յառապարն: Այս ամենայն, որպէս ասացաք, այլոց պատմեալ յառաջագոյն քան զմեզ, ոչ ինչ կարեւորագոյն համարեցաք ոճով երկրորդել: Վայնպէս և որ ինչ վասն կատարմանն Աղգէի աշակերտի Առաքելոյն յորդուցն Աբգարու, գտանի յայլոց պատմեալ յառաջագոյն քան զմեզ:

Որ իբրեւ թաղաւորեաց յետ մահուան հօրն, ոչ եղև ժառանգորդ հայրենի առաքելութեանն, այլ եբաց զտաճարս կռոյն և կալաւ զպաշտօն հեթանոսութեանն: Աւ յղեաց առ Աղգէ, զի արասցէ նմա խոյր բեհեղեայ անդուածով սոխոյ, որպէս յառաջագոյն առնէր հօրն նորա: Աւ պատասխանի ընկալաւ, թէ ոչ արասցեն ձեռք իմ խոյր դադաթան անարժանի, որ ոչ երկրպագէ Քրիստոսի Աստուծոյ կենդանւոյ: Աւ խոյրն հրամայեաց միւս 'ի զինակրացն կարել զոս նորա սրով: Որոյ երթեալ, և տեսեալ զնա՝ զի նստէր յաթոս վարդապետութեանն, էած սուսերաւ և 'ի բաց կարեաց զարուստ նորա. և նոյնժամոյն աւանդեաց զոգին: Օայս ծայրաքաղ արարեալ համառօտ յիշատակեցաք, որպէս զառ 'ի յայլոց պատմեալ նախկին:

Բայց վիճակեցաւ Հայոց և Բարդուղիմէոս Առաքեալ, որ և կատարեցաւ առ մեզ յԱրեւմտոս քաղաքի: Իսկ զՍիմոնէն, որ Պարսիցն վիճակեցաւ, ոչ զհաւատին կարեմ պատմել՝ եթէ զինչ գործեաց և կամ ուր կատարեցաւ: Քանզի պատմի յոմանց, Սիմոնի ումնն Առաքելոյ կատարիլ 'ի Վերիտիւրայ. և թէ նա իցէ ճամարաւ, և թէ էր աղաղաւ դալուստ նորա անդր, ոչ գիտեմ. այլ միայն նշանակեցի, զի գիտացես՝ թէ ոչ ինչ մնայ յիմնէ ջանից պատմել քեզ զամենայն, որ ինչ անկ է:

ԼԵ

Վասն Սանատրուկ թաղաւորութեանն, և սպանման ճնդոցն Աբգարու, և վասն Հեղինայ տիկնոջ:

Սանատրուկ թաղաւորեալ, զորս ժողովէ 'ի ձեռն քաջացն բազրատունեաց և արծրունեաց դայեկաց իւրոց, իջանել տալ պատերազմ

ընդ որդիան Աբգարու, զի բոլորին տիրեցէ թաղաւորութեան: Աւ մինչ դեռ նա յայտմ էր, աստուածային իմն ակնարկութեամբ խնդրեցաւ վրէժ մահուանն Աղգէի յորդուցն Աբգարու: Քանզի սիւն կճեայ կանդնել տայր յԱղգէսիայ 'ի վերնատունն ապարանից իւրոց, և ինքն 'ի ներքոյ կալով հրամայէր զորպէսն առնել. որ զերծեալ յոնոյն, անկաւ 'ի վերայ նորա և խորտակեաց զոսն և աստակեաց:

Աւ խոյրն պատգամ բնակեաց քաղաքին եկն առ Սանատրուկ, խնդրելով պայման ուխտի, զի մի վրդովեացէ զնոսս 'ի քրիստոնէութեան հաւատոց, և նոքա տացեն զքաղաքն 'ի ձեռս և զգանձս թաղաւորին: Օոր արարեալ, յետոյ ստեաց. նա և զամենայն զաւակ տանն Աբգարու մաշեաց սրով, բայց յաղջկանց՝ զոր եհան 'ի քաղաքէն բնակել 'ի կողմանս Հաշտինից: Սապէս և զղլուխ կանանցն Աբգարու, որում անուն էր Հեղինէ, առաքեաց յիւրային քաղաքն բնակել 'ի Խառան, 'ի վերայ թաղով նմա զտիկնութիւնն ամենայն Սիջազետաց, փոխանակ բարեացն զոր գտեալ էր 'ի ձեռն նորա յԱբգարէ:

Այս Հեղինէ զարգարեալ հաւատովք, որպէս և զայր իւր զԱբգար, ոչ հանդուրժեաց բնակել 'ի մէջ կռապաշտիցն. այլ չողաւ յԱրուստաղէմ յաւուրս Կղաւղեայ, 'ի սովին՝ զոր մարդարեացաւն Ագաբոս. և տուեալ զամենայն գանձս իւր յԱղիպոսոս, և գնեաց ցորեան բաղում յոյժ և բաշխեաց ամենայն կարօտելոց. որում և վիպէ Յովնէպոս. որոյ և շիրիմ նշանաւոր կայ առաջի դրանն յԱրուստաղէմ մինչև ցայսօր ժամանակի:

ԼԶ

Յաղագս նորոգման Մծբին քաղաքի, և անուանակոչութեան Սանատրուկ, և մահուան նորին:

Այլ որ ինչ գործք եղեալ Սանատրուկ, ոչ ինչ յիշատակաց արժանի համարեցաք բայց 'ի շինուածոց Մծբին քաղաքի: Օի 'ի շարժմանէ խախտեալ, քակեաց և վերստին շինեաց պայծառագոյն, և պարսպեաց կրկին պարսպով և պատուարաւ. և զինքն անդրի 'ի միջին հատատեաց, մի դրամ 'ի ձեռն ունելով, որ նշանակէ պայպիսի ինչ, եթէ 'ի շինել քաղաքիս ամենայն գանձքս ծախեցան, և այս միայն մնաց:

Բայց թէ ընդէր Սանատրուկ կոչեցաւ, ասելի է: Վանդի յաւուրս ձմեռացոյ ճանապարհորդեալ 'ի Հայս քոյր Արգարու Օդէ, պատահէ բքոյ 'ի լերինս Արդուաց. ցրտեաց զամենեւեան մըրիկ, մինչ ոչ գիտեալով ընկեր զընկեր՝ ընդ որ վարեցաւ: Իսկ դայեկին նորա Սանատայ, քեռ Բիւրատայ բաղրատունայ, կնոջ Խտրենայ արծրունայ, առեալ զմանունն, քանդի տղայ էր, եղ 'ի մէջ ստեանց իւրոյ, մնալով 'ի ներքոյ ձեանն զերիս տիւս և զերիս գիշերս: Օտրմէ առապելաբանեն, եթէ կենդանի իմն նորահրաշ սպիտակ յատուածոցն առաքեալ՝ պահէր զմանունն: Բայց որչափ եղաք վերահասու, այսպէս է. շուն սպիտակ ընդ խնդրակն լեալ, պատահեաց մանկանն և դայեկին: Արդ կոչեցաւ Սանատրուկ, 'ի դայեկէն զանուանալոյն թիւնն առեալ, որպէս թէ տուրք Սանատայ:

Սա թագաւորեալ յերկոտասաներորդի ամի Արտաշէսի Պարսից արքայի, կեցեալ ամս երեսուն՝ մեռաւ յորտի, նեախ ուրուք դիպեալ փորոտեացն. իբր թէ վըէժս հասուցեալ ընդ չարչարման սրբոյ դատերն: Ղերուբնայ որդի Ափշագարաց դպրի գրեաց զամենայն գործս, որ ինչ յաւուրս Արգարու և Սանատրուկ, և եղ 'ի դիւանին յԱդեսիայ:

ԼԵ

Թագաւորել Արուանդայ և կոտորել զորդին Սանատրուկ, և զերծանել Արտաշէսի փախստեամբ:

Յետ մահուանն Սանատրուկ շփոթի թագաւորութիւնն: Վանդի Արուանդ ոմն, որդի կնոջ արշակունայ, թագաւորէ յութերորդ ամի Ղարեհի վերջնայ: Եւ ունին զորոյք յաղաղս նորա այսպէս: Երն ոմն յազդէ արշակունեաց, անձամբ խարստի և խոշորագեղ, վարար, զոր ոչ ոք զիմադրուեաց առնուլ կնութեան, ծնանի երկուս մանկունս յանկարդ խառնակութենէ, որպէս Պախիւայէ զՍոնտաւրոս: Եւ 'ի զարդանալ մանկանցն կոչեն անուանս Արուանդ և Արուաղ: Եւ 'ի չափ հասեալ Արուանդայ, լինի սրտեայ և անդամովք յաղթ: Սա 'ի բազում իրս վերակացու առաջնորդութեամբ առաքեալ Սանատրուկ, գտանի երեւելի. մինչև ամենայն նախարարացն Հայոց առաջին լինել. և խոնարհութեամբ

և առատաձեռնութեամբ զամենայն ոք յինքն յանդուցանէր: Եւ 'ի մեռանէն Սանատրուկ, միաբանեալ թագաւորեցուցին զնա առանց անոնց յազդէն բաղրատունեաց լինել թագադիր:

Բայց 'ի թագաւորելն իւրում Արուանդ, կատարած ունելով յորդուցն Սանատրուկ, կոտորէ զամենեւեան: Թախի թէ վըէժս հասուցաւ սպանման որդւոյն Արգարու: Բայց մի ոմն տղայ Արտաշէս անուն, զոր առեալ տալնաւ նորա, փախեաւ 'ի կողմանս Հերայ՝ 'ի հովուականս Սաղիսաղանի, լուր առնելով դայեկի նորա Սմբատայ, որդւոյ Բիւրատայ բաղրատունայ, 'ի Սպեր գաւառի, 'ի շէնն Սմբատանի: Արդ իբրեւ լսէ Սմբատ, որդի Բիւրատայ, զթոթն Սանատրուկ և զգոյժ կոտորման որդւոյ նորա, առեալ զերկուս դատերս իւր՝ զՍմբատանոյշ և զՍմբատուրհի, նստուցանէ 'ի Բայբերդի, արս քաջս թողլով 'ի վերայ ամրոցին. և ինքն հանդերձ միով կնաւ իւրով և սակաւ արամբք դայ անցանէ 'ի խնդիր մանկանն Արտաշէսի: Որում իրազգած եղեալ արքային Արուանդայ, հետոյոյզս առաքէ. վասն որոյ բովանդակ ժամանակս ընդ երեսս լերանց և գաշտաց սլաակեպեալ շրջելով հետի հանդերձ մանկամբն, սնուցանէ 'ի հովուականս և յանդերդոս, մինչև պարսպ գտեալ ժամ, անցանէ առ Ղարեհ արքայ Պարսից: Եւ քանզի այր քաջ էր Սմբատ և ծանօթ յառաջագոյն, պատուի մեծապէս ընդ զօրագլխն Պարսից, որպէս և մանուկն ընդ որդիս թագաւորին, տեղի բնակելոյ առեալ զԲատ և զՈղոմն կոչեցեալ գաւառս:

ԼԸ

Որ ինչ Արուանդայ վասն 'ի բուռն անելոյ զմանուկն Արտաշէս. և 'ի բաց թողլոյ զՄիջագետս:

Բայց Արուանդայ զմտաւ անեալ, թէ որպիսի չար թագաւորութեան նորա սնանի 'ի Սարս, խէթ սրտի լեալ՝ ոչ հեշտալի էր նմա քուն: Հանապաղ 'ի յարթնութեան յայն հոգալով, նա և 'ի քուն անուրջս ահագինս նովն իրի տեսանէր: Վասն որոյ 'ի ձեռն հրեշտակաց և պատարագաց խնդրել հաշտեցուցանել զարքայն Պարսից, տալ 'ի ձեռս զԱրտաշէս. ասելով, թէ Արիւն իմ և հարազատութիւն, ընդէր

անուշանես զՄարդ Արտաշէս հակառակ ինձ և իմոյ թագաւորութեանս, լսելով բանից Սմբատայ յեղուղակի, որ ասէ, թէ որդի է Արտաշէս Սանատրկոյ. և զորդի հախուց և զանդէորդաց ջանայ առնել արշակունի, և արին քո և հարազատութիւն համբաւելով զնմանէ: Աս չէ որդի Սանատրկոյ, այլ ընդ խաբս գտեալ Սմբատայ զմար ամն տղայ, բաջաղի: Այնպէս և առ Սմբատ յէր բազում անգամ, թէ ընդէր պոյ. քո անտի աշխատութիւնդ. խաբեալ 'ի ստնտուէդ, անուշանես զորդի Մարիդ հակառակ ինձ: Աս լսէ ոչ սիրելոյ բանս պատասխանեաց: Յայնժամ առաքէ Արուանդ և աստակէ զքաջն 'ի Ռայբերդի, զերեալ զգտներն Սմբատայ՝ պահէ յամրոցին յԱնի ոչ վատթարապէս:

Ռայց թիկունս առնել Արուանդայ զհոռմայեցիս՝ ոչ ինչ վտանդի 'ի թագաւորութեանն Վսպիանու և Տիտտի, թողլով 'ի նոսա զՄիջագետս: Աս յայնմ հետէ բարձաւ իշխանութիւնն Հայոց 'ի Միջագետաց, և հարկս առաւելագոյնս տայր Արուանդ 'ի Հայոց: Իսկ գործակալացն հոռմայեցւոյ մեծապէս հանգեցեալ զքաղաքն Ադեսիայ, 'ի նմա հաստատեն զտունս զանձուց հարկաց ժողովելոց 'ի Հայոց, 'ի Միջագետաց և յատրեստանեաց: Աս ժողովն 'ի նմա զամենայն դիւանս, և կարգեն զպրօցս երկուս. մի՝ զրունն իւրեանց զԱտրին, և մեւս ևս զՅոյնն. և զգիւանն հարկաց և զմեհնականն, որ կայր 'ի Միտոպ պնդացւոյ, անդր փոխեն:

ԼԹ

Յաղագս շինուածի Արուանդաւստ քաղաքի:

Յաւուրս սորա փոխին արքունիքն յԱրմաւիրն անուանեալ բլրոյն. քանզի էր հեռացեալ գետն Արաքս, և յերկարել ձմերայնոյն, և 'ի դառնահոտ հնչմանէ հիւսիսայ պողպեալ ձուլեալ վտակն, ոչ ուստեք արբուցումն բաւական թագաւորականին գտանէր տեղոյ: Բնդ որ նեղեալ Արուանդայ, նա և ամրագունի ևս տեղոյ եղեալ 'ի խնդիր, փոխէ զարքունիսն յարեմուտս կոչս 'ի քարակաւուր մի բլուր, զորով պատուեալ Արաքսայ ընդդէմ Ախուրեանն հասի գետ: Պարապէ զբլուրն, և 'ի ներքաղաքն քան զպարիսպն ընդ բազում տեղին կարեալ զքարինան

մինչև յատակս բլրոյն հաւասար գետոյն, մինչև դիմել ջուրոյ գետոյն 'ի փորուածն. յըմպեւեաց պատրաստութիւն: Օմիջնաբերդն ամրացուցանէր բարձր պարսպք, և դրունս պղնձիս կանգնէր 'ի միջոցի պարսպին, և ելանելիս երկաթիս 'ի ներքուստ 'ի վեր մինչև յգուռնն. և 'ի նմա որդայթս իմն ծածուկս ընդ մէջ աստիճանայն, որպէս զի բմբունեսցի՝ թէ ոք դադտ ելանելով դաւել կամիցի զարքայն: Աս էր, ասեն, երկգիմի. որպէս զի մինն լիցի սպասաւորացն արքունի և ամենայն ելեմտից ճանապարհ տունջենային, իսկ մեւան դիշերային և մարդադաւաց:

Խ

Թէ որպէս շինեաց զՔաղաքան քաղաք կոչոյ:

Ռայց Արուանդ շինեալ զքաղաքն իւր, և փոխեալ անդր զամենայն ինչ յԱրմաւրաց ուրոյն 'ի կոչոյն, զոր ոչ օգուտ իւր համարեալ յիւրն փոխել 'ի քաղաքն, զի մի 'ի դաշն և 'ի զահել անդ աշխարհի, ոչ զգուշութեամբ պահեսցի քաղաքն. այլ հեռադոյն 'ի նմանէ իբր քառասուն ասպարիսաւ զհիւսիսով՝ նման իւր քաղաքին շինեաց քաղաք փոքր 'ի վերայ գետոյն Ախուրեանոյ, և անուանեաց Քաղաքան, այս ինքն թէ 'ի նմա յորինեալ է զկաղմութիւն բաղնայն. և փոխեաց անդր զամենայն զիւռուսն որ յԱրմաւիր: Աս մեհնան շինեալ, զեղջայր իւր զԱրուալ ըրմապետ կացուցանէր:

ԽԼ

Վասն անկեղցի զանտաւն, որ կոչի Նանդոց:

Տնիկ և մայրի մեծ 'ի հիւսիսայ կողմանէ գետոյն, և սրմովք ամրացուցանէ, արդելով 'ի ներքս այծեմունտ երազաւն, և զեղանց և զեղջերուաց աղդ, և ցիւս և վարազս. որք 'ի բաղմութիւն աճեցեալ լցին զանտաւն, որովք ուրախանայր թագաւորն յաւուրս որոց: Աս անուանէ զանտաւն Նանդոց:

ԽԲ

Վասն ձեռակերտին, որ կոչի Երուանդակերտ:

Վաղցր է ինձ ասել և յաղագս գեղեցիկ դաստակերտին Երուանդակերտի, զոր յօրինեաց նոյն ինքն Երուանդ գեղեցիկ և չքնաղ յօրինուածովք: Վասնզի զմիջոյ հայտին մեծի ընտ մարդկութեամբ և պայծառ շինուածովք, լուսաւոր որպէս ական բիր. իսկ շուրջ զմարդկութեամբն՝ ծաղկոցաց և հոտարանաց կազմութիւն, որպէս շուրջ զբոյն զայլ բոլորակութիւն ական: Իսկ զբազմութիւն այդ ետտանոյ, իբր զարտեանաց խիտ և գեղեցիկ ծիր. որոյ հիւսիսային կողմանն դիր կարակնաձև՝ արգարե գեղաւոր կուսից յօնից դարեանդաց համեմատ: Իսկ 'ի հարաւոյ հարթութիւն դաշտաց, ծնօտից պարզութեան գեղեցկութիւն. իսկ գետն բերանացեալ դարաւանդօք ափանցն՝ գերկթերթիւն նշանակէ շրթունս: Եւ այսպիսի գեղեցկութեան դիր՝ անքթթեղի իմն գողցես 'ի բարձրաւանդակ թագաւորանիստն զհայեցուածսն ունի. և արգարե բերրի և թագաւորական դաստակերտն:

Օայս ամենայն զգործեցեալսն Երուանդայ՝ պարզէէ մեծն Տրդատ մարդկան ազգին կամարականաց, որպէս զմտերմաց և արեան կցորդաց ազգին արշակունեաց. զոր յիւրում տեղին պատմեցուք:

Բայց ասեն զԵրուանդայ՝ ըստ հմայից դժնեայ դուրս ական հայեցուածով. վասն որոյ ընդ այդանալ աշաղջացն սովորութիւն ունել սպասաւորացն արքունի՝ վէմն որձաքարեայս ունել ընդգէմ Երուանդայ, և 'ի հայեցուածոյն դժնութենէ ասեն պայթել որձաքար վիմացն: Բայց այս կամ եղիցի սուտ և առասպել, և կամ դիւական ինչ առ իւր ունել զօրութիւնս, զի այսպէս հայեցուածոյն անուամբ վնասեցէ զորս կամի:

ԽԳ

Թէ որպէս Սմբատայ օգնական արարեալ զնախարարս Պարսից՝ խնդրէ թագաւորեցանել զԱրտաշէս:

Իսկ 'ի զարգանալ մանկանն Արտաշիսի, և 'ի բազում արութիւնս քաջութեան ցուցանել գայեկին Սմբատայ, հաճեալ ընդ նա նախարարը Արեայ, մաղթեն զթագաւորն տալ նմա պարգևս զինչ և խնդրեսցէ:

Եւ յանձն առեալ թագաւորին, ասէ յնախարարն. Տեսէք զինչ կամի այլն. քաջ: Եւ նոքա ասեն. Անմահ բարերարութիւնդ. քո. ոչ այլ ինչ կամի Սմբատ, քան թէ զարինդ. քո և հարազատութիւն, զԱրտաշէս որդի Սանատրուկ զմերժեալն 'ի թագաւորութենէ իւրմէ, հաստատել յիւրում թագաւորութեանն: Եւ յանձն առեալ՝ արքային արքայից, տայ 'ի ձեռն Սմբատայ մասն ինչ 'ի զօրացն ասորեստանի և զզօրս Արորպատականի, զի տարեալ զԱրտաշէս հաստատեսցեն 'ի դահն հայրենի:

ԽԴ

Յաղագս լեւոյ Երուանդայ զգալն Արտաշիսի, և գումարեալ զզօրս 'ի պատրաստութիւն պատերազմի:

Եւ զհասանէ առ Երուանդ յուտեացուց դաւառին, եթէ դու մարեաց արքայն Պարսից զօր բազում 'ի ձեռն Սմբատայ, զի 'ի վերայ քո խաղացեալ ածցէ զմանուկն Արտաշէս՝ ի թագաւորութիւն իւր: Օայս իբրև լուա Երուանդ, եթող անդէն զբազումս 'ի նախարարացն կողմնապահս, և ինքն գնաց 'ի քաղաքն իւր փութանակի, կուտել առ ինքն զզօրս Հայոց և զՎրաց և զկողմանցն Կեսարու, այլ և զՄշտագետացն աղերսիւք և տրովք: Եւ էին աւուրք դարնայնոյ. վասն որոյ երազ ժողովեցան զօրքն ամենայն. նա և Արգամ տանուտէր ազգին Սուրացան, որ 'ի ծննդոյն Աթահակայ, ամբօս հետեակաւ: Վասնզի էր Երուանդայ դարձուցեալ 'ի նա զգահն երկրորդական, զոր հանեալ էր 'ի նոյսանէ Տիգրանայ և տուեալ էր իւրում քեռաւուն Սիհրդատայ. իսկ յետ մահուանն Սիհրդատայ՝ ոչ լինէր ումէք տուեալ, մինչև Երուանդայ դարձուցանել զնա առ Արգամ: Եւ ոչ միայն նմա, այլ և ամենայն նախարարացն տայր պարգևս, և զօրացն ամենեցուն պարգևէր առատապէս:

ԽԵ

Թէ որպէս ընդ մուսն Արտաշիսի յիւր աշխարհն աջողեցաւ գործն:

Իսկ Սմբատ հանդերձ մանկամբն Արտաշիսի աճապարէր հաստնել 'ի սահմանս ուտեացուց: Ինչ առաջ նորա ելին զօրք այնր կողմանն, նա և նախարարքն զորս եթող Երուանդ: Օայն իբրև լուսն այլ նա-

խարաքն Հայոց՝ լուծանէին Լբանէին և զատչել Աշրուանդայ խորհէին. նա և զայն ևս տեսանէին, եթէ զօրքն հռովմայեցոց ոչ հասանն նմա 'ի թիկունս: Իսկ Աշրուանդ առաւել ևս յորդորագոյն տայր զպարգեան, և բաշխէր միոյ միոյ ումէր 'ի նոցանէ զդանձան. և որչափ առատանայր, առաւել ևս առելի լինէր: Վրանդի գիտէին ամենեքեան, եթէ ոչ առ առատութեան տայ, այլ առ երկիւղի վասնէ: Եւ ոչ այնչափ սիրելի զայնոսիկ առնէր՝ որոց շատն տայր, քան թէ թշնամի զայն՝ որոց ոչն տայր պերճադոյնս:

Խ.Օ.

Երուանդայ պատերազմ՝ ընդ Արտաշիսի և փախուտ, և առումն քաղաքի նորա և մահ:

Բայց Սմբատ հանդերձ մանկամբն Արտաշիսի ելանէ առ ամին ծովուն Վեղամայ, զթիկամբք Արագածն կոչեցեալ լերինն. ածապարէին հասանել 'ի բանակն Աշրուանդայ: Եւ ոչնչ համարեալ զբազմութիւն զօրաց նորա, միայն կատկածէին 'ի Սուրբասնէն Արագամայ, զի այր քաջ էր և բազմաց տէր տիգաւորաց: Եւ ճամբարն Աշրուանդայ էր բացադոյն 'ի քաղաքէ նորին աւելի քան երեքհարեւր ասպարիսաւ 'ի հիւսիսոյ 'ի վերայ գետոյն Ախուրեան: Օայս իբրև լսէր Աշրուանդ, հանէր ընդ առաջ զբազմութիւն զօրացն, և ճակատէր ոչ հեռի յիւրմէ բանակէն: Իսկ Արտաշիսի առաքեալ պատգամ առ Արգամ նահապետ Սուրբասնաց հանդերձ բազում երդմամբք, թողուլ 'ի վերայ նորա զոր ինչ գտեալ է Աշրուանդայ, և կրկին այլ յաւելուլ, միայն զի զԱշրուանդ թողեալ 'ի բաց զնացէ:

Եւ իբրև հանդէպ ճակատուն Աշրուանդայ ելին նշանք Արտաշիսի, Արագամայ առեալ զբազմութիւն հետեակացն՝ 'ի կողմ ելանէր: Եւ Սմբատ հրամայէր զիտուն պղնձիս հնչեցուցանել. և յառաջեալ զճակատն իւր, իբրև զարծիւ յերամն կաքաւուց խոյանայր: Իսկ նախաբարքն Հայոց, որ յաջ և յահեակ թեան էին, 'ի նա խառնեալ միա՝ նային: Եւ զօրքն Սմբատ, հանդերձ արքայիւն իւրեանց Փարսմանաւ, թէպէտ և յանդուդն յարձակմամբ յառաջեալ բախէին, արագապէս դառնային 'ի մեւս կողմն փախուցեալ: Եւ անդ էր տեսանել կոտորած անհնարին զգնդին Աշրուանդայ և զզօրաց Սիջադեւոյ: Եւ 'ի խառ-

նակել այսպիսի ճակատուց, պատահէն Արտաշիսի արք քաջք տաւրացիք, որոց զորիս 'ի բաց եղեալ, Աշրուանդայ պայմանեալ՝ տպանանել զԱրտաշէս: Որոց զիպեալ հետի ընդ մէջ անցանէր Վախակ որդի սարնտուն Արտաշիսի, և սատակեալ գնտա, ուր և զկէս դիմաց նորա 'ի վայր բերեալ սուսերաւ, զյաղթութիւն տուցեալ՝ մեռանի 'ի վերայ այսպիսեացս: Եւ մնացեալ զօրքն 'ի փախուտ դառնային:

Իսկ Աշրուանդ ձիովն իւրով բովանդակ ասպարէզս անցեալ, ելանէ 'ի խանս կարգեալս 'ի բանակէն իւրմէ 'ի քաղաքն իւր, հեծեալ 'ի նոր ձիս հանդոյց 'ի հանդուցէ փախել: Եւ քաջ Սմբատ զհետ մտեալ, սատակադոյն վարէր զնա 'ի գիշերի մինչև ցրուան քաղաքին: Եւ Սմբաց զօրացն անցեալ 'ի կողմն երուանդական գնդին, նսեմաւ 'ի վերայ դիակնացն բանակէին: Իսկ Արտաշիսի հասեալ Աշրուանդայ, ընդ շրջապատեալ առադատուն 'ի կաշոյ և 'ի կտաւէ պարսպին եջ, և 'ի խուրանս նորա բնակեցաւ զայն գիշեր: Եւ այդուն եղելոյ՝ տիրաբար արարեալ, զպաննեալն թաղել հրամայեաց. և անուանեաց զհովան, ուր 'ի վերայ դիակացն բանակեցաւ, Սմբաց մարդ. և զտեղի ճակատուն՝ Աշրուանդավան, որ կոչի մինչև ցայսօր ժամանակի. այս ինքն եթէ յայտմ տեղւոյ վանեաց զԱշրուանդ: Եւ ինքն շուեաց 'ի քաղաքն Աշրուանդայ. յառաջ քան զմիջօրեայ հասեալ 'ի դատասկերտն Աշրուանդայ, և միաբան դաշմամբ հրամայեաց աղաղակել զօրացն՝ Սմբատմաւ, որ թարգմանի Սմբո եկն. յիշեցուցանելով զթշնամանն, զոր յղէր Աշրուանդ առ թաղաւորն Պարսից և առ Սմբատ, Սմբո զնա կոչելով: Հայտմ 'ի սոյն ձայն անուանեցաւ դատասկերտն Սմբատ, իբր 'ի կամաց Արտաշիսի, բառեալ զանուն Աշրուանդայ 'ի տեղւոյն. այս պատճառ է անուանակոթութեան դատասկերտին:

Բայց Սմբատայ գիշերոյն զհետ Աշրուանդայ եկեալ սակաւ վաշտականաւ, զդուռն քաղաքին պահէր մինչև 'ի վաշն Արտաշիսի և զօրացն ամենեցուն: Եւ 'ի մարտնչել քաջացն ընդ ամբոյնն, անձնատուրք եղէն մարդիկ ամբոյնն, և բացին զդուռն քաղաքին: Իսկ մի ոմն 'ի զինուորացն մտեալ եհար վաղերբ զգլուխն Աշրուանդայ, և ցրուեաց զուղիւն 'ի յատակ տանն. և այսպիսի ջախմադ փախանեցաւ, կալեալ զթաղաւորութիւնն ամն քառն: Բայց Արտաշիսի յիշեալ՝ թէ խառնուած արշակունւոյ է Աշրուանդ, հրամայէ զգի նորա թաղել մահարձանօք:

ԽԵ

Թագաւորէլ Արտաշիսի և առնել բարի իւրոց երախտաւորացն:

Յետ մահուանն Երուանդայ մտեալ Սմբատայ զարքունականն յուղէր զդանձան. և գտեալ զԹադն Սանատրիդ արքայի, գնէ 'ի գլուխն Արտաշիսի և Թագաւորեցուցանէ 'ի վերայ ամենայն երկրիս Հայոց 'ի քսան և իննեւորդի ամի Վարեհի Պարսից արքայի: Իսկ Արտաշիսի առեալ զԹագաւորութիւնն, տայ պարգևս զօրացն Սարայ և Պարսից, և արձակեաց յաշխարհն իւրեանց: Տայ և առնն քաջին և պատուականին Արդամայ զխոտացեալ դահն երկրորդական, և պսակ յակնԹադալ, և զինդ յերկտին ականջան, և կարմիր զգեստ միոյ տոինն. տարգալ ունել ոսկի և պատառաքալ, և ոսկեղինօք ըմպել նուադօք: Եւ ոչ ինչ ընդ հատ յայոց պատուոց տայ դայեկին իւրոյ Սմբատայ, բայց միայն յերկուց գնդաց և 'ի կարմիր կօշիկ. և աւելի քան զհայրենական զիւր Թագալիս պատկառութիւնն և զիշխանութիւն արեմտեայ զօրուն, հաւատայ 'ի նա զամենայն զօրս Հայոց, և զբոլոր աշխարհիս զգործակարս և զհամօրէն տունն արքունի: Եւ զԵրեսն զորդի որդւոյ իւրոյ ստընտուին Վախակայ՝ ազգ. զնա սերելով, անուն կոչէ զնահատակութեանցն հօրն, Վախագոսան. քանզի, որպէս ասացաքն, զկէս դիմացն առեւրաւ 'ի վայր բերին 'ի վերայ Արտաշիսի:

Պատմի սորա 'ի նոյն աւուրս սերեալ ազգ և զորդին Տուրայ, պատանիս հինգ հանդերձ տատամբ, յանուն հօրն իւրեանց արունիս. ոչ վասն արութեան ինչ զործոց, այլ միայն վասն քսութեան հօրն նոցա, զոր առնէր 'ի տանէն արքայի առ Սմբատ, քանզի ընտանի եր Երուանդայ, սակս նորին և սպանաւ 'ի նմանէ:

ԽԴ

Սպանումն Երուանդայ, և շինել միւսոյ Բագարանի, և հարկիլ Արտաշիսի հօովմայեցւոց:

Օկնի սյարթիկ հրաման տայ Սմբատայ, երթալ յամուրն Բագարան, որ հուպ 'ի քաղաքն Երուանդայ 'ի վերայ Աստուրեան գետոյ, զի

սպանցէ զԵրուաղ եղբայր Երուանդայ: Օր կալեալ Սմբատայ, երկան զուլանէ հրամայէ կապել, և ընկերուլ 'ի պտոյտ մի գետոյն: Եւ 'ի տեղի նորա 'ի վերայ բաղնացն կացուցանէ զընտանի Արտաշիսի, աշակերտ մագի որումն երազահանի, որ յայն սակս և Սոգաշատ անուն կարգային: Եւ սպա աւար առեալ զդանձան Երուանդայ, և ծառայս անձինս հինգ հարեւր, նա և զընտիր ընտիր գանձուցն մեհենից, բերէ Արտաշիսի: Եւ Արտաշիս պարգևէ Սմբատայ զծառայսն Երուանդայ. բայց զդանձան հրամայէ տանել Վարեհի Պարսից արքայի, յաւելլով և ինքն 'ի գանձան, 'ի շնորհակալութեան պատիւ իբրու հօր և օգնականի:

Յայնժամ Սմբատայ զծառայսն Երուանդայ, զոր գերեացն 'ի Բագարանէ, տարեալ բնակեցուցանէ 'ի Թիկանց Մասեաց, 'ի նոյն անուն Բագարան կոչելով զձեռակերան: Ինքն անցանէ 'ի Պարսս ընծայատար Վարեհի, ոչ ինչ փոյթ առնելով զհօովմայեցւոց իշխանութեանէն: Իսկ 'ի գնալն Սմբատայ 'ի Պարսս հասանեն հարկահանք կայսեր և սպայ ծանր 'ի սահմանս Հայոց, զորս մաղթեալ Արտաշիսի և կրկին տուեալ զհարկսն, հաշտեցուցանէ: Եւ զայս մեղ ստուգապէս պատմէ Ուղիւպ քուրմ Հանույ, զբող մեհենական պատմութեանց, և զայլ բազում գործս՝ զոր ասել կայ մեղ առաջի, որում և Պարսից մատենաքն վիպեցն և Հայոց երգն վիպասանաց:

ԽԵ

Վասն շինուածոյ Արտաշատ քաղաքի:

Արտաշիսի վերջնոյ գործք՝ բազում ինչ յայտնի են քեզ 'ի վիպասանացն, որ պատմին 'ի Պողթան. շինել զքաղաքն, և խնամութիւն ընդ Աւանք և ծնունդք զարմիցն, և իբր արժանք Սաթինկան ընդ վիշապազունան՝ առապելաբար, այս ինքն ընդ զարմն Աշդահակայ, որ ունին զամենայն զառ ստորոտովն Մասեաց. մարտ ընդ նոսա և քայքայումն յիշխանութեանէն, և սպանումն նոցա և հրկիզութիւն շինուածոցն, և նախանձ որդւոցն Արտաշիսի և զրդուութիւն ընդ միմեանս 'ի ձեռն կանանցն: Այս ամենայն, որպէս ասացաք, յայտնի են քեզ յերգս վիպասանացն. բայց յիշատակեցուք և մեք կարճառօտիւք, և զայլաբանութիւնն ճշմարտեցուք:

Երթեալ Արտաշիսի 'ի սեղին, ուր խառնին Երասխ և Սեծա-
մօր, և հաճեալ ընդ բլուրն, շինէ քաղաք յիւր անուն անուանեալ Ար-
տաշատ: Չեռնաու լինի նմա և Երասխ փայտիւք մայրից. վասն որոյ
անաշխատ և երազ շինեալ, կանգնէ 'ի նմա մեհեան, և փոխէ 'ի Բա-
ղարանէ զպատկերն Արտեմիդայ և զամենայն կուռս հայրենիս. բայց
զԱպողոնի պատկերն արտաքոյ քաղաքին կանգնէ հուպ 'ի ճանապարհն:
Եւ յարուցանէ 'ի քաղաքէն Երուանդայ զգերութիւն Հրէիցն, որ փո-
խեալ էին անդ յԱրմաւրայ, և նստուցանէ զնոսա յԱրտաշատ: Եւ և
զամենայն փայելութիւն քաղաքին Երուանդայ, զոր տարեալ էր յԱր-
մաւրայ և զոր անդէն արարեալ նորա, փոխէ յԱրտաշատ. և առաւել
ևս յինքնէն յօրինէ իբր զքաղաք արքայանիս:

Ծ

Յարձակումն Ալանայ 'ի մեղ և պարտումն, և խնամութիւն Արտաշիսի
ընդ նոսա:

Օգայտու ժամանակաւ միաբանեալ Ալանք լեռնականօքն ամե-
նայնիւ, յինքեանս արկանելով և զկէս Սլայց աշխարհին, մեծաւ ամ-
բոխիւ տարածեալ ընդ աշխարհս մեր: Ժողովէ և Արտաշէս զիւրոյ
զօրայն բազմութիւն, և լինի պատերազմ 'ի մէջ երկրիս երկոյունց
աղղայն քաջաց և աղեղնաւորաց: Սակաւ ինչ տեղի տայ աղղ Ալանաց,
և զնայեալ անցանէ ընդ գետն մեծ Սուր, և բանակի առ եզերը գետոյն
'ի հիւսիսոյ. և հասեալ Արտաշիսի բանակի 'ի հարաւոյ, և գետն ընդ
մէջ նոցա:

Բայց քանզի զորդի Ալանաց արքային ձերբակալ արարեալ զօ-
րայն Հայոց ամեն առ Արտաշէս, զտաղաղութիւն խնդրէր արքայն
Ալանաց, տալ Արտաշիսի զինչ և խնդրեցոյ. և երդմունս և դաշինս ա-
սեր հաստատել մշանջենաւորս, որպէս զի մի ևս մանկունք Ալանաց առ-
պատակաւ հինից ելցեն յաշխարհն Հայոց: Եւ 'ի չառնուլ յանձն Ար-
տաշիսի առ 'ի տալ զպատանին, զայլ քոյր պատանւոյն յափն գետոյն 'ի
գարաւանդ մի մեծ, և 'ի ձեռն թարգմանչաց ձայնէ 'ի բանակն Արտա-
շիսի. Քեզ ասեմ, այր քաջ Արտաշէս, որ յաղթեցեր քաջ աղղին
Ալանաց. եկ հաւանեաց աշաղեղոյ գտներս Ալանաց՝ տալ զպատանիդ.

զի վասն միոյ քինու ոչ է օրէն գիւցաղանց զայլոյ գիւցաղանց զարմից
բառնալ զկենդանութիւն, կամ ծառայեցուցանելով և 'ի սարկաց կարգի
պահել, և թշնամութիւն յաւիտենական 'ի մէջ երկոյունց աղղաց
քաջաց հաստատել: Եւ լուեալ Արտաշիսի զպայտիս իմաստուն բանս,
զնայ յեղը գետոյն. և տեսեալ զկոյսն գեղեցիկ, և լուեալ 'ի նմանէ
բանս իմաստութեան, ցանկացաւ կուսին: Եւ կոչեցեալ զգայեակն իւր
Սմբատ, յայտնէ նմա զկամս սրտի իւրոյ, առնուլ զօրիորդն 'ի կնութիւն
իւր, և դաշինս և ուխտս հաստատել ընդ աղղի քաջայն, և զպատանին
արձակել 'ի խաղաղութիւն: Եւ հաճոյ թուեցեալ Սմբատայ, առ արքայն
Ալանաց յղէ՝ տալ զտիկին օրիորդն Ալանաց զՍաթինիկ 'ի կնութիւն
Արտաշիսի: Եւ ասէ արքայն Ալանաց. Եւ ուստի՞ տացէ քաջն Ար-
տաշէս հաղարս 'ի հաղարաց և բերս 'ի բերուց ընդ քաջաղղոյ կոյս
օրիորդիս Ալանաց:

Օգայտեղի առապելաբանելով վիպասանքն յերգէն իւրեանց
տանն. Հեծաւ արի արքայն Արտաշէս 'ի սեւան գեղեցիկ, և հանեալ
զոսկէօղ շիկափոկ պարանն, և անցեալ որպէս զարծուի սրածիւն ընդ
գետն, և ձգեալ զոսկէօղ շիկափոկ պարանն՝ ընկեց 'ի մէջք օրիորդին
Ալանաց, և շատ ցաւեցոյց զմէջք փափուկ օրիորդին, արագ հասու-
ցանելով 'ի բանակն իւր: Որ և ճշմարտութեամբ ունի պրպէս: Քանզի
պատուեալ է առ Ալանս մարթ կարմիր, քայքա շատ և ոսկի բազում
տուեալ 'ի վարձանս, առնու զտիկին օրիորդն Սաթինիկ: Այս է ոսկէօղ
շիկափոկ պարանն: Վայնպէս զհարսանեացն առապելեալ երգեն, պրպէս
ասելով. Տեղ ոսկի տեղայր 'ի փեսայութեանն Արտաշիսի, տեղայր մար-
դարիս 'ի հարսնութեան Սաթինիկանն: Քանզի տալութիւն իսկ էր
թագաւորայն մերոյ, փեսայութեամբ 'ի դուռն տաճարին հասանել՝
դաճեկանս ճապաղել իբրեւ զհիւպատեանն հովմայեցոյ. սապէս և թա-
ղուհեացն յառազատին՝ մարդարիս: Այս է ճշմարտութիւն բանիցս:
Սա առաջին եղեալ 'ի կանանցն Արտաշիսի՝ ծնանի նմա զԱր-

տաւազդ և այլս բազումս, զորս ոչ կարեւոր համարեցաք այժմ՝ անուամբ
թուել. բայց զինիսն յորժամ 'ի գործ ինչ հասանիցեմք:

ԾԵ

Սպանուհի Արդամայ և որդւոց նորա:

Ի չափ հասեալ Արտաւազդայ որդւոյ Արտաշիսի, եղև այր քաջ, անձնահաճ և հպարտ. և նախանձ բերելով ընդ ծերունայն Արդամայ, հրապուրեաց զհայր իւր ցառնու Արդամայ, որպէս թէ թաղաւորել 'ի վերայ ամենայնի խորհիցի: Այսպէս ընկեցեալ զնա 'ի պատուոյն, ինքն առնու զերկրորդութիւնն: Յետ այսր երթալով Արտաշիսի 'ի ճաշ Արդամայ, կտակած իմն անկեալ, իրր թէ գաւել զարքայն խորհեցան, յարուցանեն որդիքն արքայի սպշապ, և անդէն իսկ 'ի հայցին քարշեն զալին Արդամայ: Եւ խռովութեամբ մեծաւ եկեալ յԱրտաշատ Արտաշէս արքայ, դարձեալ արձակեաց զորդի իւր զՄաթան մեծաւ գնդաւ, և զբազումս յաղգէն Մուրացան սպանանել հրամայեաց, և զապարանան Արդամայ պրել. և զհարձ նորին, որ կարի չընաղ էր գեղալ և մնացեալ գնացիւք տակ, զոր կոչէին Մանգու, ածել 'ի հարձութիւն Արտաշիսի: Օր դարձեալ նուաճեալ յետ երկուց ամաց, 'ի բաց տալ հրամայէ զինչն բաց 'ի հարձէն:

Իսկ Արտաւազդայ ոչ շատացեալ առնու 'ի բաց 'ի նոցանէ զերկրորդութեան պատին, յաւելու ևս հանել և զՆախնաւան, և բոտ հիւսիսայ Երասխայ զամենայն գեղս, յորում և ապարանս և բերգս 'ի նոցանէ շինէ իւր 'ի ժառանգութիւն: Այսմ ոչ կարացեալ համբերել որդւոյն Արդամայ, ընդդիմանայ նմա պատերազմաւ. բայց յաղթեալ արքայորդւոյն սատակէ զամենայն ծնունդս Արդամայ հանդերձ հարբն, և որք միանգամ երևելիք էին յաղգէ Մուրացան. և զբաւէ յինքն զշնո և զամենայն իշխանութիւնս նոցա: Եւ ոչ որ ապրեաց 'ի նոցանէն, բայց միայն աննշանաւորք սմանք և կրտսերք փախուցեալ առ Արտաշէս ապրեցան 'ի դրան արքունի: Այս Արդամ է որ յառասպելին Արդուանն անուանի, և այս պատճառ պատերազմին ընդ Արտաւազդայ:

ԾԴ

Իթէ մրպէս Սմբատ, և զինչ յԱլանս գործեաց. և բնակել Արտաշու:

Սիրելի է ինձ ասել և վասն առնն քաջին Սմբատայ. քանզի արդարեւ ըստ առասպելին ոչ ինչ կարի հեռի 'ի ճշմարտութենէն. որ

ունէր հասակ անդամոց համեմատ քաջութեանն, և առաքինութեան ուղւոյն որսորդ, և զեղեցիկութեան ալեզք վայելացեալ. սակաւ ինչ արեան նիշ ունելով յաչն՝ որպէս զբակնաթիկն 'ի վերայ տակայ և 'ի մէջ մարդարտոյ ծագէր. և 'ի վերայ շրտ անձին և մարմնոյ՝ զգոյշ յամենայնի, և սուշութիւն յաջողութեան ունէր 'ի մարտս առաւել քան զամենայն որ: Օր յետ այնչափ արութեանց՝ օգնական Սաթինկայ եղբորն յաշխարհն Ալանաց հանդերձ զօրու երթայ հրամանաւ Արտաշիսի: Վանդէ մեռաւ հայր Սաթինկան, և այլ ոմն բռնացեալ թաղաւորեաց աշխարհին Ալանաց, և հալածէր զեղբայրն Սաթինկան. զոր վանեալ հերքէ Սմբատ, և տիրացուցանէ 'ի վերայ աղգին զեղբայրն Սաթինկան, և զերկիր հակառակորդայն աւերէ. զամենայն միահամուռ ածէ գերի տառիկ յԱրտաշատ: Եւ հրամայեալ Արտաշիսի բնակեցուցանել զնոսա 'ի հարաւայ յարևելից կուռ Մասեաց, որ կոչէր Շաւարշական գաւառ, 'ի վերայ պահելով զբնիկ անունն Արտաշ. քանզի և աշխարհն՝ ուտի գերեցանն՝ Արտաշ կոչի մինչև ցայսօր ժամանակի:

ԾԳ

Աւերուհի Սարից, և զբազմութիւն ընդ Սմբատայ զարմիցն Արտաշիսի և ընդ միմեանս:

Յետ մեռանելոյ վերջնոյ Արշակայ թաղաւորի Պարսից, թաղաւորեցուցանէ մերս Արտաշէս զհամանուն իւր զԱրտաշէս որդի նորին 'ի վերայ Պարսից աշխարհին: Եւ ոչ կամեցան հնազանդել նմա բնակիչք ընդին, որ անուանեալ կոչի յիւրեանց լեզուն Պատիժահար գաւառ, որ է Գեղմանց լեռուն, և ծովեղբայր, և այսր ևս քան զնոսա. նա և Սասրից երկիրն յայն սակաւ ապստամբէն 'ի մերոյ արքայէն: Վասն որոյ առաքէ 'ի վերայ նոցա Արտաշէս զՍմբատ ամենայն զօրքն շապոյ, ինքն արքայ յաղաբկաւոր երթալով առաւ եւթն: Իսկ Սմբատայ երթեալ հնազանդէ զամենեւեան. բայց զերկիրն Սարից աւերեալ, առաւել քան զարտաղեան զերին ածէ 'ի շապո. ընդ որս և զՕտարդմանոս անուն թաղաւոր նոյին: Վասն որոյ արժանի ըստ վաստակոյն պարգևէ նմա Արտաշէս զմասն արքունի, որ 'ի շէնս Գողթան, և զՈւղտու ակունս, և առ այսոքիկ՝ և զաւարն ամենայն նմա թողու: Ինչ որ նախանձեալ Արտաւազդ,

կամեցաւ սպանանել զՍմբատ. և յայտնեալ խորհրդոյն, բաղում խռովութիւն վասն այնր լինէր հօրն: Իսկ Սմբատայ տեղի տուեալ զնայ զկողմամբ ասորեստանի. իւրով կամաւ թողու զիշխանութիւն զօրացն Հայոց, ընդ որ խանդայր Արտաշատ: Հրամանաւ Արտաշատի բնակէ 'ի Տմրիս, որ այժմ կոչի Կորդրիք, 'ի ՄԱլի նստուցեալ զբազմութիւն զերւոյն. քանզի էր 'ի ծերութեան կին արարեալ յասորեստանեաց հուպ յայն կողմանս, զոր յոյժ սիրեաց, վասն այնորիկ և զնորին կողմամբ բնակեցաւ:

Իսկ Արտաշատ յետ զնայոյն Սմբատայ առնու 'ի հօրէն, որում ցանկայրն, զիշխանութիւն զօրացն ամենայնի: Եւ նախանձ բերելով ընդ նմա և զբարցն 'ի գրգռութենէ կանանց իւրեանց, վասն որոյ կարգէ Արտաշէս զՎրդր՝ հազարապետ, զայր իմաստուն և բանաստեղծ, և հաւատայ 'ի նա զամենայն գործս տանն արքունի. և զՄաթան կարգէ քրմապետ 'ի Մէնի գիցն Արամազդայ: Բաժանէ Արտաշէս և զիշխանութիւն զօրուն ընդ չորս. զարեւելեանն թողու 'ի վերայ Արտաշատայ, և զարեւմտեանն տայ Տիրանայ, զհարաւայինն 'ի Սմբատ հաւատայ և զհիւսիսայինն 'ի Օարեհ: Եւ Օարեհ էր սյր սեղ և յորս էրեց նահատակ, իսկ առ պատերազմունս վատ և տաղտուկ. զորոյ զփորձ առեալ Վարձանայ որումն արքայի Վրայ, ապտամբեցուցանէ զերկիրն. և կապեալ զՕարեհ, 'ի բանտի դնէ 'ի Սաւիս: Բնդ որում պատերազմեալ Արտաշատայ և Տիրանայ հանդերձ Սմբատաւ, գարձուցանեն զեղբայրն 'ի մեծ կապանայ և 'ի բանտէ:

ԵՎ

Պատերազմ ընդ զօրս Վամետիանոսի 'ի Բասեան:

Ազմուկ շիթից իմն լեալ յարեմուտս, ընդ որ վատահայեալ Արտաշէս՝ նշխահեալ ընդգիմանայ հռովմայեցւոյն, ոչ տալով հարկս: Իսկ Վամետիանոսի կայսեր ցասուցեալ, զօրս 'ի վերայ Արտաշիսի առաքէ. որոյ հասեալ 'ի կողմանս Սեւաստ, զՏիրան և զգօրսն արեւմտեան առաջի եղեալ՝ անէն տաղնապաւ մինչև ցքաջ ընդարձակ հովիտ Բասեանայ. յորում ընդդէմ դիպեալ Արտաշատ արեւելայ և հիւսիսային զօրօքն, հանդերձ ամենայն որդւովքն արքայի, և պատերազմեալ սաստ-

կապէս, վտանգին: Յորոյ 'ի վերջս պատերազմին հասեալ Սմբատ հարաւային զօրօքն, ընդ մէջ անցեալ ապրեցուցանէ զսրդիսն արքայի, յաղթութիւն և զրաւ պատերազմին արարեալ: Օսի թէպէտ և ծերագոյն էր, երիտասարդապէս յարդարեաց և մղեաց զճակատն, և հետամուտ եղեալ հալածեաց զգօրսն հռովմայեցւոյ մինչև 'ի սահմանս Սեւաստ:

Օսոյս կամելով երգել յառասպելն, Վամետ զոմն ասեն եկեալ, որ է ինքն կայսրն Վամետիանոս. ոչ եկեալ այսր, այլ զհրաման նորա և զգօրս պղաբանելով յանուն նորա կոչեն:

Բայց ըստ բախտին եղեալ Արտաշիսի, մեռանի 'ի նոյն ժամանակի Վամետիանոս 'ի Հոտմ, և զինի նորա Ներուատ ոչ առեւ թագաւորեալ քան զմի ամ: Բնդ որս առաւել հպարտացեալ զօրացն Հայոց և Պարսից, ստպատակ ևս 'ի Յոյն արարին: Բնդ սոսա հայելով եդիպատացոյ և կողմանցն պաղեստինացւոյ, արգելուն և նոքա զհարկին հռովմայեցւոյ:

ԵԵ

Յաղապ Տրայիանոսի և նորին գործոց, և մահուան Մաթանայ յեղբարցն:

Օսոյս ժամանակօք լինի թագաւորեալ հռովմայեցւոյ Տրայիանոս, և խաղաղացուցեալ զամենայն արեւմուտս, դիմէ 'ի վերայ եդիպատացոյ և պաղեստինացւոյ. և նուաճեալ զնոսա ընդ իւրով ձեռամբ, խաղայ յարեւելս 'ի վերայ Պարսից: Եստ աճապարեալ Արտաշէս մեծապէս ընծայիք իջանէ ընդ առաջ նորա, զմեղանս 'ի յանձն առեալ, հանդերձ հարկօք անցելոյ ամացն լինի առաջի նորա. և թողութիւն 'ի նմանէ դտեալ, դառնայ յաշխարհս Հայոց: Եւ Տրայիանոս անցեալ 'ի Պարսս, և զամենայն զիման իւր կատարեալ, դառնայ ընդ Ատրիս:

Բնդ առաջ նորա իջանէ Մաթան. մասնութիւն զեղբարցն առնէր. Վիտեա, ասէ, արքայ, եթէ զԱրտաշատ և զՏիրան վտարանդիս ոչ արապես, և զգօրսն Հայոց Օարեհն ոչ հաւատասցես, հարկքն անաշխատ 'ի քեզ ոչ եկեացեն: Օսոյս արար Մաթան քէն պահելով վասն Սմբատայ, զի և զնա նորա էր մնացեալ. ընդ նմին և զՏիրան խորհեցաւ հանել, զի ինքն լիցի քրմապետ միանգամայն և սպարապետ արեւմտից: Օսրմէ ոչ ինչ փոյթ արարեալ Տրայիանոս, արձակէ ունայն: Իսկ Արտաշատ և Տիրանայ իմացեալ զխորհուրդն նորա, դարան գործեալ

յորս սպանին զՄաթան, զոր տարեալ թաղեցին 'ի բաղնայն աւանի իբր զքրմապետ: Իսկ Արտաշէս յայնմ հետէ անապթար հարկեաց Տրայիսնու, և յետ նորա Ադրիանոսի կայսեր զամենայն աւուրս իւր:

ԾԱՌ

Թէ որպէս բազմամարդացոյց Արտաշէս զաշխարհս, և սահմանս հաստատեաց:

Յետ ամենայն առաքինութեանց և գործոց ուղղութեանց Արտաշիսի, հրամայէ զսահմանս գիւղից և աղարակաց որոշել. քանզի բազմամարդացոյց զաշխարհս Հայոց՝ եկամուտ բազում ածելով յաղպս, և բնակեցուցանելով 'ի լէրինս և 'ի հովիտս և 'ի դաշտս: Աւ նշանս սահմանաց հաստատեաց այսպէս. հրաման տալով քարինս կախել չորեքկուսիս, և պնակած և փոսել զմէջն, ծածկելով յերկրի. և չորեքկուսիս 'ի վերայ յարուցանել ամբարտախ, սակաւ ինչ բարձրագոյն յերկրէ: Ընդ որ նախանձեալ Արտաշիսի, որդւոյ Սասանայ, զնոյն նման հրամայէ առնել և 'ի Պարսից աշխարհին և յիւր անունն անուանել: զի մի ևս յիշեացի անունն Արտաշիսի:

Բայց ասի, 'ի ժամանակս Արտաշիսի ոչ գտանել երկիր անդործ յաշխարհիս Հայոց, ոչ լեռնային և ոչ դաշտային, յաղպս շինութեան երկրիս:

ԾԻԷ

Յաղպս նախարարութեանն ամատուանաց:

Յաւուրս որս ասէն եկեալ զաղպս ամատուանաց 'ի կողմանցն արևելից Արեաց աշխարհին: Բայց են տըբա բնութեամբ Հրեայ 'ի Սանուեայ ուսմանէ. որոյ որդի իւր մեծահասակ և ուժեղ, Սամոն անուն կոչեցեալ, որպէս սովորութիւն է Հրեիցն՝ ըստ յուսոյ զնախնեացն կոչել անուանու: Բայց է ճմարիտ և այժմ 'իսկ տեսանել 'ի զարմն ամատուանաց, քանզի անձնեալքն և բարեձեք ըստ պատշաճի վայել են ամենայն իրօք և ուժեղք: Տարեալք են տըբա 'ի Արշակայ առաջին 'ի Պարթևաց թաղաւորեցելոյն, և յառաջագիմութեամբ անդէն Արեաց աշխարհին 'ի պատիւ հասեալք 'ի կողմանս Ահմատանի: Բայց թէ յինչ

պատճառաց գալուստ նոցա այսր՝ ոչ գիտեմ. այլ պատուին յԱրտաշիսէ գեղեք և դաստակերտօք, և անուանին ամատուանիք, որպէս թէ եկք: Աւ կեցք 'ի Պարսից մանուկանս զնոսա կոչեն յանուն նախնայն:

ԾԲ

Վասն առուեղինից տոհմին, թէ ուստի սերեալ ազգ:

Ի տրոս աւուրս և առուեղեանքդ յաղպէ Աւանայ մերձաւորք Սաթինկայ զհետ նորա եկեալք, կարգեցան յաղպս և 'ի նախարարութիւն աշխարհիս Հայոց, որպէս հարադատք թաղութայն մեծի. և 'ի ժամանակս Խոսրովու հօրն Տրդատայ խնամեցեալ ընդ ուսման քաջի Բասողան եկեալ հաստաւոր:

ԾԳԹ

Արուեստից գիտութիւն որ ինչ յաւուրս Արտաշիսի:

Վանդի բազում ինչ գործք յաւուրս Արտաշիսի գործեցան, վասն այնորիկ 'ի բազում ճառս կոտորեցաք, զի մի երկայնութեամբ բանից տաղակութիւն բնութեցոյցն լինիցի. որոյ է վերջին ճառս այսպիսի ինչ, յիշատակել և զայլն ևս որ ինչ 'ի ժամանակս Արտաշիսի: Օ՛ի թէպէտ և զայլն ամենայն զոր ինչ յիշատակեցաք յառաջագոյն ճառիցն, կարգք և սովորութիւնք զեղեցիկք հաստատեցան 'ի Վաղարշակայ և յայլոց առաջնոց թաղաւորացն, այլ 'ի մեծամեծ արուեստից և 'ի գիտութեանց ունայնացեալք էին, որպէս հինից և ստղատակաց պարապեալք, և այսպիսի գիտութեանց կամ անիոյթ արարեալք, և կամ ոչ հասեալք. զաբաթուց ասեմ և զամոց և զտարեաց բոլորմանց: Վանդի ոչ այսպիսի ինչ ճանաչելու առ նոսա, այլոց աղպայ վարելով. և ոչ 'ի ծովակս աշխարհիս նաւագնացութիւնք, և ոչ 'ի վերայ գետոց ճանապարհորդութիւնք, և ոչ գործիք ձկանց որսոց. այլ և ոչ յամենայն տեղիս երկրագործութիւնք, բայց գոյգն ուրեք. ըստ օրինակի հիւսիսականաց կողմանց շաղ՝ զակերութեամբ և այլովք այսպիսեօք կեցեալք: Աւ այս ամենայն յօրինի յաւուրս Արտաշիսի:

Կ

Յաղագս Մահուանն Արտաշիսի:

Պեղեցիկ իմն պատմե և Արիստոն փեղզացի յաղագս մահուանն Արտաշիսի: Վանդի 'ի ժամանակի որպէս ապստամբեցին Հրեայք յԱդրիանոսէ հռովմայեցոյ թագաւորէ, և ետուն պատերազմ ընդ Բուփոսի եպարքոսի առաջնորդութեամբ առն ուրումն աւաղակի, որոյ անունն էր Բարբրայ, այս ինքն աստեղ որդի, որ էր դարձովք չարագործ և սպանող, բայց անուամբ իւրով մեծաբանեալ պարծէր, որպէս թէ յերկնից ծագեաց նոցա փրկիչ, իբր նեղելոյ և գերեաց: Եւ այնքան սաստկացոյց զմարան, մինչև 'ի նա հայելով 'ի բայ կացին 'ի հարկելոյ հռովմայեցոյ Ասորիք և Միջագետք և Պարսք ամենայն. քանզի էր և լուեալ, եթէ եմուտ յԱդրիանոս ախտ ուրկութեան: Բայց մերն Արտաշէս ոչ երկմտեաց 'ի նմանէ:

Եւ եղև ընդ այն ժամանակս հասանել Ադրիանոսի 'ի Պաղեստինէ և սատակել զապստամբն պաշարմամբ 'ի քաղաքի մի փոքր՝ հուպ յԱրուսաղէմ. վասն որոյ և ամենայն ազգին Հրեայեաց մերժել 'ի հայրենի աշխարհէն, որ և ոչ 'ի բազում հեռաստանէ հայեցին յԱրուսաղէմ: Եւ ինքն շինէր զԱրուսաղէմ գաւերեալն 'ի Վեսպիանոսէ և 'ի Տիտոսէ և յիւրմէ. և անուանեաց Եղիայ յիւր անուն՝ որպէս և կոչէրն իսկ Ադրիանոս՝ արեգակն: Բնակեցոյց 'ի նմա հեթանոսս և քրիստոնեայս, որոց եպիսկոպոս էր Մարկոս ոմն: Բնդ այն ժամանակս առաքեաց զօր ծանր զկողմամբք ասորեստանեաց. և մերոյն Արտաշիսի հրամայեաց երթալ 'ի Պարսս հանդերձ իւրովք զիւզատատօք. զորոյ զհետ քարտուղարութեամբ լեալ այս այր, որ զայս պատմութիւնս ետ մեզ, հանդիպել Արտաշիսի 'ի Մարսս, 'ի Սահուդ անուանեալ տեղւոյ:

Պատմի և հիւանդանալ նմա 'ի Մարանդի, 'ի Բախուրակերտ աւանի. և զԱբեղոյ գոմն նահապետ արեղինից տոհմին, զայր շոյտ և շղղմարար և սուտակապաս 'ի նորին խնդրոյ արձակել յԱլեքեաց յԱրիգայ, 'ի մհհեանն Արտեմիդայ, խնդրել 'ի կողմն բժշկութիւն և զբազում կեանս: Որոյ ոչ ժամանեալ դառնալ, հասանէ փախճան Արտաշիսի: Եւ դրէ, եթէ որչափ ամբոխութիւնք մեռան 'ի մահուանն Արտաշիսի, սիրելի կանայք և հարձք և մտերիմ ծառայք. և որպիսի շուք բազմադիմիս

արարին առ 'ի պատիւ դիցն, քաղաքական կարգօք և ոչ որպէս զբարբարոս: Պաղաղքն էին սոկեղէնք, դահլիքն և անկողինքն բեհեզեայ. և պատմաւորն որ զմարմնովն ոսկեթել. թագ կապեալ 'ի գլուխն, և զէնն ոսկով առաջի եղեալ. և զդահլիքն շուրջ՝ սրդիքն և բազմութիւն ազգականացն, և առ այսոքիւք պաշտօնէիցն զինուորութիւնք, և նահապետքն և նախարարութեանցն գունդք և միանգամայն զօրականացն վաշտք, ամենեքին կազմեալ զինու հանդերձ, իբր թէ 'ի պատերազմ ճակատիցին. և առաջի պղնձիս հարկանելով փողս, և զինինն ձայնարկաւ կուսանք սեւազգեստք և աշխարող կանայք, և զհետ՝ բաղմութիւն ուամկին: Եւ այսպէս տարեալ թաղեցին: Եւ շուրջ զգերեզմանաւն լինէին կամաւոր մահունք, որպէս վերադոյնն ասացաք: Եւ տրա այսպէս սիրելի եղեալ աշխարհիս մերոյ, թագաւորեալ ամս քառասուն և մի:

ԿԸ

Արտաւազդայ թագաւորութիւն, և հալածել զեղորսս իւր և զբորս, և մահ հանդերձ պղարանելով:

Յետ Արտաշիսի թագաւորէ Արտաւազդ որդի նորա, և հալածէ յԱյրարատոյ զամենայն եղբարս իւր 'ի դաւառս Աղիովտայ և Աբերանոյ, զի մի բնակեցեան յԱյրարատ 'ի կալուածս արքայի. բայց միայն զՏիրան պահէ փոխանորդ իւր, զի սրդի ոչ գոյր նորա: Որ յետ սակաւ ինչ աւուրց թագաւորելոյն իւրոյ, անցեալ զկամրջաւն Արտաշատ քաղաքն՝ որաւ կինճս և իշավայրիս զակամբք Վինայ, ազմկեալ իմն 'ի ցնորից խեղաբարանաց, ընդ վար յածելով երկվարան, անկանի 'ի խոր իմն մեծ, և խորատոյլ լեալ՝ անհետի:

Օսմանէ երդիչքն Վաղթան առասպելաբանենն այսպէս. եթէ 'ի մահուանն Արտաշիսի բազում կոտորածք լինէին ըստ օրինի հեթանոսաց, դժուարի, ասեն, Արտաւազդ՝ ասելով ցհայրն. Մինչ դու գնացեր, և զերկիրս ամենայն ընդ քեզ տարար, ես աւերակացս որպէս թագաւորեմ: Վասն որոյ անիծեալ զնա Արտաշիսի՝ ասաց այսպէս. Եթէ դու յորս հեծցիս յաղատ 'ի վեր 'ի Մասիս, զքեզ կացին քաջք, տարցին յաղատ 'ի վեր 'ի Մասիս, անդ կացցես, և զոյս մի տեսցես:

Չորացիներն զմաննէ և պառաւունք, եթէ արգելեալ կայ յայրի միում՝ կապեալ երկաթի շղթայիւք. և երկու շունք հանապաղ կրծելով զշղթայսն, ջանայ ելանել և առնել վախճան աշխարհի. այլ 'ի ձայնէ կռանարկութեան դարբնաց զօրանան, ասեն, կապանքն: Ասան որոյ և առ մերով իսկ ժամանակաւ՝ բազումք 'ի դարբնաց, զհետ երթալով առասպելին, յաւուր միաշարժութեամբ երիցս կամ չորիցս բախեն դաւն, զի զօրացին, ասեն, շղթայքն Արտաւազդայ: Բայց է ճշմարտութեամբ այսպէս, որպէս ասացաքս վերադայն:

Այլ տմանք ասեն և 'ի ծնանելն դոս դիպեալ պատահարաց իմն. զոր համարեցան կախարդել զոս կանանց զարմիցն Աշխահայ. վասն որոյ զնոս բազում չարչարեաց Արտաշէս: Եւ զայս նոյն երգիչքն յառասպելին ասեն այսպէս. եթէ վիշապազունք գողցան զմանուկն Արտաւազդ, և դե փոխանակ եդին: Բայց ինձ արգարացեալ թուի լուրն այն, թէ 'ի ծնողենէն և եթ մնլութեամբ լեալ, մինչ նովիմք և վախճանեցաւ: Եւ առնու զթագաւորութիւնն Տիրան եղբայր նորին:

ԿԻ

Որ ինչ վասն Տիրանայ:

Թագաւորէ Հայոց Տիրան որդի Արտաշիսի յերրորդ ամի Պերդի առաջնոյ Պարսից արքայի: Սորա ոչ ինչ պատմին դորձք մեծամեծք, այլ միայն՝ թէ մտերմութեամբ ծառայեաց հռովմայեցոց. եկաց խաղաղութեամբ, որոց և զօրանաց պարսպեալ, որպէս ասեն: Եւ ձիոյ երկուց լեալ՝ թէթե առաւել քան զՊիգատոս երազութեամբ անբաւ. զորս ոչ երկրակոխս, այլ օդագնացս համարէին. յոր խնդրեալ հեծանել Պատաքէի ուրումն իշխանի բղնունեաց, պարծէր ընչեղազոյն գալ քան զարքայ:

Եւ եկեալ առ նա կանխադոյն իւրոյ ազգին արշակունեաց, որ էին 'ի կողմանս Հաշտենից, ասեն. Բնդարձակեա մեզ գժառանգութիւնս, զի նեղ է. քանզի բաղմացաք: Եւ նա հրամայէ տմանց 'ի նոյնսն երթալ 'ի գաւառն Աղիւտի և Աբերանոյ: Իսկ ոտց առաւել ևս բողբ կալեալ առ արքայի, թէ առաւելագոյն նեղ է մեզ, ոչ ինչ ունինդիր լինի Տիրան. այլ հաստատեալ վճիռ՝ ոչ այլ ժառանգութիւն

տալ նոցա, բայց զոր ունին հաւասար տրոհել յինքեանս: Չոր բաժանեալ ըստ մարդութիւնի, գտաւ պակաս ժառանգութիւն բնակողացն Հաշտենից. վասն որոյ բազումք 'ի նոցանէ եկեալ 'ի գաւառն Աղիւտի և Աբերանոյ:

Յաւուրս սորա ասեն լեալ զպատանի ոմն յազգէն անձաւացեաց, սեզ յամենայնի, Արախնաւու անուն կոչեցեալ. որ առնէ կին զվերջին կանանցն Արտաւազդայ, զոր 'ի Յունաց էր անեալ: Եւ քանզի զաւակ ոչ գոյր Արտաւազդայ, արքայ թողու յԱրախնաւու զամենայն տունն Արտաւազդայ: Չի ասէին զնա այր ընտիր լինել և համեստ յամենայնի, այլ և 'ի ցանկութիւն մարմնոյ իբրեւ զօրինաւոր դք: Չոր սիրեալ արքայի, տայ նմա զգահն երկրորդական, զոր ունէրն Արտաւազդ. և զհոգս արեւելեան զօրուն 'ի նա հաւատացեալ, առ նմա թողու զՎարդապետ ոմն պարսիկ զմտերիմ իւր, որ խնամացեալ էր ընդ նախարարս Ասպուրան կանի, որում տուեալ էր զաւանն Տատեօնս հանդերձ աղարարօքն, և զայդին մեծ՝ յոր մտանէր առուն՝ գետ հանեալ 'ի ծովէն Պայլատուայ: Եւ ինքն զնաց զկողմամբ Եկեղեաց, 'ի յաւանին շրջմէն հաստատելով զարքունիսն: Ի հանդարտութեան վարեաց զթագաւորութիւնն՝ ամս քսան և մի. և մեռաւ 'ի ճանապարհի, ձեան հիւսիսոյ կալեալ:

ԿՎ

Յաղագս Տրդատայ բազրատունաց և անուանց ազգի նորա առաջնոյ:

Տրդատ ոմն անուն յազգէն բազրատունեաց, որդի Սմբատուհեաց գոտեր քաջին Սմբատայ, այր սրտեայ և ուժեղ, կարճ հասակաւ և գծուծ տեւեամբ, զոր իւր փեսայացոյց արքայ Տիրան 'ի դուստր իւր յԱրախնայի: Որ ատեցեալ զայր իւր զՏրդատ, պչրանօք և պոստելեաւ կայր զօրհանապաղ, աւաղելով զինքն, իբր թէ չքնաղազել ընդ վատակերպոյ և քաջատոհմիկ ընդ վատթարազգայ բնակէ: Բնդ որ զայրացեալ Տրդատ, յաւուր միում գանէ զնա գաստկապէս. և կտրեալ զգեղձան հերոն և զվարսիցն փետտեալ զխոպոպիս, հրամայէ քարշել արտաքս և ընկենուլ 'ի սենեկէն: Եւ ինքն զնաց ասպտամբեալ 'ի կողմանս ամրութեանն Սարայ. և հասեալ 'ի Սիւնեաց աշխարհն, ժամանէ նմա համբաւ մահուանն Տիրանայ. զոր լուեալ՝ դադարէ անդ:

Եւ եղև յառաւ ամուսնաւ իւր յինքն իւր Բաղրայ նահապետին Սինեայ. և յառաւանաւն զինքն տեսեալ Տրդատայ զկին մի, զի յոյժ գեղեցիկ էր, և երգէր ձեռամբ, որում անուն էր Նազինիկ, տրփացաւ և ասէ ցԲաղրայ. Տուր ինձ զվարձակս զայս. և նա ասէ. Ոչ տամ, զի հարձ իմ է: Իսկ Տրդատայ բռնէ հարեալ 'ի կինն, յիւրն քարշեաց 'ի բազմականն. շամշերով վաւաշէր ըստ օրինակի երիտասարդի անարգել տարփաւորի: Բնդ որ խանդացեալ Բաղրայ, յարեաւ հանել զնա 'ի նմանէ: Բայց յոտն կացեալ Տրդատայ, ծաղկակալ սխտեղն իբր զինու վարեցաւ, նա և զբարձակիցսն 'ի բազմականացն 'ի բայ պուղեաց: Եւ անդ էր տեսանել նոր զոմն Ողիսես՝ զՊէնելոպայ զսեղեխն աստակելով, և կամ զՎապիթեայցն և զյուշկապարկացն կռիւս 'ի վերայ Պերիթեայ հարսանեացն: Եւ այնպէս յիւր վանսն եկեալ, իսկոյն 'ի ձի ելեալ հանդերձ հարձին 'ի Սպեր զնայ: Օայս աւելորդ եղև պատմել մեզ զնահատակութիւնն առնն ցանկասիրի:

Բայց զիտես, զի 'ի Թողուլ ազգին բազրատունեաց զօրէնս հարցն, նախ խժական ժառանգեցին յորջորջումն, Բաւրատ և Սմբատ և այլ այսպիսի կոչմունս, զրկեալ 'ի նախնական անուանցն, որպէս կոչէին յառաջ քան զուրանալն՝ Բաղադիս, Տաբիս, Սենեքիս, Եսուդ, Սափասիս, Վաղարիս, Ենանոս: Եւ ինձ Թուի, Թէ որ այժմէ կոչին բազրատունիք Բաղարատ՝ Բաղադիս է դա, և Եսուդ՝ Ենատ. դոյնպէս և Վաղարիս՝ Վարազ, որպէս Շամբատ՝ Սմբատ:

ԿԻ

Իթէ զիարդ Տեղրան վերջին, և զինչ 'ի նմանէ գործք:

Փոխանորդէ զՏիրան՝ եղբայր իւր Տեղրան վերջին, Թագաւորեալ Հայոց 'ի քսան և 'ի չորրորդի ամի Պերոզի Պարսից արքայի. և երկայնակեաց եղեալ ամս քառասուն և երկու՝ մեռանի, ոչ ինչ գործ արժանի յիշատակի ցուցեալ, այլ 'ի յաղջկանէ միջէ 'ի յունէ 'ի կալանս ըմբռնեալ, 'ի ժամանակին յորում վախճանեցան Տիտոս երկրորդ Թագաւոր հռովմայեցոյ, որ անուանեցան Ենանիս Եւգոստոս: Եւ Պերոզ արքայ Պարսից 'ի հռովմայեցոյ իշխանութիւնն արշաւեաց, ուստի և

Պերոզ անուանեցաւ, որ է յաղթող. քանզի յառաջ անուանիւր Վաղեղեսոս 'ի Յունաց լեզուն. բայց Թէ Պարսք զինչ կոչեն զնա, ոչ զիտեմ:

Արդ յասպատակելն Պերոզի ընդ Եսրիս՝ 'ի կողմանս պաղեստինացոյ, վասն նորա և հրամանաւ նորին՝ և մերն Տեղրան 'ի մէջերկրեայ. և 'ի կալանս ըմբռնեալ յաղջկանէ միջէ իշխելոյ կողմանցն այնոցիկ, մինչ դեռ Վալիանոս կեսար յԱթէնս զմեհեանն շինէր. որոյ և անցեալ զօրօք բաղմօք 'ի մէջերկրեայն յետ մեռանելոյն Պերոզի նուաճեաց զՀայոց, և արձակեաց զՏեղրան: Եւ զՈսիի զկոյս, զմերձաւոր իւր, նմա կնութեան. զոր եկեալ 'ի Հայոց 'ի բայ Թողուլ, և 'ի նմանէ լեալ պատանիս չորս՝ ազգ սերէ յանուն մօրն իւրեանց Ոսիեայ՝ ռափսեան. և զառաջին մանկանցն զլուխ նահապետ կացուցանէ, և կարգէ ընդ այլ նախարարութիւնս, զի մի անուանեցին արշակունիք:

Եւ այլ՝ որ ինչ կրտսերադոյն ազգ, եթէ աստ և եթէ զկողմամբ Կորճեից, հաստատէ այս Տեղրան. որք միանգամ անազգիք էին՝ 'ի վաշտս և անձամբ երեւելիք, և վասն նորա փրկութեան պատերազմեալ ընդ Յոյնս, որք 'ի Կորճեից և որք 'ի մերմէ կողմանէս, զյառաջադանից ասացելոյ մօտուորաց Վճենից և զարմից հայկազանց, ամանք 'ի յեկաց: Օր ոչ անուամբ պատմեցուք. է ինչ՝ որ վասն յայտնի ոչ լինելոյ մեզ, և է ինչ՝ որ վասն աշխատութեան 'ի վաստակելն խոյս տալով. երրորդ, զի և անհաստատութիւնն բաղմաց՝ կարծիս 'ի ներքս ածէ ընդ բնան անցանել: Եւ այսորիկ աղագաւ՝ ոչ ինչ վասն այնց ազգաց, որք 'ի վերջոյն Տեղրանայ կարգեցան, ճառեցուք, Թէ և բազում անգամ վասն այսր 'ի մէջ աղբսիցես. այլ միայն զորս հաւաստի զիտեմք զկնիսն: Օյ որչափ էր հնար, փախեալ յաւելորդ և 'ի պաճուճեալ բանից, և որ ինչ յանհաւաստին հայեր բանն և մտածութիւնն. միայն զհետ երթալով ըստ կարողութեան՝ որ ինչ այլուստ և կամ 'ի մէջ՝ զարդարոյն և զճմարտի: Օնոյն և աստանօր պատրաստելով, արդելում զընթացս բանից յոչ պառչաճէն և որ զանհաւաստութեանն 'ի ներքս ածել ակնարկէ կարծիս: Եւ զքեզ, որպէս բազում անգամ, և այժմ՝ աղաչեմ, մի յաւելորդան հարկաւորել զմեզ. և սակաւ և կամ յոյով բանիւք՝ զմեծ և զհաւաստի բաղանդակ աշխատութիւնս մեր՝ ընդ վայր և աւելորդ ցուցանելով գործ. զի նմանագոյնս որպէս ինձ՝ և քեզ գործէ վտանգս:

ԿԼ

Յազազս թագաւորեցին Վաղարշայ, և շինեց զաւանն Բասենոյ, և պատել պարսպաւ զՆոր քաղաք, և պատերազմ ընդ Խաղրաց և մահ նորին:

Յետ մահուանն Տիգրանայ թագաւորէ Վաղարշ որդի նորին յերեսուն և երկու ամի հոմանուանն իւրոյ Վաղարշայ Պարսից արքայի: Սա շինէ աւան մեծ զտեղի ծննդեան իւրոյ 'ի վերայ ճանապարհին. ուր 'ի գնալն մօր իւրոյ 'ի ձմերոց յԱյրարատ, յանկարծակի պատեալ երկանց 'ի գնացու՝ ծնաւ 'ի վերայ ճանապարհին, 'ի գաւառին Բասենան, 'ի տեղաջ՝ ուր խառնին Սուրբ և Երասխ. զոր շինեաց յիւր անուն, և կոչեաց Վաղարշաւան: Սա պատեաց պարսպաւ և զհզօր աւանն Վարդգէսի, որ 'ի վերայ Վասախ գետոյ. զորմէ յառապելն ասեն. Հաստուած գնացեալ Վարդգէս մանուկն 'ի Տուհայ գաւառէն, զՎասաղ գետով, և կեալ նստեալ զՇ շէշ բլրով, զԱրտիմէք քաղաքաւ, զՎասաղ գետով, կուել կոխել զդուռն Երուանդայ արքայի: Այս Երուանդ՝ առաջինն է սակաւակեացն, որ 'ի հայկազանց, զորոյ զքոյրն կին առեալ Վարդգէսի, շինեաց զաւանս զայս. յորում և Տիգրան միջին յարշաւուանց նստոյց զհասարակ առաջնոյ գերութեանն Հրէից, որ եղև քաղաքադեւ զմահաօք: Այժմ այս Վաղարշ պատեաց պարսպաւ և հզօր պատուարաւ, և անուանեաց Վաղարշապատ, որ և Նոր քաղաք:

Սա թագաւորեալ ամս քսան, մեռաւ. թէ լոկ և այլքն կեցին. բայց ասեմ զսա և յետ մահուանն կեալ, յաղաքս բարի անուանն քան զԹուրադոյնս 'ի թագաւորաց: Վասն զի 'ի սորա աւուրս միաբանեալ ամբօխութիւն 'ի հիւսիսականացն, զԽաղրաց ասեմ և զՎասաղաց, արտաքս քան զդուռն Ղորայ ելանել, առաջնորդ և թագաւոր ունելով ինքեանց զՎ նստեալ ոմն Սուրհայ. որք անցեալ վտարին այսր զՎուր գետով: Որոց պատահեալ Վաղարշ ամբօխս մեծաւ և արամբ մարտկօք՝ ցիր դիւթաւալ կացուցանել զամբօխն ընդ երեսս դաշտին, և ձիւ զհետ եղեալ՝ անցանէ ընդ կապանն Ղորայ: Ուր միւսանդամ միաբանեալ թշնամեացն, յորինեցին ճակատ. զորս թէպէտ և վանեալ քաջացն Հայոց՝ փախստականս առնէին, սակայն Վաղարշ մեռանի 'ի ձեռաց կորովեաց աղեղնաւորաց:

Եւ առնու զԹագաւորութիւնն Խոսրով որդի նորա յերրորդ ամի Արտաւանայ Պարսից արքայի: Եւ նոյն հետացն միաբանեալ զզօրս Հայոց, անցանէ ընդ լեւանն մեծ, վրէժս պահանջելով զմահուան հօրն. և վանեալ սրով և գեղարդեամբ զհզօր աղան զայնոսիկ, մի 'ի հարիւրոց յամենեցունց պիտանեացն առնու պատանդաւ. և զիւրոյ տերութեանն նշանակ՝ արձան հաստատէ հելլենացի գրով, որպէս զի յայտ լեցի ընդ հնազանդութեամբ լինել հռովմայեցաց:

ԿԶ

Եթէ ուստի զայսոսիկ պատմէ:

Օրուցէ մեզ զայս Բարդաճան, որ յԵդեսիայ. քանզի նա յաւուրս Անտոնինոսի վերջնոյ երևեցաւ պատմադրող: Որ յառաջ աշակերտեալ էր աղանդին Վաղենտինոսի, զոր յետոյ անարդեալ յանդիմանեաց. ոչ գալով 'ի ճշմարտութիւն, այլ միայն 'ի նմանէ դատուցեալ՝ այլ հերձուած յարդարեաց յինքենէ: Սակայն զպատմութիւնս ոչ ստեաց, զի էր այր կորովի բանիւք. որ և առ Անտոնինոս համարձակեցաւ գրել թուղթ, և բազում ուսացում արար ընդդէմ աղանդոյն մարկիոնացոյց և բաշխից և կոռոց պաշտաման, զոր 'ի մերում աշխարհիս:

Վասն զի եկն նա այսր, որպէս զի աշակերտել զոք կարացէ 'ի խոժ հեթանոսացս, և իրեւ ոչ ընկալեալ եղև, եմուտ նա յամուրն յԱնի, և ընթերցեալ զմեհենական պատմութիւնն, յորում և զգործս թագաւորացն, յաւելլով իւր և որ ինչ առ իւրեանն, և փոխեաց զամենայն 'ի լեզու ասորի. որ և ապա անտի յեղաւ 'ի նոյն բան: Յորում պատմէ 'ի մեհենիցն պաշտամանց, վերջին Տիգրանայ արքայի Հայոց պատուեալ զգերեզման եղբօրն իւրոյ Սաժանայ քրմապետի 'ի բաղնացն աւանի, որ 'ի Բագրեւանդ գաւառի, բազին 'ի վերայ գերեզմանին շինեալ՝ զի 'ի զոհիցն ամենայն անցաւորք վայելեցեն, և ընդունիցին հեւրք երեկոթիւք: Յորում և գկնի Վաղարշ տօն աշխարհախումբ կարգեաց իսկզբան ամի նորոյ, 'ի մուսն Նաւասարդի: Յայժմ պատմութենէ առեալ մեր երկրորդեցաք քեզ 'ի թագաւորութենէն Արտաւաղայ մինչև յարձանն Խոսրովու:

ԿԵ

Եթէ որպէս Ազաթանդեղոս պատմեաց համառօտ:

Որպէս ասացաք, 'ի Աղարշայ առնու զԹաղաւորութիւնն Խոսրով որդի նորա, հայր սրբոյ մեծին Տրդատոյ: Յաղաքս սորա և համատհմիցն կարճ 'ի կարճոյ իմն անցանելով աջող քարտուղարն Տրդատոյ Ազաթանդեղոս, փոքր 'ի շատէ պատմէ զմահն Արտաւանայ Պարսից Թաղաւորին, և զբաւնալ տէրութեանն Պարթևաց Մարտաշէ որդւոյ Սասանայ, և զնուաճել Պարսից ընդ ձեռամբ նորա, և զքննանդիր լինել Խոսրովայ հօր Տրդատոյ, և ասպատակաւ հինից աւերել զաշխարհն Պարսից և ասորեստանի: Յետ որոյ ասէ, Թէ յիշեաց Խոսրով յիւր բնիկ աշխարհն 'ի կողմանս Քուշանայ, զի իւր տոհմայինքն 'ի Թիւկունա հասցեն, և Արտաշէի ընդդէմ կացցեն: Այլ նոքա, ասէ, չլինէին ունկնդիր, զի հաւանեալք և միամտեալք էին 'ի տէրութիւնն Արտաշէի քան ընդ տէրութիւն ազգատոհմին իւրեանց և եղբայրութեանն: Եւ եթէ, Խոսրով առանց նոցա վրէժս պահանջէ. և զնովիմբ ածեալ՝ ասէ, Թէ ամա տասն ստէպ ստէպ դայս օրինակ աւար առեալ զամենայն երկիրն յապականութիւն դարձուցանէր: Եւ ասպա և զգալն Անակայ նենդութեամբ, հրապուրեալ 'ի խոտմունս Արտաշէի, որ ասաց՝ եթէ զբուն պատուական զձեր սեպհական Պահլաւն, զայն անդրէն 'ի ձեզ դարձուցից, և զքեզ Թաղաւ փառաւորեցից: Այն որոյ յանձն առեալ Անակայ, սպանանէ զԽոսրով:

Արդ Թէպէտ և Ազաթանդեղոս այսպէս համառօտ էանց ընդայս, բայց ես հաւանեալ եմ յաւէտ ձիգ և երկայն առնել զպատմութիւն ժամանակիս այսորիկ ճառելով խիղճանէն, և ճշմարիտ ասացուածովք հոծ և խիտ:

ԿԸ

ԶԹաղաւորական ազգացն, յորմէ ցեղք պարթևականք որոշեցան:

Յաղամայ քաններորդ առաջներորդ նահապետ մեզ զԱրրահամ աստուածային չլատմութիւնքն ցուցանեն. և 'ի նմանէ եղեալ ազգդ

Պարթևաց: Քանզի ասէ, յետ մեռանելոյն Սառայի՝ առեալ Արրահամու կին զՔառուրայ. յորմէ ծնան Եմբան և եղբարք նորա, զոր Արրահամ 'ի կենդանութեանն իւրում մեկնեաց յԱսահակայ, արձակելով յերկիրն արևելից: Յորոյ սերեալ ազգ Պարթևաց. և 'ի նոցանէ Արշակ քաջ, որ ասպատակեալ 'ի մակեդոնացոյ՝ Թաղաւորեաց յերկիրն Քուշանայ ամա երեսուն և մի. և յետ նորա որդի նորին Արտաշէս ամա քսան և վեց. ապա Արշակ նորին որդի, որ կոչեցան մեծ, որ զԱնտիոքան եսպան, և զԱղարշակ զեղբայր իւր Թաղաւոր կացոյց Հայոց, երկրորդ իւր առնելով: Եւ ինքն չուեալ 'ի Ռահլ, հաստատեաց զԹաղաւորութիւնն իւր ամա յիսուն և երես. վասն որոյ զարմք նորա Պահլաւք անուանեցան, որպէս և եղբօրն Աղարշակայ՝ 'ի նախնայն անուն արշակունիք: Եւ են Թաղաւորք պահլաիկք այսոքիկ: Յետ Արշակայ մեծի առնու զԹաղաւորութիւն նորա Արշական՝ յերեքասաներորդի ամի Աղարշակայ Թաղաւորին Հայոց՝ ամա երեսուն. ապա Արշական՝ ամա երեսուն և մի, յետ որոյ Արշէզ, ամա քսան, ապա Արշաիր՝ ամա քառասուն և վեց: Սորա լինին որդիք երեք և դուստր մի, որպէս յառաջագոյն ասացի. որոյ անուանքն՝ անդրանիկան Արտաշէս կոչիւր, երկրորդին՝ Վարն, երրորդին՝ Սուրէն, և դուստրն անուանեալ Սիւլմ:

Արդ յետ հօրն վախճանելոյ, կամ եղև Արտաշէսի ազգաւ 'ի վերայ եղբարցն Թաղաւորել. զոր յանձն առեալ եղբարցն, ոչ առաւել ողորական բանիք և պատրողօք, քան Թէ տատիւ նուաճեալ նորա: Եւ Արդարու պայման ուխտի և դաշինս 'ի միջի հաստատեալ, Թաղաւորել Արտաշէսի ծննդովք իւրովք: Իսկ եթէ հացին զարմք նորա, եղբարցն մատչել 'ի Թաղաւորութիւն ըստ կարդի աւագութեան: Եւ Արտաշէսի զայս 'ի նոցանէ գտեալ, գաւառս պարզեւ, ազգ զնոսս սերելով յանուն իւրաքանչիւր. և 'ի վերոյ քան զամենայն նախարարութիւնս կարգէ, զնախնականն 'ի վերայ պահելով զանուն ազգին, զի կոչեցցին այսպէս. Վարնի Պահլաւ, Սուրենի Պահլաւ, և քոյրն՝ ասպահապետի Պահլաւ. քանզի 'ի վերայ զօրաց էր այր նորա: Եւ այս կարգաւորութեամբ ձգեցան բազում ամա, մինչև վերացաւ 'ի նոցանէ տէրութիւնն:

Բայց մի՛ աստանօր բամբաստեցես զմեզ իբր զաւելագործ որ, որպէս Թէ զմի անդամ պատմեալն դարձեալ ասացաք. այլ զիտեա, զի

ախորժեւով վասն ազգականաց մերոյ Լուսաւորչին քաջաճմուտ կամեցեալ լինել ընթերցողացն, կրկնազբեցաք երկրորդեւով:

ԿԹ

Թէ զեւրդ ցեղն Արտաշիսի Պարսից արքայի մինչև ցվախճան:

Արդ անցցուք այսուհետև ընդ թիւ թագաւորաց ցեղին Արտաշիսի՝ մինչև ցրառնալ 'ի նոցանէ տերութեանն: Յետ Արշաւրի, որպէս ասացաք, թագաւորէ Արտաշէս ամս երեսուն և չորս, Պարեհ ամս երեսուն, Արշակ ամս իննետասն, Արտաշէս ամս քսան, Պերոզ ամս երեսուն և չորս, Վաղարշ ամս յիսուն, Արտաւան ամս երեսուն և մի: Օտս սպանեալ սասհրացոյն Արտաշիս, որդւոյ Սասանայ, բառնալով զթագաւորութիւնն Պարթևաց, հանելով 'ի նոցանէ զաշխարհն ժառանգութեան: Բազում են ժամանակիս այսորիկ պատմողք 'ի Պարսից և յԱսորոց, այլ և 'ի Յունաց: Քանզի յիսկզբան թագաւորութեանն Պարթևաց մինչև ցրազարումն ընդ հռովմայեցոց կալան դործ երբեմն հնազանդութեամբ և երբեմն պատերազմաւ, զոր պատմէ Պաղեփատոս և Պորփիր և Փիլէմոն, և այլք բազումք: Բայց մեք ասացուք 'ի մատենէն, զոր երբեք Խոռոհրուտ զԲարսումայի:

Հ

Եթէ զինչ առապելք պահլաւկաց:

Այս Խոռոհրուտ դպիր եղեալ Հապհոյ թագաւորին Պարսից, և անկեալ 'ի ձեռն Յունաց, յորժամ Յուլիանոս, որ և Պառաւատոսն, զօրու հանդերձ 'ի Տիղրոն չաղաւ, և 'ի մեռանէն նորա անդ, ընդ Յոբիանու 'ի Յոյն ընդ արքունական սպասաւորան եկն. և մերոյ հաւատոյս դաւանեալ, անուանեցաւ Եղիազար. և յոյն լեզու ուսեալ, պատմագրեաց զգործս Հապհոյ և Յուլիանու: Ինդ նմին թարգմանեաց և զառաջնոցն պատմութիւնս մատենան մի, որ գերեկից իւր լեալ Բարսումայի որումն անուամբ, զոր Պարսք Ուսատոսհուն կոչեն. յորմէ մեր ուսեալ, երկրորդեւք այժմ 'ի զիրս յայս, թողլով զառապելեաց նոցա

բարբառնմանս: Քանզի անտեղի է մեզ այժմ երկրորդել զառապելան յաղագս երազոյն փափաղոյ, և արտադասութեան հրոյն մանուածոյ՝ որ 'ի Սասանայ, և պատումն զհօտին, և լուսնալին, և ախտարմողացն յառաջասացումն՝ որ են քաղեացք, և որ ինչ զինի այսորիկ. և պունկահան խորհուրդն Արտաշիս հանդերձ սպանութեամբք, և անմիտ հանձարաբանութիւն մողին դատեր վասն նոխաղին, և որ ինչ այլն ամենայն: Եւ և այժին զիեցումն մանկանն ընդ հովանեաւ արծուոյն, և զուշակումն աղաւառն, և գերապանծին պահպանութիւն առիւծուն հանդերձ արբանեկութեամբ դայլուն. և միայնամարտութեանն առաքինութիւն, և որ ինչ այլաբանութեանն բերէ կարդ: Այլ մեք ասացուք միայն զստոյրն, որ ինչ ճամարտութեանն վայելէ պատմութիւն:

ՀԵ

Առաջին արշաւանք Խոսրովու յասորեստան, յորում համարէր օգնել Արաւանայ:

Քանզի յետ սպանանելոյն զԱրտաւան և թագաւորելոյն Արտաշիս՝ որդւոյ Սասանայ, երկու ցեղք Պահլաւին՝ որ ասպահապետդ և սուրենեան 'ի Պահլաւն անուանին, նախանձ պահելով ընդ թագաւորեալ ցեղին իւրեանց հարազատութեան ազգին, որ է Արտաշիսին, կամաւ յանձն առին թագաւորել Արտաշիս՝ որդւոյ Սասանայ: Այլ մտերմութիւն պահելով առ եղբայրութիւն ազգականութեանն տան Կարն Պահլաւին, ընդդիմացան պատերազմաւ Արտաշիս՝ որդւոյ Սասանայ: Բայց յառաջագոյն իբրև լուսաւ զաղմուկ շփոթին թագաւորն Հայոց Խոսրով, զիմեաց յօգնականութիւն Արտաւանայ, թէ հնար լիցի ածապարել ապրեցոյցանել միայն զԱրտաւանն. և միջամուխ եղեալ յասորեստան, լուէ զթոմ մահուանն Արտաւանայ, և զմիաբանութիւն ամենայն զօրաց Պարսից և նախարարաց, նա և զիւրոյ ազգին Պարթևաց և պահլաւկաց, բայց 'ի ցեղէն Կարնան. առ որ հրեշտակս առաքեալ, զառնայ յաշխարհս մեծաւ տրտմութեամբ և զիծանօք: Եւ նոյն հետոյն փոյթ ընդ փոյթ ազգ առնէ Փիլիպպոսի կացսեր հռովմայեցոց, օգնականութիւն 'ի նմանէ խնդրելով:

ՀԻ

Խոտորովայ օգնականութիւն գտեալ 'ի Փիլիպպոսէ, գիմէ 'ի վերայ Արտաշէր պատերազմաւ:

Աղմուկ խռովութեան լեալ 'ի թագաւորութեան Փիլիպպոսի, ոչ կարաց 'ի հռովմայեցւոյ գնդաց պարապեցուցանել՝ առ 'ի զօրավիշն լինել Խոտորովաւ: Այլ օգնէ նմա 'ի ձեռն զրոյ, հրամայելով սատարել նմա յօգնականութիւն յԱզգիպտոսէ և յանապատէ մինչև 'ի ծովեղերուն Պոնտոսի: Որոյ գտեալ զայսչափ բազմութիւնս, խաղայ 'ի վերայ Արտաշէրի. և ճակատ տուեալ՝ 'ի փախուտ դարձուցանէ, թափելով 'ի նմանէ զսարեւստան և զայլ արբայանիստ աշխարհս:

Ղարձեալ յղէ 'ի ձեռն հրեշտակաց առ իւր տոհմայինսն պարթև և պահլաւիկ ազգս, և առ ամենայն զօրս աշխարհին Վուշանայ, զի առ նա եկեալ վրէժս յԱրտաշէր պահանջեցեն, և զարժանաւորն 'ի նոցանէ թագաւորեցուցէ, զի մի տէրութիւնն հեռադի յինքեանց: Իսկ նոցա ոչ առեալ յանձն, յառաջասացեալ ցեղիցն՝ որ ասպահապետդ և Սուրէն անուանին, դառնայ Խոտորով յաշխարհս մեր. ոչ այնչափ ուրախացեալ ընդ յաղթութիւնն, որչափ ընդ վերջակայութիւն ազգականացն դժգմեալ: Յայնժամ հասանեն առ նա ամանք 'ի հրեշտակաց իւրոյ, որք 'ի պատուականազոյն ազգն երթեալ էին, 'ի խորագոյն աշխարհն, 'ի նոյն ինքն 'ի ներքս 'ի Քահլ. բերին նմա համբաւ, թէ ազգական քո Վհհաճան, հանդերձ ցեղիւն իւրով Պարնան Պահլաւին, ոչ հնազանդեաց Արտաշէրի, այլ 'ի կռիւ քո դիմեալ զայ առ քեզ:

ՀԳ

Ղարձեալ յարձակումն Խոտորովա 'ի վերայ Արտաշէրի առանց հրովմայեցւոյ օգնականութեան:

Թեպէտ և յոյժ զուարճացաւ Խոտորով ընդ լուր գալստեան ազգականացն, սակայն ոչ յամեաց ուրախութիւնն, ընդ հուպ հասանելով բօթն՝ և թէ ինքնին Արտաշէր հանդերձ միարանութեամբ զօրացն հե-

տահատ եղեալ, կոտորեաց զամենայն ցեղ Սարնան Պահլաւին. Ծնցելով զամենայն արու՝ յերիտասարդաց մինչև ցտարնդիպոս, բայց 'ի միոյ տղայոյ, զոր առեալ մտերիմ՝ տան նորա, Քաւրդ անուն, փախեաւ յաշխարհն Վուշանայ՝ հասուցանելով յազգայինս նորա. զոր բազում ջանիւ խնդրեալ Արտաշէրի զմանաւորն 'ի ձեռն առնուլ, ոչ կարաց յազգականացն կուսակցելոյ. մինչև յոչ կամաց երդնուլ՝ անկասկած լինել մանկանն. վասն որոյ բեւր առատուելս յօգեցին Պարսք զմաննէ, անբանից սպասաւորել մանկանն: Սա է Պերդաւմատն նախնի մեծի ազգին կամաւորականաց, զոր յիւրում տեղւոյն պատմեցուք:

Այլ մէք այժմ որ ինչ զկնի կոտորածի ազգին կարենան Պահլաւին, զորոյ զվրէժն ոչ թուլագոյնս ինչ խնդրեաց թագաւորն Հայոց Խոտորով: Թեպէտ վախճանեալ Փիլիպպոսի և շփոթեալ թագաւորութեանն հռովմայեցւոյ, մարդ 'ի մարդոյ առնիով զտէրութիւնն սակաւժամանակեաց՝ Վեկիտ և Վալլու և Վաղերիանոս կայսերք, ոչ օգնեցին նմա, սակայն Խոտորով զօրօք իւրովք և այլ սիրելեօք յարեցելովք յինքն և հիւսիսային ազգօք Արտաշէրի յաղթեաց, հալածական առնելով մինչև յաշխարհն հոգկաց:

ՀԴ

Յազադս գալստեան Անակայ և լինելութեան սրբոյն Գրիգորի:

Արդ փախուցեալ 'ի Խոտորովայ Արտաշէր մինչ 'ի յաշխարհն հնդկաց և նեղեալ յոյժ, բազում խոտամուտս նախարարացն առնէ, թէ որ բուժեացէ զնա յայնմանէ, թէ հնարիւք դեղոյ և թէ գաղտնի խղիղումամբ սրոյ. պէս պէս պարգևս տալ խոտանայր. Սնտաւանդ պարթևազանցդ, ասէ, դիւրահնար գողցես 'ի ձեռն կեղծաւոր սիրոյ զգաւելն: Ազգականութեան անուամբ պատրել՝ 'ի գոտս վատահանայ. խոտանայր զբուն տունն դարձուցանել 'ի նոտս, որ Պահլաւն կռէր, զարբայանիստ քաղաքն Քահլ, և զամենայն աշխարհն Վուշանայ: Եւ և թագաւորութեան ձև և շուք խոտանայր, և զհասարակ Արեաց, ընդ իւրով ձեռամբ երկրորդ իւր լինել: Յոր հրապուրեալ Անակայ, որ էր 'ի ցեղէն սուրենեան Պահլաւէ, յանձն առնու սպանանել զԽոտորով: Եւ հատուածի պատճառաւ փախստական լինի յԱրտաշէրէ. և զհետ մտանելով

զօրացն Պարսից առ պատճառէ՝ որպէս թէ փախստական վարելով զնա ընդ ասորեստան, հանեն դառեղերը սահմանացն Ատրպատականի ընդ մէջ Կորդուաց։ Օր լուեալ մեծին Խորովայ յառեացեաց դաւառին, իբր զկարենեանցն կարծեցեալ եկաւորութիւն, դունդ առաքէ յօգնականութիւն Անակայ։ Որոյ պատահեալ Անակայ, ածեն զնա հրամանաւ թաղաւորին 'ի դաւառն, որ անուանեալ կոչի Արտազ, 'ի տեղի դաշտաւայրս, ուր յայանեցան նշխարք որբոյ և մեծի Առաքելոյն թաղէի։

Եւ աստ ասեմ զորոյց զըքանչելի ծերոյն՝ որ ասէր, թէ 'ի նախնեաց աշխարհ ստիպութիւն, որդի 'ի հօրէ աշխարհ զփշառակ զըուցացս պայտցիկ, որպէս Որմնպիտորայն յաղաքս Տարօնոյ և Սիմն կոչեցեալ լեւրինն։ Արդ 'ի բնակելն Անակայ 'ի դաշտին Արտազու, պատահէ սորա տեղի օթարանին մօտ առ դիրս որբոյ Առաքելոյն, որպէս թէ 'ի ներքսադոյն սրսկապանի խորանին. և անդ ասեն զյղութիւն մօր որբոյ և մեծի Առաքելին։ Վասն որոյ և զնորին Առաքելոյ շնորհն ընկալեալ, որ առ հանգստարանաւ նորին զլինելութիւնն էառ, զնորին ելից զհօդեւոր մշակութեանն պակասութիւն։

Եւ յետ անցելոյ երկուց ամաց դալստեանն Անակայ 'ի Հայս, յերրորդումն սպանանէ զԽորով, որ թաղաւորեաց ամա քառասուն և ութ. և մեռանի ինքն և իւրքն ամենայն, պահելով խնամոյն Աստուծոյ զսա միայն, որ ակնարկութեամբն Աստուծոյ և շնորհք Առաքելոյն ստեղծանել կամ լուսաւորել ասեմք յարդանդի մօրն, զառաքելութեան իւրոյ զշնորհս 'ի ձեռն տալով նմա։ Իսկ զմնացեալս 'ի զըուցացս ուսուցանէ քեզ Ագաթանդեղոս։

ՀԵ

Յաղագս Փերմեկիանեայ եպիսկոպոսի Աեսարու կապաղովկացոց և պատմութեանց նորին։

Փերմեկիանոս եպիսկոպոս Աեսարու կապաղովկացոց էր սքանչելի յուսումնասիրութեան, որ և 'ի տղայութեան իւրում առ Որդինէս երթեալ վարժեցաւ։ Սա բազում խօսս արար, յորոյ մի է պատմութիւն հալածանաց եկեղեցւոյ, որ յառաջ յաւուր Սաքսիմիանոսի և Վահկոսի յարեաւ, և որ հուսկ յետոյ յամա Վահկեաթիանոսի, շարսյարեալ 'ի նա

և զգործս թաղաւորացն։ Յորում ասէ՝ վեշտասաներորդ եպիսկոպոս կացեալ աղեքսանդրացոց Պետրոս, վկայեալ յիններորդ ամի հալածանացն։ Չորէ բազում վկայեալս և 'ի Խորովոս 'ի մերում աշխարհիս, համայն և յետ նորա օտարք յօտարաց։ Բայց զի ոչ ճշմարտութեամբ ոճով պատմէ, և ոչ զանուանո նշանակէ կամ զտեղի կատարմանցն, ոչ ինչ կարեւորագոյն համարեցաք երկրորդել։ 'Այնպէս և որ զԱնանէ որդւոյ Սեբեայ ասէ, պատերազմեալ ընդ Վաղարշայ Պարսից արքայի 'ի Միջագետս, և մեռանել 'ի մէջ Եդեսիայ և Խառանու, և մերոյն Խորովոս ոչ յոք հակամտեալ։

Իսկ որ ինչ զինի մահուանն Խորովոս մինչև յթաղաւորութիւնն Տրդատոյ 'ի ժամանակս անիշխանութեանն պատմէ, ստորդ համարելով՝ երկրորդեմք համառօտ բանիւք։ Բայց որ ինչ և 'ի թաղաւորութեանն Տրդատոյ և յետ նորա, ոչ հեղութեամբ և անդուշաբար վիճակալ, և ոչ կամաւոր սխալանօք 'ի ամա յարմարեալ բան, այլ որ ինչ 'ի յիշատակաց զիւանադիր մասենիցն Յունաց։ Իսկ ըստ նմանեացն ապա և որ ինչ 'ի համբաւոց արանց խմատնոց և հնախօս սիրաբանից ստուգապէս տեղեկացեալ արդարաբար քեզ զըուցեցաք։

ՀԵ

Դիմումն 'ի մեզ Արտաշէի, և յաղթել կայսեր Տակիստի։

'Այն պըր ասէ, թէ յետ սուսերահարն լինելոյ Խորովոս, միաբանեալ նախարարք Հայոց՝ ածեն իւրեանց յօգնականութիւն զգօրս Յունաց, որ 'ի Փոխգիւղայ, Պարսից ընդդիմանալ, և պահել զաշխարհս։ Եւ իսկոյն աղղեցին Վաղերիանոսի կայսեր։ Բայց վասն զի դունդք անցեալ ընդ Վանուր դէտ՝ զբազում դաւառս զերի վարեցին, և զԱխիզադոյ կղզիս աւար առին, վասն որոյ ոչ ժամանէ մերոյ աշխարհիս թեւարկել Վաղերիանոս. նա և ոչ յերկարէ զկեանսն, առնելով 'ի նմանէ զթաղաւորութիւնն Կղաւդիոս, և յետ նորա Արեղիանոս հուպ ընդ հուպ փոխանորդելով զմիմեանս. այլ և ամապանօք թաղաւորեալ Ախնտոս և Տակիստոս և Փղոքիանոս եղբարք։ Վասն որոյ համարձակաբար արշաւեալ 'ի մեզ Արտաշէի, և զգօրս Յունաց փախստական արարեալ, զերելով զյոյով մասն աշխարհիս՝ յաւեր դարձուցանէ։ Յորմէ գաղ-

Թեալ նախարարքն Հայոց, հանդերձ ազգաւն արշակունեաց 'ի Յոյնս ապաւինէին. յորոց մի էր և Արտաւազդ մանդակունի, որոյ առեալ զՏրդատ որդի Խոսրովու՝ 'ի դռնն կայսեր հասուցանէ: Սկսան որոյ հարկաւորեալ Տակիտոս, ընդդէմ Արտաշէի դայ զկողմամբ Պոնտոսի, և զեղբայր իւր զՓղոսիանոս այլով գնդաւ ընդ Ալեքիկոյ արծակէ: Իսկ Արտաշէի հասեալ 'ի Տակիտոս, 'ի փախուստ դարձուցանէ, որ և սպա-
նաւ 'ի յիւրոյն 'ի Ղանիւս պնդացուց, որ են Խաղտիք. նոյնպէս և եղբայր նորա Փղոսիանոս յետ ութսուն և ութ աւուր 'ի Տարսոն:

Է

Յաղագս խաղաղութեան Պարսից և Յունաց, և շինելոյ Արտաշէի զՀայոց յամս անիշխանութեանն:

Բայց Յունաց Թողաւորեաց Պուրսոս, և խնդաղութիւն արա-
բեալ ընդ Արտաշէի բաժանէ զաշխարհս սահմանադրութեամբ փոստ դարձելով: Եւ Արտաշէի նուաճեալ զազգ նախարարացն, զգաղթեալն անդրէն դարձուցանէ, և զամբախանն 'ի վայր իջուցանէ, բայց 'ի նախա-
րարէ ումննէ՝ որոյ անուն Օտայ կոչուի, 'ի սոհմն ամատունեաց, որ փեայց էր ազգին սպիւնեաց, և անուցոյ Խոսրովիկոսոյ՝ դատեր Խոս-
րովի. որջացեալ յամուրն Անի իբր 'ի կաղաղի հանդարտութեան զօղեալ:

Իսկ Արտաշէի գեղեցկապէս յարդարեալ զաշխարհս Հայոց, 'ի կարգ առաջին հաստատէր: 'Եւ և զարշակունիսն, զմեկուսացեալն 'ի Թագէն և յԱյրարտան բնակելոյ, կարգէ 'ի նոյն տեղիս մօտւք և ռոճ-
կօք, որպէս էինն: Եւ զմեհնիցն պաշտամունսն առաւել ևս յորդորէ. այլ և զհօրն որմդգական, որ 'ի վերայ բաղնին՝ որ 'ի Բագաւան, ան-
շէջ հրամայէ լուցանել: Բայց զանդրինս զոր արար Սաղաւազի պատ-
կեր իւրոց նախնեացն հանդերձ արեգակամբ և բուսնիւ յԱրմաւիր, և փոխեցաւ 'ի Բագարան և դարձեալ յԱրտաշատ, զայնտօրի փշէր Ար-
տաշիր: Եւ զերկիրս զբով ընդ հարկաւ իւրով արկանէ, և ամենեւին զիւր անունն հաստատէ:

'Եւ և զսահմանս հաստատեալս յԱրտաշիսէ դքսբինս յերկրի կացուցանելով նորոգեաց, և յիւր անունն փոխելով՝ արտաշիրական անուանեաց: Եւ կալաւ զաշխարհս մեր որպէս զմի յաշխարհացն իւրոց,

հանդերձ պարսիկ դարձակալօք, ամս քսան և վեց. և յետ նորա որդի նորին, որ անուանեցաւ Շապուհ, որ լին 'արքայի մանուկ, յԹագաւ-
որէն Տրդատայ, ամ մի:

Ը

Կոստրումն ազգին մանդակունեաց յԱրտաշէ:

Բայց Արտաշէի լուեալ էր, թէ ամն 'ի նախարարացն Հայոց առեալ յորդուցն Խոսրովու, փախուցեալ ապրեցոյց: Եւ քննեալ, թէ ո՞վ որ նա իցէ, եղև վերահասու, թէ նա է Արտաւազդ յազգէն ման-
դակունեաց. հրամայեաց զամենայն ազգն ջնջել սատակմամբ: Վանդի 'ի գաղթէն Հայոց յԱրտաշէ՝ գաղթին և նոքա ընդ ցեղս այլոց նա-
խարարացն. և 'ի նուաճելն Արտաշէի զայլն, դառնան և նոքա, և սա-
տակին սրով ամենեքին: Բայց կոյս մի գեղեցկադիտակ 'ի քերցն Ար-
տաւազդայ դողացեալ Տաճատայ ուրումն, որ էր լեալ յազգէն աշոցան,
'ի զաւակէ Վաշաշայ հայկաղնոյ, փախուցեալ 'ի կեսարացուց քաղաքին
ապրեցուցանէր, ամուսնաւորեալ ընդ ինքեան վասն չքնաղագեղ կեր-
պարանին:

Թ

Յաղագս նահատակութեան Տրդատայ յամս անիշխանութեան Հայոց:

Պատմէ զնահատակութեանցն Տրդատայ, նախ 'ի մանկութեանն յերկար կամակար աշտանակեալ, և կորովի ձիավարեալ, և զէնս շար-
ժեալ յաջողակբարս, և այլ պատերազմականս ուսանել ասորժակս. ապա քստ պեղոպոնէսացուց մեհենական հրամանին Հիփիտեայ 'ի մի-
ցանակս ագանին առաւելեալ քան զԱլլիտոսորագոս հռոգացի, որ զվղէ
և եթ կալեալ յաղթէր. դարձեալ և քան զԱերասոս արդիացի. զի նա
զկնդակ եղին Թափեաց, իսկ սա զերկուց ցուց վայրենեաց միով ձեռամբ
կալեալ զեղջերէն, Թափեաց հանդերձ ընդվզեալ ջախջախմամբ: Եւ 'ի
ձիրնթացս մեծի կրկիւնն կառավարել կամեցեալ, 'ի հմտութենէ հակա-
ռակադրին ոստուցեալ յերկիր անկաւ, և բուռն հարեալ արգել զկառն.
ընդ որ ամենեքին զարմացան: Եւ 'ի պատերազմէն Պուրսոսայ ընդ

Պալատ, եղև սով սաստիկ. և յոչ գտեցոյ շտեմարանաց՝ յարեան զօրքն 'ի վերայ և սպանին զնա. նոյնպէս և 'ի վերայ ամենայն իշխանացն դիմեցին: Իսկ Տրդատ միայն ընդդէմ կացեալ, չեթող զոք մտանել յապարանն Լիկիանոսի, առ որում ինքն Տրդատ էր:

Բայց Պարոս հանդերձ որդւոյն Պառինեա և Նոմեոխանոսի թագաւորեաց. և զօրաժողով եղեալ, ետ ծակատ ընդդէմ Պարսից արքային, և յաղթեալ՝ դարձաւ 'ի Հռոմ: Վասն որոյ բազում ազգս 'ի սատարութիւն կալեալ Արտաշրի, թիկունս արարեալ զանապատն տաճկաստանի, դարձեալ ետ ծակատ ընդ զօրս հռովմայեցոյ կրկին՝ աստի և անտի Ափրատու, յորմէ սպանաւ Պարոս 'ի Յռինովն: Նոյնպէս և Պառինոս, որ 'ի վերայ Պոնոսիայ չողաւ յանապատ, ընդ որում և Տրդատ. և ստատկեցաւ նա և զօրն, և մնացեալքն 'ի փախուստ դարձան: Յորում և Տրդատայ վերաւորեալ երկմարն, ոչ աճապարեաց ընդ փախաւեայն, այլ առեալ զզէնն իւր և զկազմած ձիոյն, 'ի լուղ ընդ լայնատարած խորայատակն անցանէր ընդ Ափրատ 'ի բուն զօրն իւրեանց, ուր Լիկիանոսն էր: Ընդ նոյն աւուրս լինի սպանեալ և Նոմեոխանոս 'ի Թարսիէ, և փոխանորդեալ զթագաւորութիւնն Պիտիղետիանոս: Իսկ որ ինչ 'ի նորա ժամանակն դորձք, յայտնէ քեզ Ագաթանգեղոս:

2

Յայտարարութիւն սակաւօք անդեան և վարուց Պրիգորի և որդւոցն, 'ի Թղթոյն Արտիթեայ եպիսկոպոսի, որ վասն հարցմանն Մարկոսի միայնաւորի 'ի Յազուոճանի:

Այր ամն 'ի Պարսից ոչ 'ի փոքունց և յաննշանից, որում անուն էր Բուրդար, գնացեալ անտի և եկեալ 'ի կողմանս Պամրաց, պանդխտեցաւ 'ի Սեսարիայ: Առ առեալ կին 'ի հաւատացելոց, որում անուն Սոփի կոչուր, քոյր ուրում մեծատան, որ Աթաղեոս յորջորջէր, դարձաւ անդրէն գնալ յերկիրն Պարսից հանդերձ կնաւ իւրով. զորոյ զհետ հասեալ աներոյ նորա Աթաղեայ, համոզեալ արգելոյր: Որոյ հանդիպեալ ծննդեանն մերոյ Առաւուրջին, ըստ պատահման մտանէ ստընտու մանկանն. և 'ի հասանել աղետին՝ առեալ Աթաղեայ զքոյր իւր և զայնն նորա հանդերձ մանկամբն 'ի կապաղովկացոյ աշխարհն դառնայր:

Այլ զայս ամենայն դործէ յառաջատեսութիւնն Աստուծոյ, որպէս կամք են իմոյս ասել բանի, յաղազս՝ որ 'ի մեզ փրկութեան ճանապարհ: Ապա թէ ոչ, որում յուսոյ ակն ունելոյ զմանուկ պահլաւիկ 'ի հռովմայեցոյ իշխանութեանն սնուցանէին, և Վրիտտոս ընծայէին հաւատով:

Բայց յարբուն հասակի հասեալ մանկանն, փեսայացուցանէ հաւատացեալ ամն այր, որում անուն էր Պաւելթ, 'ի դուստր իւր Սաբիամ. որ յետ երկց ամաց երկուց որդւոց լինելոյ, 'ի կամաց երկոցունց մեկնեալ 'ի միմեանց զատչին: Սաբիամ հանդերձ մանկամբն կրտսերաւ 'ի վասն կանանց անկեալ կրծաւորիւր. որոյ յարբուն հասեալ մանկանն, զհետ ընթանայ միայնաւորի մի, որում անուն էր Նիկոմաքոս, և նա առաքէ յանապատ: Իսկ անդրանիկն առ դպեկաց մնացեալ, որ ապա աշխարհափարեալ ամուսնացաւ: Բայց հայրն նոյն Պրիգոր անցեալ գնաց առ Տրդատ՝ զհայրենեայն հատուցանել պարտիս, կամ որպէս պարտ է ասել ճշմարտութեամբ՝ զառաքելութեան վեճակ մերոյ աշխարհիս և զքահանայութեանն հանդերձ մարտիրոսութեամբ վարժելով:

Բայց արդարեւ հօր սքանչելոյ որդիք զարմանալիք առաւել քան զառաւել. զի ոչ նա խնդրեաց զորդիմն՝ յորժամ դարձաւ ընդ Տրդատայ, և ոչ նոքա չողան առ նա. և այն գրեթէ վասն երկիւղի հալածանացն. բայց և ոչ 'ի քահանայանալն և 'ի փառաւորել հօրն երեւեալ պերճացան նոքա: Վասն որոյ և ոչ նա յամաց 'ի Սեսարիայ, այլ փութապէս դարձեալ՝ 'ի սերտոտացոյ քաղաքին անապր հաւաքել զնիւթ վարդապետութեանն: Այլ թէ և բազում աւուրս արարեալ 'ի Սեսարիայ, ոչ ինչ՝ զորոց զմտաւն ածէր՝ առնելոց էին, անպառին և անանցականին միայն սկելով. որք ոչ զպատին յինքեանս ձգէին, այլ պատին զհետ նոցա ընթացաւ, որպէս ուսուցանէ քեզ Ագաթանգեղոս:

2Ե

Եթէ ուստի և զիարդ ազգ մամիկոնէից:

Վախճանեալ Արտաշրի որդւոյ Սասանայ, թողու զթագաւորութիւնն Պարսից որդւոյ իւրում Շապհոյ: Ի սորա աւուրս եկեալ 'ի Հայս նախնի ազգին մամիկոնէից յարեւելից հիւսիսականն, 'ի քաջա-

տոհմիկ և 'ի գլխավոր աշխարհէ և ամենայն հիւսիսականաց ազգաց առաջին, ասեմ իսկ զՂենոյցն՝ որ ունին զոյց այսպիսի:

Յամս կատարման կենացն Արտաշէի, Արբի ամն Ղենրակուր, որպէս ասի 'ի նոցա լեզուն պատիւ թագաւորութեան. սորա երկու գայեկորդէք Բղդոսի և Մամգուն անուն կոչեցեալ, մեծ նախարարք: Եւ չարախօսեալ Բղդոսայն զՄամգունայն, հրամայեաց թագաւորն Ղենաց Արբի սպանանել զՄամգունն: Քոր իմացեալ Մամգունայն, ոչ դայ 'ի կոչն արքայի. այլ փախուցեալ աղխիւ իւրով անկանի առ Արտաշէր թագաւորն Պարսից: Եւ Արբի հռեշտակա առաքէ խնդրել զնա. և 'ի չաւելն Արտաշէի, պատերազմ 'ի վերայ նորա յօրինէ թագաւորն Ղենաց: Եւ իսկոյն մեռեալ Արտաշէի, թագաւորէ Շապուհ:

Արդ թէպէտ և ոչ տայ Շապուհ զՄամգուն 'ի ձեռն տեսուն իւրոյ, այլ և ոչ յԱրեաց երկիրն թողու. բայց ամենայն աղխին իւրով առաքէ զնա, իբրեւ վտարանդի, առ գործակալ իւր որ 'ի Հայս: Եւ յղէ առ թագաւորն Ղենաց՝ ասելով, թէ Մի թուեսցի քեզ դժուար, զի 'ի ձեռս քո ոչ կարացի տալ զՄամգուն. վասն զի երդուեալ էր նմա հօրն իմոյ 'ի լոյս արեգական. այլ վասն անխռով զքեզ առնելոյ՝ հալածեցի զնա յաշխարհէս իմմէ յեղը երկրի և 'ի մուտս արևու, որ հաւասար է նմա մահու. և արդ մի լիցի պատերազմ ընդ իս և ընդ քեզ: Եւ զի քան զամենայն բնակեալս 'ի վերայ երեսոց երկրի խաղաղասէր ասեն դու զազգն Ղենաց, յանձն առնու առնել զհաշտութիւն. ուստի յայտ իսկ է, թէ ես արգարեւ խաղաղասէր և կենտասէր ազգ Ղենաց:

Աքանդելի է և աշխարհն առատութեամբ ամենայն պտղոյ, և գեղեցիկ բուսովք զարդարեալ, քրքմաւետ և սիրամարգաշատ և բազմամետաքս, անբաւութիւն յամուրաց և հրէշից, և որ եշացձեմունդ անուանեն. ուր հասարակաց կերակուր ասեն զառ մեզ պատուական և սակաւուց ճաշակելիս, զփառան և զպոր, և այլ այսպիսիք: Եւ զականց և զմարգարտաց ոչ ասեն զիտել զհամար մեծամեծացն. իսկ պատուականքս առ մեզ զգեստուց և սակաւուց ազանելիք, հասարակաց նոցա է զգեստ: Եւ այս յաղագս աշխարհին Ղենաց:

Իսկ Մամգունայ յոչ կամաց եկեալ յաշխարհս մեր, հանդիպեցաւ գալստեանն Տրդատայ. և ոչ դարձաւ ընդ զօրս Պարսից, այլ ամենայն աղխին իւրով ընդ առաջ գնաց նմա մեծաւ պատարագաւ. և Տրդատ

ընկալաւ զնա, բայց զկնի իւր 'ի պատերազմ ոչ էառ յերկիրն Պարսից. այլ ետ տեղի աղխին նորա և ոռծիկ 'ի կերակուր, փոփոխելով տեղ 'ի տեղւոջէ յբովանդակ ամս:

ԶԻ

Նահատակութիւնք Տրդատայ 'ի թագաւորութեանն յառաջ քան զհաւատաւն:

Վանդի ոչ է պատմութիւնն ճշմարիտ առանց ժամանակագրութեան, վասն որոյ մանրախուզիւ քննեալ, գտաք զթագաւորեն Տրդատայ յերրորդ ամի Վիտիլեափանտի, և գալ այսր հանդերձ մեծաւ զօրու: Որոյ հասեալ 'ի Կեսարիայ յովմբ 'ի նախարարացն ընդ առաջ լինէին: Եւ ելեալ յաշխարհս, գտանէ զ(Օ)տայ անուցեալ զքոյր իւր Խոտրովիդուխտ, և պահեալ զգանձան ամրոցաւն հանդերձ յոյժ երկայնմտութեամբ. քանզի էր արդար և համբեր, ժուժկալ և առաւել իմաստուն. զի թէպէտ և ոչ ծանեաւ զճշմարտութիւն յաղագս Աստուծոյ, սակայն զստութիւն կռոյն գիտաց: Նոյնպէս էր և սան նորա Խոտրովիդուխտ, կուսան համեստ որպէս զօրինաւոր ոք, և ոչ ամենեւին ունել անդուռն բերան նման այլ կանանց:

Իսկ Տրդատ 'ի հազարապետութիւն Հայոց զՕտայն կացուցանէ, շնորհակալութեամբ պատուէ զնա: Եւ առաւել ևս զիւր դայեկորդին, զմանդակունի Արտաւազդ, վասն լինելոյ նորա նմա պատճառ փրկութեան և հայրենականացն հասելոց փառաց. յաղագս որոյ 'ի ձեռն նորա տայ զսպարապետութիւն զօրացն Հայոց: Նորին աղագաւ և զՏաճատ քեռայր նորին իշխան 'ի վերայ գաւառին Աշոցայ կարգէ: Սա էր որ յապայան զգացոյց աներոյն իւրոյ Արտաւազդայ, և նա արքայի, նախ զՎրիգոր Անակայ լինել որդի, և ապա զկնի վասն որդւոցն Վրիգորի, որպէս հմուտ եղեալ 'ի կեսարացոց քաղաքին բնակելով:

Իսկ քաջին Տրդատայ երագապէս և բազում ճակատս տուեալ, նախ 'ի Հայս և ապա 'ի Պարսս, իւրով անձամբ առնէր զյաղթութիւնն: Որ 'ի միում նուագի առաւել քան զԱղխանանն զայն 'ի հնումն, կանգնեաց զնիզակն յօղնական համաթիւ վիրաւորաց: Վարձեալ յերկրորդումն՝ կորովեացն Պարսից զփորձ առեալ զսաստկութեան սկային և կուռ վառուածոցն, բազում վերօք պատեալ զձին՝ սատակեցին նետաձ-

դաժեամբք. որոյ զարկուցեալ յերկիր ընկենայր զարքայն: Իսկ նորա յարուցեալ և 'ի հետի յարձակեալ, փոխանակ իւր զբազումն ընկենայր 'ի թշնամեացն, և զմիոյ ուրումն զձի կալեալ, արիաբար աշտանակեալ. դարձեալ յերկրորդին միւսանդամ կամաւոր լեալ հետի, սուսերաւ զեւրամակս փղացն պուղէր: Եւ այսպիսի նահատակութեամբք յամեալ 'ի Պարսս և յասորեստան, անդր ևս քան զՏիգրոն յարձակի:

29.

Յաղագս առնելոյ կեն Տրդատայ զԱշխեն, և Կոստանդին զՄաքսիմիանայ, և թէ որպէս հանդիպեցաւ հաւատոյ:

Եկեալ Տրդատայ յաշխարհս, առաքէ զԱմբատ տապետ, զհայր Բագարատայ, ածել զկոյան Աշխեն՝ դուստր Աշխադարայ՝ իւր 'ի կնուծիւն. որ ոչ ինչ նուազ էր կոյան արքային հասակի: Եւ հրամայէ զրեւ զնա արշակունի, և զգեցուցանել ծիրանիս և թագ կապել, զի հարունացի արքայի: Յորմէ եղև որդի Խոսրով, ոչ համեմատ հասակի ծնուլաց իւրոյ:

Ընդ նոյն աւուրս լինին հարսանիք և Մաքսիմիանայ դստերն Վիտիզեստիսի 'ի Միկովիայ, փեսայանալով նմա Կոստանդիանոսի կեսարի, որդւոյ Կոստայ թագաւորին Հռոմայ, որ ոչ էր 'ի դստերէն Մաքսիմիանոսի, այլ Հելենայ պուռնիէ ծնեալ: Այս Կոստանդիանոս բարեկամացեալ 'ի հարսանիսն ընդ Տրդատայ մեր թագաւորի: Եւ յետ ոչ բազում ամաց մեռեալ Կոստանդ, փոխանորդ նմա առաքէ Վիտիզեստիանոս զնորին որդի և զիւր որդիացեալն Կոստանդիանոս:

Սա յառաջ քան զթագաւորելն, մինչ դեռ կեսար էր, պարտեալ 'ի մարտն, և տրտմութեամբ մեծաւ ննջեալ, երևութացաւ նմա 'ի քուն խաչ աստեղեայ յերկնից, պարունակեալ գրով, ասէ. Այսու յաղթեա. զոր արարեալ սիւսնոյն և յառաջաբերեալ, յաղթեաց պատերազմացն: Բայց յետոյ հրապուրեալ 'ի կնոջէն իւրմէ Մաքսիմիանայ 'ի դստերէն Վիտիզեստիանոսի, յարցոյց հալածանս եկեղեցւոյ. և զբազումն վկայեալ, ինքն եղեփանդական բորոտութեամբ ըստ բոլոր ընկալեալ մարմնոյն ապականեցաւ վասն յանդգնութեանն: Օ, որ ոչ կարացին բուժել արիսուական կախարդքն և մարիսկեան բժիշկքն. յաղագս որոյ յղեաց առ

Տրդատ՝ առաքել նմա դիւթս 'ի Պարսից և 'ի հնդկաց, ասկայն և այնք ոչ հասն նմա յօգուտ: Օ, որ և քուրմք ոմանք 'ի դիւաց խրատուէ հրամայեցին բազմութիւն տղայոց զենուլ յաւազանս և ջերմ արեամբ լուանալ և ողջանալ. որոյ լուեալ զալիւն մանկանցն հանդերձ մարցն կախանմամբք, զթացեալ մարդասիրեաց, զնոցայն լաւ վարկուցեալ քան զիւրն փրկութիւն: Յաղագս որոյ զփոխարէնն Մատուծոյ ընդունի, յանըջական տեսութիւն Առաքելոյն առեալ հրամանս սրբիլ լուացմամբ կենսատու աւազանին 'ի ձեռն Սեղեստրոսի եպիսկոպոսի Հռոմայ, որ 'ի նմանէ հալածանացն թագուցեալ էր 'ի Սորակաիոն լեառնն. յորմէ և աշակերտեալ հաւատաց, զրանաւորսն ամենայն բառնալով Ատուծոյ յերեսաց նորա, որպէս համառօտ ուսուցանէ քեզ Ադաթանդեղոս:

29.

Սատակումն սլիւնեաց 'ի ձենազնոյն Մամզունայ:

Ընդ հանգչելն Շապհոյ արքայի Պարսից 'ի պատերազմացն, և 'ի գնալն Տրդատայ 'ի Հռոմ առ սուրբն Կոստանդիանոս, պարապ առեալ խորհրդոց Շապհոյ, նիւթէ չարիս 'ի վերայ մերոյ աշխարհիս. թովեալ զհիսիսայինսն ամենայն՝ ելանել 'ի Հայս, ժամ գնէ և իւր գալ Արեօք 'ի մեռ կողմանէն: Ի սորին բանս հրապուրեալ Սղոկ նահապետ ազգին սլիւնեաց, զինքեանն սպանանէ զփեայ՝ զծերացեալն Օտայ, որ էր 'ի տոհմէն ամատունեաց, և անուցող Խոսրովիդիստայ քեռ թագաւորին: Եւ այն ինչ ընդ հուպ եկեալ մեծին Տրդատայ յարեմոսից, և լուեալ զայս ամենայն, և զխոսացեալ՝ թէ ոչ 'ի ժամադրութիւն եկն Շապուհ, խաղայ 'ի վերայ հիւսիսականացն: Իսկ նահապետ ազգին սլիւնեաց ամրանայր յամրոցին, որ անուանեալ կոչէ Ողական, ապաւէն առնելով իւրեանց զբնակիչս Միմն կոչեցելոյ լերին. և ընդդիմացեալ թագաւորին, աղմկէր զերկիրն. և մերձ առ լեւամբն ոչ թողացուցանէր այլում՝ պարապել գործոյ: Եւ մեռնայն նախարարութեանց տանս Հայոց արքայ. Որ դք ածէ առ իս գնահապետն սլիւնեաց, տաց նմա յախտեական իշխանութեամբ զգեօղս և զդաստակերտոս, և զամենայն իշխանութիւն ազգին սլիւնեաց: Օ, որ յանձն առնայր ձենազնեայն Մամզուն:

Եւ 'ի խաղալ թագաւորին զկողմամբ Եղուանից 'ի վերայ հիւսիսականացն, զնայ Սամգուն ամենայն աղելին իւրով զկողմամբ Տարօնայ, որպէս թէ ապստամբեալ 'ի թագաւորէն. և 'ի չու անկեալ, առաքէ զաղտագնաց հետեակս, զգացուցանելով նահապետի ազգին պիւռնեաց զգնալն թագաւորին զկողմամբ Եղուանից. Վտանդ մեծ է, ասէ, թագաւորին Տրդատայ, վասն որոյ զնայ զկողմամբ Եղուանից պատերազմել ընդ ամենայն լեռնատնեայն. վասն որոյ մեր է ժամանակ 'ի ճահ խորհել և գործել որ ինչ կամք են. զի խորհեալ եմ զաշնաւոր լինել ընդ քեզ՝ վասն արհամարհանաց իմոց որ 'ի թագաւորէն: Բնդ որ ուրախացեալ նահապետ ազգին պիւռնեաց, ընդունի զնա երգմամբ ուստից. բայց յամուրն ոչ թողու, մինչև տեսանել՝ թէ որպէս պահիցէ զմտերմութիւնն երգմանց և զաշնաւորութեանցն: Իսկ ասացեալն Սամգուն ամենեւին ջանացեալ զմտերմութիւն ցուցանել առ ապստամբին, հաւատարմացաւ նմա որպէս արդարեւ միամիտ գործակից. մինչև հրամայեաց նմա համարձակ մտանել յամուրն և ելանել:

Եւ յետ բազում վատահոլութեանն, 'ի միւսմ աւուրց հաւանեցուցանէ զնահապետ ազգին պիւռնեաց ելանել արտաքս յամրոցէն և որսալ երէս. և 'ի միջամուկ լինել որսոցն՝ դիպեցուցանէ աղեղամբն ընդ մեջ թիկանցն, և կործան յերկիր զարկուցանէ զապստամբն: Եւ ընթացեալ իւրով արամբքն 'ի գուն ամրոցին, ունի զբերդն, կապելով զամենայն արսն որ ներքս: Եւ և զազգն պիւռնեաց խորհեցաւ բառնալ, և կոտորեաց զամենեւեան. երկուք տմանք փախտական անկան յաշխարհն Նափաց: Իսկ Սամգուն վաղվաղակի զգացուցանէ թագաւորին. ընդ որ ուրախացեալ Տրդատայ, զրէ հրովարտակ իշխել նմա ամենայնի. և կարգէ զնա նախարար 'ի տեղի ապստամբին, անուանելով յանուն իւր մամգունեան: Բայց մնացելոցն պիւռնեաց հրամայէ չլնասել:

26.

Նահատակութիւնք Տրդատայ 'ի պատերազմին յԱղուանս, յորում միջակտուր արար զթագաւորն Բաւլաց:

Իսկ թագաւորն Տրդատ ամենայն հայրատանօք իջեալ 'ի գաշտն գարգարացոյ, պատահէ հիւսիսականացն ճակատու պատերազմի. և 'ի

խառնել երկրորդն կողմանցն՝ յերկու ճեղքէ զամբխ թշնամեացն, սկայաբար շահատակելով: Ոչ կարեմ ասել զերազութիւն ձեռինն, որպէս անբաւք 'ի նմանէ յերկիր անկեալ թաւաղալոր խաղային. օրինակ իմն 'ի գեղեցիկ ցանցորդէ լի ձկամբք յերկիր թափեալ ցանցոյն, կայտուէին յերեսս երկրին: Օտր տեսեալ թագաւորին Բաւլաց, մօտ հասնէ յարքոյն. և հանեալ յատարաղինէն զներդեայ քեխտապատ պարանն, և կորովութեամբ ձգեալ յետուստ կողմանէ, ճարպ դիպեցուցանէ յուս ձախակողմանն և յանութ աջակողմանն. զի էր վերացուցեալ զձեռն ածել ումբք սուտերաւ. և ինքն վառեալ վերստ պահպանակօք, ուր ոչ գծէին նետք: Եւ քանզի ոչ կարաց շարժել ձեռամբ զհսկայն, զանջիւք առ երկվարին. և ոչ այնչափ ինչ շութափեաց մարակել զերկվարն, քան թէ ահեակ ձեռամբն 'ի ներդեայն տապալարեալ սկային, և սաստկութեամբ ուժոյն զիւրեաւ ցանցեալ, 'ի ճահ դիպեցուցանէր զերկայրին, և ընդ մեջ կորէր զայրն և ընդ զոյդ պարանոցին զգլխի երկվարին:

Իսկ զօրացն ամենայնի տեսեալ զթագաւորն իւրեանց և զզօրաւորն միջակտուր յայնպիսի ահաւոր բաղկէ լեալ, 'ի փախուստ դառնային. զորոց զհետ մտեալ Տրդատ, վարէ մինչև յաշխարհն Հոնաց: Եւ թէպէտ ոչ փոքր հարուածս իւրոց զօրացն եհաս, և բազմայ անկումն մեծաւմեծաց, յորում մեռաւ և սպարապետն ամենայն Հայոց Արտաւազդ մանդակունի, սակայն Տրդատ անտի ըստ հայրութեան օրինաց պատանդս առեալ, դառնայ: Որով պատճառաւ միաբանեալ զամենայն հիւսիսի, հանեալ զօր բազում, գումարտակ արարեալ, խաղայ յաշխարհն Պարսից, դիմեալ 'ի վերայ Շապհոյ՝ որդւոյ Արտաշէի, չորս յիւրոցն առնելով զօրավարս, զՄիհրան տառջնորդ Վրաց, վատահացեալ վասն 'ի Քրիստոս հաւատոյն, և զԲաղարատ տապետ և զՄանածիհր նահապետ ազգին ռքշտունեաց և զՎահան նահապետ ամատունեաց: Բայց յաղապս հաւատոց Միհրանայ և աշխարհին Վրաց ասել կայ մեզ առաջի:

29.

Յաղապս Նունէի երանելոյ, եթէ որպէս եղև պատճառք փրկութեան Վրաց:

Իին մին, անուն՝ Նունէ, յընկերաց սրբոց հախիսիմեանցն 'ի ցրուելոցն, փախտեամբ հասեալ յաշխարհն Վրաց 'ի Սժիսիթայ, 'ի նոցա

քաղաքն նախագահ, յոյժ ձգնութեամբ ստացեալ շնորհս բժշկութեան, որով և դըպրում անտաժետս բժշկեալ, և գլխովին զկին Միհրանայ առաջնորդին Վրաց: Վանն որոյ հարցեալ զնա Միհրանայ, եթէ որով զօրութեամբ առնես դայս սքանչելիս, ուսաւ զքարոզութիւն աւետարանին Քրիստոսի. և անորժելով լուեալ, պատմեաց իւրոց նախարարացն հանդերձ գովեստիւ: Եւ իսկոյն եհաս 'ի նա լուր սքանչելեացն, որ եղեն 'ի Հայո 'ի Թագաւորն և 'ի նախարարն, և զնկերացն երանելոյն՝ Նուսեայ. ընդ որ հիացեալ, զրուցեաց երանելոյն՝ Նուսեայ, որով և ստուգադոյն ևս տեղեկացաւ զամենայն ոճով:

Եւ եղև ընդ աւուրն ընդ այնոսիկ ելանել Միհրանայ յորսս մուրեցաւ 'ի դժուարս լերանց խաւարեալ օդով, այլ ոչ տեսնելեօք, ըստ այնմ՝ Թէ կոչէ զմեզ բարբառով, և դարձեալ Թէ գտիւ 'ի գիշեր մթացոյցանէ: Եւ յայկսի խաւարաւ ըմբռնեալ Միհրան, որ եղև նմա առիթ մշտնջենաւոր լուսոյն. քանզի զարհուրեալ, յիշեաց զոր լուա վասն Տրդատայ, եթէ կամեցաւ ճանապարհորդել յորս, հասին նմա հարուածք 'ի Տեառնէ. զոր համարեցաւ Թէ և նմա այնպիսի ինչ դիպելոց է: Եւ երկիւղիւ մեծաւ պաշարեալ, խնդրեաց աղօթիւք լուսաւորիլ օդոյն և դառնալ խաղաղութեամբ, պաշտել զԱստուածն՝ Նուսեի խոտանայր. որում հանդիպեալ, կատարեաց զասացեալն:

Իսկ երանելոյն Նուսեի խնդրեալ արս հաւատարիմս, յլեաց առ սուրբն Պրիգոր, եթէ զինչ հրամայեսցէ նմա գործել այնուհետև. քանզի յօժարութեամբ ընկալան Վրք զքարոզութիւն աւետարանին: Եւ հրաման ընդունի՝ կործանել զկուռն, որպէս ինքն արար, և կանգնել զպատուական նշան խաչին մինչև ցօր տալոյ Տեառն հովիւ յառաջնորդութիւն նոցա: Եւ իսկոյն կործանեաց դամբրոպային պատկերն Արամազդայ. որ կայր մեկուսի 'ի քաղաքէն՝ դետոյն հզօրի ընդ մեջ անցանելով. զոր սովոր էին երկրպագել այդան այդուն 'ի տանեաց իւրաքանչիւր, զի հանդէպ նոցա երևէր. իսկ եթէ ոք զոհէ կամէր, անցեալ ընդ դետն առաջի մեհենիցն զոհէր:

Բայց 'ի վերայ նոցա յարեան նախարարք քաղաքին, եթէ զով արդեւք փոխանակ կուոյն երկրպագէմք. ուսան՝ եթէ նշանի խաչին Քրիստոսի. զոր արարեալ կանգնեցին 'ի վերայ վայելուչ բլրոյն յարևելից կողմանէ քաղաքին, մեկուսի բաժանեալ և նա փոքրադոյն դետով:

Եւ երկրպագեցին ամենայն բազմութիւնն ընդ առաւօտն նոյնպէս 'ի տանեաց իւրաքանչիւր: Բայց յորժամ ելեալ 'ի բլուրն տեսին փայտ կոխեալ՝ ոչ ճարտարաց ինչ գործ, յալովք քան զսակաւս արհամարհեցին, իբր Թէ այնպիսեալ լի իցէ ամենայն անտառն նոցա. և Թողեալ 'ի բաց դնացին: Իսկ բարեբարին Աստուծոյ նայեցեալ 'ի դայթաղութիւն նոցա, առաքեաց յերկնից սիւն ամպոյ, և լցաւ լեռունն բուրմամբ անուշահոտութեամբ. և ձայն բազմութեան սաղմոսերգուաց լսելի եղև. քաղցր յոյժ և ծագեաց լոյս տալաւորութեամբ խաչի ըստ ձեռն և չափոյ փայտեղինին, և կալով 'ի վերայ նորա հանդերձ երկոտասան աստեղօք. յոր ամենեցուն հաւատացեալ, երկրպագեցին նմա: Եւ յայնմ հետէ զօրութիւնք բժշկութեան կատարէին 'ի նմանէ:

Իսկ երանելին Նուսե ել զնոց աշակերտել զայլ ևս գաւառան Վրաց յանապակ լեզուէն, շրջելով անպաճառճարար և առանց աւելորդաց, օտարացեալ յաշխարհէ և որ 'ի ամա. կամ Թէ ճշմարտագոյն ասել՝ 'ի խաչ ելեալ, 'ի կրթութիւն մահաւ զկեանսն առնելով, բանիւ վկայ բանին Աստուծոյ, և յօժարութեամբն իւրով՝ որպէս արեամբ պատկեալ: Զոր համարձակիմք ասել, Առաքելուհի եղեալ, քարոզեաց 'ի Աղարջաց սկսեալ առ դրամբք Արանայ և Ասորից մինչև 'ի սահմանս Սաղթաց, որպէս ուսուցանէ քեզ Ագաթանդեղոս: Բայց մեք դարձցուք անդրէն 'ի պատմութիւն Տրդատայ յարձակմանն 'ի Պարսս:

21.

Պարտուին Հապհոյ և ակամայ հնազանդութիւն ընդ ձեռամբ մեծին Արտանդիանոսի. և Տրդատայ ունել զԼեւրատան, և գալ աղգականացն. և Թէ յայնժամ եղև դիւտ փրկական փայտին:

Բայց Տրդատայ Թեպէտ և զյաղթութիւն ստացեալ էր, այլ 'ի հարկանելոյ զօրուն և 'ի բազում անկելոց նախարարացն, զանդիտեաց ինքեամբ յատուկ մարտնչել ընդ Հապհոյ, մինչև եհաս բազմութիւն զօրուն հռոմայեցոյ, որք ընդ ասորեստան յարձակեցան. և 'ի փախուստ Հապհոյ՝ դարձան և յաւարի առին զամենայն երկիրն: Քանզի և Տրդատ միահամուռ իւրովքն, և որք ընդ իւրովքն էին զօրքն, ընդ հիւսիսային կողմանս իշխանութեանն Պարսից զիմեաց տարեկան չուսաւորութեամբ:

Յայնժամ զայ առ նա աղգականն իւր և հարադատ Կամար, առաջին որդի Պերոդամատայ: Այս Պերոդամատ է այն տղայն, որ 'ի կոտորելն Արտաշրի զցեղն Կարնան Պահլաւին, փախուցեալ Քաւրդայ ապրեցողսնէր: Որոյ հասեալ յերիտասարդութիւն, 'ի պատիւ հօրն և 'ի վերայ զօրուն կարգի յԱրտաշրէ, առ 'ի պատերազմել ընդ խուժադուժ աղգան ընդ այնոսիկ, նենդութեամբ խորհել արկանել զնա 'ի ձեռս բարբարոսայ: Որոյ եղեալ այր քաջ, որանշէրապէս մղեաց զպատերազմունն. և 'ի պարտել զՎ զբրին որ անուանել խաբան, նուաճեալ՝ տայ զգուտոր իւր նմա կնութեան. նա և այլ կանայս առեալ զմերձաւորս Արտաշրի, և բազում որդիք եղեալ, զօրացեալ բռնութեամբ ունի զկողմանն զայնոսիկ. թէպէտ և էր 'ի համար Արտաշրի, այլ ոչ տեսնէ զնա: Եւ 'ի մեռանելն Արտաշրի՝ ոչ հնազանդի որդւոյ նորա Շապուհ. 'ի մարտնչելն 'ի բազում պատերազմունս յաղթէ, և 'ի մտերմայն Շապուհ զեղակուր եղեալ մեռանի:

Առ նովիմբ ժամանակաւ այլ ոմն կեցեալ Վ զբրի խաբան, որ թշնամութեամբ ընդ Կամարայ որդւոյ նորա վարէր: Իսկ Կամարայ դժուարին վարկուցեալ 'ի մեջ երկուց հօր թագաւորաց բնակել թշնամութեամբ, մանաւանդ զի և եղբարքն ոչ միաբանեցան ընդ նմա, խաղացեալ ամենայն բնդանեօք իւրովք և աղխիւ դայ առ Տրդատ մեր թագաւոր, եղբարց նորա առ Շապուհ երթալով: Այս Կամար ահագին քաջութեամբ նահատակեալ առ հարբն 'ի պատերազմունս, 'ի շահատակելն իւրում հարկանի յառնմնէ սակերք զգլուխն. և վերացուցեալ մասն ինչ յսակերէ սկաւառակին, բժշկեալ 'ի դեղոց, պակաս գոյով բուրութիւն դադաթանն, անուանեցաւ Կամար այնր աղաղաւ:

Բայց Տրդատայ հաստատեալ իւր զեւթնադարսպեանն Եկրատան երկրորդ, և վերակացուս յինքննէ թողեալ, դառնայ 'ի Հայո, ընդ իւր անէրով զԿամար ամենայնիւքն: Քանզի Շապուհ աղաչեաց զԱստանդիանոս զյաղթողն, խնդրել զհաշտութիւն, և հաստատել խաղաղութիւն մշտնջենաւոր. զոր արարեալ սրբոյն Աստանդիանոսի, յետ այնորիկ առաքեաց զՀեղինէ զմայրն իւր յԱրտաշրէմ 'ի խնդիր պատուական Խաչին, զոր և եգիտ իսկ զփրկական փայտն, հանդերձ հինգ բեւեօքն:

ՁԸ

Կապուհն Լիկիանոսի, և փոխուհն արբունեացն 'ի Հոռվմ, և շինել Կոստանդնուպօլսի:

Ի բառնայն Աստուծոյ դրոշմաւորսն ամենայն յերեսաց Կոստանդիանոսի՝ մեծարեաց նա զԼիկիանոս մեծութիւն յոյժ, և ետ նմա կնութեան զքոյր իւր ոչ համամայր, ծիրանեօք և պատկաւ կայսերական զարդարեաց զնա. և յերկրորդականս հասուցեալ պատիւս. արքայ ամենայն արեւելից կացոյց: Բայց զոր աստուածային բանն առ երբայեցոյն անհնարին համարեալ՝ չարութեանն փոխխումն, նոյն և աստանօր պատահի, ընծու անկարելի է զնայտուցն փոխել, և եթովպացւոյ զթխութիւն, նոյնպէս մարդոյ ամպարչտի զբարն: Քանզի նախ առ 'ի հաւատն գտանի դրժող, և երկրորդ առ բարեգործն իւր ապաստմբ: Յարոյց հաւածանս եկեղեցւոյ, և նենդութիւն զաղանի ընդդէմ Կոստանդիանոսի. նա և չարիս բաղմագանս ամենեցուն հասոյց, որ ընդ իւրով իշխանութեամբն էին, ցանկատէրս այս և զարշէլի ալեսը՝ ներկուածոյ ունելով զհերս. որ և զկին իւր 'ի մեծ նեղութիւն արգել, սակս տրիութեան երանելոյն Վլադիլուայ, վասն որոյ սպան զսուրբն Բասիլիոս Ամատիոյ պոնտացւոյ եպիսկոպոս:

Եւ իբրեւ յայտնեցաւ դան, և գիտաց թէ նմա լուռ ոչ լինի Կոստանդիանոս, ժողովեաց զօրս բնդդիմանալ պատերազմաւ: Եւ ցրտացեալ 'ի սիրոյն Տրդատայ մեր թագաւորի, ակնածէր սրպէս արդարեւ 'ի թշնամոյ. քանզի գիտէր եթէ ատելի է արդարայ ամենայն ամբարիշտ: Իսկ իբրեւ եկն յաղթողն Կոստանդիանոս, մատնեաց Աստուած 'ի ձեռս նորա զԼիկիանոս. յոր խնայեալ սրպէս 'ի ձեռունի և 'ի քեռայր, ետ տանել 'ի Վաղղիլուս հանդերձ երկաթի կապանօք՝ զնկ 'ի մետաղս, զի աղծեացէ առ Աստուած՝ սրում մեղան, թերեւ երկայնամիտ լիցի առ նա: Եւ ինքն հանդերձ սրգաւելն մի թագաւորութիւն զհոռվայեցոյն ցուցեալ, զքանն մեռնի 'ի նիկիոմիդացւոյ քաղաքին կատարեաց: Օհ 'ի չարբորդ ամէ հաւածանայն սկսեալ թագաւորել մինչև ցերեքոտասներորդ ամն խաղաղութեան, զոր և այսօր տօնէ աշխարհ:

Եւ ոչ պարտ վարկուցեալ 'ի Հոռմ դառնալ, այլ 'ի Բիւզանդիոն անցեալ՝ հաստատէր զաբքունիսն, յանրջական իմն նախատեսութեանց

Հրամայեալ. դերապայծառութիւնն առնելով շինուածս, հնդապատիկ յաւելեալ մեծացուցանէ: Վանդի ոչ ուրուք մեծի թագաւորի կայր 'ի նմա ձեռնարկութիւնք այսպիսիք՝ բայց 'ի սակաւ ինչ իրաց, որպէս տիեզերակալին Աղեքսանդրի մակեդոնացւոյ, յորժամ անտի ընդդէմ Վարեհի սպառազինեցաւ, և սակաւ այնորիկ շինեաց յիշատակ իւր զատացեալն Ստրատիդին: քանզի 'ի նմա զպատերազմականն յօրինեաց զկազմութիւն: Օ, որ յետոյ Սեւերիոս արքայ հռովմայեցւոյ նորոգեաց. և ինքն շինեաց զբազանիսն 'ի տեղւոյ սեանն, որ ունէր ստորադիր խորհրդական անուն Արեգակն, ըստ թրակացւոյ բառի Օւեքսիպոն, որոյ կոչմամբ յորջորջեցան և բազմնիքն: Սա շինեաց և զտեսարանն և զգազանամարտկայն և զխաղաղայն, և զծիրնութայն ոչ կատարմամբ: Այլ Սոտանդիանոս ամենապատիւ յարգարեաց, և անուանեաց նոր Հռոմ, իսկ աշխարհ կոչեաց զնա Սոտանդիանոս: քաղաք: Ասեն և զայս, եթէ գաղտնի եհան 'ի Հռովմայ զատացեալն Պաղադիոն քերածոյ, և եդ զնա 'ի Փորսնին ներքոյ սեանն զառ 'ի յիւրմէ կանգնեալ: բայց այս մեղանհաւատայի է, այլոյ՝ որպէս կամք իցեն:

ԶԹ

Յաղաքս Արիոսի չարափառի, և ժողովոյն՝ որ եղև վասն նորա 'ի Նիկիայ, և քրիստոնէական՝ որ երևեցաւ 'ի Գրիգորիոս:

Բնդ այն ժամանակս երևեցաւ Արիոս աղեքսանդրացի, որ ուսոյց չարաչար ամբարշտել, ոչ գոլ զորդի հաւատար հօր, և ոչ 'ի բնութենէ և յեութենէ հօր, և ոչ ծնեալ 'ի հօրէ յառաջ քան զյաւիտեանս, այլ օտար զամն և արարած և կրտսեր, և յետ ժամանակի դոյսցեալ: որ ըստ արժանեաց իւրոյ ամբարշտաւ այս Արիոս 'ի գարշելին ընկալաւ զսատակումն: Այլ ամն որոյ ել հրաման յինքնակալին Սոտանդիանոսէ՝ ժողով լինել բազմութեան եպիսկոպոսաց 'ի Նիկիայ բլրութեանց: Այլ ժողովեցան Բիստոն և Բիկենդ երիցունք 'ի Հռոմ քաղաքէ՝ ձեռնարկութեամբ որոյն Սեղեւստրոսի, Աղեքսանդրոս Աղեքսանդրի, Աւստաթիոս Անտիոքաց, Սնակարիոս Արուսագէմի, Աղեքսանդրոս Սոտանդանապոլսի եպիսկոպոս:

Յայնժամ զայ հասանէ հրովարտակ ինքնակալին Սոտանդիանոսի առ մեր արքայն Տրդատ, զի զսուբն Գրիգոր առեալ ընդ իւր 'ի ժողովն երթիցէ: զոր ոչ առ յանձն Տրդատ: Վանդի լուեալ էր զինամանալն Շապհոյ ընդ հնդկաց թագաւորին, և ընդ արեւելեանն Խաբանայ, և զգօրավարեն Ներոնհի՝ որ և թագաւորեաց ամս ինն, և Որմզդի՝ որ ապա և նա թագաւորեաց ամս երես նահատակութեամբք: Այլ 'ի կատարեալ եղեալ, զի մի արդեւք պայմանին ստիցէ ըստ սովորութեան հեթանոսութեանն, վասն այնորիկ ոչ եթող առանց իւր զաշխարհս: Բայց և ոչ սուբն Գրիգոր հաւանեցաւ երթալ, զի մի զառաւել պատիւն վասն խոստովանողական անուանն 'ի ժողովոյն կրիցէ: որպէս զի այսպէս փախաբանօք և մեծաւ փութով կոչեն: Այլ նոքա առաքեն փոխանորդ իւրեանց զՌատակէս, հանդերձ ճմարիտ խոստովանութեամբ երկուցունց՝ զբով: Որոյ երթեալ հասանէր մեծին Ղեւոնդի. և հանդիպի յայնժամ ժամու, զի մկրտէր զԳրիգոր զհայր Գրիգորի աստուածաբանի: որ իբրև ել 'ի ջրոյն, ըյս շուրջ փայլատակեալ զնովաւ, զոր ոչ ոք 'ի բազմութենէն ետես, այլ միայն Ղեւոնդիոս՝ որ մկրտէրն, և մերն Ռատակէս, և Աթալ Ադեսիայ, և Յակոբ Սփրնայ, և Յոհան Պարսից եպիսկոպոս, որք նոյն շաղօք ուղեւորէին 'ի ժողովն:

Գ

Դարձ Ռատակիսի 'ի Նիկիոյ, և հաւատաւ ազգականացն, և որ ինչ 'ի Գառնի շինուածք:

Երթեալ Ռատակէս ընդ մեծին Ղեւոնդի, հասանէ 'ի քաղաքն Նիկիացւոյ, ուր եղեն ժողովեալ հարք երեքհարեւր և ութհազարն 'ի քաղաքումն արիանտաց, զորս նղովեալ մերժեցին 'ի հաղորդութենէ եկեղեցւոյ. սապէս և ինքնակալն արտասահմանեաց 'ի մետաղս: Ապա դարձեալ Ռատակէս արժանահաւատ բանիւ, և քանն կանոնեալ զկողմք ժողովոյն, զայ հանդիպի հօրն և արքային 'ի Աղարշապատ քաղաքի: Բնդ որ ուրխացեալ որոյն Գրիգորի, սուղ ինչ զլուստ յինքենէ 'ի կանոն ժողովոյն յաւելու, վասն առաւել զգուշութեան իւրոյ վիճակին:

Յայնժամ ժամու և ազգային նոցա Սամար մկրտի իւրացովքն հանդերձ՝ 'ի ձեռն մեծին Գրիգորի, արքայի ընդունելով 'ի ջրոյն, տալ

նմա ժառանգութիւն զմեծ դատասկերտն Արտաշիսի, որ այժմ առի
 Վարախանակերա, և զգաւառն Շիրակ, որպէս ազգականնի իւրում և
 մտերիմ հարազատի: Այլ նա ոչ աւելի բաւեալ քան զԵթն աւուրս
 յետ մկրտութեանն, վախճանի: Բայց թաղաւորին Տրդատայ միտ-
 թարեալ զգլուխ որդւոյն Կամարայ զԱրշաւիր, զինքն փախանակ ծնո-
 ղին սահմանելով, ազգ զնա սերելով յանուն հօրն, և կարգէ 'ի թիւ
 նախարարութեանց: Յաւելու և այլ պարզեա, զքաղաքն Արուանդայ
 և զնորին դաւառն մինչև ցիտտար ձորոյն մեծի. միայն զի 'ի մտաց նորա
 հեռացուցէ զյիշատակ բնիկ աշխարհին՝ որ Պահլաւն կոչէ, որպէս զի
 անվրդով զհաւատան պահիցէ: Իսկ Արշաւիր առաւել սիրեալ զգաւառն,
 յիւր անունն անուանէր արշարունիս. քանզի յառաջ Արաքսաձոր կո-
 չեւր: Ահա ասացաք և զպատճառս գալստեան երկուց ցեղիցն, Պար-
 թեւայ և պահլաւայ:

Օպսու ժամանակաւ կատարէ Տրդատ զշինուած ամրոցին Վառ-
 նայ, զոր սրճաբար և կախածոյ վիմօք, երկաթագամ և կապարով մա-
 ծուցեալ. յորում շինեալ և տուն հովանոց, մահարձանօք, սքանչելի
 դրօշուածովք բարձր քանդակաւ, 'ի համար քեռ իւրոյ Խտարովիկտայ,
 և զրեալ 'ի նմա զյիշատակ իւր հելլենացի դրով:

Բայց սրբոյն Վրիդորի դարձեալ 'ի նոյն լերինա, ոչ ումեք յետ
 այնր յաւելոյր երեւել մինչև ցլախճան:

ԴԵ

Յաղագս մահուանն Վրիդորի և Ռաբտակեայ, և թէ էր աղադաւ կոչի լեառնն՝
 Մանեայ պրբ:

Յեւթն և 'ի տասներորդի ամի թաղաւորութեան Տրդատայ
 դտաք նստեալ յաթոս սրբոյ Առաքելոյն թաղէոսի զնախահայրն մեր
 Վրիդորիս և ըստ աւետարանին ծնող: Յետ լուսաւորելոյ զամենայն
 Հայս լուսով աստուածգիտութեան, և ջնջելոյ զխաւար կռապաշտու-
 թեանն, և ընդ զամենայն կողմանս եպիսկոպոսօք և վարդապետօք, սի-
 բեցեալ զլեւինս և զամայութիւն և զհանդարտութեամբ մտայ յինքեան
 կեալ, որպէս զի խօսեցի ընդ Աստուծոյ անդրադապէս. փախանորդ իւր

թողլով զսրդի իւր զՌաբտակէս, ինքն կալով 'ի գաւառին Վարանա-
 ղեայ 'ի լերինն Մանեայ պրբ:

Այլ ասացաք, թէ էր աղադաւ կոչի նա Մանեայ պրբ: Վանդի
 էր կին ոմն Մանեայ անուն յընկերաց սրբոյ հոփսիմեանցն, որպէս
 զՆունէ Վրաց փարդապետուհի. որ ոչ չութախեայ հետեւէ նոցա 'ի
 գալն առ մեզ, զխտելով զամենայն տեղիս՝ Աստուծոյ, բնակեցաւ 'ի լե-
 բինս յայտիկ, յայրս ինչ քարանց. վասն որոյ կոչեցաւ անուն լերինն
 Մանեայ պրբ. յոր պր յետոյ բնակեցաւ և սուրբն Վրիդոր:

Այլ թեպէտ և բնակեցաւ անդ, սակայն ընդ ժամանակս ժամա-
 նակս յայտնեալ շրջէր ընդ աշխարհս, հաստատէր 'ի հաւատս զաշակե-
 տեալն: Բայց իբրեւ եկն Ռաբտակէս որդի նորին 'ի ժողովոյն Նիկիոյ,
 այնուհետև ոչ ևս երևեցաւ յայտնեալ ումեք սուրբն Վրիդորիս: Վասն
 որոյ յիսկզբան քահանայանալոյ նորա, յեւթն և 'ի տասներորդ ամէն
 թաղաւորութեանն Տրդատայ մինչև ցլառաւուն և վեց ամն նորին, յո-
 բում ոչ ևս յաւել ումեք երեւել, համարեալ թուին ամբ երեսուն:

Եւ յետ նորա Ռաբտակէս ամն եւթն, 'ի քառասուն և յեւթ-
 ներորդ ամէն Տրդատայ մինչև ցլիսուն և երրորդ ամն նորին, յորում
 եղև կատարումն Ռաբտակեայ: Օհ արդարեւ էր սուրբ հոգեւոր ըստ
 ասացելումն, վասն որոյ թշնամի ամենայն անիրաւաց և զաղաւործաց
 թուէր նա: Յաղագս որոյ և Արքեղայոս, որ էր կարգեալ 'ի վերակա-
 ցութիւն չորրորդն կոչեցեալ Հայոց, կշտամբեալ 'ի նմանէ, սպասեաց 'ի
 դիպող աւուր. և պատահեալ 'ի ճանապարհի 'ի Օտփաց գաւառին,
 սպան զնա սրով. և ինքն զնաց փախտական 'ի Տաւրոս կիւլիկեցոց:
 Իսկ զմարմին երանելոյն բարձեալ աշակերտացն, բերին յԱղեղեաց
 գաւառն, հանդուցանել 'ի թիւն, յիւրում աւանին: Եւ յաջորդեաց
 զաթոռն երեց եղբայր նորին Վրթանէս, 'ի յիսուն և 'ի չորրորդ ամէն
 Տրդատայ և անդր:

Բայց սրբոյն Վրիդորի 'ի Մանեայ պրբն կեցեալ աներեւութաբար
 ամն բազումս, փոխի մահուամբ 'ի կարգս հրեշտակաց: Եւ հովուաց,
 գափն զնա վախճանեալ, 'ի նմին տեղով թաղեցին, ոչ զխտելով թէ ով
 ոք նա իցէ: Վայելէր իսկ նոցա, սրբ Փրկչին մերոյ ծննդեան եղևն խոր-
 հրգածութիւն, լինել և աշակերտի յըղարկմանն սպասաւորք: Եւ ծածկեալ
 ամն բազումս աստուածային իմն գողցես տեսչութեամբ, իբրեւ զՄովսէսն

դայն 'ի հնումն, զի մի 'ի պաշտօն առցի 'ի դեռահաւատ բարբարոսացն ազգաց: Իսկ յորժամ սերտեալ հիմնեցան հաւատք կողմանցս պայտյիկ, զկնի յետ բազում ժամանակաց յայտնեցաւ ճգնաւորի ումեմն Պառնիկ անուն կոչեցերայ, և բերեալ եղաւ 'ի գեւոյն Թարգան նշխարք սրբոյն Պրիգորի:

Սա, որպէս ամենեցուն յայտնի է, աշխարհաւ Պարթև, գաւառաւ Պահլաւ, յազգէ Թագաւորեալ, զատուցեալ արշախունի, 'ի ցեղէ սուրենական, 'ի հօրէ Անակ կոչեցերայ, յարեւելից կողմանց աշխարհիս մերոյ՝ արեւելք ծագեալ մեղ և խմանալի արեգական հոգեւոր ճառագայթ, 'ի խորին չարութենէ կռապաշտութեան եւք, ճշմարիտ բարի և պաշտաւած, երանութեան և շինութեան հոգեւորի առիթ, աստուածային արդարեւ արմաւենի տնկեալ 'ի տան Տեառն և 'ի գաւիթս Աստուծոյ մերոյ ծաղկեալ. և պայտնօք և պարաննօք ժողովրդովք բազմացեալ, 'ի ծերութիւն և 'ի պարարտութիւն հոգեւորի զմեզ ժողովեաց 'ի վառս և 'ի գովեստ Աստուծոյ:

ԳԼԻ

Յաղագս վախճանի Տրդատոյ Թագաւորին, ընդ որում և ողբերգական մեղադրութիւն:

Օսրբոյ և զմեծէ և զերկրորդ նահատակէ և զմերոյ լուսաւորութեանցն լուսաւոր վերակացուէ ճառելով, զի Վրիստոսէ հանուրց եղելոցս ճշմարիտ Թագաւորէ, հրաշափառադաւնիւ պարտ էր անցանել բանիւ, որպէս զգործակցէ և զհաւասար ճգնողէ մերոյ նախաշաւի և լուսաւորութեանց նահապետի. որպէս Թուեցաւ հաճոյ Հոգւոյն սրբոյ երիցացուցանել զիմ Առաւորին վկայութեանն միայնոյ վիճակաւ, 'ի վերոյ բերեմ՝ Թէ և առաքելութեանն. իսկ որ ինչ զկնի պայտիկ, զուգաբան և հաւասարագործ: Այլ զառաւելութիւն ասեմ աստ զԹագաւորին. քանզի խորհէն յաղագս Աստուծոյ և ճգնազգեցիկ լինել՝ զոյդ երկուցունց, իսկ նուաճել հաւանեցուցանողականաւ կամ բռնաւորականաւ բանիւ՝ առաւել էր Թագաւորին շնորհ. քանզի ըստ հաւատոյն ոչ ինչ կասեցուցանէր զգործն: Այնր աղագաւ կոչեմ և զսա նախաշաւի ճառագարհ և լուսաւորութեանցն մերոյ հայր երկրորդ: Բայց զի պատ-

մութեանց և ոչ զովեստից է ժամանակս, մանաւանդ զի և հանգներգութիւնս ըստ իւրաքանչիւր պատմադրաց արտասանութեանց և ոչ յատուկ 'ի մէնք շարագրեցաւ, անցցուք 'ի կարգ բանից՝ որ ինչ յաղագս տրաւ:

Սա յետ հաւատոյն՝ որ 'ի Վրիստոս, ամենայն առաքինութեամբք բացափայտեալ, ևս քան զեւ յաճախէր որ ինչ յաղագս Վրիստոսի գործ և բան. ստատելով և հաւանեցուցանելով զմեծամեծ նախարարն, միանգամայն և զամենայն բազմութիւն ուսմիկն, լինել արդարեւ Վրիստոսի. որպէս զի վկայեցեն հաւատոյն՝ ամենեցուն և գործքն: Այլ զետաւրտութիւն կամիմ ասել, Թէ և զամբարհաւաճութիւն ազգիս մերոյ յիսկզբանցն և այսր. որպէս անհամբոյր բարոյ և ճշմարտութեան անհարազատ, կամ Թէ բնութիւն ունելով զբարձրացմութիւն և զկամակորութիւն, ընդդիմանան կամաց Թագաւորին յաղագս կրօնիցն քրիստոսականաց, զհետ երթալով կամաց կանանց և հարձից: Որում ոչ կարացեալ ներել Թագաւորին, ընկեցեալ զերկրաւոր պատիս՝ զհետ ընթանայր երկնաւորին, արագ հասանելով 'ի տեղի սուրբ ճգնաւորին Վրիստոսի, ծակամուտ լեռնակեցիկ եղեալ:

Աստանօր ամաչեմ ասել զճշմարտութիւնն, մանաւանդ Թէ զանօրէնութիւն և զամբարշտութիւն ազգիս մերոյ, և զմեծի ողբոյ և արտասուաց արժանի սոցա գործս: Վասնզի զհետ առաքեալ, կոչեն զնա՝ լինել ըստ կամաց նորա, և ունել զԹագաւորութիւն: Իսկ 'ի չհաւանել սրբոյն՝ տան նմա արբումն, որպէս անդ ուրեմն 'ի հինան ակննացիքն Սոկրատոյ զմոլեխինդն. և կամ Թէ զմերն իսկ ասել, կատարեալ եբրայեցիքն բմպելի լեղեալ խառնեալ Աստուծոյ մերոյ: Աւ զայս արարեալ շինոյցին յինքեանց զբազմափայլ ճառագայթն աստուածաշատութեան:

Ասան պայտիկ 'ի վերայ խնցոյ ողբալով ասեմ, որպէս Պաղոս յաղագս իւրոյն, և Թնումեաց խաչին Վրիստոսի. բայց ասեմ ոչ զիմ բանս, այլ զՀոգւոյն սրբոյ: Ազգ Թեւր և գաւանացող, ազգ՝ որ ոչ ուղղեաց զսիրտ իւր, և ոչ հաւատարմացաւ Աստուծոյ ոգի նորա: Արբարմանք, մինչև յերբ էք ծանրասիրաք, ընդէր սիրէք զնանրութիւն և զանաստուածութիւն: Ոչ ծանկեղք, զի սքանչելացոյց Տէր զսուրբ իւր. և ոչ Տէր լուիցէ յաղաղակել ձերում առ նա. բարկացեալ մեզան-

չեցէք, և յանկողինս ձեր ոչ զղջացարուք. քանզի զենէք զենումն անօրէնութեան, և զյուսացեալն 'ի Տէր արհամարհեցէք: Վասն այսորիկ եկեացէ ձեզ որդայթ, զոր ոչ ծանեայք. և որն զոր որսացէք, ըմբռնեացէ զձեզ, և նովին որդայթիւն անկջէք: Այլ նորա անձն ցնծացէ Տերամբ, և ուրախացի 'ի փրկութեան իւրում, և ամենայնիւ ինքեամբ ասացէ. Տէր, սկ նմանէ քեզ:

Եւ զի այսորիկ ճշմարիտ պատկէս, միեթարեսցուք մերովք վտանգիւքս և մէք. զի եթէ ընդ փայտ դալար զայս արարին, ասէ Քրիստոս, իսկ ընդ չորն զե՛նչ լինիցի: Արդ եթէ ընդ սուրբս Աստուծոյ, և որք 'ի Թագաւորութենէ յաղագս Աստուծոյ զինքեանս նուաստացուցին՝ այս է, այլ զե՛նչ մեր բանս առ Աստուծոյ յաղագս 'ի ձէնջ վտանգիցս, որոց վտանգք և աղքատութիւն սեպհական է: Այլ սակայն ասացից: Ո՞ք 'ի ձէնջ Թոշակս յաղագս մեր, ո՞վ ոք վարդապետացն մաղթանս, ո՞վ ոք բան յօժարեցուցանող կամ յորդորական, ո՞վ ոք յերթալս մեր բեռնաբարձս, ո՞վ ոք 'ի գալն մերում հանդիստ, ո՞վ ոք տուն կամ օթանոց մեզ պատրաստեաց: Թողից զայլն, զի և ոչ զեզուս չարս և զտգիտութիւնս, հանդերձ սնտոի փառամոլութեամբն և կատաղի լեզուանութեամբն, սանձահարեցէք. այլ նիւթ նոցա անմոռութեան զձեր սուսմնատեացդ տալով բարս, բորբոքեցէք առաւել քան զհնոցն Բաբելոնի:

Վասն որոյ իւրաքանչիւր ոք առանձինն է քուրմ և պաշտօնեայ, որպէս ասէ զիր. որպէս և այժմ խօսողք բազումք աստուածայնոցն, և զօրութեան մտացն ոչ հասուք. և խօսողք՝ ոչ ըստ հաճոյից Հոգւոյն, այլ ըստ օտարին: Վասն որոյ հիացումն իմն են ճառքս և սարսափելի՝ որոց միտս ունին. քանզի խօսի, որ խօսին զԱստուծոյ և զաստուածայինսն, և խորհուրդք խօսողին յօտարն հային: Օ՛հ ոչ վասն որոյ խօսին՝ կրէ զաշխատութիւնն, և ոչ մեղմով և հեղիկ, որպէս ուսան, թէ մի ոք լուիցէ արտաքոյ զբարբառ նորա. այլ յաղագս փառաց մարդկայնոց, և ճայթեցուցանելով հնչեցուցանեն 'ի լսելիս մարդկան: Որ շատխօսութեանն հոսանք իբրև յաղբերէ գիմն, որպէս ասաց ոմն 'ի հնոցն, և զիծեցուցանեն զամենայն գինարբուս 'ի հրապարակս: Ո՞վ ոք զնոսա ոչ սղբասցի, որ միտս ունիցի: Եւ եթէ ոչ ոք զչարեցի, ասեմ՝ թէ և ոք յորդորեն զնոսա պայպիսիս լինել: Արդեւում ասել զՔրիստոսին, զտալն

վրէժս յարենէն Աբելի արդարոյ մինչև ցարիւնն Օպարիայ, որ կայ 'ի մէջ տաճարին և սեղանոյն:

Այլ աստանօր դադարեացէ բանս, որպէս աշխատութիւն կրեալ՝ յականջս լինել խօսեցեալ մեռելոց: Այլ պատմութիւնս յաղագս սրբոյն Տրդատայ ճշմարիտ է. քանզի արբուցեալ նմա դեղ մահու, զրկեցան 'ի լուոյ շնորհաց ճառագայթից նորա, որ Թագաւորեաց ամս յիսուն և վեց:

II.

GRAMMATISCHE NOTEN.

Die nachfolgenden grammatischen Noten geben die Erklärung solcher Wortformen, Satzconstructions und Textstellen, deren Verständniss für den Anfänger schwierig sein dürfte, beschränken sich aber innerhalb dieser Grenzen auf das Nothwendigste.

Die beigefügten Zahlen verweisen auf die betreffenden Seiten der armenischen Grammatik des Verfassers.

1. Kapitel. *քել* ist Dativ Sing. von *դու*. Declination dieses Gr. 32. *որ ինչ* „was immer, was immer für“; das Pron. relat. *որ* ist durch das Pron. indef. *ինչ* verallgemeinert. In dem Satze *որ ինչ — դործք* ist *ելեն* „sind geschehen“ zu ergänzen. *անեւլով*, Instrum. des Infinitivi *անել*, gibt die Art und Weise an, in welcher die durch *դրեմ* ausgedrückte Handlung geschieht. Ueber diesen Gebrauch des Instrum. Gr. 88 n° 2^b. Ueber den Ablativ *ի թագաւորութենէ* Gr. 86 n° 2. *մինչ ց* „bis zu“ loc. und temp. *ց* steht auch allein in der Bedeutung „zu“, um die Richtung auszudrücken, in welcher etwas geschieht. *որոյ* Gen. Sing. von *սուրբ*, *ան* Gen. Sing. von *սյր*. Die Declination dieses Gr. 23. Das *ն* an *անն* und *մեծն* ist Demonstrativpartikel; über diese und die beiden andern Gr. 35. *ուրաք* Gen. Sing. des Pron. indef. *սք* Gr. 38. *մի մի սք* „jeder einzelne“. *ի նոցանէ* Ablat. Plur. von *նա* Gr. 34. *Արշակոյ* und *Վաղարշակոյ* sind

Apposition zu dem Ablat. *յարքայէ, եղբօրէ*, Ablat. von *եղբայր* Gr. 25, ist Apposition zu *Վաղարշակոյ*, daher fehlt bei ihnen das *ի* des Ablativs. *նորա* Gen. Sing. von *նա*. In dem Relativsatze *զոր — թագաւորեցոյց* ist ein aus dem Ablat. *Արշակոյ* zu ergänzender Nom. *Արշակ* Subject; *զոր* ist Object und bezieht sich auf *Վաղարշակոյ*. *ինչ որ = որ ինչ* s. oben. *նորին* Gen. Sing. von *նոյն* Gr. 35. *որդի — զտէրութիւն. որդի* Nom. statt Gen. *որդւոյ*. „Durch das Empfangen des Sohnes die Herrschaft vom Vater.“ *անելով*, Instr. des Infinit. *անում*, gibt sowohl die Art und Weise der Fortpflanzung der Herrschaft als auch den Grund zu *անուանեցան* an. Gr. 88 n° 2^b und n° 1^b. *ի հօրէ* Abl. Sing. von *հայր* Gr. 25. *Արշակոյ* „nach Arschak, nach dem Namen Arschaks.“ Ueber diesen Ablat. Gr. 86. 5 n° 2. *մեզ* Dat. Plur. von *ես* Gr. 32. *յեա տիրելոյն* etc. „Nach dem Herrschen Alexanders über den Erdkreis.“ *տիրելոյ*, wie oben *անելով*, ist als Verbalsubstantiv construiert. Gr. 95. Vor *Սաղեղոսնոցոյ* ist unser „das“ (Reich) zu ergänzen Gr. 83 n° 2. *այնորիկ* Gen. Sing. von *այն* Gr. 34. *սորա տիրեալ* Gen. absol. Gr. 84. *սորա* Gen. Sing. von *սա* Gr. 34. *իւրում* Dat. Sing. von *իւր*. Ueber den Dat. Sing. auf *ում* Gr. 16 n° c. *ի քէն* Ablat. Sing. von *դու*. *էլեն* III. Plur. Fut. von *ելանիլ*, Aor. *ելի*.

2. *Թագաւորեալ* Part. Aoristi statt Inf. Praes. *Թագաւորել*, wohl Schreib- resp. Druckfehler, indess ohne Varianten. *ամի* Gen. Sing. statt Plur. nach Zahlen Gr. 78. *յեա վաթսուն* etc. „nach 60 Jahren des Todes“ = 60 Jahre nach dem Tode. *հարեալ* Part. Aor. von *հարկանել*. Gr. 64. *կացոյց* Sing. incorrect statt Plur. *կացոյցին*. Subject ist ein aus dem Gen. *Հռովմայեցոյց* zu ergänzender Nom. „die Römer“ oder „dieselben“. *զի մի* (des Inhaltes) „dass nicht“. *ոչ սաղով* „während (wogegen) zwar das Geben von Tribut (seinerseits) nicht stattfände, wohl aber das Geben von nur Geschenken“. *ամ ամ* jedes Jahr. Zu *տիրեալ* ist *է* zu ergänzen. „So hat er 31 Jahre regiert und nach ihm“ etc. *էին*. III. Sing. Aor. von *գալ*. *կալեալ* Part. Aor. von *ռնիլ*. Gr. 65. *զգնալն*. Inf. *զնալ* mit Nota Accus. *չ* und Demonstrativpartikel *ն*. *դարձեալ* Part. Aor. von *դառնալ* Gr. 64. *նմա* Dat. Sing. von *նա*. *որպէս* etc. „wie zu lernen ist aus der vierten, der wahrheitsgetreuen Erzählungen Herodots, welche (Erzählung = Buch) von der Theilung der ganzen Erde in 3 Theile

handelt und den einen etc. genannt hat“. որում Dat. Sing. von որ Gr. 38.

3. այնմիկ Dat. Sing. von այն. աշխարհիս Gen. Sing. (mit Demonstrativpartikel ա) abhängig von dem vorhergehenden Accus. Plur. կարգս. սալ նմա իշխանութիւն statt տալով etc. explicativ und coordinirt zu հասուցանելով, ազգաւ „durch sein Geschlecht = erblich“. և որ 'ի նմանէ ծնեալ ազգ = ազգի, որ etc. „und dem Geschlechte, welches von ihm erzeugt ist“. 'ի նմանէ Ablat. Sing. von նա. լինել յանուն etc. wörtlich: „durch die Benennung nach seinem Namen Bagratunier zu werden“ = „nach seinem Namen Bagratunier benannt zu werden“. յառաջ քան զ... „eher, als“ = vor. „Als“ nach wirklichen und logischen Comparativen wird durch քան mit folgendem Accus. gegeben. Gr. 26. In dem Satze և սա etc. ist „erlebte“ und in dem Satze իսկ 'ի ծայրս etc. „er wurde“ oder „er war“ zu ergänzen = Bagaret lebte am königlichen Hofe, aber wurde (er war) an der Grenze etc. Vor և որ 'ի Փրիւզիայ ist յաղագս պատերազմի zu ergänzen.

4. Եթէ որպէս „wie“. Եթէ steht abundirend. նովաւ Instr. Sing. von նա. և որ ընդ նովաւ քաջք = քաջս, (Accus. Plur.) որ ընդ նովաւ (էին). որպէս Թէ „wie wenn“ = ungefähr. մօտ Արմաւիր որ առի բլուր = մօտ 'ի բլուր որ Արմաւիր առի „nahe an dem Hügel, welcher Armavir genannt wird. ոչ ինչ verstärkte Negation „gar nicht“. առ սահմանօք „an den — nicht die — Grenzen“. Ueber diesen Instrum. Gr. 89 d. պարբիկ Accus. Plur. von պար. միմեանց „einander“. Gen. des Pron. recipr. Gr. 39. առ etc. „auf dem steinigten Hügel einer Anhöhe“. առ բլրով Gr. 89 d. միջ Gen. Sing. von մի. Ueber den Gen. Sing. auf ոջ Gr. 15. ձիգ. ասպարիսօք միջոցաց. Sie näherten sich einander bis auf gestreckte Pferdelaufe (lange Strecken) Zwischenraum“. Instrum. Gr. 88 n° 2^b.

5. զինի անցանկերը etc. „nach Verlauf vieler Tage des (seit dem) sich Befestigens beider Theile“. Երկայնաց Gen. von երկըն. 'ի մերմէ. Ablat. Sing. auf մէ Gr. 17. քանզի այր etc. „denn er war ein beherzter Mann und (ein Mann) von breiten und untereinander proportionirten Gliedern, wobei er ein Entsprechendes des Körpers (einen entsprechenden Körper) und eine gewaltige Kraft besass“. անդամովք Instr. Gr. 89 e. ունելով

Instr. Gr. 88 n° 2^b. սաստիկ Թում Instr. Gr. 88 n° 1^b. խմբի Gen. Sing. von խումբ. զինաւ Instr. Sing. von զէն. որպէս 'ի „ähnlich dem“.

6. առ ստորտով „am Fusse“. զեղեցիկ իմն „zu etwas Schöner“, յորժամ — երթիցէ „für den Fall, dass er sich nach Norden begeben“. զհախառն Instr. Gr. 89 f. երթիցէ III. Sing. Futur von երթալ Gr. 64. Futur für Coniunctiv. Gr. 92. լեւաւք Instr. Plur. von լեաւն. Ueber das զ vor հրաշալւոյ Gr. 81 n° 1 und 83 n° 3. որպէս զի — հաստատեցէ „damit er bestellen könne“. Futur für Coniunct. յիւրմէ Ablat. Sing. des Pron. person. der III. Person Gr. 32. իջանել Infinitiv für verb. finit. Gr. 95 n° 3. իւր Dat. „sich, zu sich“.

7. բազում ինչ mit folg. Gen. „Viel von“ = viel. որ ինչ շուրջ Թագաւորութեամբ „was mit der Regierung zusammenhängt“. Instr. Gr. 89 f. պարբիկ Dat. Plur. von պար. պարզեւելով ist mit doppeltem Accus. Բազարաւ and պատիւ construiert. Հարհախառնութիւն նմա „als Dankesbezeugung für ihn“ Appos. zu պատիւ. իշխել, կոչել, ածել sind als Accusative coordinirt dem պատիւ zu fassen. շրջիցի III. Sing. Coniunct. Praes. von շրջել. In den Sätzen և զզեցուցանողս und և Թիկնապահս ist das Prädicat „er nimmt“ oder „er wählt“ zu ergänzen. զձեռէս ist Accus. und in der Bedeutung Hände oder Handschuhe oder als Eigennamen zu fassen. „Er nimmt diejenigen, welche ihm die Hände bekleiden — die Handschuhe anziehen“ — oder „er nimmt zu seinem (als seinen) Bekleider (Kammerdiener) den Tserres.“ Letztere Bedeutung resp. Uebersetzung ist wohl die richtige. In dem Satze և զՎարալ ist als Prädic. das vorhergehende կարգէ zu ergänzen. Zu սապէս ist „sind entstanden“ zu ergänzen. և զԱրծրունիս զիսեմ etc. „ich kenne die Ardsrunier nicht als Ardsrunier, sondern als Adlerträger“ = Der Name Ardsrunier ist eigentlich nicht Eigennamen, sondern bedeutet Adlerträger. մանկան (Gen. von մանուկ) նիւհեցիլ ist Gen. absol. oder Dat. abhängig von հակառակեալ. պատմեալ Թաղացիքը ist Dat. com. modi. „zu Gunsten, günstig“. անուն statt անուան, coordinirt dem գործոյն. կոչում անուան etwa „Rufname“. Nach Եթէ — ունիցիս ist առեմ zu ergänzen: „Wenn du auch nicht zu den leichtsinnigen Erzählern rechnest, so sage ich auch, dass etc.“ Zu den Accusativen nach առեմ sind Infinitive, etwa „bestellt wor-

den sein, gewesen sein“ zu ergänzen. Ueber den Accus. c. Inf. Gr. 81 n° 3. *ժառեւոյք* „aus Soldaten bestehend“. *ստացեալ* zu ergänzen *էին* „welche erworben hatten“. *Պարսից թագաւորութեան* ist als Gen. absol. „zur Zeit der Perserherrschaft“ zu fassen. *յալոյց յարուցեալ դաւեդ. և ստանն անուանել* „Man hat (die Perser haben) aus andern die Compagnien ausgehoben und Ostan genannt“. Subject ist ein aus *Պարսից* zu ergänzendes „man“ oder „die Perser“. *անուանել* Infin. für Verb. finit. *Վրաց* Gen. Plur. von *Վիրք*. *որ — կոչի* zu übersetzen: „wo es (das erste Geschlecht) Sephdsug genannt wird“ oder „es (das alte Geschlecht) wird dort Sephdsug genannt“. Das *որ* bezieht sich auf *առաջինն* (*աղբ*).

8. *լինել* Inf. für Verb. finit. *Թագաւորին* ist Gen. abhängig von dem als Verbalsubst. construierten Infin. *կարգելոյ* und Subject zu diesem. *չառն* ist Object zu *կարգելոյ*. *որ* statt *զոր*. *զեղերբ* Instr. mit *չ* Gr. 89 f. *գիտեա* II. Sing. Imper. Aor. von *գիտել*. *ասեն սերեալ զաղբ* Accus. c. Part. Gr. 81 n° 3. *երգէին նմա* man sang „zu seinem Gunsten“ von ihm. Zu den folgenden Infinitiven ist *գնա* als Subject zu ergänzen. *գորա* Gen. Sing. von *գա* Gr. 34. *ի Հայկոյ եթէ* etc. „ob er von Haik oder den vor diesem im Lande Gewesenen abstammt“. *խրեա* Gr. 32 *չառեալ* = *ոչ առեալ*. Ueber *ոչ* Gr. 65. *զգեղջկաց* für *զմարդկան գեղջկաց* „mehr als der (Bevölkerung) der Dörfer“. *և գեղջկաց* ist Dativ abhängig von *հրամանն սոյ*, ebenso *քաղաքացեաց*. Zu *եղե օրէնք* (Prädicat) sind *բնակել* und *գնալ* Subject. *փոխանորդ լինել* „um Nachfolger zu sein“.

9. *զառ 'ի յաստուածոց զործ* „als ein von den Göttern (vollbrachtes) Werk“. *'ի* steht doppelt *'ի* und *յ*. Ueber den Ablat. mit *առ* Gr. 86 n° 2 *'ի սմանէ* Ablat. Sing. von *սա*. *արիաբար* tapfer. Ueber *բար* als Nachsilbe zur Bildung von Adverbien Gr. 66 n° 4. *կանայս* Acc. Plur. von *կին*. Gr. 24.

10. *եգիտ* III. Sing. Aor. von *գտանել* mit Augment. Gr. 50. *առասցուք* I. Plur. Fut. von *առնել* Gr. 64. *եա* III. Sing. Aor. von *աալ* Gr. 64. *ջի վկայ* etc. „denn er bezeugt das Vorhandsein eines Archivs aller Thaten etc. zu Edessa“.

11. *դրամ* — *հարկաներ* „er prägte sein Bild zu einer eigenen Münze“. Vor *Հայոց* ist *Թագաւոր* zu ergänzen. *յոպատանի*. *յ* mit Accus. „an“, „zu“ hin. *անուն* = genannt. *ամա* Dat. Sing. von *առ*.

12. *մինչև ոչ գիտել նմա զհամար* „bis zum Nichtwissen die Zahl für dasselbe“ = dass er die Zahl für dasselbe nicht wusste. Nach *այլ* ist *հրամանն սոյ* zu wiederholen und dabei zu ergänzen: zur Erforschung der Zahl. *զԱրտեմիդեայ* etc. das (Bild) der Artemis etc., erklärend zu *պատկերս* „Bilder; nämlich das der Artemis“ etc. *յոյգք — եղեալ* und *աղմուկ — լեալ* sind Nom. absol. Gr. 80 n° 3. *կասարեալ* ist wie ein Infinitiv als Verbalsubst. construiert. „Ich weiss nicht zu sagen, auf welche Veranlassung hin das Einanderermorden der Truppenmasse stattgefunden hat.“ *յիւրոց զօրաց* Abl. Gr. 86 n° 3. *գնացին զհետ լինելով* „hinter ihnen seiend, ihnen folgend“. Der Gen. *նոցին* ist abhängig von *զհետ*. Dieses ist ein zum Abverb. gewordener Accus.; daher das *չ* vor *նոցին* erklärlich. Gr. 83 n° 3.

13. *ստորակուսեալ մեր* Gen. absol. im Relativsatze. *մեր* Gen. Plur. von *ես* Gr. 32. *Սիւրսի սպանեալ զՍիւրսա և բարձեալ*. Partic. als Verbalsubst. construiert. *բարձեալ* Part. Aor. von *բառնալ*. *երկերիւր ամառ յառաջ քան զ...* „um 200 Jahre früher, als“... *միայն թէ էր վախճանեալ* „wenn er nur — gestorben wäre = wäre er doch nur — gestorben“! *դմին* Dat. Sing. von *դոյն* Gr. 35. *նոցայն* = *նոցա* mit Demonstrativpart. *ն. փաշայն մաքուր* ist Gen. absol. „da feiner Staub war“, oder Abl. ohne *'ի* „in Folge feinen Staubes“. *զմիջօրէիւ* „um die Mittagszeit“. Instr. Gr. 89 f. *եցոյց* III. Sing. Aor. von *յուշանել*. *զօտարաց* Abl. Plur. von *օտար* mit *չ*. Gr. 87 n° 7. *զամենեւումբ* Instr. von *ամենեւին* mit *չ*. Declin. Gr. 40.

14. *զի մի — վարիցին* Conjunct. Praes. Pass. Gr. 93 n° 3. *իշխեցին կանգնեցին* = *իշխեցին կանգնել* „sie haben zu errichten gewagt“. *իւրբ* Instr. von *իւր*. Gr. 38. *'ի զհիցն* Abl. Gr. 87 n° 5.

15. *իբր թէ* wie = gleichsam, beinahe. *Պոնդապոյ Պիլատոսի* „des Pontius Pilatus“. Der Schriftsteller hält den Pontius Pilatus des Prænomens Pontius wegen für einen Pontier, aus Pontus Stammenden = der Pontier Pilatus, Pilatus aus Pontus.

16. In *'ի Արմաիր* und *'ի յաւանի* steht *'ի* doppelt als *'ի* und *յ*. *'ի դառնալն իւրում* bei seiner Rückkehr. Der Inf. *դառնալ* ist hier als Substant. gebraucht. *զոր կալեալ էր Պոմպէի* „welchen Pompejus gefangen genommen hatte“. *Պոմպէի* ist Gen. Das Partic. *կալեալ* ist trotz des zugesetzten *էր* als Verbalsubst. construiert. Solche Constructionen sind nicht selten.

19. *ընթացեալ* = *արշաւեալ*. Das erste *ը*, Vocalanstoss, steht der Häufung der Consonanten wegen; ebenso steht *ը* in *ըզտախառապեան*. *զքարի* wohl für *զքարիւ* „an einen Stein“. *էլից* III. Sing. Aor. von *լուլ*. *եւեալ արտաքս քան զ...* „weiter hinausgegangen als die Mauern, über die Mauern hinaus“. *եւեալ* Part. Aor. von *եւանել*.

22. *քորս* Acc. Plur. von *քոր*. Gr. 24. *որ 'ի շէնս նմա զառաւայ* „welcher (Antheil) an den Dörfern der (genannten) Cantone ihm (war)“. *կեալ* ist Infinit. „leben“.

23. *նոցայց* Gen. Dat. Plur. von *նոցայ*. Dieses ist Pron. poss. der III. Plur. „ihr“. *բոց 'ի* mit Abl. „ohne“. *որ միանգամ*. *միանգամ* dient zur Verallgemeinerung des *որ* = „welche immer“ alle, welche.

24. *զառաջին* etc. „das erste theilweise Tributpflichtigwerden der Armenier an die Römer“. Nur *զառաջին* ist Accus. u. zw. der näheren Bestimmung „das erste Mal“. *հարկիլ* ist Nom. *Հռոմայեցոց* Dat. *որումն* Gen. von *մն* Gr. 38. *էսու* III. Sing. Aor. von *տանուլ* mit Augment. *է* für *ե* vor *ս*. Gr. 50. *պատահէ սպանեալ* „hatte eben getödtet“. *յինէն* Abl. von *ես*. *պէս պէս* „allerlei, verschiedene“. *և վախճան* etc. „und Zweck des Vorgehens war entweder sein (des Enanos) Verlassen das Gesetz oder das ihn (den Enanos) Aufhängen und das Vernichtetwerden seines (des Enanos) Geschlechtes“. *Թողուլ*, *կախել*, *լինել* sind Subject und coordinirt. Zu *Թողուլ* ist der Gen. *նորա*, zu *կախել* der Accus. *զնա* zu ergänzen.

25. *լոցէ* III. Sing. Fut. von *լուլ*. *արտաքէ* dasselbe von *տանել*. *չազատէ* = *ոչ ազատէ*. *հօրէ* und *մօրէ* Abl. von *հայր* und *մայր* Gr. 25. *Թագաւորութենէ* coordinirt dem *'ի մօրէ* und dieses näher bestimmend. „von einer Mutter (mütterlicherseits) aus dem Reiche der Meder“. *Վ չտասպեալայ* Gen. abhängig von *Պարսէ* „des Darius (aus dem Geschlechte) der Hystaspier“. Gr. 84 n° 4. *Հէրովդի* Dat. abhängig von *երկրպագէ* wörtlich: „er küsst dem Herodes die Erde“. *տեսան* Gen. Dat. von *տեր* Gr. 23.

26. *զամին աւուրբբ*, *ամին* Dat. Sing. von *այն* und steht incorrect statt des Instr. *ամին*. *աւուրբբ*. Abl. Plur. von *որ* Gr. 22. *վասն որոյ 'ի Քրիստոս համարձակեցաւ* „wegen dessen, was er sich gegen Christus erlaubt hatte“. Attraction Gr. 79 n° 4.

28. *զի լինել նոցա* = *զի լինիցին*. *ճանիցես* II. Sing. Fut. von *ճանաչել* Aor. *ճանեայ* Gr. 64.

29. *լուալ Հռովմայեցոց* „er hörte betreffs der Römer“. *լուալ* III. Sing. Aor. von *լել* Gr. 64. *զկնի զօրս* „nach (suchend nach) einem Heere“. *վասն որոյ սպանեալ զ...* „wegen seines Getödtethabens den...“ *զողցես* II. Sing. Fut. von *զողել* Gr. 64.

30. *լոյ* Gen. von *լուր*. *չէք* = *ոչ կք*.

31. *լուեալ է իմ* „ich habe gehört“. *իմ* Gen. von *ես*. *քաղաք է իմ*. hier ist *իմ* Pron. poss. der I. Sing. *մեզ* Dat. Plur. von *ես*. *Թղթոյ* Gen. von *ԹուլԹ*.

32. *ոչն. ոչ* mit Demonstrativpart. *ն*. *կեցցեն* III. Plur. Fut. von *կեալ*, *ինձ* Dat. Sing. von *ես*. *որոյ ընդ քեզ են* Attraction für *նոսա*, *որք ընդ քեզ են*. Gr. 79 n° 4.

33. *զոր տան լինել* Accus. c. Inf. nach *տան*. *ել* III. Sing. Aor. von *եւանել*. *Եպպ* III. Sing. Aor. von *պազանել*. *կոռն* Gen. von *կուրք*. *օր ըստ օրէ* „Tag um Tag“. *լուիցեն* III. Plur. Fut. von *լել*, Aor. *լուայ*. *զիտելով իմ* „bei meinem Wissen“ = obgleich ich weiss. *'ի քումն* Abl. Sing. von *զու*. *իրեկ զմտերիմ քո* „als dein Freund“. Das vergleichende *իրեկ* Gr. 82 n° 8. *իրիք* Gen. von *իր* Gr. 39. *յարեալ* III. Sing. Aor. von *յառնել*. *լեր* Imperativ Aor. von *լինիլ*. Gr. 63. *'ի մէջ* Abl. Plur. von *ես*. *տուր* I. Plur. Aor. von *տալ*. *մէք* Nom. Plur. von *ես*. *լուծցի* III. Sing. Fut. Pass. von *լուծանել*. *տեսից* und *լուայց* I. Sing. Fut. von *տասանել* und *լել*. *լուիցես* II. Sing. Fut. von *լել*. *յուցցէ* III. Sing. Fut. von *յուցանել*. *զայցես* II. Sing. Fut. von *զտանել*. *զձեզ* Acc. Plur. von *զու*.

34. *զգալուստ* Accus. incorrect statt Nom., steht coordinirt dem *հաւատալ*, *Թողուլ*, *կատարումն* etc. Diese sind Aufzählung zu *որ ինչ* und mit diesem Subject zu *զտանի*. *էած տուերաւ* „er holte mit dem Schwerte aus“. *էած* III. Sing. Aor. von *ածել* mit Augment. *է* statt *ե* vor *ս*. Gr. 50. *զառ 'ի յոյրց պատմեալ* „als das von Andern Erzählte“. *յիմն* Abl. Sing. des Pron. poss. *իմ* mein.

35. *յունողացն* Abl. Plur. des Part. Præs. von *ունիլ*. Die Säule entfiel „den sie Haltenden“. *էհան* III. Sing. Aor. von *հանել* mit Augment. *չոգաւ* III. Sing. Aor. von *երթալ* Gr. 64.

36. *տակի է* „ist (bleibt noch) zu sagen“. Ueber das Partic. *տակի* Gr. 56 *մինչ ոչ զիտելով* etc. „bis dahin, dass einer

nicht wusste, wohin der andere getrieben worden war“. *զիտե-
լով* ist der Umstand, welcher die durch *ցրուեաց* ausgedrückte
Handlung begleitet. Gr. 88 n° 2 b. *կնոջ* Gen. Sing. von *կին*.
եղ III. Sing. Aor. von *դնել* mit Augment. *գտաւր* Gen. Sing.
von *գուար*.

37. *կնութեան* Dat. „zur Ehe“. *առաքեալ Սանատրուկ* „Ge-
sandter Sanatruks, von Sanatruk gesandt“. *առաքեալ* ist als
Verbalsubst. mit passiver Bedeutung construiert.

38. *խէթ սրտի լեալ* Nom. absol. „da Hass dem Herzen
war“. *նախ իրի* Dat. er sah schreckliche Traumerscheinungen
„für dieselbe Sache (für denselben Gegenstand)“. *չէ = ոչ է*.
թիկուն առնել ist Subject zu *վտանդի*. „Das zur Stütze machen
Evovands die Römer ist nicht in Gefahr“ = gelingt.

39. *զորով պատառեալ* etc. „um welchen herum sich bre-
chend dem (Flusse) Eras'ch entgegen der Fluss Achurean
fließt“. *մինչե յառախ* etc. „bis zu der Basis des Hügels, dem
Niveau des Flusses“.

40. *զի մի* — ոչ doppelte Negation, zu übersetzen: „aus
Furcht, es möchte nicht etc“.

42. *ասեն զԼըռանդայ* etc. ist zu construieren: *ասեն զզորով
Լըռանդայ* etc. „man spricht von dem Starrsein Evovands im
Blicke des Auges in Folge von Magie“. *սովորութիւն ունել* und
պայթել sind Accusative abhängig von dem *ասեն* vor *պայթել*.
„Desshalb sagt man das die Gewohnheit Haben der Diener
und das sich Spalten der Steine“.

43. *արարեալ* Part. Aor. von *առնել*. Gr. 64. *տարեալ* Part.
Aor. von *տանիլ* Gr. 65.

44. *աւուրբ* Nom. Plur. von *օր*. *քեռասն* Gen. Sing. von
քեռայր. *լինէր տուեալ* „war gegeben worden“.

46. *առ ոչինչ համարեալ* „für nichts achtend“. *հանդպցէ* „von Haltestelle zu Haltestelle“. *էջ* III. Sing. Aor.
von *իջանել* mit Augment. Gr. 51 *Սար ամաս* „der Marder ist
gekommen“. *ամաս* III. Sing. Præt. des persischen Verbums
amadan, kommen. *գիշերոյ* Gen. „des Nachts“. *Էհար* III. Sing.
Aor. von *հարկանել* mit Augment.

47. *ազգ զնա սերելով* ist Appos. zu *զորդի*, „diesen Fort-
pflanzer des Geschlechtes“. *պատանիս հինգ հանդերձ տասամբ*
„fünf junge Leute (das vorhergehende *ազգ*) mit zehn Söhnen“.

48. *զորով* Part. Præs. von *դրել* als Substantiv „Schreiber“
construiert.

49. Mit *չինել* beginnt die Aufzählung der *գործքք ընդ
Ալանք* „mit den Alanen“. *ընդ* hier mit Nom. Zu *կարճառօտիք*
ist *բանիք* zu ergänzen „mit kurzen (Worten)“.

50. *ձեջք* ist Sing. *ընկէց* III. Sing. Aor. von *ընկենուլ*; ge-
wöhnlich *ընկեաց*. Gr. 49.

52. *ծաղեր* Imperf. in der Bedeutung „pflegen“; „pflegt
zu erscheinen“.

53. *պար էս քան զնոսա* „die mehr hierhin (nach Armenien
hin) als jene“ (Wohnenden). *առ պարբիկ* „zu diesen“. *առ* hier
mit Nom. *պարբիկ* Nom. Plur. von *պար*.

56. *սակաւ ինչ բարձրագոյն յերկրէ* „etwas höher, als der
Boden“. Ueber den Abl. Gr. 86 n° 2. *ասի* — *գտանել երկիր*.
ասի ist Prädicat, *գտանել* Subject, *երկիր* Accus. abhängig von
գտանել. „Es wird das Nichtfinden unbebautes Land etc. gesagt“.

59. *ճանաչիւր* III. Sing. Imperf. Pass. von *ճանաչել*.

60. *Եմուա* III. Sing. Aor. von *մտանել* mit Augment. *Էջիկայ*
— *արեգակն*. Der Schriftsteller übersetzt den Namen Aelius,
Prænomen des Trajanus, mit *արեգակն* „Sonne“ wegen des
Gleichlautens jenes mit dem, diesem entsprechenden griechi-
schen Worte.

61. *կայլին* und *տացրին* III. Plur. Fut. von *ունիլ* und *տա-
նիլ*. *նովիմբ* Instr. Sing. von *նոյն*.

62. *ձիոց երկուց լեալ* etc. Gen. absol. *պարծեր*. Zu ergänzen
als Subject ist ein aus dem Gen. *Վաստաքէի* zu entnehmender
Nominativ *Վաստաքէ* oder *նա*. *առն զեա* „ein Flösschen Fluss“
= ein kleiner Fluss. *ձեան կալեալ* „vom Schnee erfasst“, wört-
lich: ein Erfasster des Schnees.

63. *երգեր ձեռամբ* wörtlich: „sie sang mit der Hand“ =
sie schlug die Saiten (oder sang zum Saitenspiel).

64. *Պերով*, Persisch: *parvîs* „Sieger“. Zu *մեր Տիգրան* ist
als Prädic. zu ergänzen *ապառասեաց* „machte einen Einfall“. *իշխելոյ*
ist Abl. Sing. Part. Aor. von *իշխել* und gehört zu *յաղջ-
կանէ* „von einem Mädchen, welches herrschte über“... *զյառա-
ջադանից* — *զհայկազանց* „ich will sprechen von den früheren
Nachbarn der Wdschenier und den Nachkommen Haiks“ =
ich meine die etc. *է ինչ* — *է ինչ* theils — theils. *զորո* —

զինին = վան զինեաց (ճառեցուք) զորս զիտեմք. մի — հարկաւորել. մի vor Inf., wenn dieser als Imp. prohib. steht. ցուցանելով „wodurch du machen würdest“, motivirt das մի հարկաւորել.

66. առ իւրեաւ „unter ihm, zu seiner Zeit“. Instr. 89 ձ. բնդունիցին III. Plur. Conj. Præs. Pass. von բնդունիլ. իսկզբան incorrect für 'ի սկզբան „im Anfange“.

67. չինեին = ոչ լինեին. և եթէ „und da“ (die Sache so lag). էանց III. Sing. Aor. von անցանել. իսկզբան incorrect für 'ի սկզբան.

68. հառցին III. Plur. Fut. Pass. von հառանել.

69. անցցուք I. Plur. Fut. von անցանել.

70. որ գերեկից etc. „welches seinem Mitgefangenen, einem Manne, Namens Barsuma, gehörte“.

74. զգաւելն Acc., das Betrügen, abhängig von գողցես. զառեղերը սահմանաց. „um die am Ende befindlichen (um die äussersten) Grenzen herum“. էլից III. Sing. Aor. von լնալ mit Augm.

79. արդէլ III. Sing. Aor. von արդելալ. աստի և անտի Լփրատու „diesseits und jenseits des Euphrat“.

80. արդէլցր III. Sing. Imperf. von արդելալ. կրծաւորիւր III. Sing. Imperf. von կրծաւորել. Ueber die Endung իւր statt der regelmässigen էր Gr. 47. չղան III. Plur. Aor. von երթալ. ոչ ինչ զորոց etc. „sie wollten nichts von dem, was er im Herzen trug, thun“.

81. ուր հասարակաց etc. „man sagt, dass die bei uns theuere und weniger schmeckende Speise dort die Speise Aller sei“ etc. ցրովանդակ ամս „auf, für viele Jahre“ = viele Jahre hindurch.

82. անգր քան զՏիզբոն „über Tisbon hinaus“.

85. զանջիւք առ երկաթի „er fasste an den Hals des Pferdes“. առ III. Sing. Aor. von առնալ, gewöhnlich էառ. բազկէ Abl. Sing. von բազակ.

86. գեայն — անցանելով „bei dem Dazwischenfliessen eines mächtigen Flusses“ = während — dazwischen floss. այդուն այդուն „an jedem Fröhmorgen“.

87. կամար persisches Wort, „am Kopfe, am Schädel verstümmelt“.

88. բնձու Gen. Sing. von ինձ.

91. հովաւձ գաին, für գաին in andern Handschriften richtig գաւալ. „als Hirten ihn gefunden hatten“.

III.

GLOSSAR.

Den Substantivis, ausschliesslich der auf ութին, ständig Gen. ութեան, Instr. ութեամբ, Adjectivis, Numeralibus und Pronominibus ist der Genitivus beigefügt, ebenso der Instrumentalis, falls dieser einen andern Bildungsvocal als jener hat. Nomina der genannten Categorien ohne Angabe des Genitivi kommen nur im Nominativus und Accusativus vor. Bei den Verbis ist der Aoristus angegeben, auch das Participium Aoristi I, falls dieses im Gegensatz zu dem Indicativus das Bildungselement des Aoristi I nicht angenommen hat.

Die Nomina propria sind mit grossen Anfangsbuchstaben gedruckt und, wenn nothwendig, näher bestimmt.

Ա, ա A, a, Zahlenwerth 1.

Աբգար, ա }
Աբգարէս } Abgar.

Աբգարիս }

Աբգիւս Abdiu.

Աբեղեանք, զինից die Abeghier,
Nachkommen Abeghuis.

Աբեղէն abeghisch.

Աբեղյ Abeghui.

Աբէլ, այ Abel.

Աբիւտենու Abydenus.

Աբրահամ, ա Abraham.

Ագաբու Agabus.

Ագաթանդեղոս Agathangelus.

ազանեղք, եաց, եգք Kleidungsstücke.

ազարակ, ի, առ Dorf, Feld.

ազան, ի (griechisch) Kampf.

ազուա, ա Rabe.

Ագրիպա Agrippa.

Ադամ, ադ Adam.

Ադդե Adde.

Ադրիանոս Adrianus.

Ազատ Asad, Fluss in Phönicien.

ազատ, ի, ա. frei, adelig.

ազատանալ, ազայ frei werden, adelig werden.

ազատել, եջի befreien, adeln.

Ազարիայ Asaria.

ազգ, ի, ա. Nation, Volk, Volkstamm, Geschlecht, Familie.

ազգական, ի, ա. Verwandter, verwandt.

ազգականութիւն Verwandtschaft.

ազգակից, կցի, ա. Verwandter, Angehöriger.

ազգային, այնայ Verwandter, verwandt.

ազգապետ, ի, ա. Fürst einer Nation, eines Volkes, Volkstammes, Haupt eines Geschlechtes, einer Familie.

ազգատոհմ, ի, Familie.

ազգ Nachricht, Kunde, Ermahnung, Einfluss.

ազգել, եջի benachrichtigen, ermahnen, beeinflussen.

ազգուն, զման Nachricht, Beeinflussung.

Աթենա, նայ Athene.

Աթենացի, այ Athenener, athenisch.

Աթէն Athen.

աթոս, այ Stuhl, Thron.

Ասդահակ, այ Aschdahak (Asyages).

Ալանք, այ, զք die Alanen.

ալեւոր, ի, ա. Greis, grau.

Ալիկ, լիկ Alik (Gegend an der assyrisch-armen. Grenze).

Ալիս Halys (Fluss in Kleinasien).

ալէք, լէաց, լէօք Wogen, Fluthen, Haarlocken, Haare.

ախորժակ, ի, ա. Geschmack, Neigung, Leidenschaft, Uebung.

ախորժել, եջի schmecken, billigen, lieben, Gefallen haben.

ախորժելի, այ, եա. schmeckend, angenehm.

Ախուրեան, լենայ Achurean (Fluss in Armenien).

ախտ, ի Krankheit, Schmerz.

ախտածէա, ժեաի, ա. krank, leidend.

ախտանալ, ազայ krank sein, krank werden.

ախտաբան, ի, ա. Astrologe.

ածել, ծի bringen, führen, tragen.

ախանց, ի widerwillig.

ախանաւես, ի mit Augen sehend, mit Augen gesehen.

ախանջ, ի ա. Ohr.

Ակեայի, այ Akäer, akäisch.

ակն, կան, Plur. կանք und կանք, Auge, Perle, Edelstein, Quelle.

ակն աշիլ das Auge auf etwas (gerichtet) haben, erwarten, hoffen.

ակնածել, եջի sich fürchten, sich scheuen (vor Jemand).

ակնարկել, կի und կեյի mit dem

Auge winken, gestatten, erlauben.

ակնարկութիւն das Winken mit dem Auge, das Winken, Zulassung.

ահ ah!

ահ, ի Furcht, Schrecken.

ահազին schrecklich, unerschrocken.

ահաւոր, ի, ա. fürchterlich, schrecklich.

ահեակ, հեկի, ա. linke Seite, linksseitig, links.

Ահմատան Ahmatan (Gebiet in Armenien).

աղալ, ի, ա. Ursache. Instr. աղալաւ = wegen.

աղաղակել, եջի schreien.

աղանդ, ի, ա. Schule, Secte.

աղաչանք, այ, զք Bitten.

աղաչել, եջի bitten.

աղբիս, այ Unrath.

աղբիւր, բեր, Quelle.

աղեղն, զան Bogen, Bogenschuss.

աղեղնաւոր, ի, ա. Bogenschütze, mit dem Bogen schiessend.

աղերս, ի Bitte.

աղերսել, եջի, սեալ bitten, wünschen, erbitten.

Ալեքսանդր, ի } Alexander.

Ալեքսանդրոս, ի } Alexandria

(Stadt) und Alexandra (weiblicher Name).

Ալեքսանդրի } Alexandriner,

Ալեքսանդրա } alexandrinisch.

յի, այ

աղէա, զեաի Unglück.

Աղեովիտ, վաի und վայ Aghio-wit (Canton der armenischen Provinz Turuberan).

աղե, ի Bagage, Hab und Gut, Gefolge.

աղմկել, եջի verwirren, beunruhigen.

աղմուկ, միկ, ա. Verwirrung.

Աղծնիք, նեայ Agthsnikh (armenische Provinz), die Aghtsenier (Bewohner derselben).

աղու süß, angenehm.

Աղուանք, ից Aghovien (Albanien), die Aghovier (Albanier).

աղջիկ, ջկան Mädchen.

աղքատութիւն Armuth.

աղօթել, եջի beten.

աղօթք, ից Gebet.

աճապարել, եջի zuvorkommen, vorankommen, sich beeilen.

աճել } եցայ wachsen.

ամ, ի, ա. Jahr.

ամայութիւն Einsamkeit.

ամաչել sich schämen, schamroth werden.

ամառային, այնայ Sommer, sommerlich.

Ամասի, ից Amasia (Stadt in Kleinasien).

Ամատունի, այ, եա. Amatunier, amatunisch.

ամառանոց, ի, ա. Sommerort, Sommerwohnung.

Ամբատան Ambatavan (Dorf in Armenien).

ամբարիշտ, բշտի, ա. gottlos.

ամբարհաւածութիւն Stolz, Aufgeblasenheit.
 ամբարձումն, ձման Erhebung, Erhöhung.
 ամբարշտել, եցայ gottlos sein.
 ամբարշտութիւն Gottlosigkeit.
 ամբարտակ, ի, աւ. Erhöhung, Damm.
 ամբոխ, ի Versammlung, Menge, Truppe.
 ամբոխութիւն Menge, Masse, Verwirrung.
 ամենայն, ի ganz, jeder, alles.
 ամենապատիւ ganz ehrenvoll, ganz prächtig.
 ամենեքեան } նեցուն und }
 ամենեքին } նեցունց, } alle.
 ամենեքին } նեքումք }
 ամենեկն gänzlich.
 ամիս, մայ Monat.
 ամուսնալ } անացայ sich ver-
 ամուսնանալ } heirathen.
 ամուսնաւորել, եցի, բեալ ver-
 heirathen.
 ամուր, մրդ Festung, fest.
 ամպ, ոյ Wolke.
 ամպարիշտ s. ամբարիշտ.
 ամպրոպային, պնայ donnernd, Donnerer, Donnergott.
 ամսական, ի, աւ. monatlich, einen Monat dauernd.
 ամրական, ի, աւ. befestigt, verschanzt.
 ամրանալ, ացայ sich befestigen.
 ամրոյ, ի, աւ. Festung, Fort, Schloss.
 ամրութիւն das Festsein, Festigkeit.

ամրացանել, բռցի befestigen.
 այգ, ա. Tagesanfang.
 այգանալ, ացայ leuchten, tagen, Tagesanfang sein.
 այգեստան, ի, աւ. } Weinberg,
 այգեստանի, այ, եաւ. } Weinstock.
 այգի, այ, եաւ. }
 այժմ jetzt.
 այլ, ոյ anderer.
 այլբանել, եցի figürlich sagen, allegorisiren.
 այլբանութիւն Allegorie, Allegorisation.
 այլակերպել, եցի, պեալ verkleiden.
 այլակերպիլ, եցայ, պեալ sich verkleiden.
 այլուտ von anderswoher.
 այծ, ի Ziege.
 այծեամն, ծման, Plur. ծմունք wilde Ziege, Reh, Gazelle.
 այն, բ und որիկ jener.
 այնչափ, ի jenes Mass, soviel.
 այնպէս auf jene Weise, so.
 այնքան so, so sehr.
 այգանելի, այ, եաւ. lächerlich.
 այս, բ und որիկ dieser.
 այս, ոյ und ա. böser Geist.
 այսահալած, ի böse Geister vertreibend.
 այրչափ, ի dieses Mass, soviel.
 այրպէս auf diese Weise, so.
 այրպիսի, այ, եաւ. derartig.
 այրի hier, hierher.
 այրբանի, այ, եաւ. so gross.
 այսօր heutig, heute.
 այր, առն, արամբ Mann.
 այր, ի Höhle, Grotte.

Այրարատ, այ und ոյ Airarat (armenische Provinz).
 այրել, եցի verbrennen.
 անապի, այ, եաւ. zu keinem Volksstamme, keiner Familie gehörig, von unedler Geburt.
 Անակ, այ Anak.
 Անան, այ Anan.
 Անանիանք, այ, զք die Nachkommen des Anania, die Familie Anania.
 Անանուն Ananun.
 անանց ungangbar.
 անանցական, ի, աւ. unvergänglich.
 անաշխատ, ի, աւ. mühelos, leicht.
 անապակ, ի, աւ. unverdorben, rein.
 անապատ, ի, աւ. Wüste, wüst.
 անաստուածութիւն Gottlosigkeit.
 անարգել ungedindert, frei.
 անարգել, եցի, դեալ beleidigen, verachten, entehren.
 անարգանք, այ, զք } Beleidigung,
 անարգութիւն } Verachtung.
 անարգութիւն } Entehrung.
 անարժան, ի } unwürdig.
 անարժանի, այ, եաւ. }
 անարուեստ, ի kunstlos, ungebildet, roh, gewöhnlich.
 անբան, ի, աւ. vernunftlos, Thier.
 անբաւ, ի, աւ. endlos, unendlich.
 անբաւորութիւն Endlosigkeit, endlose Masse.
 անգամ mal, sogar, selbst.
 Անգեղ, այ Angegh (armenisches Geschlecht).
 անգեղեայ unschön, hässlich.

անգործ, ի, աւ. und իւ. ungebaut, uncultivirt.
 անգում, ոյ Weberei, Wirkerei, Gewebe, Wirkung.
 անդ dort.
 անդամ, ոյ Glied, Gliederbau.
 անդամնայի, այ, եաւ. unbeugsam.
 անդէն dort, sofort.
 անդէորդ, ի, աւ. Hirt, Schafhirt.
 Անդիպարոս Antipater.
 անդուռն thürlos, offen.
 անդր dort, dorthin.
 անդրանիկ, նիկ, աւ. } der ältere,
 անդրանիկան, ի, աւ. } der älteste.
 Անդրէաս Andreas.
 անդրէն dort, sofort, wieder.
 անդրի, այ, եաւ. Statue, Bildsäule, Bild.
 աներ, ոյ Schwiegerater.
 աներեւութաբար auf unsichtbare Weise, heimlich, verborgen.
 անդադապէս ungestört, ruhig.
 անդուշաբար sorglos, unüberlegt.
 անթ, ի und ոյ } Achsel-
 անութ, նթին und թոյ } höhle.
 անթիւ zahllos.
 անթլիատ, ի unbeschnitten.
 Անի Ani (Stadt in Armenien).
 անիծանել, ծի schelten.
 անիշխանութիւն Anarchie.
 անիրաւ, ի, աւ. ungerecht.
 անխզելի, այ, եաւ. untrennbar, unauflöslich.
 անխորժ ohne Unruhe, ruhig.
 Անծաւայի, այ Andsavier, andsavisch (arm. Geschlecht).

անծուկ, ծկի, ա. eng, Engpass.
անկած, ի Beute, Kriegsbeute.
անկանիկ, կայ fallen, herfallen
über, zufallen, sich ereignen,
fliessen, entgehen, entfliehen.
անկասկած, ի unzweifelhaft, un-
sicher.

անկարգ unordentlich, unnatür-
lich.

անկարելի, այ, եա. unmöglich.
անկ է es muss, es ist nöthig,
es ist passend.

անկին unbeweibt.

անկոխ unwegsam.

անկողին, զնայ Bett, Ehebett.

անկուած, ոյ s. անկուած.

անկումն, կման Fall, Sturz.

անհամբար, բարի abstossend,
zurückweisend.

անհաստատութիւն Unzuverläss-
igkeit, Unsicherheit.

անհարազատ, ի, ա. falsch, ent-
stellt, feindlich gegenüber-
stehend.

անհաւատարմ, այ, եա. unsicher.

անհաւատարմութիւն Unsicherheit.

անհաւատալ, այ, եա. nicht glauben.

անհաւատարմ, այ, եա. unglaublich.

անհետիւ, եյի spurlos ver-
schwinden.

անհնար, ի } unmöglich, sehr
անհնարին } schwer, sehr gross,
schrecklich.

Անձաւայի, այ } Antsavier, an-
Անձեւայի, այ } tsavisch, Antse-
vier, antsevisch
(armenisches Geschlecht).

անձն, ձին, ձամբ Person, Seele,
Geist, dient auch als Pron.
reflexivum.

անձնահաճ, ի selbstgefällig.

անձնատուր sich ergebend, er-
geben, unterworfen.

անձնեայ, նէի von ansehnlichem
Wuchs.

անձրե, ի, ա. Regen.

անմահ, ի unsterblich.

անմիաբանութիւն Uneinigkeit.

անմիա, մի, ա. thöricht.

անմութիւն Thorheit.

անբաջ nicht rechts, ungünstig.

անբարձր nicht übereinstim-
mend, ungereimt.

անբիշտատկելի, այ, եա. nicht er-
innerlich.

անբուսանալ, սացայ verzweifeln.
աննախանձատ neidlos.

աննշան, ի } unbedeutend.
աննշանաւոր, ի, ա. }
անշէջ unauslöschlich.

անուանակոչութիւն Benennung,
Name.

անուանել, եյի nennen.

անուանի berühmt.

անութ s. անթ.

անուն, ւան Name.

անուշահամութիւն Wohlgeruch.

անուշամութիւն Süsse, Annehm-
lichkeit.

անուրջք, անբոյն Traum, Gesicht.

անուրջք, անբար schmucklos, ein-
fach.

անպիտանութիւն Nutzlosigkeit,
Kleinheit, Armuth, Verächt-
lichkeit, Hässlichkeit.

անաւ, այի sich fügen, sich un-
terwerfen, sich an Etwas
geben.

անայթաք ohne Ausgleiten, fest,
beständig.

անապա, ի endlos, unendlich.

անլըզալ unverwirrt, ruhig.

անտաւ, ի, ա. Wald.

անտաւախիտ holzdicht.

անտեղի այ, եա. ohne Platz,
nicht am Platz, unpassend.

անտի dort, von dort, jenseits.

Անտիգոնեանք, ց die Antigo-
nianer, die Anhänger des
Antigonos.

Անտիգոնոս, նեայ und նի Anti-
gonos.

Անտիքայ Antiochia (Stadt).

Անտիքացի, այ Antiochier, an-
tiochisch.

Անտիքոս, քայ, Antiochus.

Անտոն, ի } Antonius.
Անտոնիոս, նի }

Անտոնինոս, նի Antoninus (Ka-
pitel 20 und folgende mehr-
mals für Antonius).

անբջական, ի, ա. zum Traume
gehörig, visionär.

անցանել, ցի vorbei, hindurch,
hinübergehen, vergehen, ver-
schwinden, kommen, eintref-
fen.

անցաւոր, ի, ա. vergänglich,
vorübergehend, Reisender.

անցք, ցից Uebergang, Durch-
gang, Pass, Strasse.

Անպայտ Anphait (Gegend in
der armen. Provinz Airarat).

անխոյթ unbekümmert, sorglos.
անխոյթ առնել sich nicht be-
kümmern.

արթթեղի, այ, եա. ohne Au-
genzwinkern, starr.

անորէնութիւն Ungerechtigkeit.

աշակերտ, ի, ա. Schüler.

աշակերտել, եյի Schüler haben,
lehren.

աշակերտիլ, եյայ Schüler sein,
lernen.

Աշխարար Aschchadar.

աշխատաւ, Bemühung, Ge-
fälligkeit, Gefallen, bemüht,
gefällig.

աշխատութիւն Mühe, Bemü-
hung.

աշխարհել, եյի klagen, seufzen,
weinen.

աշխարհ, ի, ա. Welt, Land,
Gegend.

աշխարհագիր, քայ Landbeschrei-
bung, Volkszählung.

աշխարհախոյսք das Land ver-
sammelnd, allgemein.

աշխարհալարել, եյի, րեալ ein
weltliches Leben führen, als
Laie leben.

Աշխեն Aschchen (Frauennamen).

Աշոտ Aschot.

Աշոց, այ Aschotz (Canton der
armenischen Provinz Aira-
rat).

Աշոցական } aschotzisch.
Աշոցան }

աշո, ի Opfer.

Աշտահակ, այ Aschtahak (Asty-
ages).

աշտանակել, եջի, կեալ zu Pferde steigen, reiten.

Աշտաշատ } Aschtischat (Stadt
Աշտիշատ } in Armenien).

աշտ, ի Spiess, Lanze.

աշտեղ, ի, ա. und ոյ, ուլ schön äugig.

աշտուրջ լըջոյ wach, umsichtig.

աչք, այ, օք Augen, Auge.

ապա } darauf, für die Zukunft.
ապայ }

ապականել, եջի, կեալ zerstören, niederschlagen, vernichten.

ապականութիւն Zerstörung, Verheerung.

Ապահունի, այ Apahunier, apahunisch, s. d. f.

Ապահունիք Apahunikh (Canton der armenischen Provinz Turuberan), die Apahunier (Bewohner derselben, armenisches Geschlecht).

ապայք, յից Zukunft.

ապարանք, նից, նօք Palast, Haus, Logis.

ապաւեն, ինի, ա. Zuflucht.

ապաւինել, եյոյ seine Zuflucht nehmen, sich ergeben.

ապալ Tumult.

Ապոլոն, ի Apollo.

ապստամբ, ի, ա. Rebelle, Abgefallener.

ապստամբել, եյոյ } rebelliren,

ապստամբիլ, եյոյ } abfallen.

ապստամբեցուցանել, ցուցի rebelliren lassen, zur Empörung veranlassen.

ապստամբութիւն Rebellion, Abfall.

ապրեցուցանել, ցուցի befreien, retten, entgehen lassen.

ապրիլ, եյոյ entgehen, sich befreien, frei sein.

Ապրտամ, ի Apersam.

աջ, ոյ rechte Seite, rechtsseitig, rechts.

աջակողմն, զման rechte Seite.

աջող, ի, ա. glücklich, geschickt.

աջողիլ, եյոյ Erfolg haben, Glück haben.

առ, ա. zu, an, nach, für.

առապատ, ի Vorhang, Leinwand, Schleier, Segel.

Առան Arran.

առանձին besonders, eigen.

առանց ohne.

առապար, ի, ա. unebener Weg, uneben, steinig.

առաջ vor, früher.

առաջդիմութիւն Vorwärtsbewegung, Standeserhöhung.

առաջի vor, vorwärts.

առաջին, ջնոյ } erster, ober-

առաջնորդ, իա. } ster, zuerst.

առաջնորդ, ի, ա. Leiter, Führer, Häuptling, Fürst.

առաջնորդութիւն Leitung, Führung.

առապել, ի, ա. Fabel.

առապելաբանել, եջի } fabeln.

առապելել, եջի, լեալ } fabeln.

առապելաբար fabelhaft.

առատանալ, աջոյ freigebig sein, reich sein.

առատածեւանութիւն Freigebigkeit.

առատապէս freigebig, reichlich.

առատութիւն Freigebigkeit, Ueberfluss, Reichthum.

առաքիւթիւն Vorwurf, feindliches Zusammentreffen, Feindschaft.

Առաւաթին Arravatin („die Morgendliche“, Beiname der Stadt Bahl).

առաւել besonders, mehr, grösser, zu sehr, zu gross.

առաւելութիւն Vorzug.

առաւելուել, ելի vermehren, wachsen lassen, übertreffen machen.

առաւելուել, ելոյ wachsen, zunehmen, übertreffen.

Առաւենեան Arravenier, arravenisch (armen. Geschlecht).

առաւօտ, ո. Morgen.

առաքել, եջի, քեալ senden, schicken.

առաքեալ, ելոյ Gesandter, Apostel.

առաքելութիւն Botschaft, Gesandtschaft, Apostelamt.

առաքելահի, այ, եաւ Gesandtin, Apostelin.

առաքինութիւն Tugend.

առաքումն, քման Sendung.

Արբերանի, ոյ und այ Arberani (Canton der armenischen Provinz Waspurakan).

առնթեր } bei, neben, zu, dabei

առթեր } daneben, dazu.

առ 'ի für, zu.

Lauer, Armenische Chrestomathie.

առիթ, ոթի Gelegenheit, Ursache.

առիծ, ո. Löwe.

առիծաբար löwenmässig.

առնապատկեր, ի, ա. männliche Bildsäule.

առնել, արարի thun, machen, zu Stande bringen, thätig sein.

առնուլ, առի empfangen, nehmen, übernehmen, wegnehmen.

առողանել, եջի bewässern.

առողջ, ի, ա. und իւ gesund.

առու, ի, ա. Flüsschen.

Առուղեանք, զինից die Arrovoghier (alan. Geschlecht).

առումն, ոման das Nehmen, die Wegnahme, Eroberung.

առաջում, ոյ Wort, Redensart.

առել, աջի sagen, sprechen, erzählen, aufzählen.

Ասիայ Asien.

Ասիացի, այ Asiate, asiatisch.

Ասորեստան, ի Assyrien.

Ասորեստանի, այ assyrisch.

Ասորի, այ Assyrier, assyrisch.

Ասորիք, եայ Assyrien, die Assyrier.

Ասուդ Asud.

ապաղէն, զինի, ա. Pferderüstung, Soldat zu Pferde.

ապաճապեա, ի, ա. General.

ապառաակ, ի, ա. Einfall, Kriegszug, der einen Einfall, Kriegszug Machende.

ապառաակել, եջի, կեալ einen Einfall machen, einen Kriegszug machen.

ասպարէզ, ըիտի Lauf, Pferde-
lauf (als Längenmass), Meile.
ասպետ, ի, ա. Ritter.
ասպետութիւն Ritterwürde.
աստ hier.
աստանոր jetzt, hier.
աստեղեայ, զէի von Sternen ge-
macht, aus Sternen beste-
hend.
աստի hier, hierher, diesseits.
աստիճան, ի, ա. Stiege, Leiter,
Treppe.
աստղ, առղ Stern.
աստուած, ուծոյ Gott.
աստուածք, ուծոյ die Götter,
Götzen.
աստուածաբան, ի, ա. Gottesge-
lehrter.
աստուածային, այնոյ göttlich.
աստուածապաշտութիւն Gottes-
verehrung.
աստուածգիտութիւն Gotteser-
kenntniss.
աստուածութիւն Gottheit, gött-
liche Würde.
աստմն, տման Zahn.
ասեղ, եջի hassen.
ասեղի, այ, եա. verhasst.
Ատրպատական, ի, ա. Atrpata-
kan. (Atropatene, Provinz
des alten Medien), atrpata-
kanisch.
արագ, ի, ա. schnell.
Արագած Aragads (Gebirge in
Armenien).
արագապէս schnell.
արածեղ, եջի hüten, weiden.
Արամազդ, այ Aramasd (arme-

nischer Gott und iberischer
Donnergott).
Արամեան aramisch, von Aram
stammend.
արարած, ոյ Geschöpf.
արարիչ, բէի, ա. Schöpfer, Ur-
heber.
արբանեկութիւն Dienst, Dienst-
leistung.
Արբերանի s. Արբերանի.
Արբոկ Arbok.
արբումն, բման das Trinken, Ge-
tränk, Trinkwasser.
արբունք das reife Alter.
արբուցանեղ, բուցի zu trinken ge-
ben, trinken lassen, tränken.
Արգամ Argam.
արգանդ, ի, ա. Mutterschooss.
Արգաւան Argavan.
արգաւանդ, ի fruchtbar.
արգելաւ, ելի hindern, verhin-
dert, ab-, fern-, zurück-, fest-
halten.
Արգիայի, այ Argiver, argivisch.
արգոյ Wichtigkeit, wichtig.
արդ nun, jetzt.
արդար, ոյ recht, wahr, gerecht.
արդարաբար wahrheitsgemäss.
արդարանալ, այոյ wahr sein,
sich bewahrheiten.
արդարեա. wahr, wirklich, sicher,
zuverlässig.
արդեւք } vielleicht, etwa, nun.
արդեօք }
Արեբանոս Arebanos (Stadt in
Armenien).
արեգակն, կին, կամք Sonne.
Արեհաւանեան Arehavanier, a-

rehavanisch (armenisches Ge-
schlecht).

Արետ } այ Aretas.
Արետաս }
արե, ա. Sonne, Licht.
արեեղեայք, այոյ die östlichen
Völker, die östlichen Gegen-
den.
արեեղեան östlich.
արեւէք, ից Sonnenaufgang,
Osten.
արեւուտք, մոխոյ Sonnenunter-
gang, Westen.
արեւտայ } westlich.
արեւտան }
արժան das Würdige, das Ver-
diente, würdig, verdient.
արժան է est ist würdig, es ist
passend, es muss.
արժանաջաւատ, ի, ա. glaubens-
gemäss, rechtgläubig.
արժանաւոր, ի, ա. } würdig.
արժանի, այ, եա. }
արժանիք, նեայ, նեօք Verdienst.
արի, այ, եա. männlich, stark,
tapfer.
արիաբար männlich, wacker.
Արիանոս, ի, ա. Arianer (An-
hänger des Arius).
Արիոլական ariolisch.
Արիոս, ի Arius.
Արիստաբուլ, ի Aristobul.
Արիստաբուլեանք, ց die Nach-
kommen Aristobuls, die An-
hänger Aristobuls.
Արիստոն Ariston.
արին, բեան Blut.
արիւնաբար blutig.

Արիք, եայ die Arier.
արծաթ, ոյ Silber.
արծիւ }
արծուի } ոյ Adler.
արծիւանի Adlerträger.
Արժրունի Ardsrunier, ardsru-
nisch (armen. Geschlecht).
արկանեղ, արկի werfen, hinwer-
fen, entbinden, befreien, ent-
senden, losreißen.
արհամարհանք, նայ, նօք Un-
bilden.
արհամարհեղ, եջի beleidigen,
verachten, zurückweisen.
արհամարհութիւն Beleidigung,
Verachtung, Unbilde.
արձակեղ, եջի entbinden, ent-
fesseln, befreien, entlassen,
entsenden, geleiten.
արձակումն, կման Befreiung,
Freigebung, Entlassung.
արձան, ի, ա. Säule.
Արձն Artsen (Canton der ar-
menischen Provinz Aghtse-
nikh).
արմատ, ոյ Wurzel.
արմաւենի, այ, եա. Palme.
Արմաւիր, արայ Armavir, (Stadt
und Hügel in Armenien).
Արշակ, այ Arschak.
Արշակունի Arschakunier, ar-
schakunisch (das armenische
Königsgeschlecht).
Արշամ, այ Arscham.
Արշանակ, այ Arschanak.
Արշարունիք Arscharunikh (Can-
ton der armenischen Provinz
Airarat).

արշաւանք, նայ, նօք Einfall, Kriegszug.
 արշաւել, եցի laufen, einen Einfall, einen Kriegszug machen.
 Արշաւիր, ւրի Arschavir.
 Արշէլ, ի Arsches (Perserkönig).
 արու, ի, աւ. männlich.
 արուեստ, ի Kunst, Studium.
 արութիւն Mannheit.
 Արջամ, այ Ardscham = Arscham.
 արտադատութիւն Alberheit, Absurdität.
 Արտաշ, աւ Artas (Canton und Stadt der armenischen Provinz Waspurakan).
 Արտաշէան artasisch.
 Արտաշամայ Artaschama (Frauenname).
 Արտաշատ Artaschat (Stadt in Armenien).
 Արտաշէլ, իզի } Artasches.
 Արտաշիս, ի }
 Արտաշիր Artaschir.
 Արտաշիրական artaschirisch.
 արտասահմանել, եցի verbannen.
 արտասանութիւն Ausspruch, das Herzählen, das Recitiren.
 արտասուել, եցի weinen.
 արտասուք, ւայ, ւօք Thränen.
 Արտաւազդ, այ Artavasd.
 Արտաւան Artavan.
 արտաքոյ } ausserhalb,
 արտաքս } draussen, aussen.
 Արտեմիս, իդայ u. իդեայ Artemis.
 արուան, ի, աւ. Spitze, Kuppel.
 Արտիթ, եայ Artith (armenisch. Bischof).

Արտիմէդ Artimed (Stadt in Armenien).
 արքայ, ի König.
 արքայանիստ königlich (v. Städten gebraucht), Residenz.
 արքայորդի, ւայ Königssohn.
 Արքեղայտ Archelaus.
 արքունական, ի, աւ. } königlich.
 արքունի }
 արքունիք, նեայ, նեօք königlicher Palast, Hof, Fiscus.
 արքունուտ vom Könige her, aus dem königlichen Fiscus, aus dem Staatsschatze.
 աւաղ, ի, աւ. grösster, ältester.
 աւաղութիւն Grösse, Würde, Ehrenstelle, Alter.
 աւաղակ, ի, աւ. Räuber.
 աւաղակութիւն Raub.
 աւաղան, ի, աւ. Becken.
 աւաղ wehe!
 աւաղել, եցի weheklagen.
 աւան, ի, աւ. Burg, Dorf, Städten.
 աւանդել, եցի niederlegen, aufgeben.
 աւար, ի, աւ. Raub, Beute.
 աւարել, եցի rauben, berauben.
 Աւգոստոս, ի Augustus.
 աւելագործ, ի, աւ. zu viel thuend.
 աւելի mehr.
 աւելորդ, ի, աւ. überflüssig, zu viel, mehr.
 աւետարան, ի, աւ. Evangelium.
 աւետարանական, ի, աւ. evangelisch.
 աւետարանել, եցի gute Nach-

richt bringen, das Evangelium verkünden.
 աւետիք, տեայ, տեօք gute Nachricht.

աւեր } zerstört, Zer-
 աւերակ, ի, աւ. } störung, Ruine, Trümmer.
 աւերած, այ Zerstörung, Verheerung.
 աւերել, եցի, րեալ umstürzen, zerstören, zertrümmern, niederschlagen, vernichten.
 աւերումն, րման Zerstörung, Vernichtung.

Աւրելիանոս Aurelianus.
 ափն, փան Ufer.
 Ափշադար Aphschadar.
 Ափրիկանոս Africanus.
 Ափրոդիտէ, տայ Aphrodite.
 Աքիլլէս, զայ u. զեայ Achilles.

Բ, Բ B, b, 2.

Բաբելոն } ի Babylon.
 Բաբելոն }
 Բագայարինջ Bagajarrindsch (Stadt in Armenien).
 Բագատիա Bagatia.
 Բագարան Bagaran (Stadt in Armenien).
 Բագարատ Bagarat.
 բազին, գնի, աւ. Götzenbild, Götzenaltar.
 Բագրատունի, ւայ Bagratunier, bagratunisch (das armen. Geschlecht des Bagarat).
 Բագրեւանդ, այ Bagrevand (Canton der armenischen Provinz Airarat).

բաղէ, ի Jagdvogel, Falke.
 բաղէակալ, ի, աւ. Falkenträger.
 բաղէակիր, կրի, աւ. Falkenzüchter.
 բազմաբեր } stark bevölkert.
 բազմաբեր }
 բազմաբնակ wohnungsreich.
 բազմադիմի } vielgestaltig, viel-
 բազմազան } fältig, vielfach.
 բազմական, ի, աւ. Ruhebett, Polster.
 բազմամարդուցանել, զուցի bevölkern.
 բազմամետաքս reich an Seide.
 բազմանալ, ագայ sich vermehren, wachsen.
 բազմացուցանել, ցուցի vermehren, vergrössern.
 բազմափայլ sehr leuchtend.
 բազմութիւն Menge.
 բազուկ, զկի, աւ. Arm.
 բազում, զմի, աւ. viel.
 Բաթնիքալ Bathnikhagh (weibliche assyrische Gottheit).
 բաժանել, եցի theilen.
 բախել, եցի einhauen, dareinschlagen, daraufschiessen.
 բախտ, ի, Geschick.
 Բակուր Bakur.
 Բակուրակերտ, ի Bakurakert (Ortsname = Bakursstadt).
 Բահլ } Bahl (Hauptstadt von
 Բահլ } Khuschanien).
 բազանիք, նեայ, նեօք Bäder (balnea).
 բազդատել, եցի vergleichen.
 բամբասել, եցի Schlechtes sprechen, tadeln.

Բայերդ, *ի* Baiberd (Festung in Armenien).

բայ aber, trotzdem, dennoch.
բայ 'ի ausgenommen.

բան, *ի* 1. Wort, 2. Worte im Zusammenhange: Ausspruch, Abhandlung, Darstellung, Geschichte, sowie deren Gegenstand: Sache, Angelegenheit, Vorkommniß, 3. Verstand, Verständniß, Wissen.

բանալ, բայի öffnen:

բանակ, *ի*, ա. Lager.

բանակիլ, եցայ sich lagern.

բանաստեղծ, *ի* beredt.

բանդ } *ի*, ա. Gefängniß.
բանա }

բաշխ, *ի* Vertheilung, Theil, Geschick, Fatum.

բաշխել, եցի vertheilen.

բաջալանք, նայ, նաք Schwätzerei, Geschwätz.

բաջալել, եցի } schwatzen.
բաջալիլ, եցայ }

բառ, *ի*, ա. Wort, Ausdruck.

բառնալ, բարձի erheben, wegnehmen.

Բասեան, սենայ, սենի und սենայ Basean (Canton der armenischen Provinz Airarat).

Բասիլիոս Basilius.

Բասիլք, սեայ, } Basilier (Volk
եօք } nördlich von
Բասիլք, սեայ, } Armenien).
եօք }

բարել, եցի tadeln.

Բատ Bat (Canton in Persien).

բարբառալ, ջման, Plur. ջմանք Schwätzerei, Albernheit.

բարբառ, այ das Sprechen, Sprache, Rede.

բարբառիլ, եցայ sprechen, schreien.

բարբարոս, *ի*, ա. Barbar, barbarisch.

Բարդաձան Bardadsan.

Բարդուղիմեոս Bartholomäus.

բարեբախալ թիւն Geschick, Glück.

բարեգործ, *ի*, ա. Wohlthäter, wohlthätig.

բարեգործութիւն Wohlthun, Wohlthat.

բարեխառն gutgemischt, temperirt, mässig.

բարեխոս, *ի*, ա. Vermittler.

բարեկամանալ, մացայ wohlgesinnt sein, gewogen sein.

բարեկարգութիւն gute Anordnung.

բարեձև wohlgestaltet, schön geformt.

բարերար, *ի*, ա. Wohlthäter, gütig.

բարերարութիւն Wohlthätigkeit, Wohlthat, Gnade.

Բարդափրան, այ Barsaphran.

բարի, այ, եալ gut, schön.

բարիւր, *ի*, այ und ա. Instr. եալ zehn tausend.

բարեք, բեայ, բեօք das Gute, die Wohlthaten.

բարկանալ, ացայ zornig werden.

բարկութիւն Zorn.

բարձակից, կցի, ա. Sitzgenosse, Gastgenosse, Gast.

բարձր, ձու, ձամք schlank, hoch, gross.

բարձրայնութիւն Stolz.

բարձրաւնդակ, *ի*, ա. Anhöhe, hoch.

Բարշամին Barschamin (assyrische Gottheit = Sohn des Himmels).

Բարսումայ, *ի* Barsuma (assyrischer Schriftsteller).

բարք, բուց Sitten, Neigung, Gewohnheit, Führung.

Բարքոբայ Barkhoba (Bar-kochba, jüdischer Rebelle zur Zeit Trajans).

բացազոյն, զուռի entfernt.

բացախլիլ, եցայ, լեալ leuchten.

բաւանակ, *ի*, ա. ausreichend.

բաւանդակ, *ի*, ա. genügend, hinreichend, zu etwas im Stande sein.

բաւել, եցի, լեալ aushalten, fähig sein, leben.

բդել, *ի* Fürst, Prinz.

Բեթքուփին Bethkhubin (Dorf in Palästina).

բեհեղ, այ feine Leinwand.

բեհեղեայ von feiner Leinwand.

Բենդիդիոս, զեայ Vendidius.

բեռնաբարձ, *ի* Lastträger.

բերան, այ Mund.

բերանալ, ացայ sich öffnen.

բերդ, *ի*, ա. Festung, Schloss.

բերել, բերի tragen, bringen.

բերրի reich, fruchtbar.

բեռ, *ի*, ա. Nagel.

բեւր, *ի*, բի, եալ, այ und ա. zehn tausend.

Բնունեան besnunisch.

Բնունի, այ Besnunier (armenisches Geschlecht).

Բել (assyrische Gottheit).

բժիշկ, *ի*, ա. Arzt.

բժշկել, եցի, կեալ heilen.

բժշկութիւն } Heilung.

բժշկութիւն }

բիբ, բբի, ա. und այ, ուլ Pupille.

Բիկենդ Bikend (= Vincentius, römischer Priester).

Բիտոն Biton (= Vitus, römischer Priester).

Բիզանդիոն Byzantium.

Բիթանայի, այ Bithynier, bithynisch.

Բիթանայիք, այ die Bithynier, Bithynien.

Բիւտայի, այ Bötier, böotisch.

բիւր s. բեւր.

Բիւրատ, այ Biurat.

բիւրատ, *ի*, ա. zehn tausend Mann habend, zehn tausend Mann stark, mit zehn tausend Mann.

բիւրեղ, *ի* Kristall, Glas.

բլւր, րայ Hügel.

բլրաձև hügelartig.

Բղդոս, այ Bghdoch.

բնակ, *ի*, ա. wohnhaft, eingeboren.

բնակել, } եցայ, կեալ wohnen,
բնակիլ, } sich niederlassen, be-
wohnt sein.

բնակերկիր, կրի, ա. Vaterland.

բնակեցուցանել, ցուցի wohnen
machen, ansiedeln.

բնակիչ, կէն, աւ } Bewohner.
բնակալ, ի, աւ }

բնակութիւն Wohnung, Wohn-
sitz.

բնաջինջ ausgelöscht, vernichtet.

բնաւ ganz, gänzlich.

բնիկ natürlich, ursprünglich,
angestammt, eigen.

բնութիւն Natur, Wesen, Ur-
sprung.

Բուլղար, այ der Bulgare.

բոլոր, ի, աւ ganz, rund.

բոլորակութիւն das Ganze, Run-
dung, Kreis.

բոլորատեղ rundspitzig.

բոլորովին գանչlich.

բոլորութիւն } Abrundung,
բոլորումն, բման } Kreis,
բոլորումն, բման } Kreislauf.

բողբ Appellation, Recurs, Be-
schwerde, Klage.

բոյս, ուսայ Kraut, Pflanze.

բովանդակ, ի, աւ ganz.

բովանդակել, եցի ganz machen,
zu Ende machen.

բորբբել, եցի entflammen.

բորոս, ի aussätzig.

բորոսութիւն Aussatz.

Բուգնան Bugnan (Landstrich
in Armenien).

բուժել, եցի heilen, befreien.

բուն, բնի natürlich, eigen, an-
gestammt.

բուռն, բուան Faust, Macht, stark,
mächtig, gewaltig, gewuch-
tig, fest.

բուրաստան, ի, աւ } Garten.
բուրաստանի, այ, եաւ }

Բուրդար Burdar.

Բուրդ, այ Burs.

բուրումն, բման Geruch.

բուք, բքայ Schneegestöber.

բունանալ, ացայ, նեալ Gewalt
brauchen.

բունաւոր, ի, աւ gewaltig.

բունաւորական, ի, աւ zwin-
gend.

բունութիւն Gewalt, Zwang.

բոթ, ի Trauernachricht, Todes-
nachricht.

Գ, Գ, G, g, 3.

Գաբաղայ Gabagha.

Գաբաղէն gabaghisch.

Գաբիանա, աի Gabinius.

գագաթն, թան Kopf, Spitze,
Scheitel.

գաղանամարտիկ, տիկ, աւ Thier-
kämpfer.

գաղանութիւն Thierheit, Wild-
heit.

գալ, եկի kommen, ankommen,
gelangen nach.

Գալիլէա, լեայ Galiläa.

Գալլա Gallus.

գալուստ, լստեան Ankunft.

գահ, ի Stuhl, Thron.

գահաւոր, ի, աւ Stuhlhalter,
Kammerdiener.

գահայք, յից Thron, Sessel,
Stuhl, Paradebett.

Գալատացի, այ Galater, gala-
tisch.

գալթել, եցի, թեալ sich zu-

rückziehen, sich entfernen,
fliehen, abfallen.

Գաղղիւք (Plur.) Gallien.

գաղա heimlich.

գաղապանաց, ի heimlich weg-
gehend, heimlich fliehend,
flüchtig.

գաղանի heimlich, geheim.

Գամիլըք, մրայ, բք die Gami-
rier (die Bewohner des Ge-
bietes von Cäsarea in Cappa-
docien).

գայթաղութիւն Aergerniss.

գայլ, այ und աւ Wolf.

Գալլատա, այ Gailatu (ein See).

գանեւ, եցի mit dem Stock
schlagen.

գանձ, ա Schatz.

գառնալ, ացի losbrechen gegen,
angreifen.

Գառնի, նոյ Garni (Festung in
Armenien).

Գառնիկ, նկայ Garnik.

Գարգարացի, այ Gargarier,
gargarisch (scythisch-sarma-
tisches Volk im Caucasus).

Գարգմանացի, այ Gardmanier,
gardmanisch (Bewohner des
Cantons Gardman in der ar-
menischen Provinz Uti).

գարնային, այնոյ Frühjahr, früh-
jährlich.

գարշէլի, այ, եաւ verächtlich,
Scheusal.

գարշէլք, լեայ, լեք Excremente.

գաւառ, ի, աւ Canton.

գաւիթ, լթի, աւ Vorhof.

գեղութիւն Riess, Spalte.

դեղ, այ Schönheit.

Գեղակունիք, Geghakunikh
(Canton der armenischen Pro-
vinz Siunikh).

Գեղամ, այ Gegham (Nach-
komme Haiks und Meer von
Gegham = Sevansee).

գեղարդն, դին, գամբ Lanze,
Wurfspiess.

գեղաւոր, ի, աւ schön.

գեղեցիկ, ջկի, աւ schön, glück-
lich.

գեղեցիկաբանակ mit schönem An-
gesichte.

գեղեցիկաբան auf schöne Weise,
schön.

գեղեցիկութիւն Schönheit.

Գեղմանք Geghmankh (Berg
in Persien).

գեղուկ, ջկի, աւ Dorfbewohner.

գետ, այ Fluss.

գերապանձ, ի sehr prächtig.

գերապանձաւ, ի sehr prächtig,
erhaben.

գերեզման, ի, աւ Grab.

գերել, եցի gefangen nehmen.

գերեկեց, կցի, աւ Mitgefangener.

գերի, այ, եաւ Gefangener, ge-
fangen.

Գերմանացի, այ Germane, ger-
manisch.

Գերմանիկա Germanicus.

գերութիւն Gefangennahme, Ge-
fangenschaft, die Gefangenen.

գեւղ }
գեւոլ } գեղջ, գեւղի Dorf, Stadt.
գեւղ }

գթաւ, ացայ Mitleid haben.

գԺտութիւն Streit, Zwietracht.
 Գին, այ Gin (männlich. Eigenname u. Name eines Flusses).
 գինարբու, ի, աւ Weintrinker, Trunkenbold.
 գինդ, գնդի, աւ } Ohrring.
 գինա, գնաի, աւ }
 գինի, այ, եաւ Wein.
 գինիունի, այ, եաւ Weinhalter, Weinträger.
 գիշեր, ի, աւ und այ, ուլ Nacht.
 գիշերային, այնոյ nächtlich.
 գիջին feucht.
 գիտեմ, այի wissen, kennen, kennen lernen.
 գիտութիւն Kenntniss, Wissen.
 Գիսակ Gisak.
 գիր, գրոյ Buchstabe, Schrift.
 գիրք, գրոյ 1. Buchstaben, 2. jedes Schriftstück, 3. Buch, 4. Literatur, 5. Bibel.
 գիւղ s. գեւղ.
 գիւտ, ի Erfindung, Entdeckung.
 Գլափիւռայ Glaphyra (weiblicher Name).
 գլուսոր, ի, աւ Häuptling, Notabeler, erster, vorzüglich, stolz.
 գլխովին gänzlich.
 գլուխ, գլխոյ Haupt, Kopf, Spitze, Kapitel.
 գծեմ, եցի einritzen, einschneiden.
 գծուծ, ծծոյ hässlich.
 գնալ, այի gehen, marschiren, sich begeben.
 գնաց, աւ Gang.
 գնացք, ցից Gang, Schritt, Lauf.

գնեմ, եցի kaufen.
 Գնեմ Gnel.
 Գնթունի, այ Gnthunier, gnthunisch (armen. Geschlecht).
 Գնունի, այ Gnumier, gnumisch (armenisches Geschlecht).
 գողեմ sagen.
 գող sein.
 գողանալ, այցս rauben, stehlen.
 Գողթն Goghthn (Canton der armenischen Provinz Waspurakan).
 Գողթնեցի, այ Gogthenier, gogthenisch.
 գոմ, ի Stall, Stuterei, Gestüte.
 գոյանալ, այցս erschaffen sein.
 գոյժ, աժի Klage, Trauerkunde.
 գու, ի Zorn, kriegische Erhebung, Angriff.
 գուալ, այի zürnen, sich erheben, einen Angriff machen.
 գովեստ, ի Lob, Lobrede.
 գործ, այ Arbeit, Werk, That.
 գործակալ, ի, աւ Händler, Agent, Commissär.
 գործակից, ցիի, աւ Mitarbeiter, Genosse.
 գործաւոր, ի, աւ Arbeiter.
 գործեմ, եցի thun, machen, arbeiten, herstellen.
 գործիք, ծեաց, ծեօք Instrument, Maschine.
 Գուգարացի, այ Gugarier, gugarisch (Bewohner der armen. Provinz Gugarkh).
 Գաթ Gothe.
 Գումարեմ, եցի versammeln, zusammen rufen.

Գումարակ, ի, աւ Versammlung, versammelt.
 Գունդ, գնդի, աւ Truppe, Truppentheil, Haus, Familie.
 Գուշակումն, կման Prophezeiung.
 Գուշարայ Guschara.
 Գտանեմ, գտի finden.
 Գրաւեմ, եցի erwerben, in Besitz nehmen.
 Գրգռեմ, եցի aufreizen, anregen, in Bewegung setzen.
 Գրգռութիւն Aufreizung.
 Գրեթէ beinahe, gleichsam.
 Գրեմ, եցի schreiben, (malen, meisseln) rechnen, für etwas anrechnen, halten für.
 Գրիգոր } ի Grigor,
 Գրիգորիոս } Grigorius.
 Գրող, ի, աւ Schreiber.
 Գօտի, այ, եաւ Gürtel, Schnur, Cordon (von Gebirgen, Truppen).
 Գ, Դ D, d, 4.
 Գազալ, ի, աւ Todtenbahre.
 Գազարեմ, եցի, բեալ aufhören, Ruhe haben, Halt machen, bleiben.
 Գազարեցուցանեմ, ցուցի aufhören machen, zur Ruhe bringen, Halt machen lassen.
 Գազարումն, բման das Aufhören, Ruhe.
 Գալար, ի grün.
 Գաշեկան, ի, աւ Gold, Münze, in specie Denar, Drachme.
 Գամասկոս Damascus.
 Գայեակ, եկի, աւ Ernährer, Er-

zieher, Ernährerin, Erzieherin, Amme.
 Գայեակորդի, այ, եաւ Milchbruder.
 Գանուր Danubius (Donau).
 Գաշն, շին, շամք Bündniss.
 Գաշնաւոր, ի, աւ Verbündeter, verbündet.
 Գաշնաւորութիւն Bündniss, Bundesgenossenschaft.
 Գաշա, ի, իւ und աւ Landstrich, Ebene.
 Գաշտաբերան, ի, աւ Mund = Eingang zu einer Ebene.
 Գաշտային, այնոյ eben.
 Գաշտակայ, ի, աւ ebener Landstrich, Ebene.
 Գառնալ, Գարձոյ umkehren, zurückkehren, sich wenden nach.
 Գառնաճառ rauhlufftig.
 Գառնանալ, այցս sich ärgern.
 Գառնացող, ի, աւ bitter machend, beleidigend.
 Գառտակերտ, ի, աւ Bauwerk, Gebäude, Dorf, Stadt.
 Գառ, այ Dat.
 Գառաքեաց, քէի Datakhea.
 Գարան, ի, աւ Hinterhalt.
 Գարանաղիք, եաց Daranaghikh (Canton der armen. Provinz Hocharmenien), die Bewohner desselben.
 Գարաւանդ, }
 Գարեւանդ, } ի, աւ Höhe.
 Գարբին, բնի, աւ Schmied.
 Գարեճ, ի Darius.
 Գարձ, ի Rückkehr, Wendung.

դարձեալ (Part. Aor. von դառնալ) wieder.
 դարձուցանել, ուցի wenden, zurückwenden, zurückgeben, zurückschlagen, zurückhalten.
 դաւ, ոյ List, Betrug.
 դաւանիլ, եցայ, նեալ sich (zu einem Glauben) bekennen.
 դաւել, եցի überlisten, betrügen.
 Դաւիթ David.
 Դեկիս } Ի Decius.
 Դեկու }
 Դեկլեաւանու, Ի Diocletianus.
 դեղ, ոյ medicinisches Mittel, Heilmittel, Giftmittel.
 դեղակուր vergiftet.
 դեղման, Ի blond.
 Դեմետր, եայ Demetrius.
 դեռ noch, bisher.
 դեռահաւատ, Ի, աւ. neubekehrt.
 դե, դեւ, աւ. Dämon.
 դեմ, դեմի, աւ. Anblick, Gesicht.
 դժգոյլ, եցայ, մեալ erzürnt sein.
 դժնահայեայն starr, störrisch darein schauend.
 դժնեայ, նեի trotzig, starr, streng, schrecklich.
 դժնութիւն Trotz, Starrheit.
 դժուար, Ի, աւ. } schwer,
 դժուարին } } ärgerlich.
 դժուարիլ, եցայ sich ärgern.
 դի, ոյ }
 դիակն, կան } Leiche.
 դիաթաւալ todt hingestreckt.
 դիեցումն, ցման das Saugen an der Brust.

դիմագրաւել, եցի wagen, sich erkühnen.
 դիմաքտան mit einer Schmarre im Gesicht.
 դիմել, եցի, մեալ laufen, sich stürzen auf.
 դիմումն, մման Anlauf, Ankunft, Angriff, Einfall, Sturz.
 Դիոնիսոս, Ի Dionysus.
 Դիոս, Ի Dios (Zeus).
 դիպել, եցայ, պեալ zufällig kommen, sich ereignen, stossen auf.
 դիպեցուցանել, ցուցի treffen machen, schiessen, treffen.
 Դիպիսոս Dipenus (Bildhauer aus Kreta).
 դիպուլ, Ի, աւ. gelegen, passend.
 դիր, դրի Lage.
 դիրք, դրից Lage, Lagerort, Grab.
 դիւական, Ի, աւ. teuflisch, dämonisch.
 դիւան, Ի, աւ. Divan, Hof, Kanzlei, Archiv.
 դիւանագիր, դրոյ Archivar, archivisch.
 դիւթ, Ի Zauberer.
 դիւր, Ի, աւ. leicht.
 դիւրահաւար sehr leicht, möglich.
 դիւցազն, զին, զամբ Held.
 դիք, դից, դիօք Gottheit, Götze, Götter.
 դղեակ, եկի, աւ. Fort, Festung.
 դնել, եդի setzen, stellen, legen.
 դշայ, Ի Königin.
 Դոմեա }
 Դոմեաւանու } Ի Domitianus.
 դոյն sehr wenig.

դոյն, դոյին jener.
 դոյնպէս ebenso.
 դու, քս du.
 դուռն, դրան Plur. դրուք Thüre, Hof, Palast (Pforte).
 դուստր, տեր Tochter.
 դպիր, պրի, աւ. Schreiber, Leser, Schüler.
 դպրոց, Ի, աւ. Schule.
 դրակնաիկն kleiner Drache, drachenartiger Fleck.
 դրամ; ոյ Geld, Münze.
 Դրասխանակերտ Dras'chanakert (Stadt in Armenien).
 դրժուլ, Ի, աւ. Gegner, gegnerisch.
 դրժուլութիւն Fehler, das Entgegenhandeln, Untreue.
 դրուագ } Ի, աւ. Bildhauer, Holz-
 դրուակ } schnitzerarbeit; Me-
 tallplatte, Darstellung
 eines Zeitabschnittes,
 Zeitabschnitt, Periode.
 Դրուասպ Drovasp.
 դրօշուած, ոյ Sculptur, Bildhauerei.
 Ե, ե E, é, 5.
 Եբրայեցի, ոյ Hebräer, hebräisch.
 Եգեր Eger (Colchis).
 Եգերացի, ոյ Egerier, egerisch (Colchier, colchisch).
 Եգիպտացի, ոյ } Egypter,
 Եգիպտացի, ոյ } egyptisch.
 Եգիպտոս Egypten.
 Եգեսացի, ոյ Edessener, edessenisch.

Եդեսիայ Edessa.
 Եդոմիտեցի, ոյ Edomiter, edomitisch.
 եզն, զին, ամբ Ochs.
 եզր, զեր Grenze, Ufer.
 եթէ wenn, wie wenn, ob, dass (oft abundirend vor anderen Conjunctionen).
 եթէ — եթէ ob — ob, theils — theils.
 Եթովպացի, ոյ Aethiopier, äthiopisch.
 Էլ sein.
 Էլանել, ելի hinausgehen, hinaufgehen, seinen Ursprung haben, geboren werden.
 Էլանելի, ոյ, եաւ Stiege, Stufe, Treppe.
 Ելեթերապոլիս Eleutheropolis (Stadt in Palästina).
 Էլեմուք, մոից das Aus- und Eingehen, der Aus- und Eingang.
 Ելեպոնտոս Hellespontus.
 Ելիանան Elianan.
 Ելապոս Hellas.
 Էլք, լից das Hinausgehen, das Hinaufgehen, der Ausgang, der Hinaufgang.
 եկ, Ի, աւ. } Fremdling,
 եկամուտ, մոի, աւ. } fremd.
 եկաւորութիւն das Kommen, Ankunft.
 Եկրատան Ekbatana (Hauptstadt von Medien).
 եկեղեցի, ոյ, եաւ Kirche.
 Եկեղեք, եայ Ekeghikk (Canton d. arm. Prov. Hocharmenien).

եկեղեցիք kirchlich.
 եղանիւ, եղէ und եղայ werden,
 geschehen.
 եղբայր, բոր, բարբ Bruder.
 եղբայրաբար brüderlich.
 եղբայրութիւն Bruderschaft, die
 Brüder.
 եղբորորդի, այ, եա Bruders-
 sohn.
 եղեգնապարակ, ի, ա. Rohr-
 dickicht.
 եղեգնադահան, ի, ա. elephan-
 tisch (Eigenschaft einer Art
 des Aussatzes, welche Aehn-
 lichkeit mit der Haut des
 Elephanten hat).
 եղեգն, զեգան Rohr, Schilf.
 Եղիազար Eliasar.
 Եղիազարք, ց die Familie Elia-
 sars.
 եղն, զնն, ամբ Hirschkuh.
 եղջերու, ի, ա. Hirsch.
 եղջիւր, ջեր und ջերի Horn.
 Եմրան Emran.
 Ենանոս Enanos.
 եպարքոս eparchos (Vorgesetzter,
 Befehlshaber).
 եպիսկոպոս episcopos, Bischof.
 ես, իմ ich.
 Ետտիկէ Ettiike (Festung in
 Vorderasien).
 երազ, ի, ա. schnell.
 երազապէս (Adverb) schnell.
 երազութիւն Schnelligkeit.
 երազոյն, ունի schnell, schneller,
 sehr schnell.
 երազ, ոյ Traum.
 երազահան, ի, ա. Traumdeuter.

Երախնաւու Erachnavu.
 երախտաւոր, ի, ա. Wohlthäter.
 երախիք, տեայ, տեզ Wohl-
 that, Gnade.
 Երախէս, լէի, լեայ und լի He-
 racles.
 երամ, ոյ } Truppe, Ver-
 երամակ, ի, ա. } sammlung.
 Երանեակ Eraneak (weiblicher
 Name).
 երանել, եցի selig preisen, glück-
 lich preisen.
 երանելի, այ, եա selig, glück-
 lich.
 երանի Glück, glücklich.
 երանութիւն Glückseligkeit.
 Երասի, այ Eras'ch (Araxes,
 Fluss in Armenien).
 Երասիատոր Eras'chatsor (Thal
 des Eras'ch, Gebiet in der
 armen. Provinz Airarat).
 երաշխաւորել, եցի garantiren,
 versichern.
 երբ wann.
 երբեմն — երբեմն bald — bald.
 երգ, ոյ Gesang.
 երգել, եցի singen, spielen (ein
 Instrument).
 երգիչ, զչի, ա. Sänger.
 երդնուլ, դուայ schwören.
 երդումն դման Plur. դմանք Eid.
 երեամ Zeitraum von drei Jah-
 ren.
 երեկոթք, ից Nachtquartier, Her-
 berge.
 երեսուն, սնի dreissig.
 երեսք, այ, զբ Angesicht, Ober-
 fläche.

երեւի, այ, եա ersichtlich, be-
 rühmt, ausgezeichnet.
 երեւիլ, եցայ erscheinen, auf-
 treten.
 երեւթանալ, թացայ sich zei-
 gen, erscheinen.
 երեք, երեց drei.
 երեքհարեւր } իւրայ und իւրի
 երեքհարեւր } dreihundert.
 երեքաակէն dreifadig, dreireihig.
 երեքասան, ի dreizehn.
 երեքասաներորդ, ի, ա. der
 dreizehnte.
 երէ, ի Thier.
 երէց, իցու der Aelteste, Priester,
 älter.
 երթալ, չորայ Part. չորեալ und
 երթեալ gehen, sich begeben.
 Երեկոյ Erisa (Stadt in Arme-
 nien).
 երիւար, ի, ա. Pferd.
 երիտասարդ, ի, ա. Jüngling,
 junger Mensch.
 երիտասարդապէս auf Jünglings
 Weise, wie ein Jüngling.
 երիտասարդութիւն Jünglings-
 alter.
 երիցայդ ցանել, ցուցի zum Ael-
 testen, zum Priester machen.
 Երիքուլ Jericho.
 երկ, ից }
 երկու } zwei.
 երկուք } ուց }
 երկաթ, ոյ Eisen.
 երկաթադամ mit Eisen befe-
 stigt.
 երկաթեղէն, ինի }
 երկաթի, այ, եա } eisern.

երկայն, ի lang, weit.
 երկայնադուլ langhöhlig, weit-
 höhlig.
 երկայնակեայ lange lebend.
 երկայնաձիւ langgestreckt. ? ?
 երկայնամիտ, մտի, ա. langmü-
 thig, barmherzig.
 երկայնամտութիւն Langmuth,
 Barmherzigkeit, Ausdauer.
 երկայնութիւն Länge.
 երկան, ի, ա. Mühle, Mühlstein.
 երկանաքար, ի Mühlstein.
 երկար, ի lang, breit.
 երկդիմի doppelt.
 երկերեւր, ոյ und ի zweihundert.
 երկթերթի zweiblättrig.
 երկինք, կնից Himmel.
 երկիր, կրի, ա. Erde, Erdboden,
 Erdtheil, Land, Gegend.
 երկիւլ, ի Furcht.
 երկմաւել, եցի } irre werden,
 երկմաւել, եցի } zweifeln, sich
 երկմաւել, եցայ } beirren lassen.
 երկն, կան Arbeit, Schmerz, Ge-
 burtswehen.
 երկնային, այնայ } himmlisch.
 երկնաւոր, ի, ա. }
 երկուասան, ի zwölf, Plur. „die
 Zwölf“ (Aposteln).
 երկուասաներորդ, ի, ա. der
 zwölfte.
 երկուցանել, կուցի in Schrecken
 setzen.
 երկուքին, կուցան und կուցանց
 beide.
 երկայրի zweischneidig, zwei-
 schneidiges Schwert.
 երկրագործութիւն Ackerbau.

երկրակն auf der Erde gehend.
 երկրային, անայ } irdisch.
 երկրաւոր, ի, աւ }
 երկրորդ, ի, աւ der zweite.
 երկրորդական, ի, աւ der Zweite
 im Range, der Untergeord-
 nete, untergeordnet.
 երկրորդել, եջի wiederholen.
 երկրորդութիւն die zweite Stelle,
 der zweite Rang.
 երկրորդումն, դման Wiederho-
 lung, das zweite Mal.
 երկրպագել, եջի anbeten (wört-
 lich: die Erde küssen).
 երկրպագութիւն Anbetung.
 Երուալ Erovas.
 Երուանդ, այ Erovand.
 Երուանդական, ի, աւ erovan-
 disch.
 Երուանդակերտ Erovandakert
 (Stadt in Armenien).
 Երուանդաշատ Erovandaschat
 (Stadt in Armenien).
 Երուանդավան Erovandawan
 (Ort in Armenien).
 Երուսաղէմ, զէմի und զիմի Je-
 rusalem.
 Երուսաղէմացի, այ Jerusalemite,
 jerusalemisch.
 երրորդ, ի, աւ der dritte.
 և und, auch.
 Եւագարոս Euagarus.
 Էւթ einzig, allein, nur.
 Էւթալ } Euthalius.
 Էւթալիս }
 Էւթանասուն, մի siebenzig,
 Plur. „die Siebenzig“ (Jün-
 ger).

Էւթներորդ, ի, աւ der siebente.
 Էւթնոյարապէան siebenmauerig,
 mit sieben Mauern umgeben.
 Էս auch, dazu noch.
 Էսեբ, ի Eusebius.
 Էստատիոս Eustathius.
 Էւրոպիէ Europa.
 Էփեսոսն } և Hephrestus.
 Էփեսոս }
 Էփրատ, այ und և Euphrat.
 Էքտիպոն Ekhtipon (Dorf in
 Phönicien).

Ջ, շ S, s (weich), 6.
 շ nota Accusativi.
 շաղաղործ, ի, աւ Unreines
 thugend, unrein, Wollüstling.
 շայրանալ, աջայ sich erzürnen.
 շանդիտել, եջի sich fürchten.
 շառաջին zuerst.
 շառնուլ, աայ } sich trennen,
 շառչել } sich zurückzie-
 շառչել } աւայ } hen von.
 շատուցանել, աւայ trennen.
 շարգանալ, աջայ wachsen, gross
 werden.
 շարդարել, եջի schmücken.
 Ջարդմանոս Sardmanus (König
 der Caspian).
 Ջարեհ, այ Sareh.
 շարկանել, կի stossen, schlagen,
 շարկուցանել, կուցի niederwer-
 fen, niederschlagen.
 շարհարիւր, եջայ, բեալ erschrek-
 ken, erschrocken sein.
 շարմ, ի Abkömmling, Familie,
 Geschlecht, Haus.
 շարմանալ, աջայ sich wundern.

շաւակ, ի, աւ Zeugung, Ab-
 stammung.
 շաւակք, աջ, զք die Nachkom-
 men, Nachkommenschaft.
 Ջաքարիայ Sacharia.
 շքսանք, միջ Vergnügen.
 զգացուցանել, ցայի benachrich-
 tigen, mittheilen.
 զգենուլ, զգեցի sich anklei-
 den.
 զգեստ, և Kleid, Bekleidung,
 Schuh.
 զգեցուցանել, ցայի ankleiden,
 bekleiden, anziehen.
 զգայժ, աշի vorsichtig, überle-
 gend, aufmerksam.
 զգուշանալ, աջայ sich hüten, sich
 vorsehen, beachten, beob-
 achten, bewachen.
 զգուշութիւն Vorsicht, Aufmerk-
 samkeit, Pünktlichkeit.
 զենարան, ի, աւ Schlächtereie.
 զենուլ, նի opfern, schlachten.
 զենումն, նման Opfer, Opferung,
 das Schlachten.
 զեռուն, աւայ kriechendes Thier.
 զերծանել, ծեայ sich befreien,
 զերծանիլ } entfallen, entgehen.
 Ջեւքիպոն Zeuxippon (Säu-
 len-Inschrift zu Byzanz).
 զէն, կնու Rüstung, Waffe.
 զի weil, dass, dazu dass, in der
 Absicht dass, damit, des In-
 haltes dass, wenn auch, ob-
 gleich.
 զի՞ was?
 զիւրդ wie? warum?
 զինակիր, կրի, աւ Waffenträger.

զինաւոր } ի, աւ Bewaffneter,
 զինուոր } bewaffnet.
 զինաւորութիւն } Bewaffnung,
 զինաւորութիւն } Waffen, bewaff-
 nete Macht,
 Armee.
 զի՞նչ was? was für?
 զիւգտատաւ, ի, աւ Leibgar-
 dist.
 զիծանք, նայ, նզք Aerger, Gram,
 Schmerz.
 զիծեցուցանել, ցայի ärgern, be-
 leidigen.
 զինի nach, hinter, später.
 զինիք, նեայ, նեզք die Späteren,
 die Nachkommen.
 զհետ nach, hinter, später.
 զղջալ, աջայ Reue haben, be-
 reuen.
 զոհ, ի Opfer.
 զոհել, եջի opfern.
 զյոյք, աւի das Gleiche, Paar,
 gemeinsam, gleich, zugleich,
 zusammen.
 զուարճանալ, աջայ sich freuen,
 sich ergötzen.
 զուգարան, ի gleichen Geistes.
 զուգադէյիլ gleich schön, gleich-
 mässig schön.
 զշարիւր, եջայ, բեալ sich erzür-
 nen, sich ärgern, unwillig
 werden.
 զրաւ Ende.
 զրկել, եջի berauben, sich be-
 rauben, sich lossagen von,
 etwas niederlegen, ablegen.
 զրոյց, աւի Wort, Rede,
 Vortrag, Erzählung.

զուցել, եջի sprechen, reden, vortragen, erzählen.

զօր, ա. Militärmacht, Heer, Armee.

զօրագլուխ, լխյ General.

զօրաժողով ein Heer aushebend.

զօրական, ի, ա. Soldat.

Օ. օրայ Sora.

զօրանալ, ացայ mächtig sein, mächtig werden, erstarken, herrschen über.

զօրանիստ, ի, ա. Heerlager.

զօրապետ, ի, ա. Heerführer,

զօրավար, ի, ա. General.

զօրավարել, եջի Heerführer sein.

զօրավիդ Hilfsmacht, Stütze, Hilfe.

զօրաւոր, ի, ա. stark, mächtig.

զօրութիւն Macht, Kraft, Machtthat, Wunderthat, Wunder.

զօրհանապալ den ganzen Tag.

Է, է E, ê, 7.

Էլիսյ } Aelia (späterer Name
Էլիսյ } Jerusalems).

էշայծեամն, ծեման, Plur. ծեմանք eselähnliche Ziege, Eselziege.

էութիւն Wesen, Wesenheit.

էր } warum? weshalb?
էր աղաղալ }
էրէ, էոյ Thier.

Ը, ւ dumpfer Vocalanstoss, 8.

ըղձալ } ձացայ wünschen.
ըղձանալ }

ըղձութիւն Wunsch.

ըղունդն, ըղնդին, ամբ Fingernagel.

ըմբռնել, եջի, նեալ mit Gewalt nehmen, erfassen, halten.

ըմպել, արբի trinken.

ըմպելիք, լեաց, լեօք das Trinken, der Trank, Trinkwasser.

ընդ zu, nach, gegen, unter, zwischen, bei, mit, über.

ընդանի, էոյ, էա. Hausangehöriger, zur Familie gehörend, Verwandter, verwandt.

ընդարձակ, ի, ա. weit, geräumig, frei.

ընդարձակել, եջի ausdehnen, vergrössern, vermehren.

ընդդէմ gegen, gegenüber, entgegen.

ընդդիմակաց, ի widerstehend.

ընդդիմակացութիւն Widerstand.

ընդդիմանալ, ացայ entgegen sein, widerstehen, Einspruch erheben.

ընդդիմութիւն Widerstand, Widersetzlichkeit.

ընդէր warum?

ընդհատ, ի, ա. unterbrochen, getrennt, abgekürzt.

ընդունիլ } ընկալայ in Empfang
ընդունել } nehmen, aufnehmen,
erlangen, erhalten.

ընդլիւլ, եջի den Hals umdrehen.

ընթանալ, թացայ laufen, gehen.

ընթացք, ցից Lauf, Gang, Verlauf.

ընթեռնուլ, ընթերցայ lesen.

ընթերցող, ի, ա. Leser.

ընթերք, լեաց, լեօք Abendessen.

ընծայ, ի Geschenk, Opfer.

ընծայատար, ի, ա. Geschenkgeber, Geschenküberbringer.

ընծայել, եջի opfern, geloben, einweihen.

ընկենալ, կեցի werfen, zurück-, weg-, abwerfen, absetzen.

ընկեր, ի, ա. Gefährte, Genosse.

ընկղլիլ, էցայ einsinken, unter-sinken.

ընձեռել, եջի einhändigen, übergeben, überliefern.

ընչեղ, ի, ա. wohlhabend, reich.

ընտանի, էոյ, էա. s. ընդանի.

ընտիր auserwählt, schön, würdig, edel.

ըստ gemäss, nach.

Թ, թ Th, th, 9.

Թագ, ի, ա. Krone.

Թագադիր, դրի, ա. die Krone aufsetzend, krönend.

Թագաւապ, ի die Krone umbindend, krönend.

Թագաւոր, ի, ա. König (Krone habend).

Թագաւորադն, զին, ամբ } könig-
Թագաւորական, ի, ա. } lich.

Թագաւորանիստ residenzlich, hauptstädtisch.

Թագաւորել, եջի König sein, regieren.

Թագաւորեցուցանել, ցուցի zum König machen, regieren lassen.

Թագաւորութիւն Regierung,

Herrschaft, Reich, königliche Würde, Majestät.

Թագուհի, էոյ, էա. Königin.

Թագուցանել, զուցի verbergen.

Թագէ, էի } Thaddaeus.

Թագէտ, ասի }

Թալանալ, կացայ in Schwäche, in Ohnmacht fallen.

Թախանձել, եջի heftig fordern.

Թաղել, եջի beerdigen.

Թարաթայ Tharatha (assyrische Gottheit).

Թարգմանել, եջի übersetzen, erklären.

Թարգմանիչ, էչի, ա. Uebersetzer, Erklärer.

Թաւաղալը sich rollend, sich wälzend.

Թաւաղալը խաղալ rollend dahin fallen.

Թախալիլ, էցայ, ռեալ umherschweifen.

Թախել, եջի hinwerfen, umstürzen, zerstören, ausschütten, wegnehmen, wegreißen, rauben.

Թեբայ Theben.

Թեթիլ schnell.

Թեթիլ ամել streben nach.

Թեստեղացի, էոյ, Thessalier, thessalisch.

Թերեհաւատութիւն Misstrauen.

Թերես vielleicht.

Թե, ոյ Flügel.

Թեարկել, եջի die Flügel ausbreiten über, beschützen.

Թեոս Theos (Beiname des Antiochus II.).

Թեւր } պ verdreht, schief,
 Թիւր } verkehrt, schlecht.
 Թէ dass, wenn, ob.
 Թէ — Թէ ob — oder.
 Թէպէտ obgleich.
 Թիլ Thil (Stadt und Thal im Canton Ekeghikh der armen. Provinz Hocharmenien).
 Թիկնկան Plur. Թիկունք Rücken, Schulter, Stütze.
 Թիկնապահ, Ի, ա. Rückenwächter, Leibwächter.
 Թիւ, Թույ Zahl, Zählung.
 Թրխաութիւն Beschneidung.
 Թխութիւն das Dunkel, dunkle Farbe.
 Թշամանք, նոյ Beleidigung.
 Թշամի, այ, եա. Feind, feindlich.
 Թշամութիւն Feindschaft.
 Թշուաւանալ, ոսոյս unglücklich werden, unglücklich sein.
 Թողացոյցնել, ցոյց gestatten, erlauben.
 Թողութիւն Erlass, Nachlassung, Verzeihung.
 Թողլ, զի lassen, er-, nach-, zu-, verlassen, unberücksichtigt lassen, übergehen.
 Թոյլ weichlich, matt.
 Թոյլ տալ nachgeben, gestatten.
 Թոշակ, Ի, ա. Versorgung, Besoldung, Belohnung, Sold, Lohn.
 Թուն, սին und սան, սամք Enkel, Enkelin.
 Թովել, եցի bezaubern, bewegen.
 Թովմաս } Thomas.
 Թումաս }

Թորդան Thordan (Ort in Armenien).
 Թուել, եցի zählen, rechnen, zuzählen, aufzählen, anrechnen, zuschreiben.
 Թուիլ, եցայ scheinen, erscheinen.
 Թուղթ, Թղթոյ Brief.
 Թունաւոր, Ի, ա. giftig.
 Թունել, եցի, նեալ vergiften, giftig machen.
 Թույ s. Թիւ.
 Թռիւք Flug.
 Թռչուն, չոյ Vogel.
 Թրակացի, այ Thrakier, thrakisch.
 Թրակէ Thrakien.

Ժ, ժ Sch, sch (weich), 10.
 Ժահողիմութիւն Gesichtshässlichkeit, ungestaltete Figur.
 Ժամ, ա. Stunde, Zeit.
 Ժամագրութիւն Zeitbestimmung, bestimmte Zeit, Frist.
 Ժամանակ, Ի, ա. Zeit, Alter, Zeitalter.
 Ժամանակագիր, գրի, ա. Chronist.
 Ժամանակագրութիւն Chronologie.
 Ժամանակեայ, կէի zeitlich, vorübergehend.
 Ժամանել, եցի, նեալ zur Zeit sein, zur Zeit ankommen, erreichen.
 Ժաւանդել, եցի erben.
 Ժաւանդեցոյցնել, ցոյց erben lassen, zum Erben einsetzen.
 Ժաւանդորդ, Ի, ա. der Erbe.

Ժաւանդութիւն das Erbe, Erbschaft.
 Ժողով, պ Versammlung.
 Ժողովել, եցի, վեալ sammeln, versammeln.
 Ժողովորդ, վրդան Versammlung, Menge, Volk.
 Ժուժկալ, Ի enthaltsam, nüchtern.

Ի, Ի I(i), i, 20.
 'Ի 1. nota Dativi, 2. in, hinein, nach.
 'Ի բաց weg, fort.
 'Ի հեռեկաց } zu Fuss.
 'Ի հեռի }
 'Ի մօտոյ nahe, endlich.
 'Ի ներքոյ unter, unten, im Innern, innerhalb.
 'Ի ներքուստ von unter... her, von unten her, hinein, nach innen.
 'Ի ներքո in, hinein, innerhalb.
 'Ի վայր unten, nach unten.
 'Ի վեր über, nach oben, höher.
 'Ի վերայ über, für, trotz.
 Իբր } wie, als, wann, wenn
 Իբրի } auch, nachdem, wie
 Իբրու } gleichsam, dennoch.
 Իմ, պ mein, der Meinige.
 Իմանալ, մացոյ merken, wissen, lernen, begreifen, erkennen.
 Իմանալի, այ, եա. erkennbar, begreiflich.
 Իմաստ, Ի Sinn, Geist, Einsicht, Weisheit, Urtheil.
 Իմաստութիւն Weisheit.

Իմաստուն, տնոյ weise, umsichtig, geschickt.
 Իմացոյցնել, ցոյցի merken lassen, wissen lassen, benachrichtigen.
 Իմն, etwas, irgend ein.
 Ինձ, ընձու Leopard.
 Ինն, ըննի neun.
 Իններորդ, Ի, ա. der neunte.
 Իննետասն, Ի neunzehn.
 Ինչ, ընչի etwas, irgend ein.
 Ինչ was? was für ein?
 Ինչ ընչի Sache, Ding.
 Ինչք, ընչի Vermögen.
 Ինքն, քեան selbst.
 Ինքնակալ, Ի, ա. Selbstherrscher.
 Ինքնակամ selbstwillig, freiwillig.
 Ինքնին selbst, von selbst.
 Իշապարի, այ, եա. wilder Esel.
 Իշխան, Ի, ա. Fürst.
 Իշխանութիւն Fürstenthum, Fürstenwürde, Macht, Reich.
 Իշխել, եցի, խեալ herrschen über.
 Իջանել, Իջի hinabsteigen.
 Իջեւան } Ի Haltstelle, Herberge.
 Իջեան }
 Իջացնել, ցոյցի hinabsteigen machen, hinabsteigen lassen.
 Իսահակ, պ Isaak.
 Իսկ, Ի wirklich, wahr.
 Իսկ aber, doch, jedoch.
 Իսկոյն sofort.
 Իր, Ի, ա. Sache, That, Zweck, Absicht, Plur. Իրիք auch „Geschichte“.

իրողգած wissend, benachrichtigt.

իրական, ի, ա. wirklich, thatsächlich, wahrheitsgetreu.

իրաւ. Gerechtigkeit.

իրաւարար, ի, ա. Richter.

իրաւունք, ւանց Recht, Gerechtigkeit.

իրեկաց Gen.—Dat. des Pron. reciproci „einander“.

իր Gen.—Dat. Sing. des Pron. person. reflex. der III. Person „seiner = ihrer, sich“.

իր, ոյ sein, ihr, der Seinige, der Ihrige.

իրային, այն der Seinige, der Ihrige.

իրաքանչիւր, ոյ ein jeder.

իրավի } von selbst, freiwillig.
իրավին }

իբ, իրեբ, իւբ etwas, irgend ein.

Լ, Լ L, l, 30.

Լաղիկայ Lasika (ein Theil von Colchis).

լալին } das Weinen.
լալեբ, լեայ, լեօբ }

Լակեդեմոնացի, այ Lacedämonier, lacedämonisch.

լայնատարած ausgedehnt.

լայքա fremdes Wort in der Bedeutung: rothe Haut, rothes Leder.

լանջք, ջայ und ջից Brust, Hals, Kehle.

Լապիթեայ der Lapithe.

լաւ, ի, ա. gut, besser, mehr.

Լեան, լեբն, աբ Berg.

Լեզու, ի, ա. Zunge, Sprache.

Լեզուանութիւն Schwatzhafigkeit.

Լեղի, այ, եա. Galle.

Լեռնական, ի, ա. Bergbewohner, bergig.

Լեռնակեցիկ Bergbewohner.

Լեռնակողմն, ման Gebirgsseite, Gebirgsgegend.

Լեռնային, այն bergig, gebirgig.

Լեռնասնեայ, նէի am Fusse eines Berges wohnend.

Լերուբնայ Lerubna (alter Schriftsteller).

Լեոնդիս, դի Leontius.

լի, լյ voll.

Լիբիէ Lybien.

Լիբիացի, այ Lybier, lybisch.

Լիկիանոս } Licinius.

Լակիանոս }

լնիլ, եղէ sein, werden.

լնելութիւն das Werden, Geburt.

Լիզական lydisch.

Լիզացի } այ, Lydier, lydisch.
Լիզեացի }

լիով reichlich.

Լիսանիայ Lysanias (Fürst von Abilene).

լկանք, նայ, նօք Unbilden, Beleidigung.

լնուլ, լրի vollmachen, erfüllen, ersetzen.

լի einzig, allein.

լյս, լուայ Licht.

լուաւէտ moosreich.

լումնալ, այի baden, sich baden.

լուացումն, ջման Bad.

լուծանել } ծի entbinden, entlasten, entheben,
լուծել } entlassen.

լուծանիլ, ծայ ermatten, den Muth verlieren.

Լուկայ Lucas.

լուլ das Schwimmen.

Լուլոս, զայ Lullus.

լոււ, լայ schweigend, stumm.

լուաւար, ի, ա. leuchtend, hell,

prachtvoll.

լուաւարել, եցի erleuchten, hell

machen.

լուաւարիչ, լչի, ա. Erleuchter.

լուաւարութիւն Erleuchtung.

լուին, մնի und մայ } Mond.

լումնակն }

լուցանել, լուցի leuchten lassen,

anzünden.

լուր, լրայ das Hören, Nachricht,

Gerücht.

լնել, լուայ hören.

լնել, այ, եա. hörend, hörbar.

լնելք, լեայ, լեօք Gehör, Ohren.

Լքանիլ, Լքայ niedergeschlagen

sein, ermatten, verzweifeln.

Խ, խ Ch, ch, 40.

խաբել, եցի, բեալ betrügen, täuschen.

խաբանք, նայ, նօք } Betrug,
խաբք, բից } Täuschung.

Խաղերք, զրայ die Chasiren (asiatisches Volk nördlich von Armenien).

խախտել, եցի, տեալ erschüttern, bewegen.

խաղալ, այի marschiren, segeln.
խաղալիկ, լիկ, ա. Spieler, Schauspieler.

խաղաղմալ, ագայ sich beruhigen, ruhig sein.

խաղաղաւեր, տիբի, ա. friedliebend.

խաղաղել, եցի beruhigen.

խաղաղութիւն Ruhe, Friede.

խաղաղացանել, զուցի zur Ruhe bringen.

Խաղալիք, տեայ die Chaldäer.

խայտոց, ի Flecken.

խան, ի Gehöfte.

խանդալ, ագայ eifersüchtig sein, neidisch sein, Verlangen haben nach, Lust haben nach.

խաչ, ի, ա. Kreuz.

խաչել, եցի kreuzigen.

Խառան, ա. Charran (Stadt in Armenien).

խառնակել, եցի vermischen, umarmen.

խառնակիլ, եցայ sich vermischen, sich umarmen, sich gegenseitig angreifen.

խառնակութիւն Vermischung, geschlechtliche Beiwohnung.

խառնել, եցի, նեալ mischen, vermischen.

խառնիլ, եցայ, նեալ sich mischen, sich vermischen.

խառնում, ոյ Mischung, Vermischung, geschlechtliche Vermischung, das Product einer solchen.

խաբաթի sehr gross.

խաւար, ի, ա. Dunkelheit.

խաւարիլ, եցայ sich verdunkeln.
 Խաքան Chakhan (ostasiatischer Fürstentitel).
 Խեղադարանք, նաց, նօք Thorheit, Irrsinn, Geistesabwesenheit.
 Խզել, եցի abschneiden, aussondern.
 Խէթ, Խէթի Hass.
 Խժական, Ի, ա. barbarisch, grausam.
 Խիտ dicht, zusammenhängend.
 Խնամ, պ Sorge, Fürsorge.
 Խնամանալ, ացայ sich verschwägern, sich durch Heirath verbinden.
 Խնամի, ւյ, եա. Verwandter.
 Խնամութիւն Verwandtschaft, Verschwägerung, Verbindung durch Heirath.
 Խնայել, եցի schonen, verzeihen.
 Խնդալ, ացի sich freuen, als Subst. „Gruss“ in Briefen.
 Խնդիր, դրոյ Frage, Nachfrage, Nachforschung, Verlangen, Ersuchen.
 Խնդրակ, Ի, ա. Sucher.
 Խնդրել, եցի suchen, wünschen, fordern.
 Խնդրուած, պ, ուլ u. ա. Wunsch, Forderung.
 Խոզ, Ի und ա. Schwein.
 Խոժուագել von traurigem, hässlichem Anblick.
 Խոհեմ, Ի klug.
 Խոհեր, Ի, ա. Schutt.
 Խոյխոյլել, եցի erwürgen, den Kopf abschneiden.

Խոյխոյլութիւն Erwürgung, Kopfabschneidung.
 Խոյնալ, ացայ sich schwingen, sich stürzen auf.
 Խոյլ, Խազի Nachforschung.
 Խոյս տալ ausweichen, nachgeben, fliehen, entfliehen.
 Խոյր, Խաբի Band, Diadem, Kopfschmuck, Hut.
 Խոյրարար, Ի, ա. Kopfschmuck-Fabricant.
 Խոնարհութիւն Bescheidenheit.
 Խոշորակէլ, եցի belästigen, quälen, foltern.
 Խոտարկք, պեաց, պեօք Frisur, Haarwuchs, Locken.
 Խոտհորտա Chorrobhut.
 Խոտ, պ Chorr.
 Խոտանալ, ացայ versprechen.
 Խոտովանալական, Ի, ա. zum Bekenntniss gehörig.
 Խոտովանութիւն Bekenntniss, Glaubensbekenntniss.
 Խոտովմ, տման Versprechen, Versprechung.
 Խորան, պ Chosran.
 Խորեն, Էնայ Chosren.
 Խորով, ա. Chosrow.
 Խորովելուխա, դխայ Chosrowiducht (Tochter Chosrows).
 Խոտաւտ grasreich, kräuterreich.
 Խոր, պ tief, weit, Tiefe, Abgrund.
 Խորակն tiefäugig.
 Խորամանկութիւն List.
 Խորայտակ tief.

Խորան, Ի, ա. Zelt, Tabernakel.
 Խորանալ, բացայ sich aushöhlen, hohl = tief werden.
 Խորասոյլ in den Abgrund gestürzt.
 Խորհել } եցայ denken, überlegen, denken an, sinn
 Խորհիլ } gen, nen auf.
 Խորհուրդ, հրդեան Gedanke, Absicht, Berathung, Entschluss, Plan.
 Խորհրդածու, Ի, ա. Rathgeber, Theilnehmer, Zeuge einer Sache, gegenwärtig bei.
 Խորհրդական, Ի, ա. mystisch, räthselhaft.
 Խորտակել, եցի zerbrechen, zerschmettern.
 Խորք, բոց Tiefe, Abgrund, das offene Meer.
 Խոժ, Ի, ա. barbarisch, ungebildet.
 Խոժաղութ wild, grausam.
 Խոժապանք, նաց, նօք Eile, Eifer, Geschäftigkeit.
 Խոմբ, Խմբի Truppe.
 Խոսել, եցի, սեալ entfliehen.
 Խոսել, եցի verwirren, beunruhigen.
 Խոսիւթիւն Verwirrung, Streit, Aufruhr.
 Խոտանալ, տացայ hart = erbittert sein, hart = erbittert werden, wüthen.
 Խոտասրտութիւն Härte, Hartnäckigkeit, Widerstand.
 Խորել, եցի aufhören, aufschieben.

Խրախճանութիւն Fest.
 Խրատ, ա. Ermahnung, Rath.
 Խօսիլ, եցայ sprechen, sich unterreden, verhandeln mit, überreden zu.
 Խօսող, Ի, ա. Sprecher, Schwätzer.
 Խօք, սից Sprache, Worte, Abhandlung.
 Ծ, ծ Ds, ds, 50.
 Ծագիլ, եցայ spitz sein, hervorkommen, sich zeigen, erscheinen.
 Ծախել, եցի verbrauchen, verwenden.
 Ծածկել, եցի, կեալ bedecken, verbergen.
 Ծածուկ heimlich.
 Ծախմուտ, մոխ in eine Höhle getreten.
 Ծաղիլալ, Ի, ա. Blumen tragend, Blumen haltend.
 Ծաղիլ, եցայ, կեալ blühen.
 Ծաղից, Ի, ա. Blumengarten.
 Ծայր, Ի Ende, Spitze, äusserste Grenze.
 Ծայրաքալ verstümmelt, abgekürzt.
 Ծանակել, եցի prellen, lächerlich behandeln.
 Ծանր, ա. schwer.
 Ծանրասիրտ, սրտի, ա. schwerherzig, hartnäckig.
 Ծանօթ, Ի bekannt, gut bekannt, beliebt.
 Ծառայ, Ի Diener, Slave, Vassall.
 Ծառայել, եցի dienen.

ճառայեցուցանել, *ցուցի* zum Diener = Slaven = Vasallen machen, unterwerfen.
ճառայութիւն Dienstverhältniss, Abhängigkeit, Knechtschaft, Hörigkeit.
ճեր, *դ* Greis, alt.
ճերանալ, *բացայ* alt sein, alt werden.
ճերձանել, *ճի* wegnehmen.
ճերձանիլ, *ճայ* sich befreien, entgehen, entfliehen.
ճերութիւն Alter.
ճերանի, *ւոյ*, *եաւ* Greis, alt.
ճիր, *ճրի* Kreislinie, Kreis, Bögen.
ճիրանի, *ւոյ*, *եաւ* Purpur, purpurn.
ճնանիլ, *ճնայ* erzeugen, gebären, geboren werden.
ճննդայ 1. Zeugung, Zucht, 2. Name eines Waldes in Armenien.
ճնուլ, *ի*, *աւ* Erzeuger, Gebälerin.
ճնուլք, *այ*, *զք* Eltern.
ճնունդ, *ճննդեան* das Erzeugen, das Gebären, Geburt, Ursprung, das Erzeugte, das Geborene, der Nachkomme.
ճնունդք, *ճննդայ* die Nachkommen, die Nachkommenschaft.
ճոռ, *ի* Wange.
Ծօբ Dsob (Landstrich im Canton Dschavachkh, der armenischen Provinz Gugarkh).
ծով, *աւ* Meer, See.
ծովակ, *ի*, *աւ* kleines Meer, See.

Ծովդեացի, *ւոյ* Dsowdeer (Bewohner eines **Ծովդի** Dsowdi genannten Landstriches, dessen Lage nicht bekannt ist).
ծովդեաց übers Meer segelnd.
ծովդերայ } Bewohner des Meeresufers, am Meeresufer wohnend.
ծովդերեայ }
ծովդը, *զեր* Meeresufer.
Ծովք, *փայ* Dsophkh (Canton der armenischen Provinz „Viertes Armenien“), die Bewohner derselben.

Կ, Կ K, k, 60.

Կադմայ } Cadmäer, cad-
Կադման } mäisch.
կազմած, *դ* Ausrüstung, Geschirr, Heeresgefolge.
կազմել, *եցի*, *մեալ* ausrüsten, schmücken, errichten, erbauen, herstellen, verfertigen, zu etwas gestalten.
կազմութիւն Ausrüstung, Ausstattung, Ordnung, Erbauung, Aufstellung.
կալ, *կացի* bleiben, dauern, leben, sein.
կալանք, *նայ*, *նք* Gefangennehme, Gefängniss.
կալածք, *ճոյ* Besetzung, Güter.
կախարդ, *ի*, *աւ* Zauberer.
կախարդել, *եցի* bezaubern.
կախել, *եցի* aufhängen.
կականումն, *նման* das Weheklagen.
կալ, *ի*, *աւ* lahm.
կաղալ, *ի* Höhle wilder Thiere.

կամ oder.

կամ — *կամ* entweder — oder.

Կամադրոս Camadrus.

կամակար gerne.

կամակարութիւն Eigensinn.

կամաւոր, *ի*, *աւ* freiwillig.

Կամբիսէս Cambyses.

կամիլել, *եցայ* wollen, beabsichtigen.

կամուրջ, *մըջի*, *աւ* Brücke.

Կամար Kamsar.

Կամարական, *ի*, *աւ* Kamsarier, kamsarisch (armenisches Geschlecht).

կամք, *մայ*, *մք* Wille.

կամաւ (Instr. Sing.) gerne, freiwillig.

կայսերական, *ի*, *աւ* kaiserlich.

կայսր, *սեր* Kaiser.

կայտուն, *ի*, *աւ* munter.

կայտոիլ, *եցայ* springen.

Կանդարք Kangarkh (Gebirge zwischen Armenien und Iberien).

կանդնել, *եցի* erheben, errichten, aufrichten.

կանխադայ vorherig, früher.

կանոն, *ի*, *աւ* Canon (kirchliches Gesetz).

կանոնել, *եցի* canonisch festsetzen.

կաշ, *դ* } Leder.

կաշի, *ւոյ*, *եաւ* }

կապ, *դ* Band, Fessel.

Կապադովկացի, *ւոյ* Cappadocier, cappadocisch.

կապան, *ի*, *աւ* Engpass.

կապանք, *նայ*, *նք* Bande, Fesseln, Engpass.

կապար, *ի*, *աւ* Blei.

կապել, *եցի*, *պեալ* binden, fesseln.

կապումն պման Fesselung, Gefangennahme.

կառավարել, *եցի* im Wagen führen, fahren.

Կարինոս Carinus.

կառք, *ապ*, *աք* Wagen.

Կասբիք, *բեյ* die Caspian, Caspien.

կասեցուցանել, *ցուցի* aufhalten, verzögern.

կասկած, *ի* } Misstrauen, Verdacht, Zweifel.
կասկածանք, *նայ*, *նք* }

կասկածիլ, *եցայ* zweifeln, misstrauen.

Կասիոս Cassius.

կատակել, *եցի*, *կեալ* spotten.

կատալի, *ւոյ*, *եաւ* zornig, wüthend.

կատալել, *եցայ*, *զեալ* sich erzürnen, zornig, wüthend werden.

կատար, *ի*, *աւ* Spitze, Ende.

կատարել, *եցի*, *բեալ* vollenden, vollbringen, vollführen, ausführen.

կատարիլ, *եցայ*, *բեալ* zu Ende gehen, sterben.

կատարումն, *բման* Vollendung, Ende, Tod.

կարակնան kreisförmig.

կարգ, *ի*, *աւ* 1. Ordnung. 2.

Alles Ordnen und Geordnete: Anordnung, Regel, Gesetz, Mass, Methode, System,

Reihe, Rang, Stand, Zustand, Lage, Verfassung, Religions-system, religiöser Orden.
կարգաւ der Reihe nach, systematisch.
կարգաւորութիւն Anordnung, Ordnung.
կարգել, եջի ordnen, anordnen, bestimmen.
կարդալ, աջի lesen, nennen.
կարել, աջի können, vermögen.
կարենան } Karenier, karenisch (parthisches Geschlecht).
կարենեան } von Karen abstammend. Geschlecht).
կարնան }
կարէն, բենի und **բնի** Karen.
կարեոր, ի, աւ wichtig, ansehnlich, nöthig.
կարի sehr, zu sehr.
կարծ, ի, աւ } Meinung, Ge-
կարծիք, ծեաց, ծօք } danke, Muth-
կարծք, ծից } massung.
կարծել, եջի meinen, muthmassen, halten für.
կարկառ, ի Block, Stein.
կարճ, ոյ } kurz.
կարճառօտ, ի }
կարմիր, մրոյ roth.
կարող, ի, աւ könnend, befähigt.
կարողութիւն Vermögen, Fähigkeit, Möglichkeit.
կարօս Carus.
կարօտիլ, եցայ, տեալ dürftig sein.
կարօցանել, ցուցի stellen, legen, zu etwas bestellen, zu etwas machen.

կաւկաս, ոյ, աւ und **ոյ** Caucasus.
կաքաւ, աւ Rebhuhn.
կեալ, կեցի leben.
կեանք, կենաց, զք Leben, Lebensmittel.
կեղծաւոր, ի, աւ heuchlerisch.
կենդագրութիւն Porträt.
կենդանի, տյ, եաւ lebendig, Thier.
կենդանութիւն das Lebendigsein, Leben.
կենասէր das Leben liebend, lebensfroh.
կենասուռ, ի, աւ Leben gebend.
կենցալ, ոյ die irdische Welt, das irdische Leben.
կենցաղական, ի, աւ weltlich, irdisch, bürgerlich.
կենցաղակարել } **էցայ** leben, sich
կենցաղակարիլ } betragen.
կեսար, աւ Caesar.
կեսարիայ, բու Caesaraea.
կերակուր, կրոյ Speise, Lebensmittel.
կերասուս Cerasus.
կերպարան, ի, աւ Form, Gestalt.
կէս, կիսոյ Hälfte, halb.
կին, կնոջ, կնամբ Plur. **կանայք, նանց** Frau.
կինձ, կնճի, աւ } Eber, wildes
կինջ, կնջի, աւ } Schwein.
կիւք, կրոյ Leiden.
կիւլիկեցի, տյ Cilicier, cilicisch.
կիւլիկիայ Cilicien.
կիւկլադ, ոյ die Cycladen. (Inselgruppe).
կինտոս Quintus.
կիւրս, ի Cyrus.

կղարջք die Kghardschier (Volk östlich von Armenien).
կղաւթաւ, դեայ Claudius.
կղեսուր Coelesyrien.
կղէպարայ } Cleopatra.
կղէպարեայ }
կղիտտարադոս Clitostradus = Cleostratus (ein Argiver).
կղզի, տյ, եաւ Insel.
կճասալ } marmorn.
կճեայ }
կճակ, ի, աւ Huf am Fusse der Thiere.
կնամբ, ի und **ոյ** webersüchtig.
կնութիւն das weibliche Geschlecht, Frauenstand, Ehe.
կշտամբել, եջի, բեալ tadeln.
կիսել, եջի poliren.
կոլ, ոյ Kogh (Canton der armenischen Provinz Taikh).
կողք Kogh (Landstrich im Canton Dschavachkh der armenisch. Provinz Gugarkh).
կողմ } **ման** Theil, Seite,
կողմն } Gegend, Land.
կողմնակալ, ի, աւ Statthalter.
կողմնակալութիւն Statthaltschaft.
կողմնապաշտ, ի, աւ Statthalter.
կողմնիայ Koghonia (Colonia) (Hügel in Kleinasien).
կոյս, կուսի, աւ Seite.
կոյս, կուսի Jungfrau, Mädchen.
կոյր, կուրի blind.
կոշմ Koschm (weibl. Name).
կոչ Ruf, Einladung.
կոչել, եջի rufen, nennen, be-
 rufen, einladen.

կոչումն, չման Ruf, Geschrei, Benennung, Name, Berufung, Einladung.
կոպտարանն ungestaltet.
կորնակ Kornak (Stadt).
կոստանդ, ոյ } Constans (Vater
կոստայ } Constantins).
կոստանդիանոս, սոի, դնի und **դինու** Constantinus.
կոստանդնուպօլիս, բի Constantinopolis.
կոտորած, ի Ermordung, Blutbad.
կոտորել, եջի, բեալ zerschneiden, zerlegen, tödten, vernichten, besiegen.
կոտորումն, բման Ermordung.
կորդուացի, տյ Kordovier, kordovisch (Bewohner des armenisch. Cantons Kordukh).
կորդուք, տայ Kordukh (Gebirge und Canton der armenisch. Provinz Kordschaikh).
կորդիք Kordrikh (Canton der armenischen Provinz Kordschaikh).
կորզել, եջի mit Gewalt reissen, aus-, ent-, an sich reissen.
կործան hingeworfen, hingefallen.
կործանել, եջի niederschlagen.
կործայք, ճեկ Kordschaikh (armenische Provinz).
կորնչիլ, կորեայ umkommen.
կորովի, տյ, եաւ stark, mächtig, schwer.
կորովութիւն Stärke, Gewalt, Befähigung, Geschicklichkeit.
կուս, տայ stark, fest, dauerhaft.

կուռք, կույ Götzen.
 կուսակալ, ի, ա. Statthalter.
 կուսակցիւ, եցայ, յեալ begünstigen, anhangen, Parteigenosse sein.
 կուսան, ի, ա. Jungfrau, Mädchen.
 կուս, ի Getreide, Futter, Speicher- und Keller-Vorrath.
 կուտել, եցի häufen, anhäufen, aufhäufen, ansammeln.
 Կուր Kur (Kyrus, Fluss in Armenien).
 կոխածոյ, ի gehauen.
 կոխել, եցի schneiden, hauen.
 կուսարկութիւն Hammerschlag, Schlag mit dem Hammer.
 կուսպաշտ, ի Götzendiener.
 կուսպաշտութիւն Götzendienst.
 կուել, եցի meisseln, in Stein hauen.
 կուիւ, կուայ Streit.
 կտակ, ի, ա. Testament, Contract, Vereinbarung, Bestimmung.
 կտաւ, ի und ոյ Leinwand.
 կտրել, եցի schneiden, abschneiden (mit den Zähnen abschneiden = abbeissen), durchschneiden, durchbrechen.
 Կրասս, ի Crassus.
 կրել, եցի tragen, ertragen, aus halten.
 Կրետացի, ոյ Cretenser, cretensisch.
 կրթութիւն Uebung.
 Կրիստոս, տի und սեայ Croesus.
 կրծել, եցի benagen.

կրտէս, իսի Circus, Wettkampf.
 կրկին, կոյ doppelt, wieder.
 կրկնազրել, եցի wieder schreiben.
 կրտսեր, ոյ jünger, kleiner, geringer.
 կրօնաւորիւ, եցայ Mönch werden, Mönch sein, als Mönch leben.
 կրօնք, նից Gesetze, Sitten, Gebräuche, religiöser Orden.
 կցորդ, ի, ա. Theilnehmer, Theilhaber, theilnehmend, theilhabend.
 կոշիկ, շիկ, ա. Schuh.
 Հ, հ H, h, 70.
 հաղներգութիւն Gesang, Lied, Gedicht, Buch.
 Հադամակերտ, ի Hadamakert (Stadt in Armenien).
 հազար, ի, իւ und ա. tausend.
 հազարապետ, ի, ա. Befehlshaber über tausend Mann, Chiliarch.
 հազարապետութիւն Befehlshaber-Stelle = Würde, Chiliarchen-Stelle = Würde.
 հալածական, ի, ա. vertrieben, flüchtig.
 հալածանք, նաց, նաք Verfolgung, Vertreibung.
 հալածել, եցի, ծեալ verfolgen, vertreiben.
 հակամակել, եցի, տեալ neigen.
 հակառակ, ի, ա. Feind, feindlich.
 հակառակադիր, դրի, ա. Feind, Gegner.

հակառակիւ, եցայ, կեալ entgegen sein, feindlich sein.
 հակառակորդ, ի, ա. Gegner, Feind.
 հաղորդութիւն Gemeinschaft.
 հաճիւ, եցայ, ճեալ Gefallen haben, sich begnügen.
 հաճոյ angenehm, passend.
 հաճոք, յից Gefallen, Wohlgefallen, Vergnügen.
 համ, ոյ Geschmack, Lust.
 համազգի, ոյ, եաւ desselben Geschlechtes.
 համաթիւ derselben Zahl.
 համամայր, մօր, մարբ von derselben Mutter.
 համայն, ի ganz, sogar, dennoch.
 համառօտ, ի kurz.
 համասոհ՝, ի aus demselben Hause, Verwandter, verwandt.
 համար, ոյ Rechnung, Zählung, Zahl, Rücksichtnahme, Achtung, Ehre.
 համարիւ, եցայ halten, erachten für, glauben.
 համարձակ, ի, ա. frei, kühn.
 համարձակաբար kühn.
 համարձակիւ, եցայ sich erlauben, wagen, sich erlauben.
 համբառնալ, բարձի erhöhen.
 համբառնալ, բարձոյ sich erhöhen.
 համբաւ, ոյ, Gen. Plur. auch ոյ Nachricht, Gerücht.
 համբաւբեր, ի, ա. Nachricht bringend, Bote.
 համբաւել, եցի Nachricht bringend, ein Gerücht verbreiten.

համբեր ausdauernd, geduldig.
 համբերել, եցի ertragen, erdulden.
 համեղ süß.
 համեմատ, ի gleich, ähnlich, entsprechend.
 համեալ, ի bescheiden.
 համոզել, եցի, զեալ überreden, beruhigen.
 համբոյն, իսի, ա. ganz.
 Հայ, ոյ Armenier, armenisch.
 Հայք, յոյ die Armenier, Armenien.
 Հայաստան, ի, ա. Armenien.
 Հայաստանեայք, եպց, եզք die Armenier, Armenien.
 Հայերէն armenisch.
 հայեցուած, ոյ Blick, Anblick.
 հայիւ, եցայ blicken, anblicken, sehen.
 Հայի, ոյ Haik (Ahnherr der Armenier).
 Հայկազն, զին, զամբ und զնոյ, զնալ der Haikane (Nachkomme Haiks), haikisch.
 Հայկակ, ոյ Haikak.
 Հայկական haikakisch.
 Հայր Hair.
 հայր, հօր, հարբ Vater.
 հայրենական, ի, ա. } väterlich.
 հայրենի, ոյ, եաւ. }
 հայրութիւն Vaterschaft.
 հան, ոյ } Grossmutter.
 հանի, ոյ }
 հանապաղ in Einem fort, unaufhörlich.
 հանդիստ, դատի und գտեան Ruhe.

Հանգոյն ähnlich, gleich.

Հանգոյց, դուրս Ruhe, Ruhestelle, Haltestelle.

Հանգուցանել, դուրս zur Ruhe bringen, beisetzen, begraben.

Հանգչել, դեպ ausruhen, nachlassen.

Հանգստարան, ի, ա. Ruhestätte, Grab.

Հանգարտութիւն Ruhe, Friede.

Հանգերձ mit.

Հանգերձել, եղի bereiten, ausrüsten, schmücken, bekleiden.

Հանգեպ vor, gegenüber.

Հանգիպիլ, եղայ, պեալ eintreffen, eintreten, sich ereignen, zusammentreffen, begegnen, etwas erreichen.

Հանգութեւ, եղի ertragen.

Հանել, Հանի ziehen, wegziehen, stossen, werfen, vertreiben, legen.

Հանի, այ Hani (Canton der armenischen Provinz Phaitakaran).

Հանձար, այ Geist, Geistesschärfe.

Հանձարաբանութիւն Rede, Discurs, Erörterung.

Հանուր, նոյ allgemein, ganz.

Հաշտանք, տեհից Haschteankh (Canton der armenischen Provinz „Viertes Armenien“).

Հաշտեցուցանել, ցուցի geneigt machen.

Հաշտութիւն Vereinbarung, Vertrag, Friede, Freundschaft.

Հասակ, ի, ա., Wuchs, Gestalt, Grösse, das reife Alter.

Հասանել, Հասի ankommen, sich ereignen, zustossen.

Հասարակ, ի, ա. allgemein, gewöhnlich, zusammen, Masse, Volk, Volksmenge.

Հասու dazukommend, begreifend.

Հասուցանել, աւելի ankommen machen, führen, ziehen.

Հաստատ sicherlich.

Հաստատել, եղի befestigen, versichern, bewahrheiten, bestellen zu ...

Հաստատուն, տնայ fest, sicher.

Հատանել, Հատի schneiden, abschneiden.

Հատուած, ի und այ Schnitt, Abschnitt, Theil, Stück, Zweig, Bruch, Trennung.

Հատուածել, եղի, ծեալ schneiden, abschneiden, trennen.

Հատուցանել, աւելի geben, wiedergeben, schenken, bezahlen, erfüllen.

Հարազատ, ի, ա. Verwandter, verwandt.

Հարազատութիւն Verwandtschaft.

Հարաւ, այ Süden.

Հարաւային, այնայ südlich.

Հարթութիւն Ebenheit, Gleichmässigkeit.

Հարիւր, ի und այ hundred.

Հարկ, ի, ա. und ա. Tribut, Dienstpflicht, Nothwendigkeit, Gesetz.

Հարկաւոր, ի, ա. Tribut, Steuer-, Zins-Einnehmer.

Հարկանել, Հարի schlagen, stossen, ergreifen, (Geld) prägen, beleidigen, verwunden, niederschlagen, tödten, besiegen, unterwerfen, (die Trompete) ertönen lassen.

Հարկաւորել, եղի } nöthigen, }
Հարկեցուցանել, ցուցի } zwingen.

Հարկել, եղի, կեալ Tribut auflegen.

Հարկիլ, եղայ, կեալ tributpflichtig sein = werden, gezwungen sein = werden.

Հարձ, ի Concubine.

Հարձութիւն Concubinat, Stand einer Concubine, Harem.

Հարուած, այ Schlag.

Հարսանիք, նեայ, } Hochzeit, }
նեզք } Vermählung.

Հարսնութիւն }
Հարսնանալ, այնայ sich verheirathen, verheirathet sein.

Հարցանել, Հարցի fragen.

Հարցուկ, ցիլ, ա. Seher, Seherin.

Հարցումն, ցման Frage, Anfrage.

Հաց, ի Brod, Essen, Lebensmittel.

Հացաւէտ brodreich.

Հաւ, այ Vogel.

Հաւանել } եղայ, նեալ nach- }
Հաւանիլ } geben, zustimmen.

Հաւանեցուցանել, ցուցի bestimmen, überreden.

Հաւանեցուցանողական, ի, ա. überredend.

Հաւանութիւն Zustimmung.

Հաւասար, ի gleich, eben, gleichlautend, gleichtheilig, gleich-

mässig, gleichlautende Abschrift, Niveau (des Meeres, eines Flusses).

Հաւասարադարձ, ի, ա. dasselbe tuend.

Հաւասարել, եղի gleich = eben machen.

Հաւաստի, այ, եաւ sicher, gewiss.

Հաւատ, այ Glaube, Religion, Glaubenssatz.

Հաւատալ, այն u. այնայ glauben.

Հաւատարիմ, բմի, ա. treu, zuverlässig, sicher, gewiss.

Հաւատարմանալ, այնայ treu sein.

Հաւատարմութիւն Glaubwürdigkeit, Treue, Wahrhaftigkeit, Wahrheit.

Հաւատեալ, (Instr. als Adverb) sicher, fest, zuverlässig.

Հաւաքել, եղի sammeln.

Հաւանանի, այ Havenunier, havenunisch (armenisches Geschlecht).

Հեղիլ süß, leise, ruhig.

Հեղութիւն Milde.

Հեթանոս, ի, ա. Heide.

Հեթանոսութիւն Heidenthum.

Հելենական, ի, ա. hellenisch, das Hellenische, Hellas.

Հելենացի, այ Hellene, hellenisch.

Հեծանել, Հեծայ zu Pferde steigen, reiten.

Հեծեալ, եղայ Reiter, beritten.

Հեծեալագոր, ա. Reiterei, beritten.

Հեղգութիւն Trägheit, Nachlässigkeit.

Հեղեղ, ի, ա. Guss, Ueber-
schwemmung.
 Հեղենայ } Helena.
 Հեղինե, նեայ }
 Հեղու, Հեղի vergiessen.
 Հեղումն, զման Vergiessung.
 Հեշտալի, այ, եա. angenehm,
 erquickend.
 Հեռանալ, ոացայ sich entfer-
 nen, entfernt sein, verloren
 gehen.
 Հեռաստան, ի, ա. Entfernung,
 entferntes Land, entfernt.
 Հեռացուցանել, ցուցի entfernen.
 Հեռի entfernt.
 Հեա nach.
 Հեաահաա nachfolgend.
 Հեաամուա, մոի, ա. verfolgend,
 strebend nach.
 Հեաայն darauf.
 Հեաայրդ Nachspürer, Aufpas-
 ser, nachspürend, aufpassend.
 Հեաեակ, ի, ա. zu Fuss, Fuss-
 soldat.
 Հեաեակի, եցայ zu Fuss gehen.
 Հեաեանալ աացայ } folgen, nach-
 Հեաեի, եցայ } folgen.
 Հեաեող, ի, ա. Folger, Nach-
 folger.
 Հեաե von — an.
 Հեաի zu Fuss.
 Հեր, այ Her, Canton der ar-
 menischen Provinz Parska-
 haikh.
 Հեր, այ Haar.
 Հերակես, կայ u. կեայ Heracles.
 Հերձուած, այ Theilung, Spal-
 tung, Secte, Häresie.

Հերոդոտոս Herodotus.
 Հերոդես, դեի u. դի Herodes.
 Հերոդիադայ Herodias (weib-
 licher Name).
 Հերքել, եցի, քեալ zurückstos-
 sen, zurückwerfen, abhalten,
 hindern.
 Հեր s. Հիւր.
 Հոր, ի, ա. mächtig, stark.
 Հորապէս auf kräftige Weise.
 Հն, Հինի Räuber, Raubzug.
 Հիանալ, Հիացայ erstaunen.
 Հիացումն, ցման das Erstaunen.
 Հիացուցանել, ցուցի erstaunen
 machen.
 Հիմնել, եցի gründen, errichten,
 befestigen.
 Հին, Հոյ alt, das Alte, Alter-
 thum.
 Հինդ, Հնդի } fünf.
 Հինդք, Հնդկ }
 Հինդերորդ, ի, ա. der fünfte.
 Հիւրանեանք die Anhänger des
 Hyrcanus.
 Հիւրանոս, նա. Hyrcanus.
 Հիւանդ, ի, ա. krank.
 Հիւանդանալ, դացայ krank wer-
 den.
 Հիւանդութիւն Krankheit.
 Հիւպոլիտոս, աայ Hippolytus.
 Հիւպատոս, ի, ա. } Consul.
 Հիւպատեան }
 Հիւպոյն, այնոյ }
 Հիւսիսական, ի, ա. } nördlich.
 Հիւսիս, այ } Norden.
 Հիւսիսի, այ }
 Հիւր } ի, ա. Fremdling, Gast.
 Հիւր }

Հիփիա, եայ Iphitos (Wieder-
 hersteller der olympischen
 Spiele).
 Հմայք, յեց Zauberei, Magie.
 Հմաա erfahren, informirt, wis-
 send.
 Հմութիւն Geschicklichkeit.
 Հազանդ, ի unterworfen, ge-
 horchend.
 Հազանդել, եցի } unter-
 Հազանդուցանել, ցուցի } werfen.
 Հազանդի, եցայ unterworfen
 sein, gehorchen.
 Հազանդութիւն Unterwerfung,
 Gehorsam.
 Հախա, ի, ա. vom Alter han-
 deln = redend, des Alter-
 thums kundig.
 Հար, ի Mittel, möglich.
 Հարակերտ, ի, ա. Hnarakert
 (Festung in Armenien).
 Հապապակ, fünffach.
 Հնդի, դեի, ա. Indier, indisch.
 Հնդկուցանել, ցուցի ertönen =
 blasen lassen.
 Հնումն, ցման das Wehen (des
 Windes), das Blasen (von In-
 strumenten).
 Հոյ, ի, ա. Ofen.
 Հումն, նման das Alterthum.
 Հոդ, այ Sorge, Beaufsichtigung,
 Verwaltung.
 Հոդալ, աացայ Sorge haben, be-
 sorgen, versorgen.
 Հոդեոր, ի, ա. geistig.
 Հոդի, այ, եա. Seele, Geist.
 Հոձ dicht, zusammenhängend.
 Հոմանուն, նա. gleichnamig.

Հոնք, նաց, նոք die Hunnen.
 Հոսանք, նաց, նոք Strom, Fluss.
 Հոսել } եցայ fließen.
 Հոսի }
 Հովանի, այ, եա. Schatten.
 Հովանոյ, ի, ա. Zelt, Sommer-
 wohnung.
 Հովա, վաի, ա. Thal.
 Հովի, վաի, ա. Hirt.
 Հովաւանք, նաց, նոք Hirten-
 wohnung, Schäferei.
 Հոտարան, ի, ա. Ort mit Wohl-
 gerüchen, Garten.
 Հուժու stark, mächtig.
 Հուսի darnach.
 Հուպ nahe.
 Հուք, Հոյ Feuer.
 Հպատակ, ի, ա. unterwürfig, ge-
 horsam.
 Հպարտ, ի, ա. stolz.
 Հպարտանալ, աացայ sich auf-
 blähen.
 Հպարտութիւն Aufblähung, Stolz.
 Հիփիսիանք, եանց die Gefähr-
 tinnen der (Jungfrau und
 Märtyrin) Ripsime.
 Հոդացի, այ Rhodier, rho-
 disch.
 Հում } Rom.
 Հումի }
 Հումայեցի, այ } Römer, rö-
 Հումիցեցի, այ } misch.
 Հոկայ, ի Riese.
 Հրաման, ի, ա. Befehl.
 Հրամայել, եցի befehlen.
 Հրաշալի, այ, եա. wunderbar.
 Հրաշապաա, ի hoch, majestä-
 tisch.

Հրապարակ, *ի, ա.* öffentlicher Platz, Strasse.

Հրապուրել, *եյի* verleiten, aufstacheln, aufreizen.

Հրապան Hrasdan (Fluss in Armenien).

Հրեշտակ, *ի, ա.* Bote, Engel.

Հրեայ, *ի* Jude, jüdisch.

Հրեաստան, *ի, ա.* Judäa.

Հրեութիւն Judenthum.

Հրէշ, *ի* Ungeheuer.

Հրկիզութիւն Verbrennung.

Հրովադակ, *ի, ա.* Diplom, Decret, Schreiben, Legitimationsschreiben.

Հօտ, *ի* Herde.

Չ, & Ts, ts, 80.

ձախակալմն, *ման* linke Seite.

ձաղել, *եյի* verachten, verspotten, verachten.

ձայն, *ի* Stimme, Ton, Wort.

ձայնարկու, *ի, ա.* Töne ausstossend, klagend.

ձայնել, *եյի* tönen, schreien, rufen, nennen.

ձգել, *եյի* zielen nach, werfen (Lanze), schießen (Pfeil).

ձգիլ, *եյի* sich dehnen, sich halten, dauern.

ձեռագործ, *ի, ա.* Handwerker, mit der Hand gemacht, eigenhändig.

ձեռակերտ, *ի, ա.* Händewerk, Gebäude, Dorf, Stadt, Ansiedelung, mit der Hand gemacht.

ձեռէ Handschuh (nur einmal

vorkommend; nach andern an dortiger Stelle Eigennamen „Tseres“).

ձեռն, *սին, սամբ* Hand, Macht, Schutz.

՚ի ձեռն durch, mittels.

ձեռնադրել, *եյի* die Hand auflegen, weihen.

ձեռնամուխ unternehmend.

ձեռնարկել, *եյի* die Hand anlegen, unternehmen.

ձեռնարկութիւն Unternehmung, das Unternehmen, Entschliessung, Entschluss, Beschluss.

ձեռնառ, *ի, ա.* die Hand reichend, helfend.

ձեռնառութիւն } Handreichung,
ձեռնառութիւն } Hingabe, Hilfe.

ձեր, *ոյ* euer, der Eurige.

ձերբակալ gefangen.

ձև, *ոյ* Form, äussere Gestalt.

ձի, *ոյ* Pferd.

ձիավարել, *եյի* ein Pferd führen = dressiren = zureiten.

ձիդ lang, gedehnt.

ձիւնթաց, *ի* zu Pferde rennend.

ձիւնթացք, *յից* Pferderennen, Hippodrom.

ձիւն, ձեան Schnee.

Չիւնական tsiunisch (Tsiuner, armenisches Geschlecht).

ձիւնակիր, *կրի, ա.* Schneeträger, Schneelieferant.

ձմեռային, *այնոյ* Winter, winterlich.

ձմեռոյ, *ի, ա.* Winteraufenthalt, Winterquartier.

ձոր, *ոյ* Thal.

Չոր Tsor (Landstrich im Can-

ton Dschavachkh in der armenischen Prov. Gugarkh).

ձուել, *եյի, լեալ* frieren.

ձուկն, ձկամ Fisch.

Ղ, Ղ Gh, gh, in Fremdnamen L, l, 90.

Ղալկրացի, *ոյ* Lokrer, lokrisch. Ղօղիլ, *եյի, ղեալ* sich verbergen.

Ղ, & Dsch, dsch, 100.

ճակատ, *ա.* Fronte, Angriffslinie, Schlachtordnung.

ճակատիլ, *եյի* sich in Schlachtordnung aufstellen.

ճահ passend.

՚ի ճահ im rechten Moment.

՚ի ճահ է es passt.

ճամբար, *ի, ա.* Lager.

ճայթեցուցանել, *յուցի* Spectakel machen.

ճանաչել } ճանեցոյ merken, er-
ճանաչիլ } kennen, kennen ler-
nen, kennen, wissen.

ճանապարհ, *ի, ա.* Weg.

ճանապարհորդել, *եյի, ղեալ* reisen.

ճանապարհորդութիւն Reise.

Ղանիւք Dschaniukh (Land u. Volk am Pontus Euxinus, sonst auch Chaldäer genannt).

ճաշ, *ոյ* Mittagessen, Festmahl.

ճաշակելի, *ոյ, եա.* schmeckend.

ճաշակելիք, *լեաց, ղեգք* Geschmack.

ճաղաղել, *եյի* zerstreuen, hierhin und dorthin werfen.

ճառ, *ի* Rede, Vortrag, Abhandlung.

ճառալսյթ, *ի* Strahl.

ճառել, *եյի* reden, sprechen.

ճարպ, *ոյ* Fett, dickes Fleisch.

ճարտար, *ի, ա.* Künstler.

ճգնադէպիկ ein Büsserleben führend.

ճգնաւոր, *ի, ա.* Büsser, Mönch.

ճգնիլ, *եյի* arbeiten, sich abmühen, sich abtöden, büssen.

ճգնող, *ի, ա.* Arbeiter.

ճգնութիւն Arbeit, Abtödtung, Busse.

ձեղքել, *եյի* spalten, theilen, zerstückeln.

Ղեն, *ի, ա.* } Dschenier
Ղենազն, *նոյ* } (Chinese)
Ղենազնեայ, *նեի* } dschenisch.

Ղենբակուր Dschenbakur (Benennung der dschenischen Könige „Dschenierkönig“).

ճմարիա, *լաի, ա.* wahr, wirklich.

ճմարտապէս wahrhaftig.

ճմարտել, *եյի* bewahrheiten, beweisen.

ճմարաի (Instr. als Adverb) wirklich.

ճմարտութիւն Wahrheit.

Ղոր, *ոյ* Dschor (Felsenthor im Norden von Armenien).

Ղաալ Dschovash (Stadt).

Մ, & M, m, 200.

մազապուր mit genauer Noth kaum.

Մաթան Maschan.

Մաթաք Maschakh (Stadt, später Caesarea).

Մակարէ, ի Makkabäer.
Մակարիոս Macarius.
Մակեդոնական, ի, ա. macedonisch.
Մակեդոնացի, այ } Macedonier,
Մակեդոնացի, այ } macedo-
Մակեդոնի, այ } nisch.
Մածուցանել, ծուցի zusammenfügen.
մահ, ա. und աան, Plur. մահաբ Tod.
մահաբեր, ի, ա. todbringend, tödtlich.
մահարձան, ի, ա. Grabmal, Monument, Thurm.
մաղթանք, թիաց, թիւք Bitten, Gebet.
մաղթել, եցի, թեալ bitten, beten.
Մաղխական Maghchasan (herdenreicher Ort im Canton Her in der armenischen Provinz Parskahaikh).
Մաղխաս, այ Maghchas (Malchas).
Մամիւն, այ Mamgun (Ahnherr des mamikonischen Geschlechtes).
Մամիւնեան mamgunisch.
Մամիկոնեայ, էի Mamikonier, mamikonisch.
մայր, մոր, մարբ Mutter.
մայր, ի Cedar, Fichte.
մայրի, այ, եա. Holz, Gehölz, Wald.
Մանածիհր Manadschihir.
Մանաւազեան Manavasier, manavasisch (arm. Geschlecht).

մանաւանդ mehr, besonders.
Մանդակունի, այ Mandakunier, mandakunisch (armenisches Geschlecht).
Մանդու Mandu (weiblicher Name).
Մանեթոս, ի Manethon.
Մանի, նեայ Mani (weiblicher Name).
մանկութիւն Tugend.
Մանովայ, վեայ } Manova.
Մանուա, լեայ }
մանուած, պ Gespinnst.
Մանուեան Manovier, manovisch (Nachkomme des Manova).
մանուկ, նկան Jüngling, Knabe, jung.
մանրախոյզ, խուզի genaue Nachforschung, genauerforschend, genau erforscht.
մանրապատում das Einzelne erzählend, genau, eingehend.
մաշել, եցի aufreiben, vernichten, ausrotten.
Մաշտոց Maschtotz (armenischer Bibelübersetzer).
մառախլոս nebelig.
Մառիոս Marinus.
Մասանդան Masandan (Festung in Idumaea).
Մասիս, Gen. **Մասեայ** Masis (Berg in Armenien).
մասն, սին, ամբ Plur. **մասունք** Theil, Landestheil.
մասնաւոր, ի, ա. zum Theil, theilweise.
Մասքութ, լթի, ա. Massageta.

մատեան, տեի Buch, Schriftstück, Band.
մատնել, եցի verrathen, überliefern.
մատուցիւն Verrath, Anklage.
մատուցանել, աուցի nähern, nahe bringen, vorbringen, anbieten, geben, schenken, wachen, widmen, darbringen (Opfer).
մատչել } տեայ angrenzen, sich
մատչել } nähern, gelangen zu,
մատչել } kommen zu.
Մար, ի, ա. Meder.
Մարբ, բայ die Meder, Medien.
Մարացի, այ medisch.
Մար Աբաս Մարաբայ Mar Abas Katina (alter assyrischer Schriftsteller).
Մարանդ, ի Marand (Ortsname).
մարդ, ի, ա. Grasplatz, Wiese, Feld.
մարդարէ, ի Prophet.
մարդարեանալ, ապայ weissagen.
մարդարիս, բաի, ա. und պ, ուլ Perle.
մարդ, պ Mensch.
մարդադաւ, ի, ա. Betrüger.
մարդադաւաթիւն Betrug.
մարդաթիւ, ի Menschenzahl.
մարդախիս menschenvoll, geräumig.
մարդափրել, եցի menschenliebend sein, sich erbarmen.
մարդիկ, դկան Menschheit, Menschen.
մարդկային, պնայ menschlich.
մարդկութիւն Menschheit, Menschenmenge.

մարթել, եցի können, vermögen.
Մարիամ Maria.
Մարիզկեան } Mariser, mari-
Մարիացի, այ } sisch (Bewohner
Մարի } d. Stadt Marisa).
Մար Իհաբ Mar Ihab (armenischer Fürst).
Մարկիոնացի, այ Marcionite (Anhänger des christlichen Sectirers Marcion).
Մարկոս Marcus.
մարմանդ, ի, ա. Wiese, Vergnügungsort.
Մարմետ Marmet (Ortsname).
մարմին, մնայ Körper.
մարտ, ի Krieg, Kampf, Schlacht.
մարտիկ, տիկ, ա. Krieger.
մարտիրոս, ի, ա. Märtyrer.
մարտիրոսանալ, ապայ des Martertodes sterben.
մարտիրոսութիւն Martertod, Martyrium.
մարտուցանել, աուցի kämpfen lassen, Krieg führen lassen.
մարտչել, տեայ kämpfen, Krieg führen.
մարուր rein, fein.
Մարքսիմիանոս, ի Maximianus.
Մարքսիմեայ Maximina.
մեզէն von uns selbst.
մեծ, ի, ա. gross.
մեծաբանել, եցի grosssprechen, prahlen.
մեծազօր grossmächtig.
մեծահասակ, ի, ա. von grossem Wuchs.
մեծամեծ sehr gross.

Մեծամոր Medsamor (Nebenfluss des Evas'ch).

Մեծապէս grossartig, feierlich.

Մեծատուն, տան ein grosses Haus habend, der Grosse.

Մեծարանք, նայ, նօք Ehre, Ehrenbezeugung.

Մեծարեւել, եղի ehren, auszeichnen.

Մեծացուցանել, ցուցի gross machen.

Մեծութիւն Grösse, Würde.

Մեկնել, եղի, նեալ trennen.

Մեկնիլ, եցայ, նեալ sich trennen, ablassen von.

Մեկուսանալ, ացայ sich entfernen.

Մեկուսի entfernt, getrennt.

Մեհեան, հենի, աւ Tempel, Götze.

Մեհեանական, ի, աւ zum Tempel gehörend.

Մեղադրութիւն Tadel, Anklage, Klage.

Մեղանշել, եղի u. զայ sündigen.

Մեղանք, նոյ } Sünde, Verbre-

Մեղք, աջ, զք } chen, Schuld.

Մեղմ, ոյ süß, ruhig, langsam.

Մեռանիլ, մեռայ sterben.

Մեսալինա Messalina.

Մետալ, ի, աւ Metall, Mine, Bergwerk.

Մետաաներորդ, ի, աւ der eilfte.

Մետաքսազարծ, ի, աւ Seidenarbeiter.

Մետեղա, զայ Metellus.

Մեր, ոյ unser, der Unsrige.

Մերժել, եղի vertreiben, verstossen.

Մերձ nahe.

Մերձաւոր, ի, աւ Nachbar, benachbart, Verwandter, verwandt.

Մեւ, ոյ der Andere.

Մեղ, միղի, աւ Finsterniss.

Մեջ, միջոյ Mitte.

Մի մեջ zwischen.

Մեջք Mitte des Körpers, Taille.

Մեջերկրեայք } եայ, եք die Mit-
telländer, d. h. die
Մեջերկրայք } an's Mittelmeer
stossenden Län-
der Asiens.

Մթացուցանել, ցուցի verfinstern, verdunkeln.

Մթին dunkel.

Մի, ոյ ein, einzig, allein.

Մի մի jeder eine, ein jeder.

Մի nicht (prohibitiv).

Միաբան, ի einstimmig, einig, vereinigt.

Միաբանել, եղի, նեալ vereinigen.

Միաբանիլ, եցայ, նեալ sich vereinigen, einig sein.

Միաբանութիւն Vereinigung, Vereinbarung, Einigkeit.

Միակ einzeln.

Միահամուռ zusammen, insgesammt, gemeinsam.

Միամիտ, մտի, աւ aufrichtig.

Միամիտիլ, եցայ, տեալ aufrichtig sein, einverstanden sein, zustimmen.

Միամտութիւն Aufrichtigkeit, Zustimmung.

Միայն, ոյ allein, einzig.

Միայնամարտութիւն Einzelkampf.

Միայնաւոր, ի, աւ Einsiedler.

Միանալ, միացայ sich vereinigen.
Միանգամ einmal, dient auch zur Verallgemeinerung des Pron. relativ.

Միանգամայն zusammen, gleichzeitig.

Միանգակ Miandak (Ahnherren der Mandakunier).

Միաշաբաթ, աւ der erste Wochentag.

Միաշաբաթի, այ, եւաւ am ersten Wochentage geschehen, der erste Wochentag.

Միհրան Mihran.

Միհրդատ, այ Mihrdat (Mirdates).

Միմեանց, Gen. — Dat. des Pron. recipr. „einander“.

Մինոտաւրոս Minotaurus.

Մինչ } bis.
Մինչեւ }

Մինչդեռ während.

Միջագետք, գաւջ Mesopotamien.

Միջակ, ի das Mittlere, Mitte, in der Mitte befindlich.

Միջակաւոր mitten durchgespalten.

Միջամուռ mitten darin, dazwischen.

Միջամուռ in die Mitte eintretend = eingetreten.

Միջերկրեայք s. **Մեջերկրեայք**.

Միջին, ջոյ der Mittlere, mitten in, der Zweite.

Միջնաբերդ, ի, աւ Festung im Innern, Citadelle.

Միջոյ, ի, աւ Mitte, Zwischenraum.

Lauer, Armenische Chrestomathie.

Միջօր, ջաւոր } Mittag, Süden.
Միջօրեայ, բէի }
Միջօրէ, բէի }

Միս, մոյ Fleisch.

Միտ, մտի, աւ Geist, Gemüth, Verstand.

Ղմաւաւ ածել überlegen, sich einbilden, mit folg. զի մի „fürchten, dass nicht“.

Միւս s. **մեւ**.

Միւսանգամ ein anderes Mal, wieder.

Միւել, եղի hineinstossen, eintauchen.

Միտթարել, եղի trösten.

Մծբին, բնայ Mdsbin (armenische Benennung der Stadt Nisibis in Mesopotamien).

Մծիթայ Mdschitha (Hauptstadt Iberiens).

Մինգաշար durch einen Lanzenstich herbeigeführt, durch eine Lanze verwundet.

Մկրտել, եղի taufen.

Մկրտիչ, աջի, աւ Täufer.

Մկրտութիւն Taufe.

Մղել, եղի vorwärtstreiben, leiten.

Մղին, ի, աւ Meile.

Մնալ, աջի übrig sein, übrig bleiben.

Մշակութիւն Bildung.

Մշտնջեաւոր, ի, աւ dauernd, ewig.

Մագ, ի und աւ, աւ und աւ Magier.

Մոգաշաշե Mogbaschte (wörtlich: Magier-Diener).

մուկսեր } խնդոյ Schierling,
 մուկսեր } Schierlingstrank.
 մուրթել, եցայ sich verirren.
 մուրթիւն Leidenschaft, Laster.
 Մոկացի, այ Mokier, mokisch
 (Bewohner der armenischen
 Provinz Mokkh).
 մոռանալ, ուսցայ vergessen.
 մոռացումն, ցման das Vergessen,
 Vergesslichkeit.
 Մովսէս Moses.
 մութ, ոյ Haut, Leder.
 Մորփիւղիկ, } Morphighik (fa-
 եայ } belhafter kleinasia-
 Մորփիւղիկ- } tischer Fürst und
 կեան } Heerführer).
 մուտ, մութ Eintritt, Rente, Ein-
 künfte.
 մուտք, մութ Sonnenuntergang,
 Westen.
 Մուրացան Muratzen (armeni-
 sche Benennung für Meder).
 Մուրց Murtz (Fluss in Arme-
 nien).
 մռնչել } եցի, չեալ brüllen.
 մռնչել }
 մտածութիւն Ueberlegung, Re-
 flection.
 մտանել, մութ eintreten, einzie-
 hen.
 մտաւորութիւն Einsicht, gesun-
 des Urtheil, Weisheit.
 մութիմ, բոյ, ա. Freund, freund-
 lich.
 մութմութիւն Freundschaft,
 Freundlichkeit, Aufrichtig-
 keit.
 մութակել, եցի anspornen.

մրթիկ, բիկ, ա. Sturm.
 մրցանակ, ի, ա. Triumph, zum
 Triumph gehörig.
 մոտ nahe.
 մոտ, ոյ die Nähe.
 մոտաւոր, ի, ա. Nachbar, be-
 nachbart.
 մոտիկ, եցայ, տեալ sich nähern.
 մօր, ի, ա. Morast, Sumpf.

Յ, յ H (I), h, 300.

Յագրոճան Hagrodschan (Orts-
 name).
 յածիլ, եցայ hin- und herlaufen.
 յակնթակապ mit Rubinen ge-
 schmückt.

Յակոբ Jacob.

յարդաւ auf Grund, aus Anlass,
 hinsichtlich, betreffs, wegen,
 über.

յարժ, ի stark.

յարժանակ, ի, ա. Sieg, Triumph.
 յարժել, եցի siegen, besiegen.
 յարժող, ի, ա. Sieger, sieg-
 reich.

յարժութիւն Sieg, Besiegung.
 յաճախել, եցի oft thun, ver-
 mehren, vervielfältigen.
 յամել, եցի zögern, zaudern,
 dauern, sich aufhalten, sich
 unterhalten.

յամուր, ի, ա. Hirschbock.

յայնժամ damals.

յայնձեալ von da an.

յայսուհետև von jetzt an, in
 Zukunft.

յայտ, ի offenbar, offenkun-
 dig.

յայտարարութիւն Offenbarung,
 Veröffentlichung.

յայտնապէս offenbar.

յայտնել, եցի offenbaren, mit-
 theilen, offenbar sein.

յայտնի, այ, եա. offenbar, klar,
 augenscheinlich.

յանդուցանել, դուցի an sich zie-
 hen, für sich gewinnen.

յանդգնել, եցայ wagen, sich er-
 kühnen.

յանդգնութիւն Verwegenheit.

յանդիմանել, եցի tadeln, wider-
 stehen, bekämpfen.

յանդուզն verwegen.

յանկարծակի unvernünftig.

յանձնել, եցի überlassen, an-
 vertrauen, empfehlen, an's
 Herz legen.

յանցանք, նաք, նք Ueberschrei-
 tung, Vergehen, Beleidigung,
 Unbilde.

յաշտ, ի Opfer.

յապայ s. ապայ.

յաջողակաբար geschickt, mit Er-
 folg.

յաջողաւած, ոյ Glück, Erfolg.

յաջողիլ, եցայ Glück = Erfolg
 haben.

յաջորդել, եցի folgen, nachfol-
 gen, Jemandes Stelle ein-
 nehmen, nachfolgen lassen,
 an Jemandes Stelle setzen.

յառաջ }
 յառաջագոյն } vor, früher, eher.

յառաջաբերել, բերի vorantragen.

յառաջադէմ voranschreitend,
 fortgeschritten, vorwärts.

յառաջադիմութիւն Vorwärtsbe-
 wegung, Fortschritt, Wachs-
 thum, Lauf, Verlauf.

յառաջասացումն, ցման Voraus-
 sagung.

յառաջատել, այի voraussagen,
 früher sagen, vorherrnennen.

յառաջատեսութիւն Vorsicht,
 Vorsehung.

յառաջել, եցի, ջեալ voranschrei-
 ten, vorwärtsführen.

յառնել, յարեայ sich erheben,
 aufstehen.

յատակ, ի, ա. Grund, Boden,
 Basis, Pflaster, Pflasterstein.

յատակել, եցի pflastern.

յատուկ allein, vereinzelt.

յարդարել, եցի ordnen, errich-
 ten, stiften.

յարդարիկ wirklich, wahrhaft,
 thatsächlich.

յարել, եցի verbinden, verein-
 igen.

յարթութիւն das Wachen,
 Schlaflosigkeit, Sorge.

յարձակիլ, եցայ, կեալ angreifen,
 sich schwingen, sich bege-
 ben, kämpfen.

յարձակումն, կման Angriff.

յարմարել, եցի anpassen, pas-
 send machen.

յարմարիլ, եցայ passen.

յարութիւն Auferstehung.

յարուցանել, բուցի erheben, aus-
 heben (Soldaten), aufstehen
 machen, auferwecken.

յարբունուտ s. արբունուտ.

յաւելորդ s. աւելորդ.

յաւելլած, ոյ Zuwachs, Zuschuss.
 յաւելլել, էլի hinzufügen, vermehren, fortfahren.
 յաւելլել, էլայ sich vermehren, wachsen.
 յաւելո, էաի, աւ mehr.
 յաւիտեան, անի Ewigkeit.
 յաւիտեանի, է, աւ ewig, dauernd.
 յաւիտակել, էյի rauben, mit Gewalt wegnehmen, sich bemächtigen.
 յեկ s. էկ.
 յեղազակ, է, աւ Räuber, Bandit.
 յեղլել, յեղի ändern, übersetzen.
 յեա nach.
 յետոյ darnach, später.
 յետուստ vom Rücken her.
 յերկարել, էյի lang machen, lang sein.
 յիշատակ, է, աւ Andenken, Ueberlieferung.
 յիշատակել, էյի erinnern, erwähnen.
 յիշատակումն, կման Erinnerung, Erwähnung, Geschichte.
 յիշել, էյի, շեալ sich erinnern.
 յիշեցուցանել, ցուցի erinnern machen.
 յիշողութիւն das Erinnern, Erinnerung.
 յիսուն, անի fünfzig.
 Եիսուս Jesus.
 յղարկումն, կման Sendung, Begleitung, Geleitung zum Grabe, Beerdigung.
 յղել, էյի senden.

յղութիւն Empfängniss.
 Երբանոս, նու Jovianus.
 յղլել, է, աւ viel, Plur. viele, mehrere, die meisten.
 յղլ, յղի Bewegung, Verwirrung.
 յղի sehr.
 Եյն, Եունի, է, աւ Griechen, griechisch.
 յոյս, յուայ Hoffnung.
 Եովհանն } Johannes.
 Եովհաննէս }
 Եովսեպոս Josephus.
 յորդորական, է, աւ ermahrend.
 յորդորադոյն sehr fleissig, sehr gerne.
 յորդորել, էյի ermahnen, beleben.
 յորժամ zu welcher Zeit, wann, als.
 յորջորջել, էյի nehmen.
 յորջորջումն, ջման Nennung, Name.
 Եուդայ Judas.
 յուղել, էյի suchen.
 Եուլիանոս Julianus.
 յուղարկաւոր, է, աւ Begleiter, Führer.
 յուշկապարիկ, բիկ, աւ Centaure.
 յուսալ, աջայ hoffen.
 Եուսի Joseph.
 Եուստոս Justus.
 Եւինոն Rhinon (Stadt in Mesopotamien).
 յոդել, էյի vereinigen, aneinanderreihen, erfinden.
 յոժարեցուցանել, ցուցի geneigt machen.

յոժարիլ, էյայ die Geneigtheit haben, geruhen, gerne thun.
 յոժարութիւն Neigung, Zuneigung, Liebe.
 յոնք, նիյ Augenbrauen.
 յորինել, էյի ordnen, organisiren, schmücken, ausstatten, erbauen.
 յորինում, ոյ Organisirung, Organisation, Ausschmückung, Ausstattung, Gebäude.
 Ն, ն N, n, 400.
 նա, նորա, նովա jener.
 Նաբոլ Nabog (assyrische Gottheit).
 Նաբուգոդոնոսոր Nabuchodonosor.
 Նալինիկ Nasinik (weiblicher Name).
 նախ zuerst.
 նախագահ, է, աւ den ersten Platz habend.
 նախագահութիւն erster Platz, erste Stelle.
 նախակարգել, էյի, դեալ zuerst stellen, zuerst reihen.
 նախահայր, հօր, հօրք Patriarch.
 նախաձեռն ersthändig, zuerst, freiwillig.
 նախանձ, ու Neid, Eifersucht.
 նախանձաւոր, է, աւ Eiferer, Nacheiferer, neidisch, eifersüchtig.
 նախանձիլ, էյայ, ձեալ neidisch sein, eifersüchtig sein.
 նախաշարիլ, ւղի, աւ Verläufer.

նախատեսութիւն Voraussehung, Vision.
 նախարար, է, աւ Satrap, Gouverneur einer Provinz.
 նախարարութիւն Satrapie, Provinz, Satrapenwürde, Satrapenstelle.
 նախկին zuerst, früher.
 Նախճաւան Nachdschavan (Stadt in Armenien).
 նախնական, է, աւ von den Ahnen herrührend, alt, hergebracht.
 նախնի, ւյ, էաւ der Ahne, früher.
 նահանգ, է, աւ Gegend.
 նահանջել, էյի abziehen, abwenden, zurückhalten, zurückschlagen.
 նահապետ, է, աւ Fürst, Häuptling.
 նահապետութիւն Fürstenthum, Fürstenwürde, Fürst.
 նահապետ, է, աւ Abenteurer, Held.
 նահապետիլ, էյայ, կեալ Abenteurer = Held sein, sich Gefahren aussetzen, auf Abenteuer ausgehen.
 նահապետութիւն Abenteuer, Kriegsthat, Tapferkeit.
 նայիլ, էյայ, յեալ blicken.
 նանդութիւն Eitelkeit, Frivolität.
 նաւ, է, աւ und ու Schiff.
 նաւադնացութիւն Schifffahrt.
 Նաւասարդ, է Navasard, der erste armenische Monat, unserm August entsprechend.
 նեղ enge.

նեղեւ, եցի, զեալ bedrängen,
 bedrücken, verfolgen, nöthi-
 gen, belästigen, ärgern.
 նեղութիւն Bedrängniss, Be-
 drückung, Verfolgung.
 նեղութիւն Betrug, List.
 նետ, ի Pfeil.
 նետաձգութիւն Pfeilschiessen,
 Bogenschiessen.
 ներդեայ aus Sehnen verfertigt.
 ներել, եցի verzeihen, erlassen,
 zulassen, ertragen.
 ներկուած, ոյ Teint, Farbe.
 Ներուաս Nerva.
 Ներսէս Nerseh.
 Ներսէս Nerses.
 ներքինի, ոյ, եաւ Eunuche.
 ներքոյ unten, unterhalb, in,
 hinein.
 ներքապոյն, դռնի der unterste,
 der innerste.
 Նեքտանեբոս, բայ Nekhtanebus.
 նզովել, եցի ausschliessen.
 նիզակ, ի, աւ Wurfspiess, Lanze.
 նիզակաւոր, ի, աւ lanzentragend,
 lanzenbewaffnet.
 Նիկանոր Nicanor.
 Նիկիայ, իոյ Nicaea (Stadt in
 Kleinasien).
 Նիկիացի, ոյ Nicaeer, nicaeisch.
 Նիկոմաքոս Nicomachus.
 Նիկոմիդայ Nicomedien.
 Նիկոմիդացի, ոյ Nicomedier,
 nicomedisch.
 Նինիւէ, էի Ninive.
 նիշ, շնի Zeichen, Mal.
 նիքհել, եցի, հեալ einschlafen,
 schlafen, schlummern.

նիւթ, ոյ Materie, Material,
 Stoff, Gegenstand.
 նիւթել, եցի spinnen, sinnen
 auf.
 նման, ի, աւ } ähnlich,
 նմանի, ոյ, եաւ } gleich.
 նմանել, եցայ gleich sein, ähn-
 lich sein.
 ննջել, եցի, ջեալ schlafen.
 նշան, ի, աւ Zeichen, Feldzei-
 chen.
 նշանակ, ի, աւ Zeichen, Denk-
 zeichen.
 նշանակել, եցի, կեալ bezeich-
 nen, anführen (citiren), schil-
 dern.
 նշանաւոր, ի, աւ bemerkenswerth,
 ausgezeichnet.
 նշաւակ, ի, աւ Gegenstand des
 Ansehens, des Aufsehens.
 նշւար, ի, աւ Rest, Ueberrest,
 Trümmer, Reliquie.
 նշահել, եցի, հեալ sich erhe-
 ben, sich empören.
 նոխալ, ի, աւ Ziegenbock.
 Նոմեխանոս Numerianus.
 նոյն, նորին, նովին und նովինք
 jener, sofort.
 նոյնանուն gleichnamig.
 նոյնժամայն sofort, zur selben
 Zeit.
 նոյնհետայն sofort darnach.
 նոր, ոյ neu.
 նորապաւս ganz besonders ge-
 quält.
 նորահալ wunderbar.
 նորոգել, եցի erneuern.
 նորոգումն, դման Erneuerung.

նուագ, ի, աւ Gesang, Tasse,
 Becher, Schlag, Mal.
 նուագութիւն Schiffahrt.
 նուալ, ի klein, wenig.
 նուազութիւն Kleinheit, Wenig-
 keit.
 նուաճել, եցի, ճեալ unterwerfen,
 demüthigen.
 նուաստացումն, ցուցի ernie-
 drigen.
 Նուսէ, էի u. եայ Nune (Apostelin
 Iberiens).
 նոցայ, ոյ ihr, der ihrige (III.
 Pers. Plur.).
 նոսժ, ի, աւ dunkel, schwarz.
 նստիլ, մայ sitzen, sich setzen,
 sich legen, sich lagern.
 նստցանել, մայցի sitzen ma-
 chen, setzen, stellen, legen,
 lagern, aufstellen.
 Շ, շ Sch, sch, 500.
 շաբաթ, աւ Sabath, Woche.
 շահատակել, եցի } angreifen, der
 շահատակիլ, եցայ } Erste beim
 Angriff sein.
 շաղակերութիւն das Essen von
 rohem Fleische.
 Շամբայ Schamba.
 Շամբատ Schambat.
 Շամիրամ, այ Schamiram (Se-
 miramis).
 Շամշագրամ Schamschagram.
 Շամշատ Schamschat (Samo-
 sate, Stadt am Euphrat).
 շամշել, եցայ Thorheiten begehen.
 շամշութիւն Thorheit, Tollheit.
 Շապուհ, պհոյ Schapuh.

շատ, ի viel, mehrere, sehr.
 շատանալ, մայցայ zufrieden sein.
 շատխոտութիւն Wortschwall, Ge-
 schwätz.
 շար, ի Faden, Reihe.
 շարադրել, եցի etwas im Zusam-
 menhang schreiben, schrift-
 lich darstellen.
 Շարայ Schara (Mannesname
 und Landstrich in der ar-
 menischen Provinz Airarat).
 շարայարել, եցի, ըեալ verbinden,
 hineinflechten.
 Շարաշան Scharaschan.
 շարժել, եցի, ժեալ bewegen,
 hin- und herbewegen, hand-
 haben.
 շարժիլ, եցայ, ժեալ sich be-
 wegen.
 շարժումն, ժման Bewegung, das
 Zittern, Erdbeben.
 Շաւարշական Schavarschakan,
 schavarschakisch (Gegend
 im Südosten des Masis).
 Շաւարշան Schavarschan (Can-
 ton, später Artas genannt,
 in der armenischen Provinz
 Waspurakan).
 շաւիլ, պիլ, աւ Fussspur, Schritt,
 Weg.
 շէն, շինի und շինու Gebäude,
 Wohnung, Dorf, Stadt.
 շիկափոկ von fahlem, gelbem,
 röthlichem Gurt oder Leder
 gemacht.
 շինել, եցի bauen.
 շինուած, ոյ Gebäude, Erbauung,
 Gründung.

շինութիւն Erbauung, Bau, Aufbau.

շիջւանել, ջուցի auslöschen.

Շիրակ Schirak (Canton in der armenischen Prov. Airarat).

շիրիմ, բմի, աւ Grab.

շկապել, եցի, պէտալ zurücksetzen.

շղթայ, ի Kette.

շղզմարար, ի, աւ Schmeichler, schmeichlerisch.

Շմաւն Schmavon (Simeon).

շնորհ, ի Gnade, Wohlwollen, Dank.

շնորհակալութիւն Dankbarkeit, Danksagung, Dank.

շնորհէլ, եցի geben, verleihen, vergeben, verzeihen.

շոյտ, շուտի beweglich.

շութափել, եցի sich beeilen.

շուն, շան Hund.

շւարթն, շրթան Plur. շրթանք Lippe.

շուրջ umher, ringsum.

շուք, շքոյ Glanz, Pomp.

շտեմարան, ի, աւ Magazin, Vorath.

Շէշ Schresch (Hügel in Armenien).

շջապատել, եցի, տեալ rings umgeben.

շջիւլ, եցայ, ջեալ umhergehen.

շիւթ, ի Verwirrung, verworren.

շիւթել, եցի verwirren.

Ո, " O, ö, 600.

օ, օր, օրով wer? welcher?

օրի, այ, եաւ Geist, Seele, Leben.

Ոդիսեո Odysseus.

Ոշմն Osomn (Canton in Persien).

Ոլմպական, ի, աւ olympisch.

Ոլմպիաս, աղայ Olympias.

Ոլմպիդոր, այ Olympiodor.

օհ oh!

Ողական Oghakan (Festung in Armenien).

ողբ, ոյ Klage.

ողբալ, այցի sich beklagen, seufzen.

ողբերդական, ի, աւ klagend, elegisch.

ողրիկ, ի gleichmässig, fein.

ողբական, ի, աւ bittend.

ողջ, ոյ, օլ und ամբ gesund, wohl.

ողջ լիք lebe wohl!

ողջանալ, ջաջայ sich heilen, gesund werden.

ողջանդամ gesund.

ողջոյն, ունի Gesundheit, Wohlergehen, Gruss, Lebewohl.

ոճ, ի u. ոյ Halm, Röhre, Methode, Reihenfolge, Angabe näherer Umstände.

օմն, օրումն, օմամբ irgend ein.

ոյժ, օժայ Stärke, Kraft.

օչ nicht.

օկեղէն, ինի, աւ golden.

օկեղօծ vergoldet.

օկեթել goldgewirkt.

օկեօղ mit goldenen Ringen versehen.

օկի, այ Gold.

օկիր, կեր Knochen.

օստան, ի frei, nobel, adelig.

օտուցանել, օտցի springen lassen.

օ՛լ, օ՛ր, օրով wer? welcher?

օ՛լ oh!

օտ } Fuss.

օր, օրոյ, օրով welcher (Pron. relat.).

օրդի, այ Sohn.

օրդիանալ, իացայ Jemandes Sohn werden.

Օրդունի, այ Ordunier, ordunisch (armen. Geschlecht).

օրկորանդութիւն Gefrässigkeit.

օրծաքար, ի harter Stein, von hartem Stein.

օրծաքարեայ von hartem Stein, steinhart.

օրմ, ոյ Mauer.

Օրմիդական ormisdisch.

Օրմիդդ, ի Ormisd (persischer Nationalgott).

օրուայթ, ի Falle, Schlinge.

Օրուգինէս Origines.

օրուշել, եցի unterscheiden, theilen, trennen, abstecken (Grenzen).

օրովայն, ի Bauch.

օրչափ in welchem Masse, in wie weit, wie.

օրպէս in welcher Weise, wie.

օրպիսի, այ, եաւ welchartig, was für ein.

օրպիսութիւն das Wie, die Art und Weise.

օրջանալ, աջայ sich in eine Höhle zurückziehen.

օրս, ի und ոյ Jagd, Jagdbeute.

օրաալ, այցի jagen, Jagd machen auf, erjagen.

օրարդ, ի, աւ Jäger, jagend, erjagend, gewinnend.

օթ, ի acht.

օթերորդ, ի, աւ der achte.

օթեասան, ի achtzehn.

օթսուն, սնի achtzig.

օժեղ, ի, աւ stark.

օժեղութիւն Stärke.

օւն, լան Hals.

օւն } ի Bach.

օւսար, ի, աւ Strom, Wasser.

օւսա, ի Gelübde, Religionsbekennntniss, Bündniss.

օւղեղ } զլոյ Gehirn.

օւղորել, եցի schicken, auf Reisen schicken.

օւղորել, եցայ reisen.

Օւղուպ Ughiup, altarmenischer Schriftsteller.

օւղլախօսել, եցի richtig sprechen, richtig aussprechen.

օւղլել, եցի richten, recht richten.

օւղլութիւն Richtigkeit, Recht, Gerechtigkeit.

Օւղա, աւ Ught (Fluss in Armenien).

օւնայն, ի leer, eitel.

օւնայնանալ, աջայ leer sein, leer werden.

օւնիլ, կալայ haben, besitzen, halten, nehmen, sich bemächtigen, ergreifen, gefangen nehmen.

ունկնդիր, դրի, աւ das Ohr haltend, hörend.

Ուռհայ Urha (armen. Name für Edessa).

ուս, ոյ Schulter.

ուսանիլ, սայ lernen, studiren, hören.

ուսումնասիրութիւն Lernliebe.

ուսումնաստեայ das Lernen, die Belehrung hassend.

ուսուցանել, սուցի lehren, erziehen.

ուստեք von irgend woher.

ուստի von dort her, von da an, in Folge dessen, desshalb.

ուստի՞r woher?

ուսար, տեր Sohn.

ուտել, կերի und կերայ essen.

ուտելիք, լեայ, լեօք das Essen (Handlung und Gegenstand des Essens).

Ուտեացի, ոյ Utier, utisch (Bewohner des Cantons und der Provinz Uti in Armenien).

ուր wo, wobei, bei welcher Gelegenheit.

ուրախանալ, խացայ sich freuen.

ուրախութիւն Freude.

ուրանալ, բացայ verleugnen, abschwören.

ուրեմն irgendwo.

ուրիութիւն Aussatz, Syphilis.

ուրոյն ausgenommen, mit Ausnahme von.

ովիկանոս Ocean.

ոք, ուրուք irgend jemand, irgend ein.

Չ, չ Tsch, tsch, 700.

չ nicht (vor Vöcalen für ոչ).

չար, ի, աւ böse, verbrecherisch, schädlich, das Böse, Verbrecher, Feind, Teufel.

չարագործ, ի, աւ Missethäter, Böses thuerd.

չարախօս, ի, աւ Böses sprechend, verleumder, Verleumder.

չարախօսել, եցի Böses sprechen, verleumden.

չարչար, ի, աւ sehr böse.

չառափառ, ի, աւ Irrlehrer.

չարիք, ըեայ, ըեօք Böses.

չարութիւն Bosheit, Schlechtigkeit.

չարչարել, եցի, չեալ Böses an-thun, quälen.

չարչարումն, ըման das Quälen, Qual.

չափ, ոյ und ու Mass, Grösse, Stärke, Mannesalter, Messung.

չե noch nicht.

Չըմէա Tschermes (Stadt in Armenien).

չոր, ոյ trocken.

չորեքկուսի, ոյ, եաւ viereckig.

չորից viermal.

չորրորդ, ի, աւ der vierte.

չորրորդապետ, ի, աւ Vierfürst.

չորք, ըից vier.

չու, ոյ Abreise, Reise.

չոււորութիւն Reise, Marsch, Kriegszug.

չուել, եցի abreisen, sich begeben, reisen.

չքնալ graziös, schön, nett.

չքնաղաղել sehr schön.

Պ, պ P, p, 800.

պաղանել, դի küssen.

երկիրպաղանել die Erde (Jemandem) küssen, Jemand anbeten, verehren.

Պալիկրատէս Polycrates.

պակաս unzureichend, unvollständig, zu klein.

պակասութիւն Mangel, Wenigkeit.

Պակարոս Pacorus.

պահանջել, եցի fordern.

պահպան, ի, աւ Wächter.

պահել, եցի bewachen, aufbewahren, schützen, beobachten, festhalten an etwas.

Պահլաւ, ի Pahlav (persische Reichswürde, von der Stadt Pahl [Bahl] hergenommen).

Պահլաւի }
Պահլաւն } pahlavisch.

պահաւոր Schutz, Vertheidigung.

պահպանակ, ի, աւ Schutz, Waffenerüstung, Panzer.

պահպանութիւն Schutz, Bewachung, Beobachtung.

պաղադիան Palladium.

Պաղեստինացի, ոյ Palästinenser, palästinensisch.

Պաղեստինէ Palästina.

Պաղէփատոս Palephatus (alter Schriftsteller).

պաղիլ, եցայ, զեալ frieren.

պաճաճել, եցի, ճեալ verschönern, ausschmücken.

պայադատել, եցի nachfolgen in der Regierung.

պայթել, եցի brechen.

պայթիլ, եցայ platzen, sich spalten.

պայծառ, ի, աւ glänzend, erhaben schön.

պայման, ի, աւ Bedingung, Vertrag.

պայմանել, եցի, նեալ einen Vertrag abschliessen.

պանդխտիլ, եցայ auswandern.

պանծալ, ացի sich rühmen, sich brüsten.

պաշարել, եցի, ըեալ umzingeln, belagern.

պաշարումն, ըման Umzingelung, Belagerung.

պաշտել, եցի anbeten, verehren.

պաշտօն, տման Plur. տմուք Anbetung, Verehrung, Cultus, Gottesdienst, Gegenstand derselben, resp. desselben.

պաշտօնեայ, նէի Diener, Diakon.

պառաւ, ի, աւ Plur. տմք altes Weib.

Պառաւատոս Parabatos (der Abtrünnige, Beiname Kaiser Julians).

պառաւիլ, եցայ, լեալ alt werden, veralten.

Պասիփայէ Pasiphane (die Mutter des Minotaurus).

Պաքամ, ոյ Paskham.

պատաղրոս, ի, աւ mit Podagra behaftet.

պատահար, ի, աւ Unglück, böses Omen.

պատահել, եջայ } begegnen, stossen
 auf, zusammentref-
 fen mit, sich begeg-
 նեն, sich ereignen,
 եջայ } eintreffen, zutreffen.
 պատահումն, հման Ereigniss, Zu-
 fall.
 պատանդ, ի, աւ Lohn, Unter-
 pfand, Geisel.
 պատանի, այ, եաւ Kind, Knabe,
 Jüngling.
 պատառքալ, ի, աւ Gabel.
 պատառել, եջի, աւալ brechen,
 spalten, aushöhlen.
 պատառումն, հման Bruch, Riss,
 Trümmer, Partei, Zerreiſſung,
 Zerrissenheit, Aushöhlung.
 պատասխանել, եջի antworten.
 պատասխանի, այ, եաւ Antwort.
 պատարալ, ի, աւ Geschenk.
 պատում, ի, աւ Worte, Ant-
 wort, Botschaft.
 պատել, եջի einhüllen, umge-
 ben, bedecken, einschliessen,
 begraben.
 պատերազմ, ի, աւ Plur. մանք
 Krieg, Schlacht.
 պատերազմ տալ Krieg führen.
 պատերազմական, ի, աւ kriege-
 risch.
 պատերազմաւոր, սիրի, աւ krieg-
 liebend.
 պատերազմիլ, եջայ, մաւ Krieg
 führen, kämpfen.
 Պատիժահար Patishahar (per-
 sischer Canton).
 պատիւ, տաւյ Ehre, Würde,
 Ehrenstelle.

պատկառել, եջայ sich schämen,
 պատկառիլ } sich scheuen.
 պատկեր, ի, աւ Bild.
 պատճառ, ի, աւ Ursache, Grund,
 Vorwand, Urgrund, Princip.
 պատճառել, եջի und եջայ ver-
 ursachen, als Grund ange-
 ben, vorwenden.
 պատճէն, ենի Abschrift.
 պատմագիր, գրի, աւ Geschichts-
 schreiber.
 պատմագրել, եջի Geschichte
 schreiben.
 պատմագրուլ, ի, աւ Geschichts-
 schreiber.
 պատմել, եջի erzählen.
 պատմուլ, ի, աւ Erzähler, Ge-
 schichtsschreiber.
 պատմութիւն Erzählung, Ge-
 schichte.
 պատմունք, ի, աւ Kleid, Mantel.
 պատշաճ, ի, ան passend, entspre-
 chend, proportionirt, das
 Passende, Entsprechende,
 Ebenmass, Proportion.
 պատուական, ի, աւ ehrenvoll,
 nobel, theuer.
 պատուականութիւն Ehrwürdig-
 keit, Würde.
 պատուար, ի, աւ Festungswall.
 պատուել, եջի ehren, schätzen.
 պատուեր Befehl.
 պատումն, տման Umringung,
 Umkreisung.
 պատրաստել, եջի fertig machen,
 bereiten, herstellen.
 պատրաստութիւն Bereitung, Be-
 reitschaft, Herbeischaffung.

պարել, եջի täuschen, ver-
 locken.
 պարուլ, ի, աւ täuschend, ver-
 lockend.
 Պարիսպի, այ Peträer, pe-
 träisch.
 պարան, ի, աւ Schnur, Strick.
 պարանոց, ի, աւ Hals.
 պարապ, այ frei von od. für etwas.
 պարապ } աւաւ sich frei ma-
 chen von etwas,
 պարապումն } sich beschäftigen
 mit etwas.
 պարապեցումն, յաւյի Jeman-
 den frei machen von etwas,
 beschäftigen mit etwas, ver-
 wenden zu etwas.
 պարապիլ } եջայ frei sein von
 oder für etwas, sich
 պարապել } beschäftigen mit et-
 was, sich halten an
 etwas.
 պարարտութիւն Fettigkeit, Ue-
 berfluss, Reichthum.
 պարգել, եջի } schenken.
 պարգեւել, եջի, աւալ }
 պարգեւ, ի, աւ Geschenk.
 պարզութիւն Einfachheit, Rein-
 heit, Heiterkeit, Schönheit.
 Պարթե Parther, Plur. die Par-
 ther und Parthien.
 Պարթեալն, զին, զամբ Parther.
 Պարթեական, ի, աւ parthisch.
 պարիսպ, բապի, աւ und բապի,
 աւ Mauer.
 Պարխար, այ Parchar (Gebirge
 in Armenien).
 պարծիլ, եջայ sich brüsten.

պարունակել, եջի umgeben.
 Պարս, ի } Perser.
 Պարսիկ, սկի }
 պարսպել, եջի mit einer Mauer
 umgeben.
 պարա nothwendig.
 պարտիլ, եջայ, տաւ sich ver-
 pflichten, verschulden, be-
 siegt werden.
 պարտիք, եջ } Pflicht, Schuld.
 պարաք, աւ }
 պարտումն, տման Besiegung,
 Niederlage.
 Պաւլոս Paulus.
 Պելոպոնեսացի, այ Peloponne-
 sier, peloponnesisch.
 պետութիւն Herrschaft, Dyna-
 stie.
 Պետրոս Petrus.
 Պերգէ, գեայ Perge (Stadt in
 Kleinasien).
 Պերիթ, եայ Pirithous.
 պերճ, ի, աւ reich, vornehm.
 պերճանալ, ճաղայ sich erheben,
 sich überheben.
 Պերոզ Peros.
 Պերոզամատ, այ Perosamat.
 Պենելոպէ, պեայ Penelope.
 պէպէս verschieden, allerlei.
 պէպք Nothwendigkeit.
 Պիլատոս Pegasus.
 Պիլատոս, ի Pilatus.
 պիղձ, պղձի unrein, schmutzig.
 պիտանի, այ, եաւ nützlich, noth-
 wendig.
 Պիւթիայ Pythia.
 պղերգութիւն Nachlässigkeit,
 Trägheit.

պղնձաձող } kupfern.
 պղնձի, էյ, էալ }
 պնակաձե tellerförmig.
 պողէլ } եջի treiben, weg-
 պուղէլ } treiben.
 Պամպիս, սի und պէի Pom-
 pejus.
 Պոնդիացի, էյ Pontier, pontisch.
 Պոնդոս Pontus.
 պրոնկական, ի, աւ. unzüchtig,
 ehbrecherisch.
 պրոնիկ, նիկ, աւ. Hurer, Hure,
 hurerisch.
 պր, ոյ Schwan.
 Պորփիր Porphyrus.
 պըրանք, նայ, նըք Nachdenken,
 Tiefsinn.
 Պոբրոս, այ und ի Probus.
 պոստէլ, էյի murren.
 պասի, ի, աւ. Krone, Diadem.
 պասիէլ, էյի, կեալ krönen.
 Պտոլմայիք Ptolmais (Stadt in
 Palästina), Ptolmäerin.
 Պալմէոս Ptolmaeus.
 պոսյա, սուտի Strudel.
 պոսուլ, ալոյ Frucht.

Զ, զ Dsch, dsch, 900.
 Ջախուճն, խման Zermalmung,
 Zerschlagung.
 Ջախջախուճն, խման das Brechen.
 Ջան, ի Anstrengung, Mühe.
 Ջանալ, աջայ sich bemühen.
 Զաւախք, աջ Dschavachkh
 (Canton der armen. Provinz
 Gugarkh).
 Ջերմ, ոյ heiss, warm.
 Ջերմահոս heiss ausdünstend.

Ջերմութիւն Hitze; Wärme.
 Ջնջէլ, էյի vernichten.
 Ջուր, Ջրոյ Wasser.

Ռ, ա. R, r (stark), 1000.
 Ռամիկ, յիկ das gewöhnliche
 Volk.

Ռաստտահուն Rastsohun (persi-
 scher Name für den alt-assy-
 rischen Schriftsteller Barsu-
 ma).

Ռշտունի, էյ Rschtunier, rsch-
 tunisch (armen. Geschlecht).

Ռշտակէս, կիսի u. կեայ Rstakes
 (Sohn Gregors, des Apostels
 Armeniens).

Ռոճիկ, ճիկ, աւ. Gehalt, Mittel,
 Leistung.

Ռոստոմ Պալճիկ Gen. Ռոստոմ-
 յայ Պալճիկ Rostom Sag-
 dschik (persischer Heros).

Ռափի, փեայ Rufa.

Ռափսեան rufisch.

Ս, ս S, s (stark), 2000.

սա, սորա, սովա. dieser.

Սաթինիկ, նկան und նկայ Sa-
 thinik (alanische Prinzessin).

սալ, ի Amboss.

սակայն doch, jedoch, dennoch.

սակաւ, ա. klein, wenig.

սակաւեայ kurzlebend.

սակաւաք wenig, klein, kurz.

սակա } wegen, um, aus Anlass,
 սակա } auf Rechnung, in Be-
 'ի սակա } treff, zu dem Zwecke,
 } bei Gelegenheit.

սակը, կեր Säbel.

սահման, ի, աւ. Grenze, Grenz-
 land, Umgebung.

սահմանադրութիւն Grenzbestim-
 mung, Grenzscheide.

սահմանակալ, ի, աւ. Grenzwäch-
 ter, angrenzend.

սահմանէլ, էյի begrenzen, be-
 stimmen, festsetzen, anordnen.

սալմսերգու, ի, աւ. Psalmen-
 sänger.

Սաման, ի Samson.

սան, ա. und ոյ Schüler, Pfleg-
 ling, Zögling.

Սանադուխտ, դիտայ Sanaducht
 (weiblicher Name).

Սանասար, ալ Sanasar.

Սանատրուկ Sanatruk.

սանձահարէլ, էյի zügeln, bän-
 digen, unterwerfen.

Սանոդ, ալ Sanod (weiblicher
 Name).

սապէս auf diese Weise, so.

Սառայ, ի Sara (Frau Abra-
 hams).

Սասան, ալ Sasan.

սասա, ի Gewalt, Drohung.

սասուէլ, էյի tadeln, drohen,
 ernstlich reden.

սասափի } heftig, gewaltig,
 սասափապէս } mit Gewalt, auf ge-
 } waltsame Weise.

սասափաջոյանէլ, ջոյի heftig
 machen.

սասափութիւն Stärke, Gewalt.

սասափէլ, էյի besiegen, tödten,
 vernichten.

սասափուճն, կման Vernichtung,
 Tod.

սասար, ի, աւ. Hilfe, Helfer.

սասարէլ, էյի helfen.

սասարութիւն Hilfe.

Սարիայ Saria.

սարափէլի, էյ, էաւ. schrecklich.

Սաւաէր Soter (Beiname des
 Antiochus I.).

Սափափայ Saphatia.

սեաւ, սեւոյ schwarz, der Rappe.

Սեբաստացի, էյ Bewohner der
 Stadt Sebaste.

սեղան, ոյ Tisch, Altar.

սեղէլ, ի, աւ. Freier.

Սեղէկոս Seleukus.

Սեղեւորոս, ի Silvester.

սենեակ, էկի, աւ. Zimmer.

Սենեքերիմ Senekherim.

Սենեքիայ Senekhia.

սեպական, ի, աւ. eigen.

սեպականութիւն Eigenthum, Ei-
 genthumsrecht, Besitz, An-
 eignung.

սեպուհ, ի, աւ. u. ոյ, սլ Edler,
 edel.

սերէլ, էյի, բեալ erzeugen.

սերիլ, էյայ, բեալ erzeugt sein,
 abstammen von.

սերմ, ման Same.

սերունդ, ընդեան Zeugung, Ge-
 burt, Abstammung, Nach-
 komme, Sprössling.

սերափլ, էյայ, տեալ sich befesti-
 gen.

սեղգեաւ, ի schwarzgekleidet.

Սեւր, էայ } Severus.

Սեւրիոս }
 Սեփծուղ Sephsugh (Name ein-
 iberischen Geschlechtes).

սեղ, սիգի, ա befehlend, hochfahrend, stolz.

սէր, սիրոյ Liebe.

Սիդիացի, այ Sidier, sidisch (Bewohner der Stadt Sida in Kleinasien).

Սիդոն Sidon (Stadt in Phoenicien).

Սիլոն, ի Silon (römischer General).

Սիմ Sim (Berg in Armenien).

Սիմոն } Simon.

Սինկլետոս, ի Senat (Synkletos).

Սինոպ, այ Sinope.

Սիսակ } Sisaker, sisakisch

Սիսակեան } (Bewohner der Landschaft Sisak).

սիրաբան, ի Rede = Abhandlung liebend.

սիրամարդաշատ reich an Pfauen.

սիրել, եյի lieben.

սիրելի, այ, եա liebenswürdig, angenehm, lieb, geliebt, befreundet.

Սիրիլինդէս Siribindes (persisches Wort „Fürsten-Fesseler“, Beiname des Königs Arsachak).

սիրա, սրտի Herz.

սիւզնոյն Feldzeichen (*signum*).

սիւն, սեան Säule, Pfeiler.

Սիւնի, այ Siunier, siunisch.

Սիւնիք, եայ die Siunier, Siunikh (armenische Provinz).

Սլանք Slankh.

Սկուռի s. Սղկուռի.

սխալանք, նայ, նք Fehler, Irrthum.

սկայ, ի Riese.

սկայաբար riesenmässig.

սկաւաւակ, ի, ա Schädel.

Սկաւրոս Scaurus.

սկել, եյի wachen.

սկիզբն, սկզբան Anfang.

Սկիւթացի, այ Scythie, scythisch.

Սկիւղիս, զեայ Scyllis (Bildhauer).

սկուտեղ, սկուշ Becken, Schale, Vase.

սկանիլ, սկայ anfangen.

Սղկունի, այ Sghkunier, sghkunisch (Volksstamm).

Սղուկ Sghuk (Chef der Sghkunier).

Սմբատ, այ Smbat.

Սմբատանոյշ Smbatanuich (Tochter Smbats).

Սմբատուան Smbatavan (Dorf im Canton Sper in der armenischen Provinz Hocharmenien).

Սմբատուհի, այ Smbatuhi (Tochter Smbats).

սնանիլ, սնայ sich ernähren, ernährt = gross gezogen werden.

սնտի, այ, եա eitel, vergeblich.

սնունդ, սննդեան Ernährung, Erziehung.

սնուցանել, սնուցի ernähren, grossziehen.

սնուցող, ի, ա Ernährer, Erzieher.

Սոկրատես, ապ Socrates.

Սոհունդ Sohund (Ort in Armenien).

Սոլոն Solon.

սոսկ einfach, gewöhnlich.

սոլ, ի und **ա** Hungersnoth.

սոլոր gewohnt.

սոլորութիւն Gewohnheit.

Սոսիոս, սիայ Sosius.

Սորակիւն Soraktion (Berg in Etrurien).

սուգ, սույ Trauer.

սախ Wurfspieß, Lanze.

սուլ, սլի kurz.

սուսեր, ի, ա und **իւ** Degen, Dolch, Schwert.

սուսերաճար mit dem Schwerte getroffen, getödtet.

սուսերաւոր, ի, ա Degen = Dolch = Schwert tragend, mit dem Degen etc. bewaffnet.

սուա, սույ falsch.

սուսակապա, ի Lügner, falsch.

սուր, սրոյ Schwert.

սուրբ, սրբոյ rein, heilig.

Սուրենանք die Surenier (Nachkommen Surens).

Սուրենական } surenisch.

Սուրենեան } Suren.

սուրհանդակ, ի, ա Lakai, Bote.

Սոփի Sophia.

սպայ, ի Armee.

սպանանել, սպանի tödten.

Սպանդունի, այ Spandunier, spandunisch (armenisch. Geschlecht).

Սպանիացի, այ Spanier, spanisch.

սպանուլ, ի, ա Mörder.

սպանութիւն } Ermordung,

սպանումն, նման } Blutbad.

սպա } endlich, schliesslich,

ի սպա } gänzlich.

սպաւարկել, եյայ sich rüsten.

սպաւել, եյի aufreiben, vernichten.

սպաւիլ, եյայ verschwinden, aufhören.

սպաւնալ, այայ drohen, bedrohen.

սպասարար, ի, ա Dienstthuer, Kammerherr.

սպասաւոր, ի, ա Diener, Beamter, Officier.

սպասաւորել, եյի dienen.

սպասաւորութիւն Dienst.

սպասել, եյի erwarten, auflauern.

սպարապետ, ի, ա General.

սպարապետութիւն Generals-

Stelle, Generals-Würde.

Սպեր Sper (Canton in der armenischen Provinz Hocharmenien).

սպիտակ, ի, ա weiss.

Ստահրացի, այ Stahrier, stahrisch (aus der Stadt Stahr).

ստանալ, սացայ erwerben, erhalten.

ստել, եյի lügen, fälschen (Vertrag), brechen.

ստեղծանել, ծի bilden, erschaffen.

սակս oft.
 սակս սակս sehr oft.
 սահն, սական weibliche Brust.
 սանդկայ, դեի Säugling.
 սանտու }
 սանտու } Ի, ա. Amme.
 սայլ, ադի, ա. sicher, wahr.
 սարազիր, գրի, ա. Unterschrift,
 Inschrift, unterschrieben, ein-
 geschrieben.
 Ստորգ. Storg.
 ստորոս, Ի und ոյ Fuss.
 ստուարացուցանել, ցուցի verdich-
 ten, verdicken, vergrößern.
 ստուգապէս wirklich, thatsäch-
 lich, wahrheitsgemäss.
 ստուգացուցանել, ցուցի schattig
 machen, verdunkeln.
 ստութիւն Lüge, Falschheit.
 ստրատիգի Strategia (Platz in
 Byzanz).
 ստրուկ, րի, ա. Slave.
 սրաթե leicht geflügelt, leicht
 fliegend.
 սրբել, եցի rein machen, reini-
 gen.
 սրիկայ, Ի Räuber.
 սրունք, նից die Beine, das Bein.
 սրսկապան, Ի, ա. Kabinet, Win-
 kel.
 սրտեայ beherzt.
 սրանչեկազործութիւն Wunder-
 that.
 սրանչեկապէսwunderbarerWeise.
 սրանչեկացուցանել, ցուցի wunder-
 bar machen.
 սրանչեկի, այ, եա. Wunder,
 wunderbar.

Վ, Վ W, w, 3000.
 Վաղարիա Wasaria.
 վաթսուն, սի sechzig.
 վաճան, Ի, ա. Ende, Zweck,
 Absicht, Tod.
 վաճանել, եցի, նեալ beendi-
 gen.
 վաճանեցուցանել, ցուցի tödten.
 վաճանիլ, եցայ, նեալ zu Ende
 gehen, sterben.
 Վահակն Wahakn (alt-armeni-
 sche Gottheit).
 Վահան Wahan.
 Վահանի, այ Wahnunier, wahn-
 nisch (armen. Geschlecht).
 Վաղարշ, այ Wagharsch.
 Վաղարշակ, այ Wagharschak.
 Վաղարշապատ Wagharschapat
 (Stadt in Armenien).
 Վաղարշաւան Wagharschavan
 (Stadt in Armenien).
 Վաղենտինիոս Valentinianus.
 Վաղենտինոս Valerianus.
 վաղենջուց }
 վաղենջուց } alt, vor Alters.
 Վաղեգեսոս Walegesus.
 վաղվաղի eilig.
 վաղր, դեր Säbel.
 վաճառ, Ի, ա. Handel.
 վայել passend, angenehm.
 վայելել, եցի sich erfreuen, mit
 Freuden geniessen = be-
 sitzen.
 վայելուչ passend, angenehm,
 schön.
 վայելանալ, չաղայ passend, con-
 form, schön, geschmückt sein.
 վայելութիւն Vergnügen, Ver-

gnügungsort, Vergnügungs-
 gegenstand.
 Վայկուն Waikun.
 Վայկունի, այ Waikunier, wai-
 kunisch.
 վայր, Ի, ա. Ort, Platz, niedrig,
 schlecht.
 վայրենի, այ, եա. wild.
 Վանանգ Wanand (Landstrich
 im Canton Basean in der
 armenisch. Provinz Airarat).
 վանել, եցի besiegen.
 վանք, նից und նայ Wohnung,
 Haus, Kloster.
 վաշա, ա. } Truppe,
 վաշական, Ի, ա. } Bande.
 վառել, եցի, աեալ bewaffnen.
 վառեալ, ելոյ bewaffnet, Sol-
 dat.
 վառւած, ոյ Rüstung.
 վան wegen, über, auf Grund
 von, mit Bezug auf.
 վան զի weil.
 Վասպուրական, Ի Waspurakan
 (armenische Provinz).
 վաստակ, ոյ Mühe, Anstrengung,
 Arbeit.
 վաստակիլ, եցայ arbeiten, sich
 bemühen.
 վախշիլ }
 վախշիլ } եցայ wollüstig sein.
 վառ, Ի, ա. böse, schlecht, feig.
 վաստիկալ, Ի u. ոյ missgestal-
 tet, hässlich.
 վառթարազի, այ, եա. unedel,
 niedrig.
 վառթարապէս auf böse, schlech-
 te, unwürdige Weise.

վառնել, եցի zerstreuen, aus-
 streuen.
 վարալ, ա. wildes Schwein,
 Eber.
 Վարալ Waras.
 Վարաժ Warasch.
 Վարաժունի, այ Waraschnu-
 nier, waraschnunisch.
 վարար wollüstig.
 վարդապետ, Ի, ա. Lehrer.
 վարդապետութիւն Belehrung.
 վարդապետուհի, այ, եա. Leh-
 rerin.
 Վարդգէս, Ի Wardges (Festung
 in Armenien).
 վարել, եցի, րեալ stossen, trei-
 ben, führen, handhaben, üben,
 sich (einer Sache) bedienen.
 Վարժ, այ Warsch.
 վարժարան, Ի, ա. Schule.
 վարժել, եցի üben, belehren.
 վարժիլ, եցայ sich üben, sich
 belehren, sich ausbilden.
 վարիլ, եցայ, րեալ sich betragen.
 վարկանել, կայ vermuthen, den-
 ken, halten für, ausgeben für.
 վարկացանել, կացի vermuthen,
 = denken machen, halten =
 ausgeben lassen für.
 վարձակ, Ի, ա. Sängerin, Spie-
 lerin.
 վարձանք, նայ, նաք Lohn, Ent-
 gelt, Tauschobject.
 վարսիկալ, Ի, ա. Band, Brust-
 band, Ordensband.
 վարք, ից Haupthaar.
 Վարդգէս Wartges (Festung in
 Armenien).

Վարք, բայ *Leben, Führung.*
 Վեհ, ի *gross, grösser.*
 Վ Նահաճան *Wehsadschan.*
 Վեշտատաներբարդ, ի, ա. *der sech-*
zehnte.
 Վ Վասպանու *Vespasianus.*
 Վերադպն, Վանի *höher.*
 Վերակացու, ի, ա. *Vorgesetzter,*
Aufseher, Leiter, vorgesetzt.
 Վերակացութիւն *Verwaltung, In-*
spection.
 Վերհասու. *darüber gekommen,*
informirt, benachrichtigt, wis-
send.
 Վերնաւ, բացայ *sich erheben,*
fortgehen.
 Վերացուցանել, ցուցն *erheben, in*
die Höhe heben, wegreissen.
 Վ Էրեացի, այ *Iberer, iberisch.*
 Վերին, բնայ *höher.*
 Վ Էրիսփոր *Weriosphor (Stadt*
in Persien).
 Վերնատուն, տան *Oberhaus,*
Dach.
 Վերջ, ի *u. այ Ende, Rückseite.*
 'ի Վերջ *nach hinten, zurück.*
 Վերջակացութիւն *das Zurück-*
bleiben, Abfall.
 Վերջին, ջնայ *der letzte.*
 Վերադն *von Neuem, wieder.*
 Վերա *aus Ketten gemacht.*
 Վեց, ի *sechs.*
 Վ շերկ *Wserk.*
 Վեմ, իմի, ա. *Stein, Fels.*
 Վեր, երե, ա. *Wunde.*
 Վեղ, Վղե, ա. *Hals.*
 Վիթխարի, այ, եաւ *ungeheuer,*
riesenhaft.

զհճակ, ի, աւ. Los, Losung,
 Los-Antheil, Diöcese.
 զհճակել, էյի՛ verlosen, zulosen,
 durch's Los vertheilen.
 զհապաղուն Drachen - Nach-
 komme.
 զիպասան, ի Erzähler, Barde,
 Erzählung mit Gesang.
 զիրաւոր, ի, աւ. verwundet.
 զիրաւորել, էյի՛ verwunden.
 Վէրբ, Վէրայ die Iberer, Ibe-
 rien.
 Վկայ, ի Zeuge, Blutzeuge.
 Վկայել, էյի՛ zeugen, bezeugen,
 mit seinem Blute bezeugen,
 zeugen machen, zum Blut-
 zeugen machen.
 Վկայութիւն Zeugnis, Blutzeugnis.
 Վլընդուր Wghendur (Name
 einer bulgarischen Horde).
 Վլընդուր Բուլղար der Wghen-
 dur - Bulgare.
 Վճարել, էյի՛ fertig machen,
 beendigen.
 Վճենիք, էյ die Wdschenier
 (ein den Armeniern benach-
 bartes Volk).
 Վճիւ, Վճայ Urtheilsspruch, Ent-
 scheidung, Verfügung.
 Վնաս, աւ. Schaden, Unrecht,
 Fehler, Sünde.
 Վնասել, էյի՛, սեպ Schaden an-
 richten, verletzen.
 Վնասեպ Սուրհայ Wnasep-Sur-
 hap (Anführer der Chasiren
 und Basilier).
 Վշտասպեանք die Nachkommen
 des Wschasp (Hystaspes).

Վ ահա Wund (Anführer einer bulgarischen Horde).
 վառահաճախ, հացաց glauben, trauen.
 վառահաթիւն Vertrauen, Zutrauen, Sichermachung.
 վառակ, ի, ա. Bach, Fluss.
 վառաւ, ի, ա. Gefahr.
 վառաւել, եցի
 վառաւելցուցանել, } in Gefahr
 ցուցի } bringen.
 վառաւելի, եցայ in Gefahr sein.
 վառաւանդի, այ, եա. verbannt, vertrieben.
 վառաւել, եցի verbannen, vertreiben.
 վառաւն, ի, ա. Meile.
 վրդովել, եցի verwirren, stören, hindern.
 վրեժ, իժա. Rache, Strafe.
Վ ըթանէս Wrthanes (Sohn Gregors, des Apostels Armeniens).
 վրեժախնդրութիւն Rachenahme, Rache, Strafe.
 վրեպել, եցայ, պեալ fehlen, sündigen.
Վ ըրր Wruir.
 Տ, Դ T, t, 4000.
 տաշնայ, ի, ա. Eile, Ungestüm, Gewalt.
 տալ, ետալ geben, übergeben, schenken, (thun) lassen.
 տախտակ, ի, ա. Tafel, Platte.
 տակաւապետ, ի, ա. Mund-schenk.
 Տակիստ Tacitus.

աաղակութիւն Langweile, Unlust.
աաղաւիկ, տիկ, ա. langweilig, gelangweilt, unbrauchbar.
Տաճատ Tadschat.
աաճար, ի, ա. Palast, Tempel.
Տաճիկ, ձիկ der Araber, in specie der arabische Nomade.
Տաճկաստան, ի Arabien.
Տալք, յոյ Taikh (armenische Provinz).
աանել } **աարայ** tragen, führen,
աանիլ } bringen.
աանիք, նեայ, նեօք das Dach des Hauses.
աանուտէք, տեաւն, տերաւք Hausherr, Familienhaupt.
աանուտէրական, ի, ա. hausherrlich, zum Hausherrn, Familienhaupt gehörig, von dem Hausherrn etc. herstammend.
աանուտէրութիւն Stelle = Würde eines Hausherrn = Familienhauptes.
աանջանք, նայ, նօք Marter, Qual, Strafe.
Տաշիր, շոյ Taschir (Canton in der armenischen Provinz Gugarkh).
աապակ, ի, ա. Bratpfanne.
աապաւաւ, ի hingestreckt, ausgebreitet.
աան, տն, տամք zehn.
աանեկորդ, ի, ա. der zehnte.
աաաանել, էյի zittern machen.
աաաանիլ, էյայ zittern.
Տաւեօն Tateon (Stadt in Armenien).

տարածանել } ծեցի ausdehnen,
 տարածել } entfalten, aus-
 breiten.
 տարածանիլ } ծեցայ sich ausdeh-
 տարածիլ } nen, sich verbreiten,
 sich erstrecken.
 տարակուսիլ, եցայ, սեալ zweifeln.
 տարապարտուց } ohne Noth.
 'ի տարապարտուց }
 տարզալ Löffel.
 տարեկան, ի, ա. jährlich.
 տարի, այ Jahr.
 Տարսոս Tarsus (Stadt in Klein-
 asien).
 տարբ, բեր Element.
 Տարոն, այ Taron (Canton der
 armenischen Provinz Turu-
 beran).
 տարիաւոր, ի, ա. heftig verlan-
 gend, von Sinnlichkeit ent-
 brannt, geliebt, Geliebter.
 Տաւրոս Taurus.
 Տաւրացի, այ Taurier, taurisch.
 տափառակ, ի, ա. Ebene, Espla-
 nade, eben.
 տափաքիթ plattnäsigg.
 աղիասութիւն Unwissenheit.
 տեղ, այ Regen.
 տեղալ, այի regnen, regnen
 lassen.
 տեղեկանալ, կացայ sich infor-
 miren, kennen lernen, kennen.
 տեղի, այ, եւա Ort, gelegene
 Zeit, Gelegenheit.
 տեսանել, սի sehen, betrachten.
 տեսանելիք, լեաց, լեզբ Gesicht,
 Erscheinung.
 տեսարան, ի, ա. Theater.

տեսիլ, սլան Gesicht, Erschei-
 nung.
 տեսութիւն das Sehen, Beauf-
 sichtigung, Vorsehung.
 տեր, տեառն, տերա՞մբ Herr.
 տերութիւն Herrschaft, Reich,
 Herrscherwürde, Herrlich-
 keit (als Titel).
 Տիբերիա, բի Tiberius.
 տիգաւոր, ի, ա. Lanzenbewaff-
 neter, lanzenbewaffnet.
 Տիգրան, այ Tigran.
 Տիգրիս Tigris.
 տիեզերակալ, ի, ա. Welteroberer.
 տիեզերակալութիւն Welterobe-
 rung.
 տիեզերք, բաց Weltall, die ganze
 Welt.
 Տիզոն Tisbon (Stadt).
 տիկին, կնոջ, կնամբ Herrin, Kö-
 nigin, Prinzessin.
 տիկնաթիւն Würde einer Herrin
 = Königin = Prinzessin.
 տիղճ, տղնայ Schutt, Erde,
 Grund.
 Տիմոն Timon.
 Տիտոս, ի Titus.
 տիրաւոր herrisch, gänzlich,
 vollendet.
 Տիրան, այ Tiran.
 տիրացւոյցանել, ցուցի zum Herrn
 machen.
 տիրել, եցի herrschen, beherr-
 schen, sich zum Herrn von
 Etwas machen.
 տիւ { տունջեան }
 { տունջեան } Tag.
 { տունջեան }

Տիրոս Tyrus (Stadt in Phoe-
 nicien).
 տիք, տիոյ Alter.
 տկար, ի, ա. schwach, unzu-
 reichend.
 տղայ, այ Knabe, Kind, kleines
 Kind.
 տղայութիւն Knabenalter, Kin-
 desalter.
 Տմորիք Tmorikh (Canton in der
 armen. Prov. Kordschaikh).
 տնկել, եցի, կեալ pflanzen.
 տոհմ, ի Familie, Haus.
 տոհմային, այնայ Verwandter,
 verwandt.
 Տորք Torkh.
 Տուրիա } Tobias.
 Տուրիայ }
 Տուհիք, հեաց Tuhikh (Land-
 strich).
 տուն, տան Haus, Familie.
 տունջեանային } այնայ tätig.
 տունջեանային }
 տուչութիւն Geschenk, Gabe,
 Leistung.
 Տուր Tur.
 տուրք, տրոյ Geschenk.
 տպաւորութիւն Eindruck, Form.
 Տրոյիանոս, ի Trojanus.
 Տրդատ, այ Trdat (Tiridates).
 տրոհել, եցի vertheilen.
 Տրունի, այ Trunier, trunisch
 (Nachkomme Turs).
 տրամութիւն Traurigkeit.
 տրանել, եցի murren, sich be-
 klagen.
 տրիալ, այցայ } verlangen,
 տրիիլ, եցայ } wünschen.

տրիանք } նայ, նոք sinnliche
 տափանք } Liebe.
 տրիաթիւն Verlangen, Zunei-
 gung, Liebe.
 տոն, ի Fest, Feier.
 տոնել, եցի feiern.
 Ր, ր R, r (weich), 5000.
 Րուֆոս, ի Rufus.
 Յ, ջ Tz, tz, 6000.
 ջ zu (zur Angabe der Rich-
 tung, in welcher etwas ge-
 schieht).
 ջամաք, ի, ա. festes Land.
 ջանկալ, կացայ wünschen, ver-
 langen, erstreben.
 ջանկաւոր, սիրի, ա. wollüstig,
 Wollüstling.
 ջանկութիւն Verlangen, Seh-
 sucht, Vergnügen.
 ջանց, ի und այ Netz.
 ջանցել, եցի, նցեալ an sich zie-
 hen.
 ջանցորդ, ի, ա. Fischer.
 ջանուլ, սեայ zürnen.
 ջասուն, սման Zorn.
 ջասուցանել, աւցի erzürnen.
 ջաւ, այ Schmerz.
 ջաւեցուցանել, ցուցի Schmerzen
 machen.
 յեղ, ի Geschlecht.
 յիւ, յաւ wilder Esel.
 յիւր Zerstreuung, zerstreut.
 յնծալ, ապայ sich freuen.
 յնորք, ից Phantom, Gespenst,
 Irrsinn, Einbildung.
 յորեան, էնայ Getreide.

յու՛ւ, յը՛ւ Stier.

յույանե՛ւ, յույի շոյն, sehen lassen.

յութ, ի, աւ leichtsinnig.

յըռե՛ւ, եջի zerstreuen.

յըտանա՛ւ, տացայ kühl werden, kalt werden.

Ի, Վ V, v, 7000.

Փ, փ Ph, ph, 8000.

փախաւ, փախան Flucht.

փախացանե՛ւ, փախի in die Flucht schlagen, fliehen lassen.

փախել, փախի fliehen, meiden.

փախաւական, ի, աւ } Flüchtling,

փախաւական, աւի } flüchtig.

փակե՛ւ, եջի schliessen, einschliessen.

փայլաւականե՛ւ, եջի leuchten.

փայլ, ի Baum.

փայտեղէն, ինի, աւ hölzern.

փառամարտիւթիւն Ehrgeiz, Eitelkeit, Prahlerei.

փառաւորե՛ւ, եջի verherrlichen, rühmen.

փառք, աջ, օք Ruhm, Ehre, Glanz, Herrlichkeit.

Փասայե՛ւ }
Փասայեւո՛ւ } Լու, զու Phasael.
Փասայեղ }
Փասայեղո՛ւ }

փասան Fasan.

Փարաման Pharsman (König von Iberien).

փափալ }
փափալ } Կ } sinnliche
փափալ } } Lust, Ver-
փափալանք, նայ, նօք } langen.

փափակ, փիի, աւ zart, fein.

Փեղղացի, այ Bewohner v. Pella.

փեայ, ի Gatte, verheiratet, Schwiegersohn.

փեայանա՛ւ, աջայ heiraten (ein Mädchen).

փեայեյուցանե՛ւ, յույի vermählen, verheiraten (ein Mädchen).

փեայութիւն Vermählung, Heirat, Hochzeit.

փեասե՛ւ, եջի rupfen, abrupfen.

Փերմիլիանոս, նեայ Firmilianus (Bischof von Caesarea).

Փերոր, ի Pheror (Bruder des Herodes).

Փիլեմոն Philemon.

Փիլիպպոս, պեայ Philippus.

փիլ, փիլ, աւ und փիլ, ուլ Elephant.

Փիւնիկեցի, այ Phoenicier, phoenicisch.

Փիլեդոնիոս Phledonius (Schriftsteller).

Փլորիանոս Florianus.

փլոր, կրի, աւ und կրայ, ուլ Elfenbein.

փլորեւայ, բէի Elfenbein, elfenbeinern.

փլբե՛ւ, եջի zerbrechen.

փոխադրե՛ւ, եջի übertragen, übersetzen.

փոխանակ anstatt, dafür.

փոխանորդ, ի, աւ Stellvertreter, Nachfolger.

փոխանորդե՛ւ, եջի Jemandes Stelle einnehmen, Jemand nachfolgen.

փոխաբէն, ինի, աւ Belohnung, Vergeltung.

փոխե՛ւ, եջի ändern, übertragen, übersetzen, verlegen, versetzen, abberufen.

փոխումն, խման Veränderung, Verlegung.

Փոկեացի, այ Phocaeer, phocaeisch.

փող, Կ Trompete.

փոյթ, փութայ Fleiss, Sorge, Eile.

փոշի, այ Staub.

փոս, Կ Graben.

փոսե՛ւ, եջի graben, aushöhlen, hohl machen.

փորձ, Կ Probe, Prüfung.

փորձե՛ւ, եջի, ձեալ prüfen.

փորան, ի Forum.

փորտի, այ, եաւ Eingeweide.

փորում, ի, աւ Loch, Höhlung.

փութալ, աջայ eilen, sich beflüssigen, etwas besorgen.

փութանակ } eilig.

փութապէս }

փոխե՛ւ, եջի ändern, verändern.

փոխումն, խման Aenderung, Sinnesänderung, Bekehrung.

փոքր, քու Plur. քոնք klein, wenig.

փոքրիկ, քան ganz klein.

փչե՛ւ, եջի blasen.

Փոփիկայ Phrygien.

փրկական, ի, աւ erlösend.

փրկանք, նայ, նօք Freilassung, Lösegeld.

փրկե՛ւ, եջի erlösen, befreien.

փրկիչ, կչի, աւ Erlöser, Befreier.

փրկութիւն Erlösung, Befreiung.

փրկական, ի, աւ erlöserlich.

փյուն niedrig, verächtlich.

Ք, ք Kh, kh, 9000.

քակե՛ւ, եջի auflösen, zerstören, vernichten.

քակումն, աման Zerstörung, Vernichtung.

քահանայ, ի Priester.

քահանայանալ, յայայ Priester werden, Priester sein.

քահանայապետ, ի, աւ Oberpriester.

քահանայապետութիւն Oberpriesterstelle, Oberpriesterwürde.

քահանայութիւն Priestertum, Priesterwürde.

քաղաք, ի, աւ Stadt.

քաղաքապետ, ի Städtchen (Stadt-Dorf).

քաղաքական, ի, աւ städtisch.

քաղաքացի, այ, եաւ Städter.

քաղդէայ, դէի (Chaldaeer) Magier, Astrologe.

քաղցր, յու süß, angenehm.

քաղցրութիւն Süsse, Annehmlichkeit, Angenehmheit.

քայքայումն, յան Zerstörung, Vertreibung.

քան mit folg. Դ c. Acc. „als“ nach wirklichen und logischen Comparativen.

Քանանացի, այ Cananiter.

քանդակ, ի, աւ Sculptur.

քանդի weil, denn.

քանքար, *ի* u. *յ* Talent (Münze).
 քաջ, *ի*, աւ tapfer, tugend-
 haft, edel, gross, schön, an-
 genehm.
 քաջաբեր, *ի*, աւ fruchtbar.
 քաջազգ, *յ* } von tapferem,
 քաջազգի, } edlem Ge-
 ւոյ, եաւ } schlechte, edel.
 քաջահմուտ sehr geübt, erfah-
 ren, wortreich, beredt.
 քաջապէս auf tapfere Weise.
 քաջատուհի, *ի* } aus tapferem,
 քաջատուհի } edlem Hause,
 քաջատուհի } edel.
 քաջութիւն Stärke, Tapferkeit,
 Tugend, Edelsinn.
 քառասուն, սնի vierzig.
 Վասախ Khasach } Fluss und
 Վասաղ Khasagh } Festung in
 } Armenien.
 քար, *ի*, *իւ* und *ին*, ամբ Plur.
 քարինք, սնց Stein.
 քարադադաթն, *ի* mit steinigter,
 felsigter Spitze.
 քարակտուր steinigt.
 Վարձամ, ոյ Khartsam (König
 von Iberien).
 քարշէլ, եցի ziehen, reissen,
 ausreissen, hinausschleppen.
 քարոզել, եցի verkünden, ver-
 öffentlichen.
 քարոզութիւն Verkündigung,
 Predigt.
 քարտէս Papier.
 քարտուղար, *ի*, աւ Secretär.
 քարտուղարութիւն Stelle eines
 Secretärs, Secretariat.
 քաղեայ s. քաղզեայ.

քաւել, եցի büssen, abbüssen,
 sühnen, versöhnen.
 քեմստապաա mit Schafsfleder
 überzogen.
 քեմուխա, մխոյ Schafsfleder.
 քեռայր, ոառն, ոարամբ Schwager.
 քեռի, ալ Mutterbruder.
 քեռորդի, ալ Schwestersohn.
 Վետուրական, *ի*, աւ von der
 Khetura abstammend.
 Վետուրայ Khetura (Khethura)
 Վեթուրայ Frau Abrahams.
 քերածոյ, *ի* radirt, Bild.
 քերել, եցի abschaben, radiren.
 քեցել, եցի abtrennen, entfer-
 nen.
 քէն, ինու Hass, Rache.
 քինականդիր, դրի, աւ Rächer,
 rächend.
 քննել, եցի նեալ prüfen, unter-
 suchen, überlegen.
 քննութիւն Prüfung, Urtheil.
 քո }
 քոյ } ոյ dein, der deinige.
 քոյր, քուեր und քեռ, քերբ
 Plur. քորք, քուերց u. քերց,
 քերքք Schwester.
 քուն, քնոյ Schlaf.
 Վուշան, *ի*, աւ Khuschanier,
 khuschanisch.
 Վուշանք, նայ die Khuscha-
 nier, Khuschanien.
 քուրմ, քրմի, աւ Priester.
 քսան, *ի* zwanzig.
 քսանեմեակ, մեկի, աւ zwanzig-
 jährig, der zwanzigste Jah-
 restag.

քսաներորդ, *ի*, աւ der zwanzigste.
 Վսեքքսէս, սխի Xerxes.
 քսութիւն Anzeige, Hinterbrin-
 gung, Anklage, Anschuldigung.
 քրիստոնեայ, նէի Christ.
 քրիստոնեութիւն Christenthum.
 Վրիստոս Christus.
 քրիստոսական, *ի*, աւ christlich.
 քրմապետ, *ի*, աւ Oberpriester.
 քրմութիւն Priesterthum,
 Priesterwürde.
 քրքմաւէտ reich an Safran.
 քոշ, *ի* Bock, Gamsbock.
 Օ, օ Օ, օ, 10.000.
 օգնական, *ի*, աւ Helfer, helfend,
 Hilfe.
 օգնականութիւն Hilfe.
 օգնել, եցի helfen.
 օգուտ, դաի Nutzen, Frucht,
 nützlich, vortheilhaft.
 օդ, ոյ Luft, Himmel.
 օդադնայ durch die Luft ge-
 hend, fliegend.
 Օդէ Ode (weiblicher Name).

օթանոց, *ի*, աւ } Herberge,
 օթարան, *ի*, աւ } Wohnort, Haus.
 Օտայ Ota.
 օտար, *ի*, աւ Fremdling, fremd.
 օտարանալ, լացայ in die Fremde
 gehen, fremd sein.
 օր, աւուր Plur. աւուրք, լց Tag.
 օրէն, ինի, աւ Gesetz, Regel,
 Einrichtung, System, Ver-
 fassung, Religion.
 օրինադրել, եցի als Gesetz vor-
 schreiben.
 օրինադրել, եցի anordnen, re-
 geln.
 օրինակ, *ի*, աւ Beispiel, Vorbild,
 Weise, Gebrauch, Regel, In-
 halt.
 օրինաւոր, *ի*, աւ gesetzlich, das
 Gesetz befolgend, religiös,
 masshaltend, Mönch, Geist-
 licher, Nonne.
 օրիորդ, *ի*, աւ Mädchen.
 օրհնել, եցի նեալ segnen, prei-
 sen.
 Ք, ֆ F, f, 20.000.

Verbesserung.

Seite 149 links, Zeile 3 von oben, lies: ձուլել statt ձուել.

100p.

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0274175

